

OVERZICHT VAN RECHTSPRAAK

DE RECHTSPRAAK VAN HET ARBITRAGEHOF TEN BEHOEVE VAN DE PRIVATE RECHTSPRAKTIJK 1992-1997

door

Frank MEERSSCHAUT

INHOUD

Ten geleide (1-3)

Hoofdstuk I

DE BETEKENIS EN DE
DRAAGWIJDTE VAN HET
GELIJKHEIDSBEGINSEL

Afdeling 1

Het toepassingsgebied van het
gelijkheidsbeginsel

§ 1. Algemeen

A. De algemene draagwijdte van de
artikelen 10 en 11 van de Grondwet
Gelding ten aanzien van alle rechten en
vrijheden (4)

Relatie tussen artikel 10 en artikel 11
van de Grondwet (5)

B. Het fiscaal gelijkheidsbeginsel (6)

§ 2. *Gelding ratione materiae van het gelijkheidsbeginsel*

A. Fundamentele grondrechten in inter-
nationale verdragen

Voorwaarden (7)

Inroepbare rechten en vrijheden (8)

Niet-inroepbare rechten en vrijheden (9)

B. Algemene fundamentele rechtsbe-
ginselen

Algemeen (10)

Voorbeelden (11)

Eerbiediging van het rechtszekerheids-
beginsel door het Arbitragehof (12)

C. Uit institutionele bepalingen afge-
leide grondrechten

Techniek (13)

„Recht op beoordeling door een demo-
cratisch verkozen beraadslagende ver-
gadering” (14)

„Recht op de door de Grondwet aan-
gewezen rechter” (15)

§ 3. *Gelding ratione personae van het gelijkheidsbeginsel*

A. Algemeen (16-19)

B. Vreemdelingen (20-21)

Afdeling 2

Begripsomschrijving van het
gelijkheidsbeginsel

§ 1. *De jurisprudentiële definitie* (22-23)

§ 2. *De primaire voorwaarde: het bestaan van een onderscheid in rechte*

Algemeen (24)

Het gelijktijdig bestaan van twee juridi-
sche toestanden (25)

Geen beoordeling van feitelijke toe-
standen (26)

Een onderscheid in de Belgische
rechtsorde (27)

§ 3. *De wetstekrachte norm als voorwerp van de evaluatie*

A. Beginselen

I. Beoordeling van een wetstekrachte norm (28-29)

II. Het wetgevend ingrijpen als vanzelfsprekende bron van onderscheiden behandeling: de temporele cesuur (30-31)

III. Een lacune in de wetgeving als bron van ongelijke behandeling

a) Algemeen (32)

b) Casuïstiek

Rechtsbescherming van ambtenaren van wetgevende vergaderingen (33)

Rol van het niet-ontvoogde kind bij de erkenning door een vrouw (34)

B. Bijzonderheden

I. Het onderscheid vindt zijn oorsprong in de Grondwet zelf (35)

II. De onmiddellijke toepassing van de wetstekrachte norm (36-38)

III. De beoordeling van (de ontstentenis van) een overgangsbepaling (39-41)

IV. Duur van de ongrondwettigheid van een wettelijke regeling (42)

C. De grondwetsconforme interpretatie (43)

Afdeling 3

Het evaluatieconcept van de toetsing aan het gelijkheidsbeginsel

§ 1. *Algemeen* (44-45)

§ 2. Het onderzoek van de vergelijkbaarheid

A. Begrip (46-47)

B. De definiëring van de vergelijkbare categorieën

I. Het beroep tot vernietiging (48-49)

II. De prejudiciële vraag (50)

C. De elementen op grond waarvan de vergelijkbaarheid wordt vastgesteld

I. De ter discussie staande norm (51-53)

II. De tijdsgebonden factor (54)

III. De bevoegde normgever (55-59)

D. Het besluit van de vergelijkbaarheidstoets (60-61)

E. Casuïstiek

I. Niet-vergelijkbare categorieën (62)

II. Vergelijkbare categorieën (63)

§ 3. *De beoordeling van het nagestreefde doel*

A. Beginselen

I. De wettigheid van het nagestreefde doel (64)

II. De autonome beoordeling van het nagestreefde doel (65)

III. De beoordeling van de parlementaire verantwoording van het onderscheid (66-68)

IV. De tijdsgebonden factor (69)

B. Casuïstiek

I. De bescherming van het algemeen belang (70-72)

II. De financieel-budgettaire doelstelling (73-74)

III. De sociale doelstelling (75)

IV. De economische doelstelling (76)

V. De ecologische doelstelling (77)

§ 4. *De beoordeling van de objectiviteit van het onderscheid*

A. Beginselen (78-80)

B. Casuïstiek

I. De nationaliteit als onderscheidingscriterium (81-83)

II. Het geslacht als onderscheidingscriterium (84-89)

III. De persoonlijke overtuiging als onderscheidingscriterium (90)

§ 5. *De beoordeling van de pertinentie van het onderscheid*

A. Beginselen (91-95)

B. Casuïstiek (96)

I. Grondrechtenbescherming (97-99)

II. Economische maatregelen (100-101)

III. Fiscale maatregelen (102-108)

IV. Sociale zekerheidsmaatregelen (109-112)

V. Diversen

Aansprakelijkheid van ambtenaar voor toevallig voorkomende lichte fout (113)

— Burgerlijke aansprakelijkheid bij verkeersongeval dat al dan niet een

arbeidsongeval is (114) — De functie van tussenkomst als tegenvordering bij rechtstreekse vordering tegen een verzekeraar en de invloed op de bepaling van de aanleg (115) — De voorwaarden van bevordering van zelfstandig academisch personeel (116) — Bepaling van voorwaarden om als gezinsveeteelt-bedrijf in aanmerking te komen (117) — Terugvordering van ten onrechte uitgekeerde bedragen (118)

§ 6. De beoordeling van de evenredigheid van het onderscheid

- A. Algemeen (119)
- B. Draagwijdte van de toetsing aan het evenredigheidsbeginsel
 - I. De stringente controle bij inbreuken op grondrechten (120-123)
 - II. De marginale toetsing
 - a) Algemeen (124-125)
 - b) Geen opportuniteitscontrole (126)
 - c) Draagwijdte van het beperkte toezicht
 - 1° Algemeen (127-128)
 - 2° Een bijzondere toepassing: de kwantitatieve benadering (129-131)
 - d) Vrije keuze van de middelen (132-137)
 - III. De minimale marginale toetsing in bijzondere omstandigheden (138)

Afdeling 4

De egaliserende differentiatie

§ 1. Beginselen (139-141)

§ 2. Casuïstiek

- A. Het gewaarborgd inkomen voor bejaarden (142-143)
- B. De begunstiging van gezinsveeteelt-bedrijven (144)

Hoofdstuk II

**DE JURISPRUDENTIELE
TOEPASSING VAN HET
GELIJKHEIDSBEGINSEL IN HET
PRIVAATRECHT**

Afdeling 1

**De toepassing van het
gelijkheidsbeginsel ten aanzien van
de fundamentele rechten en vrijheden**

§ 1. Algemeen

- A. Repressieve maatregelen bij de uitoefening van grondrechten (145)
- B. Verbod van misbruik van grondrechten (146)
- C. Verhouding tussen het interne recht en het internationale recht
- I. De gelding van de ruimste waarborg (147)
- II. Verdragsconforme interpretatie van het wetgevend optreden (148)

§ 2. Het recht op persoonlijke integriteit, vrijheid en veiligheid

- A. Het verbod van foltering en van onmenselijke of vernederende behandelingen of bestraffingen
- I. Begrip (149)
- II. Casuïstiek — Beperking van maatschappelijke dienstverlening (150)
- B. Het verbod van slavernij en dwangarbeid
 - I. Begrip (151-152)
 - II. Casuïstiek — Opdrachten aan beroepsmilitairen (153-156)
- C. Het recht op persoonlijke vrijheid en veiligheid
 - I. Gevallen van vrijheidsberoving
 - a) Beginselen (157-159)
 - b) Beperkingen — Casuïstiek (160)
 - II. Bijzondere rechten van personen in voorlopige hechtenis (161)
 - D. De vrijheid van beweging en verblijf
 - I. Beginselen (162-163)
 - II. Casuïstiek (164-167)

§ 3. Het recht op een behoorlijke rechtsbedeling

- A. Toepasselijkheid van de waarborgen van artikel 6 E.V.R.M.
 - I. Beginselen (168)
 - II. Casuïstiek (169)
- B. Recht op toegang tot de rechter

I. Beginselen

a) Het recht op toegang tot de rechter als bijzondere toepassing van het gelijkheidsbeginsel (170)

b) De aanwijzing van een jurisdictioneel orgaan als minimale doch afdoende waarborg (171-175)

c) De eerbiediging van het gelijkheidsbeginsel bij aanwijzing van de bevoegde rechter

1° Beginsel (176)

2° Het contentieux inzake de hoedanigheid van vluchteling en het asielrecht (177-178)

d) Geen recht op toegang tot de kort gedingrechter

1° Beginsel (179)

2° Toepassingen (180-181)

II. Casuïstiek

a) Bestuurshandelingen van wetgevende vergaderingen (182)

b) Beslissingen van paritaire organen (183)

c) Betwistingen betreffende de reglementen van de overheden van de balie (184)

d) Bijzondere procedureregeling bij overgangsmaatregel (185)

e) Weigering voor de burgerlijke partij van inzage in het strafdossier (186)

f) Tucht sanctie tegen een griffier (187)

g) Bijzondere procedures van beslag (188-189)

III. Het recht op toegang tot de rechter en de wettelijke validering

a) Probleemstelling (190-192)

b) Beginselen

1° De onttrekking van een geschil aan de rechter als exclusieve beweegreden van de wettelijke validering (193-194)

2° Motieven van wettelijke validering die geen inbreuk vormen op het recht op toegang tot de rechter (195-199)

c) Corrigerend wetgevend optreden (200-204)

IV. Het recht op toegang tot de rechter en de opheffing van een norm met terugwerkende kracht

a) Beginsel (205-206)

b) Casuïstiek (207-208)

C. Recht op een eerlijke behandeling

I. Beginselen (209)

II. Het recht van verdediging (210-212)

III. Het beginsel van de „gelijkheid der wapens” (213)

IV. Casuïstiek

a) Recht op tussenkomst in een gerechtelijke procedure (214)

b) Procedureversnellende maatregelen

1° De rechtspleging voor het Arbitragehof (215-216)

2° De rechtspleging voor de Raad van State (217)

c) De afgifte van afschriften uit strafdossiers (218)

d) Bewijswaarde van het proces-verbaal van een belanghebbende verbalisant (219)

e) Bezwaarrecht van de feitelijk gescheiden echtgenoot (220)

f) Tegensprekelijk karakter van een deskundigenonderzoek (221)

g) Rechtspleging voor de herkeuringsraden (222-223)

h) Beperkt verweer in het kader van de wetgeving betreffende tegemoetkomingen aan gehandicapten (224)

D. Recht op behandeling van de zaak door een onafhankelijke en onpartijdige rechter

I. Evaluatie van het begrip „onpartijdige rechter” (225)

II. Rechtspleging voor het Arbitragehof (226-228)

III. Samenstelling van de tuchtrechtscolleges (229)

E. Verbod van terugwerkende kracht van de strafwet (230)

F. Recht op dubbele aanleg (231)

§ 4. *Recht op eerbiediging van het privé- en gezinsleven*

A. Recht op eerbiediging van het privéleven

I. Beginselen (232)

II. Casuïstiek

a) Mededeling aan de gemeente van maatregelen van nutsbedrijven ten aanzien van private personen (233)

- b) Kenbaar maken van overtuiging door ambtenaren (234)
- c) Mededeling van deelnemingen en hoc-danigheden in andere rechtspersonen (235)
- d) De bewaking van privé-communicatie en -telecommunicatie (236)
- B. Recht op eerbiediging van het gezinsleven
 - I. Draagwijdte (237-239)
 - II. Het recht om te huwen (240)
 - III. Casuïstiek
 - a) Erkenning van een overspelig kind a patre (241)
 - b) Vernietiging van de vaststelling van de band van afstamming van het buiten het huwelijk geboren kind (242)
 - c) Controle van de gezinstoestand (243-244)
 - d) Inzagerecht van bestuursdocumenten (245)

§ 5. De intellectuele rechten en vrijheden

- A. De vrijheid van meningsuiting
 - I. Begrip (246)
 - II. Draagwijdte
 - a) Algemeen (247)
 - b) Beperkingen (248-250)
 - III. Casuïstiek
 - a) Vrijheid van ambtenaren om niet voor hun mening uit te komen (251-252)
 - b) Vrijheid van (politieke) meningsuiting door leden van de rijkswacht (253)
 - c) Verbod van het ontkennen, minimaliseren, rechtvaardigen of goedkeuren van genocide (254-258)
- B. De vrijheid van eredienst (259)
- C. De vrijheid van taalgebruik
 - I. Het taalgebruik in wetgevingszaken (260-262)
 - II. De taal van de eedaflegging
 - a) De taal van de eed en de vrijheid van taalgebruik (263)
 - b) De regeling van de taal van de eedaflegging en het gelijkheidsbeginsel (264-265)
 - III. De regeling van het taalgebruik door asielzoekers (266-267)

- D. Het recht op toegang tot bestuursdocumenten

- I. Beginselen
 - a) De erkenning als grondrecht (268-269)
 - b) De voorwaarden tot uitoefening van het grondrecht (270-271)
- II. Casuïstiek (272-273)
 - E. De vrijheid van vergadering (274)
 - F. De vrijheid van vereniging
 - I. Beginselen
 - a) Het begrip vereniging (275)
 - b) Draagwijdte van de vrijheid (276-278)
 - c) Beperkingen aan de vrijheid (279-281)
 - II. Casuïstiek
 - a) Vrijheid van politieke vereniging van rijkswachters (282)
 - b) Vakverenigingsrecht van rijkswachters (283-284)
 - c) Beperkingen op de vrijheid van vereniging bij exploitatie van laboratoria voor klinische biologie (285-289)
 - d) Beperking van een vennootschap tot natuurlijke personen (290)
 - G. De fundamentele politieke rechten en vrijheden
 - I. Beginselen (291-293)
 - II. Casuïstiek
 - a) Passief kiesrecht van inspecteurs in het onderwijs (294)
 - b) Kiesrecht in Brussel-Halle-Vilvoorde (295-297)

§ 6. De fundamentele materiële en economische grondrechten

- A. Het eigendomsrecht
 - I. Beginselen
 - a) Begrip „onteigening” (298)
 - b) De billijke en voorafgaandelijke schadeloosstelling bij onteigening (299)
 - c) De rechtspleging (300-302)
 - d) Schadeloosstelling bij eigendomsbeperking (303-305)
 - II. Casuïstiek
 - a) Gevallen van eigendomsbeperking (306-309)

b) Het recht op schadeloosstelling (310-313)

c) De rechtspleging (314)

B. De vrijheid van handel en nijverheid

I. Beginselen (315-317)

II. De vrijheid van vestiging (318)

III. Casuïstiek (319-320)

C. Het vrij verkeer van werknemers (321)

D. Het recht op en de vrijheid van arbeid

I. Beginselen

a) Draagwijdte van het recht op en de vrijheid van arbeid (322-323)

b) Stakingsverbod (324-325)

II. Casuïstiek

a) Begeleidingsmaatregelen voor werklozen (326)

b) Verplichtingen opgelegd aan militairen (327-330)

c) Verplichtingen opgelegd aan rijkswachters

1° Algemeen (331)

2° Terugbetalingsverplichting (332-333)

3° Stakingsverbod (334)

d) Blokkering van hartcatheterisatiediensten (335)

E. De sociale grondrechten

I. Het recht op een behoorlijke levensstandaard en het recht op steeds betere levensomstandigheden (336)

II. Het recht op geneeskundige bijstand en recht op sociale bijstand (337)

§ 7. De rechten van het kind

A. Beginselen (338)

B. Casuïstiek (339-340)

§ 8. De bescherming van minderheden

A. Beginselen (341-343)

B. Casuïstiek (344-345)

Afdeling 2

Het gelijkheidsbeginsel in het burgerlijk recht

§ 1. Het personen- en familierecht

A. De afstamming

I. Algemeen (346)

II. De erkenning

a) De vergelijkbare positie van de vader en de moeder (347)

b) De onderwerping van de ontvanke-
lijkheid van de erkenning door de vader
aan de instemming van de moeder (348-
351)

c) De afhankelijkheid van de erkenning
door de vader van de instemming van het
niet-ontvoegd minderjarig kind (352-
354)

d) De tot de vader beperkte mogelijkheid
van vernietiging van de erkenning (355)

III. De betwisting van vaderschap (356)

IV. De naamgeving (357)

a) vaststelling van de afstamming van
vaderszijde na de afstamming van
moederszijde (358-359)

b) vaststelling van de naam van het
overspelige kind a patre (360)

V. Adoptie (361)

B. Nationaliteit (362)

§ 2. Erfrecht (363)

§ 3. Aansprakelijkheidsrecht

A. Aansprakelijkheid van overheids-
personeel (364)

B. Burgerlijke aansprakelijkheid bij
arbeidsongeval (365-367)

§ 4. De verjaring van zakelijke en persoonlijke rechtsvorderingen

A. De dertigjarige verjaring

I. Het residuair karakter van de regel (368)

II. De duur van de verjaringstermijn: een
opportuiniteitsbeoordeling (369)

B. De verjaring van schuldvorderingen
ten laste van de Staat

I. De extracontractuele aansprakelijk-
heid van de Staat (370-371)

II. De contractuele aansprakelijkheid
(372)

§ 5. Bijzondere overeenkomsten

A. Huur (373)

B. Handelshuur (374-375)

Afdeling 3 **Het gelijkheidsbeginsel in het gerechtelijk recht**

§ 1. De rechterlijke organisatie

- A. Autonomie van de wetgever (376)
- B. De toegang tot de magistratuur
- I. De toelating tot de gerechtelijke stage (377-380)
- II. De vrijstelling van het examen inzake beroepsbekwaamheid voor plaatsvervangende rechters (381-383)
- III. De voordracht van raadsheren voor het Hof van Beroep te Brussel (384)
- IV. De tuchtregeling
 - a) Het onderscheid tussen de zittende en staande magistratuur (385)
 - b) Het statuut van de griffiers (386-387)
- V. De weddereregeling
 - a) Gelijke weddereregeling bij hoven van beroep en arbeidshoven (388)
 - b) Weddereregeling in functie van de omvang van het rechtsgebied (389)
- VI. De advocatuur
 - a) Het pleitmonopolie (390)
 - b) Vaststelling van het statuut
 - 1° De bevoegdheid van de overheden van de balie (391)
 - 2° De advocaten en de economische mededinging (392-393)

§ 2. De algemene rechtspleging

- A. Autonomie van de wetgever (394)
- B. De bepaling van de aanleg en de vordering bij wege van tussenkomst als tegenvordering (395)
- C. De neerlegging van conclusies
- I. De gewone rechtspleging (396)
- II. De toepassing van artikel 751 Ger.W. (397)
- III. De toepassing van artikel 755 Ger.W. (398)
- D. Het hoger beroep
 - I. Algemeen (399)
 - II. Het hoger beroep tegen een beslissing van de rechtbank van eerste aanleg (400)
 - III. Tergend en roekeloos hoofdberoep
 - a) Algemeen (401)

- b) Het verschil tussen hoofdberoep en incidenteel beroep (402)
- c) De aard van de geldboete voor tergend en roekeloos hoger beroep (403)
- E. De rechtsbijstand (404)
- F. Het beslag
 - I. Algemeen (405-407)
 - II. Bijzondere regels (408-410)

§ 3. De bijzondere rechtsplegingen

- A. De jeugdbescherming
 - I. De eigen aard van de rechtspleging (411)
 - II. De ontstentenis van mogelijkheid van verzet (412)
 - III. Aanvang van de termijn voor hoger beroep (413)
 - IV. De procedurale rechten van opvangouders (414)
- B. Het statuut van de geesteszieken
 - I. Territoriale bevoegdheid van de vrederechter (415-416)
 - II. Het taalgebruik (417)

Afdeling 4 **Het gelijkheidsbeginsel in het handels- en economisch recht**

§ 1. De mededinging (418)

§ 2. De handelspraktijken

- A. De vaststelling van inbreuken (419)
- B. De sperperiode voor het begin van de koopjesperiode (420)
- C. De huwelijksbemiddeling (421)
- D. De handel in dieren (422-424)
- E. De wekelijkse rustdag
 - I. De vrijstelling voor verkooppunten op het domein der autosnelwegen (425)
 - II. De vrije keuze van de rustdag (426)
- F. De verdeling van leveringsrechten voor bieten (427)

Afdeling 5 **Het gelijkheidsbeginsel in het arbeidsrecht**

§ 1. Het arbeidsovereenkomstenrecht

- A. Algemeen (428)
- B. De verjaring van vorderingen uit arbeidsovereenkomst
 - I. Beginsel van de afwijking van de dertigjarige termijn (429-430)
 - II. Eénjarige versus vijfjarige verjaringstermijn (431)
 - III. Het feitelijk onderscheid tussen werkgever en werknemers (432)
 - C. De aansprakelijkheidsregeling (433)
 - D. De ontslagregeling
 - I. Het ontslag van beschermde werknemers
 - a) De bijzondere aard van het ontslag (434)
 - b) De verschillende procedure naargelang van de reden van het ontslag (435)
 - c) Het verschil tussen werkgevers (436)
 - d) De ontstentenis van jurisdictieel beroep (437)
 - II. De opzeggingstermijnen
 - a) Het verschil tussen arbeiders en bedienden (438-439)
 - b) Het verschil tussen hogere en lagere bedienden (440)

§ 2. De arbeidsreglementering (441-444)

Afdeling 6 **Het gelijkheidsbeginsel in het strafrecht**

§ 1. Algemeen strafrecht

- A. Beginselen
 - I. De non-retroactiviteit van de strafwet (445-447)
 - II. Belang van de algemene beginselen van het strafrecht (448)
 - III. De individualisering van de bestrafing
 - a) De rol van de strafrechter (449-451)
 - b) De ter beschikking staande individualiseringsmechanismen (452)
 - IV. De interpretatie van de strafwet (453)
- B. De opschorting van de uitspraak van veroordeling

- I. Niet-vergelijkbaarheid van overtredingen en met wanbedrijven samenhangende overtredingen (454)
- II. Beperking van de begunstigden (455-457)

§ 2. Bijzonder strafrecht

- A. Hormonen (458)
- B. Verbod van loterijen (459)
- C. Sociaal strafrecht (460-462)
- D. Militair strafrecht
 - I. Toepasselijkheid op de rijkswacht (463)
 - II. De beroving van graad als bijzondere straf (464)

§ 3. De algemene strafrechtspleging

- A. Algemene beginselen
 - I. De verjaring van de strafvordering (465-466)
 - II. De verjaring van de burgerlijke vordering uit een misdrijf (467-469)
- B. Het deskundigenonderzoek in strafzaken (470-471)
- C. Het afluisteren van telefoongesprekken (472)
- D. Het voorrecht van rechtsmacht
 - I. Beginsel (473)
 - II. Toepassingsgebied (474)
 - III. De ontstentenis van beroepsmogelijkheid (475)
 - IV. De samenhang van misdrijven en de gevolgen voor derden-verdachten (476)
 - E. Het hoger beroep tegen beschikkingen van de raadkamer
 - I. De onderscheiden behandeling van openbaar ministerie en verdachte (477)
 - II. Het hoger beroep tegen beslissingen van de raadkamer
 - a) De beperkte mogelijkheid van hoger beroep van de verdachte (478-481)
 - b) De veroordeling van de burgerlijke partij tot schadevergoeding bij mislukt verzet tegen sommige beschikkingen van de raadkamer (482)
 - F. Het recht van inzage van het strafdossier (483-485)

G. Het hoger beroep tegen beslissingen
van vonnisgerechten (486)
H. Het betrekken van de burgerlijke
partij in het geding (487)
I. Het herstel in eer en rechten (488)
J. Het tarief in strafzaken (489)

§ 4. Bijzondere strafrechtsplegingen

A. Het bevel tot verschijning (490)
B. De bijzondere bewijswaarde van
processen-verbaal (491-492)

TEN GELEIDE

Bij het ter perse gaan van de tekst vernamen we het schielijk overlijden van Emeritus Voorzitter Jan Baron Delva. Omwille van zijn fundamentele inbreng in de ontplooiing van de constitutionele rechtspraak (mede door zijn overzichten in dit tijdschrift) en omwille van zijn warmmenselijke, innemende persoonlijkheid waarin edelheid en adeldom tot een symbiose vergroeide, draag ik deze bijdrage piëteitsvol op aan zijn nagedachtenis.

1. Thans ligt reeds een vierde overzicht van rechtspraak van het Arbitragehof in dit tijdschrift voor.

Het eerste overzicht werd geschreven door mijn geëerde „patron” op het Arbitragehof, voorzitter baron Delva en verscheen in de jaargang 1988 (1299-1372).

Persoonlijk genoot ik het voorrecht nadien met hem de twee volgende rechtspraakoverzichten te kunnen verzorgen (Delva, J. en Meersschaut, F., „De rechtspraak van het Arbitragehof ten behoeve van de private rechtspraktijk”, *T.P.R.*, 1990, 679-767 en *T.P.R.*, 1993, 199-351).

Dit vierde rechtspraakoverzicht bestrijkt de periode tussen 1992 en 1997. In die periode is de rechtspraak van het Arbitragehof in omvang sterk gegroeid. De vorige bijdrage werd afgesloten in 1991, het jaar waarin het Arbitragehof 41 arresten uitsprak. Het aantal uitspraken is daarna gestaag toegenomen tot een kleine honderd arresten per jaar. De uitbreiding van de bevoegdheid van het Arbitragehof bij de grondwetsherziening van 1988 en bij de bijzondere wet van 6 januari 1989, de impact van de arresten in de concrete rechtspraktijk en de vertrouwdeheid van de beoefenaars van het recht én van de burgers met de rechtsgang voor het Arbitragehof zijn factoren die de toename van het aantal zaken kunnen verklaren.

2. Een dergelijke evolutie noopt uiteraard tot aanpassing van het concept van dit rechtspraakoverzicht, wil het niet uitgroeien tot een boek in een tijdschrift. Om dat gevaar te schetsen volstaat het te verwijzen naar de gerepertorieerde rechtspraak van het Hof over de periode 1985 tot 1995, die door wijlen voorzitter Jean Sarot en de collega's Pierre Vandernoot en Etienne Peremans, met medewerking van Brigitte Paty, adviseur bij de bibliotheek van het Arbitragehof, in niet minder dan twee omvangrijke volumes werd gepubliceerd bij Bruylant (*La jurisprudence de la Cour d'arbitrage*, Brussel, Bruylant, 1995, twee delen, 1352 + XXVI en XVI p.) en periodiek wordt bijgewerkt.

Daarom werd ervoor geopteerd, meer nog dan vroeger, de zuiver publiekrechtelijke aspecten buiten beschouwing te laten. Aldus wordt in dit overzicht niet langer stilgestaan bij de uitspraken van het Arbitragehof over de bevoegdheid van en de rechtspleging voor het Hof. Er mag wellicht worden aangenomen dat de rechtspracticus met de voornaamste beginselen hiervan reeds voldoende vertrouwd is. Wie op zoek is naar de nuances ter zake, kan ik de zeer degelijke artikelsgewijze commentaar bij artikel 142 van de

Grondwet en de bijzondere wet van 6 januari 1989 van collega Roger Moerenhout in *Publiekrechtelijk Procesrecht. Artikelsgewijze commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer* aanbevelen, een losbladige en bijgewerkte uitgave van Kluwer Rechtswetenschappen België onder redactie van Paul Lemmens, Dirk Van Heuven, Jan Velaers en Luc Wallyn. Evenmin wordt aandacht besteed aan de rechtspraak in verband met de bevoegdheden van de Staat, de Gemeenschappen en de Gewesten. In dat verband kan met gerust hart worden verwezen naar de artikelsgewijze commentaar bij de belangrijkste bevoegdheidsverdelende bepalingen, die onder editorschap van de collega's bij de Raad van State Bruno Scutin en Geert van Haegendoren wordt uitgegeven bij Die Keure en waarin zeer uitgebreid wordt stilgestaan bij de relevante rechtspraak van het Arbitragehof. Tot slot komt evenmin de rechtspraak over de vrijheid van, het recht op en de gelijkheid inzake onderwijs aan bod.

Het overzicht beperkt zich bijgevolg tot het gelijkheidscontentieux. In een eerste hoofdstuk wordt stilgestaan bij de betekenis en de draagwijdte van het gelijkheidsbeginsel. In het tweede hoofdstuk wordt de rechtspraak van het Arbitragehof betreffende het gelijkheidscontentieux in de verschillende domeinen van het recht nader ontleed. Daarbij wordt ruime aandacht besteed aan de toepassing van het gelijkheidsbeginsel in de uitoefening van de fundamentele rechten en vrijheden (met uitzondering, zoals reeds gesteld, van de fundamentele onderwijsrechten). De domeinen van het recht waarin toepassing werd gemaakt van het gelijkheidsbeginsel, die hier wordt beschreven zijn hoofdzakelijk van privaatrechtelijke aard. De rechtspraak van het Arbitragehof in verband met het strafrecht werd dan weer zo belangrijk bevonden, dat het in dit overzicht mijns inziens niet mocht ontbreken. Andere publiekrechtelijke domeinen werden evenwel niet bewandeld, wat niet belet dat zij zijdelings aan bod komen wanneer daarin de eerbiediging van het gelijkheidsbeginsel in de uitoefening van een fundamenteel grondrecht ter discussie stond.

3. De doelstelling van de vorige overzichten werd niettemin gehandhaafd, met name de behandelde stof zo gebruiksvriendelijk mogelijk te rangschikken onder passende trefwoorden en rubrieken, zodat de lezer gemakkelijk en snel een weg vindt naar de door hem of haar gezochte rechtspraak. De omvang van de rechtspraak van het Arbitragehof liet dan weer niet langer toe om integrale tekstonderdelen van de arresten te citeren. Daarom werd getracht zoveel mogelijk aan duiding te doen, met verwijzing naar de relevante overwegingen van de arresten. Enige verdere commentaar of kritische bespreking zal men, zoals voorheen, vruchteloos zoeken, gelet op de dwingende discretieplicht waartoe mijn ambt mij verplicht.

Als bijlage werden talrijke bibliografische referenties opgenomen, zowel van de arresten (met eventuele commentaren) die in de betrokken periode werden uitgesproken, als van de monografieën en artikels die over het Arbitragehof verschenen.

HOOFDSTUK I

DE BETEKENIS EN DE DRAAGWIJDTE VAN HET GELIJKHEIDSBEGINSEL

AFDELING 1

HET TOEPASSINGSGEBIED VAN HET GELIJKHEIDSBEGINSEL

§ 1. Algemeen

A. De algemene draagwijdte van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet

4. **GELDING TEN AANZIEN VAN ALLE RECHTEN EN VRIJHEDEN** — De artikelen 10 en 11 van de Grondwet hebben een algemene draagwijdte. Zij verbieden elke discriminatie, ongeacht de oorsprong ervan: de grondwettelijke regels van gelijkheid en van niet-discriminatie zijn van toepassing ten aanzien van alle rechten en vrijheden die aan de Belgen zijn toegekend (31/92, 6.B.1; 34/93, B.2; 62/93, B.3.2; 73/93, B.4; 1/94, B.2.2; over artikel 11 van de Grondwet alleen: 3/93, 3.B.1).

5. **RELATIE TUSSEN ARTIKEL 10 EN ARTIKEL 11 VAN DE GRONDWET** — Artikel 10 van de Grondwet bevat de regel van de gelijkheid voor de wet, terwijl artikel 11 de regel van de niet-discriminatie in het genot van de rechten en vrijheden vastlegt. Die twee grondwettelijke bepalingen zijn de uitdrukking van eenzelfde beginsel en zijn dus onlosmakelijk met elkaar verbonden. Een beroep tot vernietiging dat de schending van de artikelen 10 en 172 van de Grondwet aanvoert, dient niet te worden verworpen op grond van het feit dat de schending van artikel 11 van de Grondwet niet uitdrukkelijk in het verzoekschrift is aangevoerd (37/97, B.3 tot B.5).

B. Het fiscaal gelijkheidsbeginsel

6. De artikelen 10 en 11 van de Grondwet gelden ook in fiscale aangelegenheden, wat wordt bevestigd door artikel 172 van de Grondwet. Die bepaling is immers een precisering of bijzondere toepassing van het in artikel 10 van de Grondwet geformuleerde algemene gelijkheidsbeginsel (31/92, 6.B.1; 34/93, B.2; 73/93, B.4; 1/94, B.2.2; 89/94, B.4; 6/95, B.2.3; 7/95, B.3.3; 8/95, B.6; 9/95, B.4.3; 10/95, B.2.2; 37/97, B.7). De wetgever zou de perken van zijn beoordelingsbevoegdheid te buiten gaan indien hij belastingplichtingen die zich in situaties bevinden die, ten aanzien van de beschouwde maatregel, wezenlijk verschillend zouden zijn, aan een zelfde belasting zou onderwerpen (87/95, B.3.5; zie ook 70/97, B.7, inzake fiscale vrijstellingen).

§ 2. Gelding ratione materiae van het gelijkheidsbeginsel

A. Fundamentele grondrechten in internationale verdragen

7. VOORWAARDEN — Tot de bij de artikelen 10 en 11 van de Grondwet gewaarborgde rechten en vrijheden behoren ongetwijfeld de rechten en vrijheden die voortvloeien uit België bindende internationale verdragsbepalingen die door een akte van instemming in de interne rechtsorde toepasselijk zijn gemaakt en directe werking hebben (14/93, B.2.7; 62/93, B.3.2; 22/94, B.1; 37/94, B.1; 51/94, B.5.2; 51/95, B.2.1; 66/95, 3; 4/96, B.4; 24/96, B.4.2; 45/96, B.6.2; 47/96, B.4: de grondwettelijke regels van de gelijkheid en van de niet-discriminatie zijn toepasselijk ten aanzien van alle rechten en alle vrijheden).

In dezelfde zin oordeelde het Hof overigens dat de fundamentele rechten, die de wetgever met betrekking tot het recht op onderwijs moet eerbiedigen op grond van artikel 24, § 3, eerste lid, eerste zin, van de Grondwet, niet alleen voortvloeien uit de andere bepalingen van titel II van de Grondwet, maar ook uit de desbetreffende internationale verdragen die België internationaal binden en in de interne rechtsorde zijn opgenomen door de invoering, al naar het geval, van een instemmingswet of een instemmingsdecreet in de zin van artikel 167, §§ 2 en 3, van de Grondwet en artikel 16 van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 (33/92, B.4.1).

8. INROEPBARE RECHTEN EN VRIJHEDEN — Dat aan de voormelde voorwaarden is voldaan door een aantal direct werkende bepalingen uit mensenrechtenverdragen — waardoor de daarin vervatte rechten en vrijheden de bescherming van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet zullen genieten —, werd door het Arbitragehof in een aantal arresten uitdrukkelijk bevestigd. Zonder dat dit een exhaustieve opsomming is, kan worden verwezen naar de arresten waarin het Hof het had over de rechten en vrijheden in artikel 8 E.V.R.M. en artikel 17 I.V.B.P.R. (14/93, B.2.7), de artikelen 8, 11 en 14 E.V.R.M., artikel 1 Eerste Protocol E.V.R.M., artikel 26 I.V.B.P.R. en artikel 6 I.V.E.S.C.R. (22/94, B.1), de artikelen 8, 13 en 14 E.V.R.M. en artikel 1 Eerste Protocol E.V.R.M., artikel 14 I.V.B.P.R. en artikel 52 van het Verdrag van 25 maart tot instelling van de Europese Economische Gemeenschap (37/94, B.1), de artikelen 10 E.V.R.M. en 19 I.V.B.P.R. (45/96, B.6.2).

9. NIET-INROEPBARE RECHTEN EN VRIJHEDEN — Aan de hoger omschreven voorwaarden is niet voldaan door de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, die door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties werd goedgekeurd (22/94, B.1), zodat de daarin vervatte rechten en vrijheden niet onder het toepassingsgebied van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet ressorteren.

B. Algemene fundamentele rechtsbeginselen

10. ALGEMEEN — Tot de aan de Belgen toegekende rechten en vrijheden die krachtens de artikelen 10 en 11 van de Grondwet zonder onderscheid moeten worden gehandhaafd behoren eveneens de rechten en vrijheden vervat in de algemene rechtbeginselen, soms omschreven als grondbeginselen. Elk verschil in behandeling dat ten aanzien van het genot van die rechten wordt ingevoerd, moet worden getoetst aan de vereisten van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet, d.w.z. is slechts toelaatbaar indien het objectief en redelijk is verantwoord, bijvoorbeeld op grond van bijzondere omstandigheden. Het rechtszekerheidsbeginsel speelt daarbij een vooraanstaande rol, in de mate dat het ook door het Hof in zijn jurisprudentie, ten aanzien van de gevolgen van zijn uitspraak, wordt toegepast.

11. VOORBEELDEN — Die rechten en vrijheden omvatten de waarborgen die voortvloeien uit de algemene beginselen van het strafrecht (72/92, B.2.1) en de basisbeginselen van de Belgische rechtsorde (67/92, B.7.1 en B.8, *in casu* de uit de artikelen 162 en 170 van de Grondwet afgeleide beginselen betreffende de provinciale autonomie, de annaliteit en de niet-terugwerking van een belasting; 84/93, B.6 en 5/94, B.8: het grondbeginsel dat rechterlijke beslissingen slechts door het aanwenden van rechtsmiddelen kunnen worden gewijzigd). Als algemene rechtsbeginselen komen in de rechtspraak verder naar voren: het recht van verdediging (19/95, B.2.4; 26/96, B.4; 60/96, B.8), waaronder het recht zich door een advocaat te laten bijstaan (6/94, B.4.1; 27/94, 4.1; het recht zich te laten vertegenwoordigen door de advocaat, is dan weer geen algemeen rechtsbeginsel: 6/94, B.4.2; 27/94, 4.2, al belet zulks niet dat de wetgever, wanneer hij van oordeel is een bepaalde categorie van burgers die mogelijkheid van vertegenwoordiging te moeten ontnemen, hij zich hiervoor moet baseren op objectieve en redelijke overwegingen); het algemene rechtsbeginsel dat de strengheid van de wet in geval van overmacht kan worden gemilderd (32/95, B.5.3; 27/97, B.7.1) en het beginsel van de niet-retroactiviteit van de wetten, dat onlosmakelijk verbonden lijkt met het rechtszekerheidsbeginsel (7/97, B.4.4 tot B.4.7: het verlenen van terugwerkende kracht aan regels dreigt een rechtsonzekerheid te doen ontstaan, zodat een verschil in behandeling dat eruit zou voortvloeien, ten aanzien van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet slechts toelaatbaar zou zijn, indien bijzondere omstandigheden zulks verantwoorden).

12. EERBIEDIGING VAN HET RECHTSZEKERHEIDSBEGINSEL DOOR HET ARBITRAGEHOF — Het grondbeginsel van de rechtszekerheid treedt als één van de voornaamste algemene rechtsbeginselen op de voorgrond: een wetgever kan niet zonder objectieve en redelijke verantwoording afbreuk doen aan het belang van de rechtsonderhorigen om in staat te zijn de rechtsgevolgen van hun handelingen te voorzien (10/93, B.9.3; zie eveneens 30/95, B.14; 31/95, B.3.5 en B.3.6; 45/95, B.4.5 en B.4.6).

Het beginsel van de rechtszekerheid wordt overigens door het Hof zelf gehanteerd om te beslissen dat de nalatenschappen opgevallen vóór de uitspraak van het arrest Marckx van 13 juni 1979 van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens, niet zouden worden geraakt door de vaststelling van ongrondwettigheid van de bepaling die inzake erfenissen een onderscheid maakte tussen „wettige” en „natuurlijke” kinderen (83/93, B.8).

C. Uit institutionele bepalingen afgeleide grondrechten

13. TECHNIEK — De toetsing van wetkrachtige normen aan de artikelen 10 en 11 van de Grondwet heeft niet alleen de mogelijkheid gecreëerd om wetkrachtige normen onrechtstreeks te toetsen aan alle fundamentele grondrechten (zie A en B). Het Arbitragehof heeft ook gemeend via de artikelen 10 en 11 van de Grondwet dergelijke normen onrechtstreeks te kunnen toetsen aan institutionele bepalingen, door de bevoegdheidstoewijzing aan een bepaalde staatsmacht te interpreteren als een fundamentele waarborg die de Grondwet aan elke burger heeft geboden en waaraan geen afbreuk kan worden gedaan met miskenning van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet. Men zou in dat verband kunnen spreken van „afgeleide” grondrechten, grondrechten die worden ontleend aan institutionele bepalingen.

14. „RECHT OP BEOORDELING DOOR EEN DEMOCRATISCH VERKOZEN BERAADSLAGENDE VERGADERING” — De beschreven techniek werd door het Arbitragehof voor het eerst toegepast ten aanzien van de grondwetsbepalingen die de regelgevende bevoegdheid in een aantal aangelegenheden voorbehouden aan de wetgevende organen van de federale Staat, de Gemeenschappen en de Gewesten. Ofschoon het Arbitragehof de bevoegdheid mist om na te gaan of een aangelegenheid, op ieder van de gezagsniveaus — de federale Staat, de Gemeenschappen of de Gewesten — door het wetgevend dan wel door het uitvoerend orgaan dient te worden geregeld (uitzondering dient te worden gemaakt voor het in artikel 24, § 5, van de Grondwet vastgelegde wettigheidsbeginsel, aangezien artikel 24 integraal behoort tot de referentienormen in het kader van de bevoegdheid van het Arbitragehof, zodat het Hof de naleving van het wettigheidsbeginsel rechtstreeks, buiten de toepassing van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet om, kan controleren: zie bijvoorbeeld 33/92, B.5.1; 45/94, B.8; 11/96, B.5; 43/96, B.6; 80/96, B.3.3), heeft het de bevoegdheidstoewijzing aan de wetgever geïnterpreteerd als een fundamentele waarborg voor de burger, die hem niet kan worden ontnomen zonder het gelijkheidsbeginsel te schenden (zie hierover Meersschaet, P., „De bevoegdheidsverdeling tussen wetgevende en uitvoerende macht: een afdwingbaar fundamenteel grondrecht van de burger”, *Jaarboek Mensenrechten 1995-1996*, 383-388; Theunis, J., „Het gelijkheidsbeginsel. Juridisch interpretatiekader, met bijzondere aandacht voor ‘corrigerende’ ongelijkheden en doorwerking in private rechtsverhoudingen”, in Alen, A., e.a., *De doorwerking van het publiekrecht in het privaatrecht*, Gent, Mys en Breesch, nr. 170-

171, p. 150-153). Uiteraard is niet iedere delegatie van bevoegdheid aan de uitvoerende macht verboden. Wanneer de grondwetgever de regeling van een bepaalde materie voorbehoudt aan de wetgever, zal de wetgever zelf de fundamentele elementen van de regeling moeten vastleggen en enkel de detailregeling kunnen overlaten aan de uitvoerende macht. Alleen wanneer de vaststelling van die fundamentele regelen niet of op onvoldoende nauwkeurige wijze is gebeurd door de wetgever zelf en de regelingsbevoegdheid werd opgedragen aan het uitvoerend orgaan, wordt aan de betrokken categorie van burgers een grondwettelijke waarborg ontnomen die een schending van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet uitmaakt (zie b.v. m.b.t. art. 182 G.W., 23/96, B.2.1: „Ofschoon artikel 182 van de Grondwet de normatieve bevoegdheid voorbehoudt aan de federale wetgever, sluit het evenwel niet uit dat de wetgever een beperkte uitvoeringsmacht toekent aan de Koning”).

Het aldus uit institutionele bepalingen afgeleide fundamentele grondrecht geldt vooreerst in fiscale aangelegenheden. Artikel 170 van de Grondwet waarborgt, zonder uitzondering, iedere burger dat hij niet zal worden onderworpen aan een belasting waarover niet is beslist door een beraadslagende vergadering die democratisch is verkozen (64/95, B.14). Aan de institutionele dimensie van het beginsel-„No taxation without representation”, wordt bijgevolg een grondrechtelijke dimensie toegevoegd.

Op dezelfde wijze verleent artikel 182 van de Grondwet aan militairen een waarborg door vast te stellen dat hun verplichtingen bepaald worden door de wet. Door aan de Koning ter vaststelling van het bedrag van de terugbetalingen die moeten worden gedaan door militairen die onder bepaalde omstandigheden ontslag hebben genomen uit het leger, een te ruime beoordelingsvrijheid te verlenen die niet verenigbaar is met artikel 182 van de Grondwet, heeft de wetgever aan een bepaalde categorie van militairen een grondwettelijke waarborg ontnomen, zodat de desbetreffende bepalingen de artikelen 10 en 11 van de Grondwet schenden (23/96, B.2.4 en B.3). Ook in dat arrest heeft het Hof aan een in wezen louter institutionele bepaling (23/96, B.2.1.: „Door de voormelde bevoegdheden aan de wetgevende macht toe te kennen, heeft de Grondwetgever willen vermijden dat de uitvoerende macht alleen de gewapende macht regelt”; bij de conceptie van die bepaling gold in de eerste plaats de bescherming van het parlement tegen de uitvoerende macht, vermits de Koning niet alleen uit historische traditie maar ook op basis van de letterlijke tekst van de Grondwet, inmiddels inhoudelijk geëvolueerd, de opperbevelhebber van het leger was en hiervan misbruik kon maken bij een eventueel conflict met de wetgevende vergaderingen) een grondrechtelijk karakter gegeven (23/96, B.2.1: „Artikel 182 van de Grondwet waarborgt aldus aan iedere militair dat hij niet zou kunnen worden onderworpen aan verplichtingen zonder dat die zouden zijn vastgesteld door een democratisch verkozen beraadslagende vergadering”).

15. „RECHT OP DE DOOR DE GRONDWET AANGEWEEZEN RECHTER” — Een vergelijkbaar grondrecht lijkt door het Hof te worden afgeleid uit de bevoegd-

heidsverdeling tussen de gewone hoven en rechtbanken en de „met eigenlijke rechtspraak belaste organen”. Ofschoon het Hof erkent niet bevoegd te zijn om rechtstreeks te onderzoeken of een wettelijke norm artikel 144 van de Grondwet schendt, stelt het vast dat die bepaling naar luid waarvan de geschillen over burgerlijke rechten bij uitsluiting tot de bevoegdheid van de rechtbanken behoren, aan een ieder een waarborg verleent die niet op willekeurige wijze aan sommigen kan worden ontnomen. Indien zou blijken dat aan een categorie van personen het recht wordt ontzegd om een betwisting over een burgerlijk recht bij de rechtbanken aanhangig te maken, dan zou dat verschil in behandeling niet kunnen worden verantwoord, aangezien het op het voormelde artikel 144 zou stuiten en aldus artikel 10 van de Grondwet zou schenden. Bijgevolg onderzoekt het Hof of de wetgever door de beslechting van de betwistingen omtrent de hoedanigheid van vluchtelingen en het asielrecht aan een administratief rechtscollege toe te vertrouwen, de in het geding zijnde rechten wel terecht op impliciete wijze als politieke rechten heeft beschouwd (14/97, B.3 en B.4).

§3. Gelding *ratione personae* van het gelijkheidsbeginsel

A. Algemeen

16. Het gelijkheidsbeginsel en het discriminatieverbod hebben een ruime gelding *ratione personae*. In tegenstelling tot wat artikel 10 van de Grondwet zou kunnen laten vermoeden, is die bepaling niet uitsluitend inroepbaar door de natuurlijke personen van Belgische nationaliteit.

17. Uiteraard zijn het gelijkheidsbeginsel en het discriminatieverbod in ieder geval inroepbaar door alle natuurlijke personen. Niettemin oordeelde het Hof dat de artikelen 10 en 11 G.W. niet uit zichzelf vaststellen dat de mens al vanaf zijn verwekking de bescherming geniet die zij waarborgen. Hoewel de verplichting het menselijk leven te eerbiedigen de wetgever verplicht maatregelen te treffen om ook het ongeboren kind te beschermen, kan hieruit niet worden afgeleid dat de wetgever, op straffe van miskenning van die artikelen zou verplicht zijn om het geboren en het ongeboren kind op dezelfde wijze te behandelen (zie vorig overzicht: 39/91, 6.B.3).

18. Bovendien zijn de regels van gelijkheid en niet-discriminatie eveneens van toepassing op groepen van burgers (zie vorig overzicht: 13/91, 4.B.2.; 31/91, 2.B.2), waartoe door het Hof ook de publiekrechtelijke rechtspersonen zoals de gemeenten (zie vorig overzicht: 13/91, 4.B.2; 29/95, B.9), de provincies (zie vorig overzicht: 31/91, 2.B.2) maar ook de Staat en de Gemeenschappen (62/96, B.1 en B.2, impliciet) worden gerekend.

19. Niet-personen genieten niet de door de artikelen 10 en 11 van de Grondwet verleende bescherming. Zo zijn de verschillende pensioenstelsels geen personen in de zin van de artikelen 10 en 11 G.W. (zie vorig overzicht:

7/91, 5.B.2), evenmin als gebouwen en beslissingen genomen door de burgemeester (49/94, B.14).

B. Vreemdelingen

20. Vreemdelingen, die verschillend van de Belgen worden behandeld (wat eerst moet vaststaan: voor een toepassing, 19/95, B.2.2) kunnen zich eveneens beroepen op de artikelen 10 en 11 van de Grondwet, op voorwaarde dat artikel 191 van de Grondwet zich hiertegen niet verzet (25/90, 3.B.1). Zij kunnen zich op de beginselen van gelijkheid en niet-discriminatie beroepen op de dubbele voorwaarde dat zij zich op het Belgische grondgebied bevinden en dat de wet geen uitzondering heeft gemaakt wat hen betreft (20/93, B.2.2; 51/94, B.3).

21. Ten aanzien van de tweede voorwaarde passen evenwel twee preciseringen.

Indien de wet een uitzondering maakt voor de vreemdelingen, dan dient ook voor die afwijking een objectieve en redelijke verantwoording te worden aangetoond. Zo stelde het Hof dat uit artikel 191 van de Grondwet volgt dat een verschil in behandeling waardoor een vreemdeling benadeeld (61/94, B.2; 77/97, B.10.1) of minder gunstig behandeld (4/96, B.3) wordt, enkel door de wetgever kan worden ingesteld. Artikel 191 heeft nochtans niet tot doel de wetgever ertoe te machtigen, wanneer hij een dergelijk verschil invoert, zich te onttrekken aan de eerbiediging van de fundamentele beginselen die in de Grondwet zijn verankerd (61/94, B.2; 4/96, B.3; 77/97, B.10.1). Dat artikel brengt dit trouwens uitdrukkelijk in herinnering door, in het begin ervan, als regel te stellen dat de vreemdeling die zich op het grondgebied bevindt, „de bescherming (geniet) verleend aan personen en goederen”. Uit artikel 191 vloeit derhalve geenszins voort dat de wetgever, wanneer hij een verschil in behandeling invoert ten nadele van vreemdelingen, zou vermogen er niet over te waken dat dat verschil niet discriminerend zou zijn, ongeacht de aard van de in het geding zijn beginselen (61/94, B.2; 77/97, B.10.1). Hoewel de nationaliteit een objectief criterium is dat verschillende behandelingen kan verantwoorden, komt het aan het Hof toe na te gaan of de wetgever, wanneer hij een verschil in behandeling invoert, niet de beginselen van gelijkheid en niet-discriminatie miskent die zijn ingeschreven in de artikelen 10 en 11 van de Grondwet (4/96, B.3).

Bovendien kan de voormelde en in artikel 191 vervatte bevoegdheid tot het vaststellen van uitzonderingen geen grondwettelijke grondslag verlenen aan een bepaling waarbij niet een onderscheid wordt gemaakt tussen Belgen en vreemdelingen, maar tussen vreemdelingen onderling (20/93, B.2.4). Met andere woorden: artikel 191 van de Grondwet, in samenhang met de artikelen 10 en 11 van de Grondwet, kan enkel geschonden zijn in zoverre de betwiste bepalingen een verschil in behandeling instellen tussen bepaalde vreemdelingen — bijvoorbeeld asielzoekers — en de Belgen; in zoverre de

betwiste bepalingen de asielzoekers en de andere vreemdelingen verschillend behandelen, kan enkel de schending van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet worden aangevoerd (77/97, B.10.2).

AFDELING 2

BEGRIPSOMSCHRIJVING VAN HET GELIJKHEIDSBEGINSEL

§ 1. De jurisprudentiële definitie

22. In een geijkte uitdrukking definieert het Arbitragehof de draagwijdte en de evaluatiecriteria van het gelijkheidsbeginsel en het discriminatieverbod als volgt: „De grondwettelijke regels van de gelijkheid en de niet-discriminatie sluiten niet uit dat een verschil in behandeling tussen categorieën van personen wordt ingesteld, voor zover dat verschil op een objectief criterium berust en het redelijk verantwoord is. Het bestaan van een dergelijke verantwoording moet worden beoordeeld rekening houdend met het doel en de gevolgen van de betwiste maatregel en met de aard van de ter zake geldende beginselen; het gelijkheidsbeginsel is geschonden wanneer vaststaat dat er geen redelijk verband van evenredigheid bestaat tussen de aangewende middelen en het beoogde doel”.

Aangezien het Arbitragehof er blijkbaar zelf van overtuigd is dat die omschrijving inmiddels voldoende bekend is, zodat zij in de meest recente arresten achterwege blijft, lijkt het overbodig alle arresten aan te halen waarin het Hof die definitie heeft weergegeven.

23. Om te benadrukken dat wezenlijk verschillende toestanden ook op een verschillende wijze moeten worden behandeld — de ware gelijkheid schuilt in de ongelijke behandeling van ongelijke toestanden (Mast, A., „Het gelijkheidsbeginsel”, *T.B.P.*, 1962, 132 en 133: „Verre van zich dus tegen de door de openbare overheid gedane differentiatie te verzetten, legt het gelijkheidsbeginsel die differentiatie op”) — bestaat ook een alternatieve definitie: „De grondwettelijke regels van de gelijkheid en de niet-discriminatie sluiten niet uit dat een verschil in behandeling tussen bepaalde categorieën van personen wordt ingesteld, voor zover dat verschil op een objectief criterium berust en het redelijk verantwoord is. Dezelfde regels verzetten er zich overigens tegen dat categorieën van personen, die zich ten aanzien van de aangevochten maatregel in wezenlijk verschillende situaties bevinden, op identieke wijze worden behandeld, zonder dat daarvoor een redelijke verantwoording bestaat” (4/92, B.2.3; 16/92, B.3.3; 59/92, B.4.2; 64/92, 4.B.3; 70/92, B.3.2; 18/93, B.5; 41/93, B.3.8; 45/93, B.2.2; 59/93, B.2 en B.6; 77/93, B.3.1; 79/93, B.5 en B.7.2; 80/93, B.3.3; 1/94, B.2.3; 10/94, B.6.3; 21/94, B.5; 41/94, B.5; 53/94, B.4; 71/94, B.2; 8/95, B.5; 19/95, B.2.3; 26/95, B.3; 32/95, B.6.1; 44/95, B.3; 48/95, B.11; 60/95, B.2.2; 75/95, B.3; 85/95, B.3.2; 70/96, B.7; 81/96, B.8.2; 20/97, B.4; 27/97, B.5; 42/97, B.17 en B.49.2; voor andere toepassingen, zie 70/94, B.6; 9/96, B.9 en 30/96,

B.2.10). De toepassing van de regel dat ongelijke situaties ongelijk moeten worden behandeld, veronderstelt dat het criterium dat wordt aangewend om situaties als ongelijk te onderscheiden, relevant is ten aanzien van de aangevochten maatregel (64/92, 4.B.4).

§ 2. De primaire voorwaarde: het bestaan van een onderscheid in rechte

24. ALGEMEEN — De toetsing aan het gelijkheidsbeginsel en het discriminatieverbod, van een norm waardoor een verschillende behandeling van onderscheiden categorieën van personen wordt ingevoerd, vereist een onderzoek dat over vijf fasen verloopt (*cfr. infra*, afdeling 3).

Voorafgaandelijk moet worden vastgesteld dat er wel degelijk een verschil in behandeling tussen verschillende categorieën van personen wordt aangevoerd (voor toepassingen waarbij geen verschil in behandeling werd vastgesteld, zie 61/93, B.2.2 en B.2.3; 69/93, B.2; 82/93, B.5.4; 76/93, B.3; 2/94, B.6.1; 3/94, B.6.1; 4/94, B.5.2; 47/94, B.3; 1/95, B.8; 6/95, B.2.20; 10/95, B.7.2; 14/95, B.2; 19/95, B.2.3; 60/95, B.2.3 tot B.2.6; 79/95, B.3.3; 40/97, B.9; 41/97, B.4). Dat verschil in behandeling moet bovendien aan de betwiste norm toe te schrijven zijn (84/93, B.9; 5/94, B.11; 49/95, B.6.9: een onderdeel van een middel waarin een niet door een bestreden bepaling gemaakt onderscheid wordt bekritiseerd, is niet gegrond) en niet aan de individuele toepassing ervan door, bijvoorbeeld, de Koning (58/95, B.13) of aan een feitelijke situatie (81/96, B.10.2). In dezelfde zin stelde het Hof dat de regels van gelijkheid en niet-discriminatie niet vereisen dat de wetgever maatregelen neemt om een ongelijkheid tussen personen te verhelpen die voortvloeit uit administratieve en rechterlijke moeilijkheden bij gebrek aan vroegere wettelijke maatregelen (84/93, B.10; 5/94, B.12).

Niet in aanmerking worden genomen, aangezien daaruit als zodanig geen schending blijkt van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet, de grieven die de verzoekende partijen aanvoeren zonder dat zij aantonen dat zij tot een categorie van personen behoren die door de bepalingen die zij bestrijden op discriminerende wijze zou worden behandeld ten aanzien van andere categorieën waarmee zij kunnen worden vergeleken. Een middel dat een gebrek aan overeenstemming aanklaagt tussen het doel van de wet en de bestemming van de inkomsten die zij verschaft, doch niet preciseert in hoeverre en ten opzichte van wie een wettelijke maatregel discriminerend zou zijn, mist rechtens grondslag (41/92, B.3.6; vgl. 81/96, B.10.2). Het loutere bestaan van een vermeende tegenstrijdigheid tussen twee wetskrachtige normen levert nog geen ongelijke behandeling op die aan de artikelen 10 en 11 van de Grondwet zou kunnen getoetst worden (75/96).

25. HET GELIJKTIJDIG BESTAAN VAN TWEE JURIDISCHE TOESTANDEN — Het moet bovendien gaan om de vergelijking van minstens twee gelijktijdig bestaande juridische toestanden. Het feit dat een wettelijke bepaling, die in overeenstemming werd geacht met de artikelen 10 en 11 van de Grondwet, wordt

opgeheven, houdt niet in dat de nieuwe bepaling die artikelen wel zou schenden. Het gaat niet op te stellen dat een nieuwe bepaling het gelijkheidsbeginsel en het verbod van discriminatie zou schenden, om de enkele reden dat zij een oude bepaling opheft die ermee in overeenstemming zou zijn (voor een toepassing, zie 5/92, B.10, waarin het Hof grieven verwierp die enkel steunden op een beoordeling van afgeschafte instituten).

26. GEEN BEOORDELING VAN FEITELIJKE TOESTANDEN — Het feit dat het gaat om een vergelijking van twee juridische toestanden, impliceert tevens dat geen rekening kan worden gehouden met de feitelijke situatie waarop die juridische regeling van toepassing is of met de feitelijke gevolgen die die juridische regeling teweegbrengt. Een middel dat niet aangeeft welke categorieën van personen met elkaar moeten worden vergeleken en evenmin de aangevochten wetsbepaling betreft doch een beweerde feitelijke situatie, kan dan ook niet worden aangenomen (81/96, B.10.2).

Dat standpunt kan worden geïllustreerd aan de hand van het volgende voorbeeld uit de rechtspraak waarbij *in concreto* nader wordt ingegaan op de draagwijdte van het onderscheid tussen de juridische en de feitelijke situatie van de betrokken categorieën van personen en de relevantie van de juridisch verschillende behandeling, ondanks de feitelijke — te dezen economische — ongelijkheid. Ten aanzien van artikel 56bis, § 2, van de samengeordende wetten betreffende de kinderbijslag voor loonarbeiders stelt het Hof vast dat het twee categorieën van weeskinderen van wie de overlevende ouder in het huwelijk treedt of een huishouden vormt, op dezelfde manier behandelt, enerzijds, het kind dat door die gebeurtenis in een economische situatie wordt geplaatst die vergelijkbaar is met de situatie waarin het verkeerde vooraleer het wees werd; anderzijds, het kind van wie de economische situatie door die gebeurtenis niet wordt gewijzigd. De maatregel werd adequaat beoordeeld ten aanzien van het nagestreefde doel en is er niet onevenredig mee, vermits de bijdragen worden verhoogd als gevolg van het overlijden van één van de ouders, ongeacht de economische situatie waarin het overlijden de minderjarige wees plaatst. Het Hof achtte het dan ook niet onredelijk die verhoging in te trekken, indien de overlevende ouder een nieuw huishouden vormt, zonder rekening te houden met de economische gevolgen van die gebeurtenis. Weliswaar bevindt het kind van wie, zoals in het betrokken geval, de moeder een huishouden vormt met een man zonder inkomsten, zich feitelijk in een andere situatie dan het kind van wie de moeder het bestaan deelt van een man die bijdraagt in de uitgaven van het huishouden. Beiden worden nochtans op dezelfde manier behandeld, vermits zij de verhoogde bijdrage voor wezen verliezen. Die behandeling is evenwel niet verschillend van die welke, zonder rekening te houden met de economische situatie van de betrokkenen, van toepassing is op alle rechthebbers op gezinsbijslag die dat recht verkrijgen of verliezen, of die het recht op een verhoogd bedrag verkrijgen of verliezen (56/97, B.2, B.6 en B.7).

27. EEN ONDERSCHIED IN DE BELGISCHE RECHTSORDE — Ten slotte moet het onderscheid te situeren zijn in de Belgische rechtsorde. De artikelen 10 en 11 van de Grondwet strekken ertoe te verzekeren dat normen die in de Belgische rechtsorde van toepassing zijn het gelijkheidsbeginsel en het discriminatieverbod in acht nemen. Vergelijkingen met rechtsnormen van en situaties in een niet-Belgische rechtsorde zijn daarbij niet relevant (voor een toepassing betreffende vergoeding van ondernemingen in andere landen, zie 24/96, B.12.2; zie ook 70/92, B.4.3, over de vergelijking van Belgische en buitenlandse handelszaken met betrekking tot de zondagsrust).

§ 3. De wetstekrachtige norm als voorwerp van de evaluatie

A. Beginselen

I. Beoordeling van een wetstekrachtige norm

28. Het Arbitragehof mag enkel nagaan of een verschil in behandeling de toets aan de artikelen 10 en 11 van de Grondwet kan doorstaan — en derhalve verantwoord is — als dat verschil in behandeling aan een wettelijke norm kan worden toegeschreven (54/97, B.4.1). Ook een ongelijke behandeling die niet wordt ingevoerd door een bestreden wet, maar door die wet wordt bevestigd, wordt door het Hof beoordeeld (3/93, 4.B.3). Eveneens kan worden onderzocht of een combinatie van wettelijke maatregelen een schending van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet uitmaakt (56/96, B.17).

Een verschil dat zou bestaan op grond van een gemis aan overeenstemming tussen de Nederlandse en de Franse tekst van een federale wet (in casu zelfs de tekst van een bijlage) kan niet als een discriminatie worden aangevoerd: zo'n gemis aan overeenstemming betreft zonder onderscheid het geheel der normadressaten, zodat daaruit geen enkel verschil in behandeling voortvloeit (4/95, B.12.2).

29. Ook een begrotingswet is onderworpen aan het toezicht van het Arbitragehof. Zo stelde het Hof naar aanleiding van de beoordeling van een begrotingswet, dat het de wetgever toekomt te beoordelen of en in welke mate het aangewezen is facultatieve toelagen (die, bij ontstentenis van een organieke wet, in de algemene uitgavenbegroting het onderwerp van een speciale bepaling moeten zijn die de aard van de toelage preciseert) te verstrekken aan bepaalde private initiatieven of organisaties die een maatschappelijk belang vertonen. Wanneer de wetgever dergelijke facultatieve toelagen toekent, dient hij terzelfdertijd rekening te houden met de kenmerken van de natuurlijke of rechtspersonen die ze zullen genieten en met de aard van de toelagen. De wetgever zou de grondwettelijke regels van de gelijkheid en de niet-discriminatie schenden indien hij de begunstigde(n) van die subsidies op willekeurige wijze zou kiezen (13/96, B.3.4 en B.3.5).

II. Het wetgevend ingrijpen als vanzelfsprekende bron van onderscheiden behandeling: de temporele cesuur

30. Inherent aan een nieuwe regeling is dat een onderscheid wordt gemaakt tussen personen die betrokken zijn bij rechtstoestanden die onder het toepassingsgebied van de vroegere regeling vielen en personen die betrokken zijn bij rechtstoestanden die onder het toepassingsgebied van de nieuwe regeling vallen.

Een dergelijk onderscheid maakt geen schending uit van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet (86/95, B.6; 20/96, B.12). De overheid moet immers haar beleid kunnen aanpassen aan de wisselende vereisten van het algemeen belang en kan daartoe zelfs terugkomen op zijn oorspronkelijke doelstellingen om er andere na te streven, zonder dat dit op zich de artikelen 10 en 11 van de Grondwet schendt (44/94, B.3.6; 30/96, B.2.13). Een dergelijk oordeel is het logische gevolg van de vaststelling dat alleen twee gelijktijdig bestaande juridische situaties voor vergelijking vatbaar zijn (*cfr. supra*, nr. 25).

31. Om die reden werden door het Arbitragehof geen grieven in aanmerking genomen die verband hielden met een vergelijking van de situatie waarin zich voortaan, ingevolge de nieuwe procedureregeling, alle pleiters bevinden, met de situatie waarin alle pleiters zich bevonden onder de vroegere regeling (69/93, B.2).

III. Een lacune in de wetgeving als bron van ongelijke behandeling

a) Algemeen

32. Het feit dat het gaat om een vergelijking van juridische toestanden, waarbij een wetkrachtige norm ter beoordeling staat, sluit niet uit dat een verschillende behandeling ook kan voortvloeien uit het feit dat slechts één van beide toestanden bij wet wordt geregeld. In de rechtspraak van het Arbitragehof zijn enkele voorbeelden te vermelden.

b) Casuïstiek

33. RECHTSBESCHERMING VAN AMBTENAREN VAN WETGEVENDE VERGADERINGEN — De discriminatie die voortvloeit uit het feit dat, in tegenstelling tot de ambtenaren die van bestuurlijke overheden afhangen, de ambtenaren die van wetgevende vergaderingen afhangen een beroep tot nietigverklaring van bestuurshandelingen van de overheden waarvan ze afhangen wordt ontzegd, vindt volgens het Arbitragehof niet haar oorsprong in artikel 14 van de gecoördineerde wetten op de Raad van State, maar in een lacune van de wetgeving, door de ontstentenis van organisatie van een beroep tot nietigverklaring van bestuurshandelingen die door de wetgevende vergaderingen of hun organen worden gesteld (31/96, B.6).

34. ROL VAN HET NIET-ONTVOOGDE KIND BIJ DE ERKENNING DOOR EEN VROUW — Het ontbreken van de mogelijkheid voor het niet-ontvoogd kind van vijftien jaar om zijn instemming met de erkenning door een vrouw — hoe uitzonderlijk ook — te weigeren, terwijl die mogelijkheid wel bestaat ten aanzien van de erkenning door een man — lacune die in strijd werd geacht met de artikelen 10 en 11 van de Grondwet — is volgens het Arbitragehof niet het gevolg van artikel 319, § 3, tweede lid, B.W. maar van de ontstentenis van een vergelijkbare regel in de bepalingen betreffende de vaststelling van de afstamming van moederszijde (36/96, B.7).

B. Bijzonderheden

I. Het onderscheid vindt zijn oorsprong in de Grondwet zelf

35. Het onderscheid dat door de Grondwet zelf wordt ingesteld, ontsnapt aan de controle door het Arbitragehof. Zo stelde het Arbitragehof dat de Grondwetgever, door te bepalen dat de rechten en de verplichtingen van de militairen worden geregeld bij de wet (artikel 182 van de Grondwet) en door zelf specifieke bepalingen vast te stellen in verband met de militaire rechtbanken en de wijze waarop militairen van hun graden, ererechten en pensioenen worden ontzet (artikelen 157, eerste lid, en 186 van de Grondwet), zelf een verschil in behandeling heeft ingesteld tussen de militairen en de personeelsleden van andere openbare diensten (59/97, B.3; de wetgever is, bij het in werking stellen van de voormelde bepaling in verband met de militairen, niet vrijgesteld van de inachtneming van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet).

II. De onmiddellijke toepassing van de wetskrachtige norm

36. De ongelijke behandeling die voortvloeit uit de onmiddellijke toepassing van die nieuwe rechtsregels, brengt op zichzelf geen discriminatie teweeg. Indien een wetgever een beleidswijziging dringend noodzakelijk acht, vermag hij te oordelen dat die beleidswijziging met onmiddellijke ingang moet worden doorgevoerd (40/95, B.7.6; voor een toepassing in verband met erkenning van diensten met zware medische apparatuur, in het kader van de ziekte- en invaliditeitsverzekering, zie 60/97).

Het loutere feit een wettelijke maatregel te nemen — die als dusdanig niet wordt bestreden — zonder evenwel de inwerkingtreding ervan uit te stellen, waardoor een verrassingseffect ontstaat voor een bepaalde categorie van personen, betreft een werking van de wet die niet verschilt van die welke kan voortvloeien uit elke bepaling die onmiddellijk toepasselijk is en waarvan het toepassingsgebied, wat de personen betreft, beperkt is. Op zichzelf is het onderscheid tussen de personen die erdoor geraakt worden en de overige

personen geen onderscheid bedoeld in de artikelen 10 en 11 van de Grondwet (76/93, B.3).

Overigens moet worden opgemerkt dat de wetgever de inwerkingtreding van een bepaling soms uitstelt om de normadressaten toe te laten zich aan de nieuwe wettelijke regeling aan te passen, wat kan bijdragen tot de gunstige beoordeling van de evenredigheid tussen de doelstelling en het aangewende middel (voor een toepassing in verband met het verbod van verhandelen van honden en katten op bepaalde plaatsen: 78/96, B.3.5).

37. Het feit dat een decreet nog in voorbereiding was op een ogenblik dat sommige rechtsonderhorigen een keuze dienden te maken, doet geen afbreuk aan de rechtszekerheid; het is het gewone gevolg van elke wettelijke regel dat hij geacht wordt in beginsel van onmiddellijke toepassing te zijn niet alleen op feiten die zich voordoen na het in werking treden van de nieuwe wettelijke norm, maar ook op na die inwerkingtreding ontstane rechtsgevolgen van voordien voorgevallen feiten (88/93, B.5.3). Het rechtszekerheidsbeginsel wordt niet geschonden doordat alle identieke situaties op dezelfde wijze worden behandeld (46/94, B.5.3).

Met betrekking tot een maatregel die door vrouwen en bruggepensioneerden als nadelig werd ervaren, stelde het Hof dat het gelijkheidsbeginsel niet vereiste dat de wetgever, toen hij een nieuwe bepaling aannam die van toepassing was op al degenen die in de toekomst op de pensioengerechtigde leeftijd met pensioen zullen gaan, bovendien maatregelen zou nemen die iedereen zouden verbieden of toelaten aan de gevolgen van die bepaling te ontsnappen door op de normale pensioengerechtigde leeftijd vooruit te lopen (1/95, B.8).

Wanneer de wetgever een maatregel neemt om te vermijden dat belastingplichtingen uit de combinatie van verrichtingen een door de wetgever niet beoogd fiscaal voordeel halen en hij er zorg voor draagt enkel de verrichtingen te raken die slechts kunnen worden verklaard door de wil dat voordeel te genieten, schendt hij het beginsel van de gelijkheid voor de belasting niet door die maatregel onmiddellijk toepasbaar te maken, gegeven het feit dat hij daarbij niet van de algemene regels betreffende de vaststelling van het aanslagjaar afwijkt (37/97, B.13).

38. Op voormelde beginselen bestaan evenwel ook uitzonderingen die verband houden met het rechtszekerheidsbeginsel. Zo mag de onmiddellijke toepassing van een norm geen onevenredige afbreuk doen aan het gewekte vertrouwen met betrekking tot een voordeel dat binnen een bepaalde termijn kon worden bekomen en door een categorie van personen inmiddels werd gerealiseerd (voor een toepassing in verband met rentevermindering voor door mijnwerkers aangegane leningen, zie 28/96 (schorsing) en 49/96 (vernietiging)).

III. De beoordeling van (de ontstentenis van) een overgangsbepaling

39. Dat de wetgever bij het aannemen van een nieuwe regeling niet voorziet in een overgangsmaatregel, kan op zich niet worden beschouwd als een schending van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet (46/96, B.7, met betrekking tot de verlenging van de verjaringstermijn van de strafvordering). Zulks houdt uiteraard verband met de hiervoren reeds voldoende belichte beleidsvrijheid van elke wetgever die immers kan oordelen dat een beleidswijziging met onmiddellijke ingang moet worden doorgevoerd. Hij is daarom in beginsel niet verplicht in een overgangsregeling te voorzien (40/95, B.7.6; 24/96, B.1.25; 28/96, B.3.7; 49/96, B.3.7; 42/97, B.54.4).

40. Zelfs wanneer wordt voorzien in een overgangsbepaling, vereisen de artikelen 10 en 11 van de Grondwet niet dat zij tot doel zou hebben een vroegere situatie ongewijzigd te handhaven. Elke wetwijziging zou immers onmogelijk worden, mocht worden aangenomen dat een nieuwe bepaling de voormelde grondwetsartikelen zou schenden om de enkele reden dat zij de toepassingsvoorwaarden van de vroegere bepaling zou beperken (39/93, B.4) of wijzigen (86/95, B.6; 20/96, B.12) of de berekeningen in de war zou sturen van diegenen die op de vroegere situatie zijn voortgegaan (2/94 en 3/94, B.12.3; 40/95, B.8.3; 30/96, B.2.13). Evenmin vereisen de artikelen 10 en 11 dat men het vroegere stelsel gedurende een bepaalde periode alsnog moet handhaven (40/95, B.7.7).

41. Voert de wetgever wél een overgangsregeling in — wat hij principieel vermag (26/97, B.6) — dan moet worden nagegaan of voor die begunstiging van een bepaalde categorie van personen een objectieve en redelijke verantwoording bestaat waardoor zij verenigbaar is met de artikelen 10 en 11 van de Grondwet (voor een toepassing in verband met grindwinning: 35/95, B.11; in verband met ruimtelijke ordening en stedenbouw: 40/95, B.13.3 tot B.16.5, 24/96, B.1.25 en B.1.26; in verband met het kader van het personeel van de krijgsmacht: 3/96, B.8; in verband met bescherming van het leefmilieu tegen verontreiniging door meststoffen: 42/97, B.54.4). Inzonderheid kan daarbij rekening worden gehouden met het gewekte vertrouwen (zie 26/97, B.6: de wetgever kan met name rekening houden met de legitieme verwachtingen van de personen wier situatie was vastgesteld vóór de inwerkingtreding van de nieuwe wet; in het bijzonder wanneer hij een leeftijdsgrens invoert in een aangelegenheid waarin er tot dusver geen bestond, vermag hij de personen die die leeftijd reeds voordien hadden bereikt, te laten ontkomen aan de nadelige gevolgen van de nieuwe bepaling, zodat het verschil in behandeling dat hij op grond van een dergelijk criterium invoert, redelijk verantwoord is; vgl. eveneens 28/96 en 49/96, B.3.7, waar een norm ter beoordeling staat waarbij aan een tijdelijke maatregel, halverwege de duurtijd, onder bepaalde omstandigheden, een einde kan worden gesteld, waardoor het gewekte vertrouwen wordt geschaad).

IV. Duur van de ongrondwettigheid van een wettelijke regeling

42. Wanneer de wetgever voor de toekomst een einde heeft gemaakt aan een discriminatie vastgesteld door het Arbitragehof, zal het Hof, in het kader van een prejudiciële procedure, de vaststelling van de schending van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet handhaven voor de aan dat wetgevend optreden voorafgaande periode die betrekking heeft op de aan de verwijzende rechter voorgelegde geschillen (62/97, B.11).

C. De grondwetsconforme interpretatie

43. Bij de beoordeling van een wetkrachtige norm in het licht van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet zal het Arbitragehof, waar mogelijk, uitgaan van het vermoeden dat de betrokken wetgever niet de bedoeling heeft gehad om de Grondwet te schenden (voor een toepassing, zie 64/93, B.3 tot B.6).

Dat is in het bijzonder zo wanneer aan de uitvoerende macht een bepaalde bevoegdheid wordt verleend. Daarom oordeelde het Hof dat een wettelijke regeling niet zonder meer discriminatoir is door het enkele feit dat de concrete toepassing ervan aanleiding kan zijn tot een onderscheiden behandeling of doordat een gedifferentieerde uitvoering ervan niet uitgesloten is (73/92, B.6.1; 43/93, B.6.1). Wanneer de wetgever de Koning in algemene bewoordingen machtigt, kan men er niet van uitgaan dat hij de bedoeling zou gehad hebben Hem te machtigen om bepalingen aan te nemen die in strijd zijn met de Grondwet. Bij het uitleggen van de tekst moet men, om de omvang van de machtiging te beoordelen, ervan uitgaan dat ze grondwettig is (71/92, B.9 en B.10: uit het feit dat de wetgever heeft nagelaten in de wet zelf de objectieve, duidelijke en vooraf bepaalde criteria te vermelden die de Koning zou moeten toepassen, kan niet worden afgeleid dat hij Hem impliciet heeft toegestaan de beginselen van gelijkheid en niet-discriminatie niet na te leven en de herhaalde aanbevelingen van de Internationale Arbeidsraad naast zich neer te leggen; vgl. 70/95, B.8; 62/96, B.3.3; 11/97, B.2.2; 33/97, B.3.4; 35/97, B.3.2; 54/97, B.4.1). De bepaling waarbij de beroepsorganisaties worden gemachtigd om via interprofessionele akkoorden de voorwaarden voor de verdeling van de leveringsrechten voor bieten te regelen, kan niet worden geacht die organisaties ervan te ontslaan hierbij de artikelen 10 en 11 van de Grondwet te eerbiedigen (53/92, 4.B.1).

AFDELING 3
**HET EVALUATIECONCEPT VAN DE TOETSING
AAN HET GELIJKHEIDSBEGINSEL**

§ 1. Algemeen

44. Eens een verschil in behandeling is vastgesteld, kan het Arbitragehof beginnen met de beoordeling van dit onderscheid volgens een uit de door het Hof gegeven definitie van het gelijkheidsbeginsel af te leiden evaluatieconcept voor de concrete toetsing van de maatregel.

Vooreerst wordt nagegaan of de verschillende categorieën waarvan de ongelijke behandeling wordt aangevoerd, voldoende vergelijkbaar zijn. Men dient immers met elkaar te vergelijken, wat vergelijkbaar is, zoniet is het onderzoek nutteloos. In werkelijkheid wordt in die eerste fase van het onderzoek de stelling toegepast dat de ware gelijkheid bestaat in de ongelijke behandeling van ongelijke toestanden. Indien de vergeleken toestanden immers onvoldoende vergelijkbaar zijn, ligt daarin vaak reeds de voldoende verantwoording van de verschillende behandeling. Uiteraard speelt het referentiekader en de referentieproblematiek hierbij een belangrijke, relevante rol om het perspectief van vergelijkbaarheid te bepalen. Om het simplistisch uit te drukken: appelen en peren zijn vergelijkbaar als het referentiekader fruit is, maar een Jonagold is niet vergelijkbaar met een Doyenné als het referentiekader „appelen” is.

Indien de situaties voldoende vergelijkbaar zijn, wordt nagegaan of het nagestreefde doel wettig is.

Vervolgens onderzoekt het Hof of de maatregel — het gemaakte onderscheid — objectief kan worden verantwoord en voldoende pertinent is, met andere woorden een voldoende adequaat karakter vertoont met betrekking tot het nagestreefde doel.

Tenslotte verifieert het Hof of er een redelijk verband van evenredigheid bestaat tussen de aangewende middelen, die de ongelijke behandeling concretiseren, en het nagestreefde doel.

45. Wie er de rechtspraak van het Arbitragehof op naleest, zal snel moeten vaststellen dat niet elk van de voornoemde fasen van de toetsing aan het gelijkheidsbeginsel op even rigoureuze wijze wordt doorlopen. Dit houdt enerzijds verband met het feit dat de grondwettigheid van de norm die wordt getoetst niet noodzakelijk op grond van de in elke fase van het onderzoek gestelde vereisten wordt betwist, anderzijds met het feit dat de overeenstemming met die vereisten vaak voor de hand ligt.

§ 2. Het onderzoek van de vergelijkbaarheid

A. Begrip

46. Het onderzoek van de vergelijkbaarheid van verschillende categorieën van personen is de eerste onderzoeksverrichting in het kader van de toetsing van een wetkrachtige norm aan de artikelen 10 en 11 van de Grondwet (zie reeds ter zake Verdussen, M., *Contours et enjeux du droit constitutionnel pénal*, Brussel, Bruylant, 1995, 133-136). Aangezien de evaluatie van de vergelijkbaarheid in het kader van de grondwettigheidstoetsing van wetkrachtige normen een precieze aangelegenheid is, kan zij niet aan verschillende rechtscolleges worden opgedragen. Als eerste stap in de grondwettigheidscontrole komt dat onderzoek exclusief toe aan het Arbitragehof.

47. In een vaste rechtspraak stelt het Arbitragehof dat het, om de bestaanbaarheid van een norm met de artikelen 10 en 11 van de Grondwet te beoordelen, eerst onderzoekt of de categorieën van personen ten aanzien van wie een ongelijkheid wordt aangevoerd, in voldoende mate vergelijkbaar zijn (30/92, B.3; 31/92, 6.B.3; 12/93, B.3; 57/93, B.7; 69/93, B.3.2; 50/94, B.1; 2/95, B.6; *adde* 41/92, B.3.3; 70/94, B.2 en B.3; 1/95, B.3 en B.4; 29/95, B.9).

Wanneer wordt nagegaan of de aangevoerde categorieën voldoende vergelijkbaar zijn, wordt volstrekte identiteit uiteraard niet vereist — dat is logisch en ontologisch onmogelijk — doch er dient een voldoende mate van analogie te bestaan (Rimanque, K., „De paradoxale werking van het gelijkheidsbeginsel”, *R.W.*, 1992-1993, nr. 8, p. 8). De vergelijkbaarheidstoets komt niet steeds expliciet tot uiting in de arresten (Suetens, L.P., „De invloed van het Arbitragehof op het grondwettelijk recht”, *R.W.*, 1993-1994, 1314).

B. De definiëring van de vergelijkbare categorieën

I. Het beroep tot vernietiging

48. Opdat tot vergelijkbaarheid zou kunnen worden besloten, is in het kader van een beroep tot vernietiging vereist dat de verzoeker de te vergelijken categorieën voldoende definieert. Van de wijze waarop hij zijn klacht op dat punt voorbereidt, zal het mogelijke succes van het beroep afhangen.

49. Zo stelde het Hof dat de verzoekende partij die een verschil in behandeling aanklaagt dat zou bestaan tussen, enerzijds, personen die onderworpen zijn aan de bijdrage voor het Fonds voor de universele dienstverlening ten aanzien waarvan de Koning belast is essentiële elementen te bepalen en die, naar het inzicht van de verzoekende partij, een belasting is, en, anderzijds, personen die onderworpen zijn aan belastingen die in al hun essentiële gegevens door de wetgever zijn vastgesteld, op genoegzame wijze de cate-

gorieën van personen heeft aangewezen die volgens haar op een discriminerende wijze worden behandeld (21/97, B.3.2).

De ongelijke behandeling van twee categorieën van personen — de personeelsleden van de BRTN, behorende tot de rangen 13 en 15 die op de leeftijd van zestig jaar met pensioen dienen te gaan, en ambtenaren in andere overheidsdiensten, die over de mogelijkheid beschikken om tot vijfenzestig jaar te blijven werken — steunde daarentegen op een onvoldoende nauwkeurige beschrijving van de categorie van personen waarmee de verzoekers wensten vergeleken te worden. Niet alleen berust de vergelijking op een te ongenueanceerde — en bijgevolg onjuiste — veralgemening, volgens welke ambtenaren in alle andere overheidsdiensten in alle omstandigheden over de mogelijkheid zouden beschikken om tot vijfenzestig jaar in dienst te blijven, maar bovendien wordt benevens de leeftijd geen enkel ander nuttig element van vergelijkbaarheid aangereikt opdat het Hof de toetsing aan de artikelen 10 en 11 van de Grondwet kan doorvoeren (39/97, B.11).

II. De prejudiciële vraag

50. Betreft het een prejudiciële vraag, dan plaatst het Arbitragehof zelf de te vergelijken categorieën tegenover elkaar, indien uit de prejudiciële vraag zelf niet blijkt welke categorieën dienen vergeleken te worden. In een arrest in antwoord op een prejudiciële vraag betreffende de handelshuurovereenkomsten, stelde het Hof dat niet bleek met welke andere categorie van rechtsonderhorigen de huurder diende vergeleken te worden, waarna het Hof uit de motieven van de verwijzingsbeslissing afleidde dat het verschil in behandeling dat aan het oordeel van het Hof werd onderworpen, in de verhoudingen tussen huurder en verhuurder — die vergelijkbaar zijn als partijen bij eenzelfde contract —, betrekking had op het strikte formalisme dat erin bestaat de huurder uitdrukkelijke vormvoorschriften op te leggen, op straffe van verval van het recht op hernieuwing of op straffe van nietigheid van de aanvraag tot hernieuwing (72/97, B.1 en B.2).

C. De elementen op grond waarvan de vergelijkbaarheid wordt vastgesteld

I. De ter discussie staande norm

51. De beoordeling van de vergelijkbaarheid is geen abstracte analyse. Zij veronderstelt vooreerst de beoordeling van de maatregel waarin de onderscheiden behandeling wordt geconcretiseerd en inzonderheid de door de wetgever nagestreefde doelstelling, in het licht waarvan de pertinentie van het vergelijkingspunt zal worden nagegaan (37/94, B.13.1, B.13.2 en B.14.2). De controle van de vergelijkbaarheid door het Arbitragehof zal zwak, dan wel doorgedreven zijn naarmate het nagestreefde doel onzeker is dan wel zeer duidelijk afgelijnd (Verdussen, M., o.c., 135).

52. Ofschoon bij de beoordeling van de vergelijkbaarheid hoofdzakelijk wordt verwezen naar verschillende „categoriciën van personen” (zie b.v. 82/93, B.4.1 en B.4.2, waarin het Hof stelt dat niet in aanmerking worden genomen, de grieven die de verzoekende partijen aanvoeren zonder dat zij aantonen dat zij tot een categorie van personen behoren die door de bepalingen die zij bestrijden op een discriminerende wijze zou worden behandeld ten aanzien van andere categoriciën waarmee zij kunnen worden vergeleken, „aangezien daaruit als zodanig geen schending blijkt van de artikelen [10] en [11] van de Grondwet”; 50/94, ov. B.3 en B.4, waarin het Hof uitdrukkelijk stelt dat de verzoekende partij niet aantoont — en het Hof niet inziet — welke rechtssubjecten ten aanzien van de bestreden bepaling op pertinente wijze met haar zouden kunnen vergeleken worden), betreft het onderzoek o.i. toch in essentie de rechtssituatie waarin de verschillende categoriciën van personen zich bevinden. Die rechtssituatie wordt immers onder de aandacht gebracht ingevolge de aangevoerde (on)gelijke behandeling, die het resultaat is van tegenover elkaar geplaatste rechtsregels die op personen van toepassing zijn. Of categoriciën al dan niet vergelijkbaar zijn, houdt geen verband met een abstracte omschrijving van de categoriciën doch met een concrete afbakening van de rechtssituatie waarin verschillende categoriciën zich bevinden in functie van de ter beoordeling staande maatregel. Het komt daarom ook voor dat het Arbitragehof de door de partijen gevormde categoriciën van personen herdefinieert tot meer vergelijkbare categorien (zie 62/93, B.2.3, waarin het Arbitragehof zijn onderzoek beperkt door de aanvankelijke vergelijking tussen de toestand van het personeel van het actief kader van het operationeel korps van de rijkswacht en de overige personeelsleden van de overheid en het personeel van de privé-sector, te vervangen door een — beperktere — vergelijking tussen de eerste categorie en het personeel van andere politiediensten).

53. Dat de vergelijkbaarheid wordt beoordeeld in functie van de ter discussie staande norm en de daardoor gecreëerde differentiërende behandeling wordt treffend geïllustreerd door de uitspraak van het Arbitragehof ten aanzien van de aansprakelijkheid van de Staat voor schade aan eigendommen: „Weliswaar is de Staat wegens de opdracht van algemeen belang waarmee hij is belast, in beginsel geen entiteit die voldoende vergelijkbaar is met de particulieren. Evenwel, in bepaalde aangelegenheden, met name wanneer hij werken laat uitvoeren die schade berokkenen aan eigendommen, is hij in de huidige stand van het recht ertoe gehouden de eigenaars schade-loos te stellen, hetzij met toepassing van de artikelen 1382 en 1383 van het Burgerlijk Wetboek, hetzij krachtens artikel 544 van hetzelfde Wetboek. In dat geval bevinden de Staat en de particulieren zich in situaties die voldoende dicht bij elkaar liggen opdat tot hun vergelijkbaarheid kan worden besloten” (32/96, B.10).

II. De tijdsgebonden factor

54. Enkel twee op hetzelfde ogenblik bestaande juridische toestanden zijn vergelijkbaar in het kader van een toetsing aan de artikelen 10 en 11 van de Grondwet. Om de inachtneming van de grondwettelijke regels van de gelijkheid van de Belgen voor de wet en van de niet-discriminatie te beoordelen, is het niet relevant twee reglementeringen te vergelijken die op verschillende ogenblikken van toepassing waren op verschillende categorieën van personen en waarvan de meest recente een verandering van beleid vertolkt (59/92, B.3.3; 69/93, B.2; 87/95, B.4.2; *cfr. supra*, nr. 25).

III. De bevoegde normgever

55. Rechtssituaties zijn slechts vergelijkbaar indien zij uitgaan van een identieke wetgever (of gebeurlijk te wijten zijn aan het stilzitten van diezelfde bevoegde wetgever). Uit de artikelen 1, 2 en 3 van de Grondwet blijkt dat België een federale Staat is en dat elk van de Gemeenschappen en de Gewesten in die bepalingen de grondslag vindt van een autonomie die tot uiting komt door de bevoegdheidstoewijzing (78/97, B.4). Een verschillende behandeling in aangelegenheden waar de Gemeenschappen en de Gewesten over eigen bevoegdheden beschikken, is het gevolg van een verschillend beleid; hetgeen voortvloeit uit de autonomie die hun door of krachtens de Grondwet is toegekend en kan als zodanig niet geacht worden strijdig te zijn met de artikelen 10 en 11 van de Grondwet (50/92, B.4).

De autonomie zou haar betekenis verliezen indien het enkele feit dat een verschil in behandeling tussen de bestemmelingen van regels die in eenzelfde materie in de respectieve deelgebieden van toepassing zijn, als zodanig geacht zou worden strijdig te zijn met de artikelen 10 en 11 van de Grondwet (55/92, 5.B.14; vgl. 14/93, B.2.6). Met andere woorden, een vergelijking van de normen die uitgaan van verschillende wetgevers zou juridisch niet pertinent zijn (14/93, B.2.6).

Dat beginsel heeft tevens voor gevolg dat een Gemeenschap of een Gewest niet nuttig kan inroepen dat in een andere Gemeenschap of Gewest eveneens een regeling bestaat die vergelijkbaar is met de door haar of hem uitgewerkte en voor het Arbitragehof bestreden regeling. Zo werd het argument dat zowel in het Vlaamse Gewest als in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest de sector van de weddenschappen op de paardenwedrennen die in het buitenland plaatsvinden, aan een hogere belasting zou onderworpen zijn dan die van weddenschappen op de paardenwedrennen die in België plaatsvinden, irrelevant geacht bij de beoordeling van een vergelijkbaar verschil in belasting, ingesteld door het Waalse Gewest (43/97, B.12).

56. Het Arbitragehof heeft dat beginsel in verschillende arresten gestalte gegeven (zie 37/92, B.3 — het beleid inzake lokale radio's; 50/92, B.4 en 44/93, B.3 — verjaringstermijn van misdrijven in bos- en riviervisserijaan-

gelegenheden; 55/92, 5.B.14 — verschillende behandeling van landbouwers ingevolge verschillend een milieuvergunningstelsel voor meststoffen; 74/92, B.3.11 — onverenigbaarheid van een mandaat van inspecteur met een politiek mandaat of een mandaat bij een inrichtende macht van het onderwijs; 78/92, B.5.7 — verschillende academische titels voor vergelijkbare opleidingen; 14/93, B.2.6 — waarborging van de minimumlevering van electriciteit voor huishoudelijk verbruik; 35/95, B.12.1 — regeling inzake grindwinning; 56/96, B.25 — regeling van activiteiten van taxichauffeurs; 78/97, B.4 — statuut van het personeel van de federale Staat, van een andere Gemeenschap of een ander Gewest of van de publiekrechtelijke rechtspersonen die ervan afhangen).

57. Gemeenschappen en Gewesten kunnen reglementerend optreden in hun onderscheiden bevoegdheidsdomein, wat een weerslag kan hebben op federale bevoegdheden (b.v. aanpassing van terminologie bij federale vaststelling van de beroepsuitoefeningsvoorwaarden, ingevolge wijziging van wetgeving op de toekenning van graden door de decreetgever in het kader van de onderwijsbevoegdheid). Uit het feit dat dergelijke aanpassingen nog niet zijn geschied, kan niet worden afgeleid dat de decreetgever de artikelen 10 en 11 van de Grondwet zou geschonden hebben (78/92, B.5.6).

58. Nochtans kan de niet-vergelijkbaarheid van de verschillende componenten van de Staat niet zonder meer worden aangevoerd. De (niet-)vergelijkbaarheid moet immers worden beoordeeld in functie van de ter discussie staande maatregel (*cf. supra*, nrs. 51-53). Bij de toetsing aan de artikelen 10 en 11 van de Grondwet van een bepaling waarbij een loonmatigingsbijdrage werd opgelegd aan werkgevers, doch onder vermelding dat die niet verschuldigd is door diegene die werknemers of personeelsleden tewerkstelt die rechtstreeks ten laste van de rijksbegroting worden bezoldigd, zodat alleen de federale Staat van die bijdrage was vrijgesteld en niet de Gemeenschappen en de Gewesten, werd uitdrukkelijk gesteld dat de subsidie die door de betrokken bijdrage moet kunnen worden verminderd, bij dezelfde begroting (die van de Staat) behoort. De verantwoording van de onderscheiden behandeling was gesteund op de exclusieve bevoegdheden van de federale Staat ter zake en kon niet worden aangevoerd om dezelfde vrijstelling aan de Gemeenschappen te verlenen. Het verschil in behandeling tussen de Gemeenschappen en de Staat was dus niet van verantwoording verstoken (62/96, B.3.2). De niet-vergelijkbaarheid van bepaalde regelingen zal met andere woorden slechts kunnen opgeworpen worden wanneer de verschillende componenten van de federale Staat ter zake over een autonome beslissingsbevoegdheid beschikken, wat te dezen niet het geval was: de vaststelling van de loonmatigingsbijdrage behoorde immers tot de exclusieve bevoegdheid van de federale wetgever.

59. De artikelen 10 en 11 van de Grondwet strekken ertoe te verzekeren dat normen die in de Belgische rechtsorde van toepassing zijn, het gelijkheids-

beginsel en het discriminatieverbod in acht nemen. Vergelijkingen met rechtsnormen van en situaties in een niet-Belgische rechtsorde zijn daarbij niet relevant (24/96, B.12.2: in zoverre, ter zake, werd betoogd dat vergelijkbare ondernemingen in andere landen in soortgelijke omstandigheden volledig vergoed zouden worden, diende het middel niet onderzocht te worden; *cfr. supra*, nr. 27).

D. Het besluit van de vergelijkbaarheidstoets

60. Indien de categorieën onvoldoende vergelijkbaar zijn, kan de maatregel waardoor de verschillende behandeling van die categorieën wordt ingevoerd, de artikelen 10 en 11 van de Grondwet niet schenden. Indien de aangevoerde categorieën van personen niet vergelijkbaar zijn, bestaat er geen aanleiding het middel afgeleid uit de schending van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet te onderzoeken (58/95, B.16.2; zie evenwel voordien 31/91, 2.B.3: als de onderzoeker twee categorieën van (rechts)personen vergelijkt die te zeer verschillen om vergeleken te worden, is het middel afgeleid uit de schending van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet *ongegrond*). Het Hof beëindigt zijn onderzoek op dat ogenblik (vgl. met de praktijk van het E.H.R.M., De Ridder, P., „De beperkte toetsing van het gelijkheidsbeginsel door het Arbitragehof”, *R.W.*, 1990-1991, 483: „Zodra het Hof vaststelt dat het geen analoge situaties zijn die verschillend behandeld worden, zal het Hof zijn onderzoek staken”).

61. In sommige omstandigheden is het bovendien niet steeds duidelijk of de betwiste maatregel het grondwettelijke gelijkheidsbeginsel niet schendt omdat de categorieën die worden vergeleken, onvoldoende vergelijkbaar zijn, dan wel omdat zij zo sterk verschillen dat de onderscheiden behandeling ervan hierdoor wordt verantwoord (voor een voorbeeld, zie de beoordeling van de vergelijkbaarheid van universiteiten en hogescholen in het algemeen, en het graduaat sociale verpleging in het paramedisch hoger onderwijs: 9/93, B.2.6 tot B.2.10; van de vergelijkbaarheid van gezinnen respectievelijk met één en twee inkomens, ten aanzien van de regels betreffende de berekening van de belasting en van de voorheffing: 34/93, B.3 tot B.7; 73/93, B.5, B.7 tot B.9; zie eveneens 37/94, B.13.2 en B.14.2; 82/94, B.4; 22/95, B.4: „Tussen het openbaar ministerie en de verdachte bestaat *een fundamenteel verschil* dat op een objectief criterium berust”). In dezelfde zin zou het onderwerpen van verschillende categorieën van personen aan eenzelfde regeling, een schending van het gelijkheidsbeginsel kunnen uitmaken, zodat de eenvoudige niet-vergelijkbaarheid van die categorieën er toe zou leiden dat niet aan het gelijkheidsbeginsel wordt getoetst, terwijl die niet-vergelijkbaarheid in wezen de grondslag is van een schending van het gelijkheidsbeginsel wanneer die te zeer verschillende categorieën aan eenzelfde regeling zijn onderworpen (zie b.v. 87/95, B.3.5: „De wetgever zou echter de perken van zijn beoordelingsbevoegdheid te buiten gaan indien hij belastingplichtigen die

zich in situaties bevinden die, ten aanzien van de beschouwde maatregel, wezenlijk verschillend zouden zijn, aan een zelfde belasting zou onderwerpen”).

E. Casuïstiek

I. Niet-vergelijkbare categorieën

62. Er zijn, benevens de hiervoren vermelde gevallen, in de rechtspraak van het Arbitragehof voldoende juridische situaties beschreven waarin bepaalde categorieën van personen niet vergelijkbaar zijn, zodat er geen schending is van het gelijkheidsbeginsel (30/92, B.2 en B.4: niet-vergelijkbaarheid van justitiabelen die vertoeven in verschillende categorieën van situaties die een misdrijf opleveren; 31/92, 6.B.3: niet-vergelijkbaarheid van belastingplichtigen die automatische ontspanningstoestelen uitbaten en belastingplichtigen die spelen en weddenschappen exploiteren; 33/92, B.11.2: niet-vergelijkbaarheid in het kader van artikel 24 van de Grondwet, van leerplichtonderwijs en diverse types van hoger onderwijs; 41/92, B.3.3: niet-vergelijkbaarheid van de verschillende categorieën van personen die aan de consumptie van geneesmiddelen deelnemen; 45/92, 6.B.1: niet-vergelijkbaarheid van ouderschapsverlof en opvangverlof; 47/92, B.7: niet-vergelijkbaarheid van in België en in het buitenland levende houders van bepaalde diploma's; 59/92, B.3.3: niet-vergelijkbaarheid van twee reglementeringen die op verschillende ogenblikken van toepassing waren op verschillende categorieën van heffingsplichtigen; 70/92, B.3.4: niet-vergelijkbaarheid van onderwijsinstellingen en handelsactiviteiten; 3/93, 4.B.4.b: niet-vergelijkbaarheid van magistraten en ambtenaren ten aanzien van de wijze van vaststelling van hun onderscheiden wedde; 12/93, B.3: niet-vergelijkbaarheid van organisatoren van loterijen waarbij de lottrekking de essentie dan wel een bijkomstige modaliteit is; 23/93, 2.B.8: niet-vergelijkbaarheid van de twee toegangswegen tot de magistratuur; 34/93, B.4: niet-vergelijkbaarheid van de gezinnen met één respectievelijk twee inkomens met betrekking tot de berekening van de belastingen en van de voorheffing; 43/93, B.8.2: niet-vergelijkbaarheid van gedingpartijen in het kader van een B.T.W.-geschil, waarin consignatie zich opdringt; 57/93, B.8 en B.9: niet-vergelijkbaarheid van het stelsel van ontslag van beschermde werknemers en het stelsel van gewoon ontslag; 69/93, B.3.1 en B.3.2 en 82/93, B.5.1 en B.5.2: niet-vergelijkbaarheid van rechtszoekenden bij burgerlijke rechtbanken en rechtszoekenden bij strafrechtbanken en arbeidsrechtbanken; 79/93, B.6: niet-vergelijkbaarheid van een belasting op twee soortgelijke activiteiten, waarvan zowel het bedrag als de berekeningswijze verschillen; 10/94, B.7.3: niet-vergelijkbaarheid van huwelijksbureaus en ondernemingen die onder de werkingssfeer van de wet van 12 juni 1991 op het consumentenkrediet vallen; 46/94, B.5.4: niet-vergelijkbaarheid van de rechtssituatie van de vast benoemde en de contractuele personeelsleden ten aanzien van de pensioen- en ontslagregeling; 2/95, B.7 tot B.9: niet-vergelijkbaarheid van de belas-

tingplichtigen van wie de echtgenoot bedrijfsinkomsten heeft die op grond van een internationale overeenkomst zijn vrijgesteld en de belastingplichtigen van wie de echtgenoot inkomsten geniet die zijn vrijgesteld krachtens het interne recht, ten aanzien van de regeling die de eersten wel en de anderen niet van het voordeel van het huwelijksquotiënt uitsluit; 3/95, B.9: niet-vergelijkbaarheid van wegwerpfototoestellen en andere aan de milieutaks onderworpen producten; 48/95, B.3.2 en B.4: niet-vergelijkbaarheid van respectievelijk loon- en weddetrekkenden en zelfstandigen, enerzijds, en begunstigten van een pensioen, anderzijds, ten aanzien van bijzondere bijdragen in de verschillende sociale zekerheidsstelsels; 49/95, B.6.8: niet-vergelijkbaarheid van door de Gewesten erkende sociale huisvestingsmaatschappijen met andere verkrijgers van inkomens, andere dan loon, ten aanzien van maatregelen tot matiging van inkomens; 58/95, B.16.2: niet-vergelijkbaarheid van de langdurig uitkeringsgerechtigde volledig werklozen en de volledig werklozen die ingeschreven zijn als werkzoekende en het bestaansminimum genieten, enerzijds, en de overige werknemers die in het raam van een arbeidsovereenkomst arbeid verrichten en daarvoor een loon ontvangen, anderzijds; 27/97, B.8: niet-vergelijkbaarheid van de rechtspleging voor de Raad van State en die voor de burgerlijke rechtbanken vanuit het oogpunt van het belang bij het beroep; 54/97, B.8: niet-vergelijkbaarheid van de personen die een afschrift wensen te verkrijgen van de registers die openbaar zijn en personen die stukken wensen te raadplegen van een strafonderzoek dat geheim is en B.9: niet-vergelijkbaarheid van de partijen in een burgerlijk proces en de partijen in een vooronderzoek in een strafproces).

II. Vergelijkbare categorieën

63. In enkele arresten besloot het Hof uitdrukkelijk tot de vergelijkbaarheid van de verschillende categorieën van personen (31/92, 6.B.3: vergelijkbaarheid van belastingplichtigen die automatische ontspanningstoestellen exploiteren en belastingplichtigen die spelen en weddenschappen exploiteren; 63/92, B.3.1 en 62/94, B.4: vergelijkbaarheid van de situatie van de biologische vader en de biologische moeder in het kader van de vaststelling van de afstamming; 9/93, B.10: vergelijkbaarheid van graduaat sociale verpleging in paramedisch hoger onderwijs met sommige opleidingen aan universiteiten en hogescholen; 37/93, B.6: vergelijkbaarheid van personen die doen blijken van een belang om de nietigverklaring te vorderen van verordenende bepalingen in respectievelijk collectieve arbeidsovereenkomsten in een paritair orgaan afgesloten en andere normen; 72/93, B.2.3: vergelijkbaarheid van producenten van boter en producenten van margarine ten aanzien van het B.T.W.-tarief op het verhandelen van hun producten; 14/94, B.5.2: vergelijkbaarheid van de nietigheid van een overeenkomst met de ontbinding van een overeenkomst; 32/96, B.10: vergelijkbaarheid van de Staat en de particulieren ten aanzien van de verplichting tot schadeloosstelling voor schade aan eigendommen berokkend; 61/96, B.11: vergelijkbaarheid van de personen die de nationaliteit van hun Belgische echtgenoot willen verkrijgen en de

personen die een verzoek om naturalisatie hebben ingediend; 13/97, B.3: vergelijkbaarheid van personen op wier vorderingen verschillende verjaaringstermijnen van toepassing zijn, ook al is er een verschil in juridische grondslag waarop die vorderingen gebaseerd zijn; 23/97, B.4: vergelijkbaarheid van de overheden van de balie en de overheden van andere vrije beroepen, in zoverre zij reglementen vaststellen die met name tot doel hebben de voorwaarden te bepalen waaraan de inschrijving op het tableau of de toelating tot de stage is onderworpen; 40/97, B.5.1 tot B.5.3 en 45/97, B.5 en B.6: vergelijkbaarheid, met betrekking tot de individualisering van de (straf)sanctie, van diegene die voor een strafrechtbank wordt gedagvaard en diegene die bij de arbeidsrechtbank een beroep instelt tegen een hem opgelegde administratieve geldboete, waarmee feiten worden beteugeld waarop ook strafsancties staan; 44/97, B.5: vergelijkbaarheid van de helper die niet gehuwd is met de zelfstandige die hij bijstaat en de meewerkende echtgenoot, ten aanzien van het recht op een rustpensioen; 54/97, B.10: vergelijkbaarheid van de burgerlijke partij die, behalve indien de procureur-generaal zijn toestemming heeft gegeven, geen toegang heeft tot het strafdossier en dus niet de elementen ervan kan aanwenden die nuttig zouden zijn voor haar rechtsvordering en de verdachte die tijdens zijn hechtenis het strafdossier heeft geraadpleegd en er de elementen uit heeft kunnen putten die hem vanaf dan de mogelijkheid bieden zijn verweer te organiseren; 56/97, B.4: vergelijkbaarheid van wezen in verschillende feitelijke economische situaties ten gevolge van het feit dat de overlevende ouder een nieuw huishouden vormt, ten aanzien van de kinderbijslag; 75/97, B.5: vergelijkbaarheid van de Staat en de particulieren, ondanks het verschil in behartigde belangen, als schuldenaar in de contractuele betrekkingen inzake werken, leveringen en diensten).

§ 3. De beoordeling van het nagestreefde doel

A. Beginselen

I. De wettigheid van het nagestreefde doel

64. Indien de situaties voldoende vergelijkbaar zijn, zal het Arbitragehof in een tweede fase gebeurlijk nagaan of het met de verschillende behandeling nagestreefde doel wel wettig is. De legitimiteit van de doelstelling kan zowel positief als negatief worden onderzocht: enerzijds moet de doelstelling het algemeen of openbaar belang beogen, anderzijds mag die doelstelling niet in strijd zijn met andere, nationaal- of internationaalrechtelijk gewaarborgde rechten en vrijheden.

II. De autonome beoordeling van het nagestreefde doel

65. De nagestreefde doelstelling kan autonoom worden beoordeeld: wanneer kan worden aangenomen dat een door een wetgever getroffen maatregel

van die aard is dat daardoor een misbruik kan worden voorkomen, dan kan de enkele omstandigheid dat analoge misbruiken tot dusver nog niet zijn beoogd, de maatregel zijn verantwoording niet ontnemen (10/94, B.6.4; 44/94, B.3.7; 70/95, B.5.5).

III. De beoordeling van de parlementaire verantwoording van het onderscheid

66. De beoordeling van het nagestreefde doel vereist uiteraard dat voor het gemaakte onderscheid, voor de verschillende behandeling, een rechtvaardiging is opgegeven of dat die minstens uit de totstandkoming van de wetstekrachtige norm kan worden afgeleid.

67. Bij ontstentenis van rechtvaardiging voor het door de bestreden bepaling bekrachtigde onderscheid, zal kunnen besloten worden tot een (mogelijke) schending van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet (1/93, B.1.5: als een onderscheidingscriterium niet kan worden gehandhaafd en bovendien niet wordt aangevoerd — en het Hof ook niet inziet — dat er een andere verantwoording zou zijn dan die welke betrekking heeft op het niet relevante onderscheidingscriterium, noch op het vlak van het doel dat door het bestreden verschil in behandeling wordt nagestreefd, noch wat de gevolgen ervan betreft, dient het verschil in behandeling als zonder verantwoording te worden beschouwd). Dergelijke vaststelling zal bovendien gemakkelijker leiden tot schorsing van de bestreden norm wegens de ernst van het middel (voor een toepassing, zie 60/92, B.2.2; voor een voorbeeld van het tegendeel, zie 55/93, B.3.6; 68/93, B.5.3).

68. Hetzelfde lijkt te gelden voor een onderscheid dat tijdens de parlementaire voorbereiding niet aan de orde is gekomen, zodat er bij die gelegenheid ook geen verantwoording zou kunnen voor gegeven zijn (zie bijvoorbeeld 74/95, B.3.2, voor een onderscheid tussen intresten van Belgische en die van buitenlandse oorsprong, dat tijdens de parlementaire voorbereiding niet ter sprake was gekomen, zodat werd aangenomen dat het moeilijk denkbaar was dat de wetgever, zonder verantwoording, de inkomsten van buitenlandse oorsprong zou hebben willen begunstigen; nadat een aangereikt argument was verworpen, omdat het vraagstuk van de buitenlandse oorsprong van die inkomsten nooit door de wetgever was behandeld, stelde het Hof vast dat het geen enkele verantwoording zag voor het verschil in behandeling van houders van inkomsten uit intresten van buitenlandse oorsprong en houders van inkomsten uit intresten van Belgische oorsprong).

IV. De tijdsgebonden factor

69. Bij het beoordelen van een al dan niet wettige doelstelling, speelt de tijdsgeest uiteraard een rol. Werd het verzekeren van het politiek en levensbeschouwelijk evenwicht bij de benoeming van topambtenaren bij de B.R.T.

destijds niet strijdig geacht met het algemeen belang (R.v.St., nr. 13.122, 25 juli 1968, in zake Lenaerts), dan kon een kwarteeuw later artikel 20 van de wet van 16 juli 1973 waarbij de bescherming van de ideologische en filosofische strekkingen gewaarborgd wordt, niet langer de toets aan de artikelen 10 en 11 van de Grondwet doorstaan wegens een te grote inbreuk op de individuele rechten en vrijheden (basisarrest 65/93, B.5; *cfr. infra*, sub vrijheid van meningsuiting).

B. Casuïstiek

I. De bescherming van het algemeen belang

70. De wetgever vermag uiteraard een maatregel te nemen die er op gericht is 's lands belang te waarborgen (verdedigen van het grondgebied en van de onafhankelijkheid van het land, bescherming van de burgers), bijvoorbeeld door ter bevordering van de paraatheid van de krijgsmacht en in het belang van de dienst een woonplaatsvereiste op te leggen of door de bevoegde overheden te laten opleggen aan militairen en door te weigeren de dienst-onderbreking wegens persoonlijke aangelegenheden als een onbegrensd recht voor de militairen te erkennen (45/92, 3.B.3, 3.B.5 en 5.B.2; vgl. 77/92, B.4, inzake de mogelijke verantwoording van vrijlatingen op morele grond, rekening houdend met de internationale verplichtingen en de goede organisatie van het contingent; 81/95, B.7.3.3; 59/97, B.6 en B.7, inzake militaire tuchtstraffen; 34/96, B.3.2: binnenlandse beveiliging en ordehandhaving door de rijkswacht). Tot de bescherming van dat hoger staatsbelang mag tevens worden gerekend, het verwezenlijken van het onontbeerlijke evenwicht tussen de belangen van de verschillende Gemeenschappen en Gewesten binnen de Belgische Staat (90/94, B.5.8).

71. Het waarborgen van het algemeen belang geldt uiteraard ook als nagestreefde doelstelling (63/96, B.4 en B.5), bijvoorbeeld door het bepalen van de toelatingsvoorwaarden tot een beroep, zoals een vereiste van diploma of stage (23/93, 2.B.9) of vereiste eerbaarheid en beroepsopleiding (25/94 en 45/94, B.5.2); het wegwerken van de gerechtelijke achterstand (69/93, B.3.4; 82/93, B.5.3); het herstel van de rechtszekerheid (84/93, B.6; 5/94, B.8; 81/95, B.5.7 tot B.5.10 en B.6.8 tot B.6.10), al verantwoordt opportuniteit en rechtszekerheid als doelstellingen niet noodzakelijk een verschillende behandeling (33/93, B.2); het waarborgen van de schoolvrede (32/93, B.11); het verlenen van bestuursautonomie aan de universiteiten (51/93, B.2.2); het beperken van de immigratie (51/94, B.4.3; 4/96, B.10 en B.19); het nemen van „depolitiseringsmaatregelen” om een beter beheer van de gesubsidieerde culturele instellingen te verzekeren (54/94, B.1 en B.4); het administratief localiseren van de asielzoeker die „precair” verblijf houdt, op één enkele plaats gedurende het onderzoek van zijn aanvraag (61/94, B.4.3), het tegengaan van proceduremisbruiken (83/94, B.6; 77/97, B.17) en het versnellen van de erkenningsprocedure (65/96, B.7 tot B.9); het verzekeren van

een onpartijdige en serene rechtsbedeling ten aanzien van de personen die aan het voorrecht van rechtsmacht zijn onderworpen (66/94, B.2; 60/96, B.3); het verzekeren van de bestraffing van misdrijven (82/94, B.9; 22/95, B.6) en anderzijds het recht op vergetelheid van de dader van een misdrijf waarborgen, de rechtszekerheid waarborgen en voorkomen dat de inmiddels herstelde openbare vrede andermaal wordt verstoord (25/95, B.4.2 en B.4.3; 51/96, B.5; 61/97, B.5); het voorkomen van procedurele misbruiken door de burgerlijke partij (43/95, B.3; 76/95, B.3); het benaastigen van een goede ruimtelijke ordening (40/95, B.7.4; 21/96, B.5; 16/97, B.7 en B.8); het verhogen van de controle op slijterijen van sterke drank (60/95, B.2.7); het waarborgen van de efficiënte werking van de openbare dienst van de drinkwatervoorziening (9/96, B.4); het eerbiedigen van het recht van verdediging en de bescherming van het privé-leven (26/96, B.4; vgl. 17/97, B.6.2); het nastreven van pedagogische doelstellingen (58/96, B.3.3, B.3.4, B.4.2 en B.4.3); het waarborgen van een goede rechtsbedeling door de gezamenlijke beoordeling van verschillende categorieën van verdachten (60/96, B.8); de bescherming van het welzijn van honden en katten en inperking van de overpopulatie ervan in dierenasielen (78/96, B.3.1, B.3.4 en B.3.5); een einde maken aan een bestaande rechtsonzekerheid ten einde de werking van de betrokken dienst te waarborgen (82/96, B.1 tot B.6); het vereenvoudigen van een rechtspleging (10/97, B.3 en B.4); het instellen van specifieke regels voor de invordering van belastingen waarvan de opbrengst enkel mag worden aangewend voor de behartiging van het algemeen belang en de inwerkingstelling door de overheid van haar verbintenissen ten aanzien van de collectiviteit (11/97, B.4.1; 35/97, B.5.1, B.5.2 en B.6); het sanctioneren van sommige tekortkomingen door ze als misdrijven te kwalificeren (13/97, B.7); het inkorten van de duur van een rechtspleging (27/97, B.4, B.6.2 en B.7.1); het nastreven van het levensbeschouwelijke evenwicht tussen de onderwijsverstrekkers (36/97, B.5.2, B.6 en B.7); het mogelijk maken van een nieuw en creatief beleid in het medialandschap door aanpassing van structuur en de personeelsomkadering van de openbare omroep (39/97, B.10.2 en B.10.3); het vergemakkelijken van de bewijsbaarheid van misdrijven in de wegverkeerswet (48/97, B.2); het bewaren van het geheim van het strafonderzoek (54/97, B.13 en B.14); het betrekken van de vertegenwoordigers van politieke en taalminderheden in de gemeenteraden van gemeenten die de meerderheid hebben in openbare vastgoedmaatschappijen bij de werking ervan wanneer zij nog niet vertegenwoordigd zijn in de raad van bestuur van die maatschappijen en het vrijwaren van de efficiëntie van de werkzaamheden van de raden van bestuur van die maatschappijen door een toevloed van vertegenwoordigers met raadgevende stem te vermijden (83/97, B.6.4).

72. Morele doelstellingen kan de wetgever uiteraard ook nastreven: het onttrekken van bepaalde verdachten aan de gevolgen van een veroordeling en de vermelding ervan in hun strafregister, door het toekennen van de gunst

van de opschorting van de uitspraak van veroordeling (21/92, B.5 en B.8; vgl. 68/92, B.3; 72/92, B.4.1 tot B.4.3 en 40/97, B.4.1 en B.4.2 en 45/97, B.3 en B.4, met betrekking tot de ratio van administratieve boeten bij inbreuken op sociale wetgeving); behartiging van de belangen van de aangesloten leden door de ziekenfondsen (24/92, 4.B.1.2 e.v.); kinderen van ouders die geen vaste verblijfplaats hebben (binnenschippers, foorreizigers, enz.) een beter materieel en cultureel milieu bezorgen door middel van bijkomende toelagen voor de personeelsomkadering in tehuizen voor dergelijke kinderen (26/92, 3.B.8); het beperken van het gebruik van automatische ontspanningstoestellen, door de verviervoudiging van de belastingvoet (31/92, 6.B.3 en 6.B.6); het vermijden van erkenningen uit louter welwillendheid, van niet-tijdige erkenningen en van erkenningen die de moeder blijvend confronteren met de traumatiserende context van de verwekking, bijvoorbeeld een verkrachting (63/92, B.3.2) en het bewaren van de rust der families (4/97, B.7 tot B.11); de sociale bescherming (70/92, B.4.3); de organisatie van loterijen veroordelen als een immorele manier om zich te verrijken, omdat uitsluitend een beroep gedaan wordt op het lot, met uitzondering van de gevallen waarin de loterijen uitsluitend bestemd zijn tot godvruchtige of liefdadige werken, tot bevordering van nijverheid en kunst of tot elk ander doel van algemeen nut (12/93, B.6); de bescherming van het wettig gezin, door beperkingen inzake erkenning en naamgeving bij een overspelig kind a patre (38/93, B.5); de regeling en de controle op de activiteiten van huwelijksbureaus (10/94, B.6.4); het garanderen van een zinvolle tewerkstelling van gewetensbezwaarden en het voorkomen van misbruiken (27/95, B.8); het tegengaan van late erkenningen die tegen het belang van het kind ingaan (36/96, B.5); het voldoen aan een dwingende sociale noodwendigheid door het ontkennen, minimaliseren, rechtvaardigen of goedkeuren van de genocide die tijdens de tweede wereldoorlog door het Duitse nationaal-socialistische regime is gepleegd strafbaar te stellen (45/96, B.7.12 tot B.7.14).

II. De financieel-budgettaire doelstelling

73. Niet zelden is het nagestreefde doel van financiële of budgettaire aard: de sanering van de financiën van universiteiten in financiële moeilijkheden, door verplichte oppensioenstelling op zestig jaar van het vast benoemd wetenschappelijk personeel (8/92, B.4 en B.5.1; 8/93, B.2 en B.3.1; vgl. de financiële doelstelling betreffende het universitair onderwijs in 38/94, B.14; een nieuwe financieringsmethode voor de voortgezette academische opleidingen in 30/96, B.2.12 en B.2.13; vgl. voor de laureaatsopleidingen in de hogescholen, 42/96, B.4.2); de financiering van het beleid inzake de zuivering van oppervlaktewateren (16/92, B.3.4 en B.3.5; vgl. 59/92, B.4.4; 39/94, B.6.1; vgl. 42/97, B.52.1 tot B.52.6, inzake heffing op mestproductie); het voorzien in supplementaire financiële middelen door het uitoefenen van de fiscale bevoegdheid (31/92, 6.B.3 en 6.B.6; vgl. 43/97, B.6); het aanboren van nieuwe inkomstenbronnen voor de ziekte- en inva-

liditeitsverzekering (41/92, B.3.2; vgl. 41/92, B.3.3; 70/94, B.2); het veilig stellen van de rechten van de Schatkist tegen dilatoire beroepen (73/92 en 43/93, B.7; 44/95, B.4; 75/95, B.4); het bewaren van het financieel evenwicht van het gemeenschappelijk pensioenstelsel van de lokale besturen (54/93, B.3 tot B.5; vgl. 29/95, B.9); de harmonisatie van de pensioenstelsels vanuit financiële overwegingen (59/93, B.7.1 en B.7.2); het nemen van maatregelen met het oog op besparingen inzake rust- en overlevingspensioenen voor werknemers, die ten dele met overheidsfondsen worden gefinancierd, aangezien de last die op de Staat weegt, moet kunnen worden gewijzigd wanneer de sanering van de openbare financiën of het tekort in de sociale zekerheid zulks vereisen (1/95, B.3; vgl. 82/95, B.6 tot B.10; 84/95, B.5; 69/96, B.5 en B.9.2); het herstel van het financiële evenwicht van het stelsel van de sociale zekerheid voor zelfstandigen (77/93, B.3.2 en B.3.3); het financieren van de geldelijke lasten van de milieuvervuiling (79/93, B.7.2); het vermijden van het overschrijden van het budget voor de klinische biologie (84/93, B.14; vgl. het bestrijden van de overconsumptie in de sector van de klinische biologie in 22/94, B.2 en B.4.1; 37/94, B.3.1 tot B.3.3); het beheersen van de kosten van het stelsel van de ziekte- en invaliditeitsverzekering (41/94, B.3; vgl. 70/95, B.5.2 tot B.5.5; 80/95, B.7 en B.8; 37/96, B.7.1 en B.7.2; 40/96, B.5.2 en B.5.3; 26/97, B.3 tot B.7; 58/97, B.6; 60/97, B.3 e.v.); het afzwakken van de fiscale aansporing tot het oprichten van vennootschappen of het omvormen van eenmanszaken in vennootschappen en het vermijden dat, door de oprichting van personenvennootschappen, belastingen of sociale zekerheidsbijdragen worden ontweken (44/94, B.3.1; vgl. 89/94, B.5.2); het saneren van de financiën van een overheidsinstelling (46/94, B.5.7); het nastreven van een budgettaire besparing (28/96, B.3.7 en B.3.9; 49/96, B.3.7 en B.3.9); het mogelijk maken dat de rekeningen van de Staat binnen een redelijke termijn worden afgesloten (32/96, B.12 en B.13; 75/97, B.5 tot B.7); de rationalisering van het onderwijs, met budgettaire implicaties (58/96, B.3.3, B.3.4, B.4.2 en B.4.3; 36/97, B.5.1); het tegengaan van fiscale misbruiken door „slapende” of „sluimerende” vennootschappen de mogelijkheid te ontnemen vorige verliezen nog aan te rekenen op de positieve resultaten in de toekomst (70/96, B.6; 37/97, B.9, ten aanzien van de aftrek van definitief belaste inkomsten); het belasten van automatische ontspanningstoestellen op dezelfde wijze (18/97, B.7.3); het waarborgen van het financieel evenwicht van een instelling die past in het kader van het stelsel van de sociale zekerheid (20/97, B.11.2).

74. Een budgettaire besparingsdoelstelling kan bijgevolg wettig worden nagestreefd (28/96, B.3.7; 49/96, B.3.7). Bijzonder merkwaardig in dat verband is het arrest waarbij het Hof zich diende uit te spreken over de wet waarbij de heffing en de inning van de opcentiemen op de onroerende voorheffing van de provincie Brabant voor 1988 werd bevestigd. Die wet wou een oplossing zoeken voor de wettelijke onmogelijkheid waarin de provincie Brabant zich bevond om een vernietigde akte te herstellen. In

1990 of 1991 zou immers een verordening moeten worden aangenomen met terugwerkende kracht tot 1988. Tevens wou de wetgever de provincie Brabant de financiële en administratieve moeilijkheden besparen die zouden zijn ontstaan als gevolg van de onmogelijkheid om de vernietigde akte te herstellen. Een dergelijke doelstelling werd uitdrukkelijk als niet onwettig aangemerkt (67/92, B.6).

Een financiële doelstelling als dusdanig wettigt evenwel niet elk optreden van de bevoegde wetgever: wanneer de wetgever de wettelijke bekrachtiging van een besluit waarvan de vernietiging dreigt, verantwoordt door te stellen dat de bij dat besluit genomen maatregel de financiering van het Instituut voor veterinaire keuring waarborgde, zodat de vernietiging ervan bijgevolg niet aangewezen was, kan dit, bij ontstentenis van uitzonderlijke omstandigheden, niet worden beschouwd als een afdoende verantwoording in het licht van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet (33/93, B.1 en B.2).

III. De sociale doelstelling

75. De wetgever streeft ook sociale doelstellingen na: het verzekeren van een permanent en doeltreffend sociaal overleg ten einde de sociale vrede te bewaren door voor de samenstelling van de paritaire comités en van het Comité Overheidsbedrijven een onderscheid te maken naargelang de bij die arbeidsbetrekkingen betrokken vakorganisaties al dan niet representatief zijn (71/92, B.5); de vrijwaring van de volksgezondheid (17/93, 2.B.2; vgl. 22/93, B.4, waarin eveneens als doelstelling in verband met de volksgezondheid wordt aangemerkt: het verzekeren van de geneeskundige verzorging op basis van gelijkheid; het waarborgen, aan de zieken en inzonderheid de sociaal verzekerden, van een werkelijke vrijheid inzake de keuze van hun arts en het waarborgen van een doeltreffende werking van de ziekte- en invaliditeitsverzekering); de harmonisering van de pensioenstelsels (59/93, B.7.1 en B.7.2; 7/97, B.4.1 tot B.4.7); het bestrijden van de leegstand en de verkrotting (78/93, B.4.3); de bescherming van hen die werken onder het gezag van andere personen (19/94, B.3); het invoeren van een solidariteitsmechanisme onder gepensioneerden (48/95, B.1.3 en B.2.2); het nastreven van billijkheid en sociale rechtvaardigheid door een gelijkwaardige matiging van de inkomens van de vrije beroepen en de zelfstandigen (49/95, B.6.4 en B.6.6 tot B.6.8); het waarborgen van een minimale drinkwatervoorziening (9/96, B.4); het opvangen van de als overdreven aangeziene geldelijke gevolgen die de onmiddellijke afschaffing van de opvullingsregel had teweeggebracht en het vermijden van speculatie (24/96, B.1.16); het waarborgen aan de kinesitherapeuten van de uitoefening van hun beroep in gunstige omstandigheden en het zorgen voor een kwalitatief hoogstaande dienstverlening (81/96, B.7.1 tot B.7.6); het verzekeren aan alle slachtoffers van de in de arbeidsongevallenwet bepaalde basisvoorziening en, in die gevallen waarin er geen redenen zijn om de in de wet voorgeschreven beperkingen te behouden, het zien toekennen aan het slachtoffer van een zo ruim mogelijke vergoeding (3/97,

B.4); de creatie van gezinsveeteeltbedrijven vanuit socio-economische overwegingen (42/97, B.21.1 tot B.21.7); de bescherming der zelfstandigen (44/97, B.7); het waarborgen van eenheid in de beoordeling van de aanvragen en herzieningen inzake tegemoetkomingen aan gehandicapten en het verzekeren van rechtsbescherming (82/97, B.4 tot B.6).

IV. De economische doelstelling

76. De economische doelstelling komt tot uiting in de arresten waarbij geoordeeld wordt over het bevorderen van het verkeer op de autosnelwegen, zonder te moeten vrezen voor bevoorradingsmoeilijkheden, door de op het domein der autosnelwegen gelegen verkooppunten te ontslaan van de verplichting een wekelijkse rustdag na te leven die de Koning in een tak van nering of ambacht kan opleggen (35/92, B.2); het waarborgen van een voldoende ruim luisterpubliek aan lokale radio's (37/92, B.5.1 en B.5.2) of van de billijke verdeling van de leveringsrechten voor bieten (53/92, 4.B.3); het tot stand brengen van een aanvaardbaar evenwicht tussen, aan de ene kant, maatregelen die de instandhouding beogen van het netwerk van instellingen gespecialiseerd in het beroepskrediet en, aan de andere kant, maatregelen die ingegeven zijn vanuit de trend tot despecialisering en gelijk-schakeling van concurrentievoorwaarden (10/93, B.6); de bevordering van de boterproductie door een lager B.T.W.-tarief (72/93, B.2.4); het waarborgen van de gelijkheid in de verkoopkansen en het veilig stellen van het voortbestaan van de kleine handelaars, met name door het vrijwaren van gezonde concurrentievoorwaarden tussen de onderscheiden soorten van verkopers (20/95, B.5 en B.6); het voorkomen van misbruiken, inzonderheid bedrog, in de verzekeringssector (26/95, B.4); het herstellen van het concurrentievermogen van de Belgische ondernemingen door het beperken van het in aanmerking nemen van de factoren die de nominale inkomensgroei van de loon- en weddetrekkenden bepalen (49/95, B.6.4 en B.6.6 tot B.6.8); de bevordering van het verkeer op de autosnelwegen (52/95); het vermijden dat de diensten voor het verhuren van voertuigen met chauffeur de activiteit van de taxidiensten in het gedrang zouden brengen (56/96, B.9 tot B.15 en B.18); het waarborgen van voldoende investeringsmiddelen (70/96, B.6); het nastreven van een evenwicht tussen de belangen van de huurder en verhuurder van een handelspand (72/97, B.3, B.4 en B.6.1 tot B.6.3); de bescherming van de investeerders (76/97, B.4 tot B.8; B.10 en B.12).

V. De ecologische doelstelling

77. Ook een ecologische doelstelling kan door een wetgever worden nagestreefd en zal soms zelfs meer naar voren treden dan de financieringsdoelstelling, zeker in een stelsel waarin het beginsel „de vervuiler betaalt”, vooropstaat (59/92, B.4.4; vgl. 41/93, B.3.4 tot B.3.8; 39/94, B.6.1); het verzekeren van een efficiënte waterzuivering door ambtsgebieden van waterzuiveringsinstellingen vast te stellen (40/93, B.3.2); het vermijden van de

nadelige ecologische gevolgen van de thermische en de chemische vervuiling voor de ontvangende oppervlaktewateren, door het lozen van koelwater te ontmoedigen (79/93, B.7.2); het nemen van fiscale maatregelen die ertoe strekken de consumptiegewoonten te wijzigen met het oog op de bescherming van het leefmilieu (11/94, B.3.4; 3/95, B.7; 4/95, B.10 en B.11; 5/95, B.5 tot B.8; 6/95, B.2.5 en B.2.6; 7/95, B.3.4 tot B.3.6 en B.3.11; 8/95, B.8 en B.9; 9/95, B.4.6 tot B.4.10; 10/95, B.3.5 en B.4.2), al dan niet gekoppeld aan economische en culturele doelstellingen (5/95, B.17); de vrijwaring van het leefmilieu door de afbouw van de grindwinning (35/95, B.11); de bescherming van het leefmilieu door de vaststelling van een waterwinningsheffing (64/95, B.6 tot B.10, B.18 tot B.20); de bescherming van de natuur en van het bosecosysteem (68/96, B.15.3; vgl. 42/97, in verband met de verontreiniging door meststoffen).

§ 4. De beoordeling van de objectiviteit van het onderscheid

A. Beginselen

78. In een derde fase gaat het Arbitragehof na of het door de betwiste bepaling gemaakte onderscheid — waardoor diverse categorieën aan een verschillende behandeling in rechte onderworpen worden — een objectief karakter vertoont en derhalve steunt op een feitelijke en vanzelfsprekende vaststelling (zie voordien reeds 23/91, B.3.3: „De vastgestelde ongelijkheid beantwoordt aan objectieve verschillen *in de situatie*”; 20/93, B.2.8: „Dat onderscheid steunt op objectieve vaststellingen”) die niet afhangt van enige persoonlijke appreciatie (Velaers, J., *Van Arbitragehof tot Grondwettelijk Hof*, Antwerpen, Maklu, nr. 226, p. 187; Van Heuven, D., „Enkele beschouwingen over het gelijkheidsbeginsel”, *l.c.*, 588; Verdussen, M., *Contours et enjeux du droit constitutionnel pénal, o.c.*, 136; Theunis, J., „Het gelijkheidsbeginsel ...”, *l.c.*, nr. 158, p. 137).

Ook de doelstelling van de verschillende behandeling kan de objectiviteit van het gemaakte onderscheid verantwoorden. Zo kunnen de verschillen tussen twee categorieën van heffingsplichtigen, met name ondernemingen die in openbare riolen lozen en ondernemingen die in de oppervlaktewateren lozen, worden verklaard door de doelstelling, met name een meer verfijnde toepassing te maken van het beginsel „de vervuiler betaalt”: bij de eerste categorie van ondernemingen staat immers de financieringsdoelstelling — het geheel of gedeeltelijk bekostigen van de collectieve maatregelen ter bestrijding van de milieuverontreiniging — voorop, terwijl, voor wat de tweede categorie van ondernemingen betreft, het aanmoedigen om zo weinig mogelijk te verontreinigen voorop staat (59/92, B.4.4).

79. Opdat een onderscheidingscriterium objectief zou kunnen zijn, is voor eerst vereist dat het berust op concrete elementen (1/93, B.1.4: „dit onderscheid kan worden verantwoord op grond van concrete gegevens, die ver-

band houden met het nagestreefde doel”). Zulks belet niet dat de wetgever de verscheidenheid van toestanden noodzakelijkerwijze dient op te vangen in categorieën die met de werkelijkheid slechts overeenstemmen op benaderende wijze (3/93, 4.B.9, in verband met de vaststelling van weddeschalen verbonden aan de uitoefening van het ambt van korpsoverste, hoofdgriffier of secretaris bij een parket in een groot dan wel een minder groot gerechtelijk arrondissement; zie hierover uitvoerig *infra*, onder de marginale toetsing). In de rechtsleer wordt verder benadrukt dat het aangewende onderscheidingscriterium *duidelijk* moet zijn, zodat de indeling van de verschillende categorieën zonder twijfel vaststaat en algemeen moet zijn, d.w.z. toepasselijk op een onbeperkt aantal personen en bijgevolg abstract geformuleerd, zelfs al wordt slechts één rechtssubject geraakt door het onderscheidingscriterium en dat het onderscheidingscriterium *wettig* moet zijn (zie hierover uitvoeriger, Van Heuven, D., „Enkele beschouwingen ...”, *l.c.*, 588-589).

80. Uit de rechtspraak van het Arbitragehof blijkt dat een verschillende behandeling haast nooit uitsluitend op grond van de afwezigheid van objectiviteit van het onderscheid wordt gesanctioneerd (Vandernoot, P., „Le principe d'égalité dans la jurisprudence de la Cour d'arbitrage”, *Adm.-Publ.(T)*, 1997, 100). Eens een onderscheid op basis van een „delicaat” onderscheidingscriterium, zoals de nationaliteit, het geslacht of de persoonlijke (levens)overtuiging, is vastgesteld, zal het Hof steeds verder hetzij de pertinentie van het onderscheid hetzij de evenredigheid van de maatregel beoordelen.

Uit de rechtspraak tijdens de hier besproken periode lijkt slechts één geval aangehaald te kunnen worden waarbij het onderscheidingscriterium als willekeurig werd afgedaan en de verschillende behandeling om die enkele reden als een discriminatie werd aangemerkt. De bepaling die een onderscheid instelt onder de personen die met inachtneming van de vormvoorschriften en binnen de gestelde termijnen op regelmatige wijze hadden gevraagd de toepassing van de wet van 6 juli 1948 betreffende herstel van oorlogsschade te genieten, met name enerzijds, zij voor wie het bestuur het bedrag van de schadevergoeding reeds heeft vastgesteld en de gevolgen van die wet blijven genieten, en anderzijds, zij voor wie het bestuur dat bedrag nog niet heeft vastgesteld en van die gevolgen verstoken blijven, schendt het gelijkheidsbeginsel omdat een dergelijk onderscheid steunt op een niet redelijkerwijze verantwoord criterium. Het is weliswaar legitiem de procedures voor schadevergoeding op korte termijn te willen afsluiten, maar niets verantwoordt dat een onderscheid wordt gemaakt naargelang van de naastigheid waarmee de aanvragen werden onderzocht. Door a posteriori, ten nadele van een categorie van begunstigten, een grond van vervallenverklaring in het leven te roepen die op een willekeurig onderscheid berust, heeft de wetgever het gelijkheidsbeginsel geschonden (13/94, B.2).

I. De nationaliteit als onderscheidingscriterium

81. De nationaliteit als criterium van onderscheid heeft op zich nog geen aanleiding gegeven tot ongrondwettigheid van de verschillende behandeling. Het Hof erkent trouwens dat de nationaliteit een objectief criterium is dat een verschil in behandeling kan verantwoorden, maar preciseert tegelijk dat het aan het Hof toekomt na te gaan of de wetgever, wanneer hij bij toepassing van artikel 191 van de Grondwet een verschil in behandeling invoert, niet de beginselen van gelijkheid en niet-discriminatie miskent die zijn ingeschreven in de artikelen 10 en 11 van de Grondwet (4/96, B.3).

82. Dat de nationaliteit een „verdacht” onderscheidingscriterium kan zijn, moge blijken uit het arrest waarin het Hof vaststelt dat het onderscheid tussen Belgen en vreemdelingen in een bepaalde interpretatie van artikel 619, tweede lid, Sv. uitsluitend steunt op de nationaliteit. Het Hof voegt daar evenwel onmiddellijk aan toe dat dit onderscheid niet redelijk verantwoord is (64/93, B.2, B.3 en B.5). De ongrondwettigheid wordt derhalve niet ontleend aan de vaststelling dat de nationaliteit een ongrondwettig onderscheidingscriterium zou zijn. Overigens geeft het Hof in die zaak een tweede interpretatie van die bepaling, waarin geen verschil in behandeling bestaat tussen Belgen en vreemdelingen (vgl. ook 51/94, B.4.3 en B.5.6, betreffende de vergelijking tussen Belgen en een categorie van vreemdelingen, enerzijds, en een andere categorie van vreemdelingen, anderzijds, waarbij het criterium van de nationaliteit wordt afgedaan als door de partijen verkeerdelijk voorgehouden onderscheidingscriterium).

83. In een andere zaak diende het Hof zelfs vast te stellen dat een gelijke behandeling van Belgen en vreemdelingen ongrondwettig was doordat eerstgenoemden een wezenlijk verschillende band hebben met de Belgische Staat. Het Hof was van oordeel dat de wetgever de toekenning van het voordeel van de gewaarborgde gezinsbijslag mocht afhankelijk stellen van het bestaan van een voldoende band met België. Door de bijkomende vereiste van een verblijf van ten minste vijf jaar ook voor de Belgische rechthebbende op te leggen, naast de voorwaarde van werkelijk verblijf van het kind, heeft de wetgever evenwel een maatregel genomen die onevenredig is met de nagestreefde doelstelling. De hoedanigheid van Belg van de rechthebbende, in samenhang met de verblijfsvoorwaarde voor het kind, bewijst volgens het Hof immers voldoende de nagestreefde verbondenheid met de Belgische Staat: het lijkt niet redelijk verantwoord daarenboven van de rechthebbende een voorafgaand verblijf van een bepaalde duur te eisen in het land waarvan hij onderdaan is (83/95, B.6 en B.7). Ook hier is het niet de nationaliteit als criterium van — te dezen een gelijke behandeling — die wordt gesanctioneerd doch de onevenredigheid van de maatregel met de nagestreefde doelstelling.

II. Het geslacht als onderscheidingscriterium

84. In beginsel lijkt een verschil in behandeling op grond van het geslacht moeilijk verzoenbaar met het gelijkheidsbeginsel. Zo stelde het Hof uitdrukkelijk dat de artikelen 10 en 11 van de Grondwet impliciet bijvoorbeeld het recht van een ieder waarborgen op de eerbiediging van zijn gezinsleven, zonder enig onderscheid, onder meer gegrond op het geslacht (63/92, B.4.3). Dat het niet eenvoudig is uit te maken of een discriminatie wordt aangenomen omdat het onderscheidingscriterium onwettig is dan wel het gemaakte onderscheid niet pertinent is of niet evenredig met de nagestreefde doelstelling blijkt uit een aantal arresten waarin vooral het onderscheid gemaakt op grond van het geslacht centraal stond.

85. Soms lijkt het geslacht als onderscheidingscriterium op zich reeds een onverantwoorde ongelijke behandeling te impliceren. Door het voordeel van de kinderbijslag, bedoeld in artikel 62, § 3, van de gecoördineerde wetten betreffende de kinderbijslag van loonarbeiders, enkel te verlenen ten behoeve van het „jong meisje”, en zodoende het kind van het mannelijke geslacht dat dezelfde taak waarneemt daarvan uit te sluiten, stelt bedoelde bepaling een niet verantwoord onderscheid in en schendt zij derhalve de artikelen 10 en 11 van de Grondwet (36/92, B.4).

86. In andere gevallen wordt meer de nadruk gelegd op het al dan niet pertinente karakter van het onderscheid (zie b.v. 63/92, B.4.1 en B.4.2, met betrekking tot de erkenning buiten het huwelijk; met betrekking tot het gewaarborgd inkomen voor bejaarden, 9/94, B.5, B.6.1, B.6.2, en inz. B.6.3 en 62/97, B.7, B.9, B.10: indien een vrouw en een man die zich in dezelfde situatie bevinden wat leeftijd, behoeften en bestaansmiddelen betreft, recht zouden hebben op strikt gelijkwaardige hulp, maar krachtens twee onderscheiden wetten betreffende, de ene heel de bevolking (zoals de wet van 7 augustus 1974 tot instelling van het recht op een bestaansminimum), de andere slechts de bejaarden (zoals de wet van 1 april 1969 tot instelling van een gewaarborgd inkomen voor bejaarden), dan zouden die vrouw en die man op verschillende maar niet ongelijke wijze worden behandeld. Daartegenover staat dat wanneer, zoals de in het geding zijnde wet toestaat, een persoon recht heeft op middelen van bestaan die meer of minder omvangrijk zijn naargelang die persoon een man dan wel een vrouw is, waarbij al het andere gelijk is, het Hof noodzakelijkerwijze een schending van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet door een discriminatie op grond van geslacht moet vaststellen).

87. Bovendien lijkt het geslacht als onderscheidingscriterium meer dan andere onderscheidingscriteria de tand des tijds niet te kunnen trotseren, wat aanleiding geeft tot egaliserende maatregelen van de wetgever, onder toezicht van het Hof (zie in de materie van het overlevingspensioen, 53/93, B.4 en B.5; over de egaliserende maatregelen, *cfr. infra*).

88. Vreemd genoeg blijkt het wegwerken van een verschil in behandeling op grond van het geslacht, aanleiding te kunnen geven tot het ontstaan van een nieuwe discriminatie op grond van het geslacht, doordat de verantwoording voor die tweede differentiërende maatregel vervalt. Kon — afgezien van de pertinentie ervan — het onderscheid tussen mannen en vrouwen inzake de leeftijd waarop zij van het gewaarborgd inkomen voor bejaarden konden genieten, bij de totstandkoming ervan worden verklaard door de verschillende leeftijd waarop elk van beide categorieën met pensioen kon gaan, dan kon die verantwoording niet langer gelden op het ogenblik waarop de grondwettigheid van die maatregel in vraag werd gesteld omdat inmiddels alle werknemers, mannelijke zowel als vrouwelijke, in ruste kunnen gesteld worden vanaf zestig jaar (9/94, B.2 en B.4).

89. Feitelijke verschillen tussen man en vrouw kunnen evenwel niet in aanmerking genomen worden. Als de wetgever misbruiken in verband met deeltijdse arbeid wil bestrijden en daartoe maatregelen neemt, zodat binnen die categorie het juiste aantal van de vrijwillig deeltijdse werknemers en van de onvrijwillig deeltijdse werknemers wordt hersteld, hebben een dergelijke maatregel en een dergelijk doel niets uit te staan met een discriminatie, zelfs niet met een indirecte. De wetgever kan, in naam van het beginsel van niet-discriminatie, niet het recht worden ontzegd een einde te maken aan misbruiken onder het voorwendsel dat die zouden worden begaan door een categorie van werknemers die vijfmaal meer vrouwen dan mannen telt (74/93, B.5.1 tot B.5.3).

IV. De persoonlijke overtuiging als onderscheidingscriterium

90. De persoonlijke overtuiging levert eveneens een probleem op als onderscheidingscriterium. Dat door een dergelijk criterium afbreuk wordt gedaan aan een fundamenteel grondrecht, te weten de vrijheid van meningsuiting, volstaat blijkbaar niet om de ongelijke behandeling wegens de onwettigheid van het criterium te veroordelen. Ook hier toetst het Hof de maatregel bijkomend aan het evenredigheidsbeginsel (zie inzake de bescherming van de ideologische en filosofische minderheden: 65/93, B.5; 86/93, B.5; 7/94, B.5) .

§ 5. De beoordeling van de pertinentie van het onderscheid

A. Beginselen

91. Beantwoordt de door de betwiste regeling ingevoerde ongelijke behandeling aan een wettig doel en werd zij volgens objectieve criteria ingevoerd, dan onderzoekt het Hof de pertinentie van het gemaakte onderscheid. Het onderscheidingscriterium op basis waarvan men tot een differentiatie komt, moet toelaten het gestelde doel te bereiken (8/93, B.3.1.a); het moet, met

andere woorden, adequaat — of relevant — zijn ten aanzien van het nagestreefde doel (2/94, B.3). Het Hof kan dan de pertinentiecontrole besluiten door te stellen dat het gemaakte onderscheid redelijk verantwoord is doordat het mogelijk maakt de door de wetgever nagestreefde doelstelling te bereiken (78/96, B.3.4).

92. Het door de betwiste maatregel tot stand gebrachte onderscheid zal pertinent zijn indien adequate criteria werden aangewend die in een kenmerkend en redelijk verband staan met de aard, het doel en de gevolgen van de maatregel (Alen, A., Handboek van het Belgisch Staatsrecht, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen België, nr. 532, p. 521). Dat verband van relevantie tussen de als objectief beoordeelde differentiatiecriteria, enerzijds, en de aard, het doel en de gevolgen van de maatregel, anderzijds, wordt in de rechtspraak verwoord door te stellen dat de wetgever een verschil in behandeling heeft ingevoerd op grond van criteria die de invoering van dat onderscheid tussen beide categorieën van personen objectief en redelijk verantwoorden (3/97, B.4).

93. Hetzelfde vereiste wordt gesteld wanneer ongelijke toestanden ongelijk zouden moeten behandeld worden: de toepassing van de regel dat ongelijke situaties ongelijk moeten worden behandeld veronderstelt dat het criterium dat wordt aangewend om situaties als ongelijk te onderscheiden, relevant is ten aanzien van de aangevochten maatregel (64/92, 4.B.4). Wanneer men bijgevolg een ongelijke behandeling wenst te genieten, in een situatie waarin men door de wet niettemin gelijk wordt behandeld, dan moet het onderscheid waarop men zich beroept, pertinent zijn ten aanzien van de nagestreefde doelstelling.

94. Bij de beoordeling van de pertinentie van het onderscheid, ontleedt het Arbitragehof de doelstelling van de wet. Als niet of onvoldoende blijkt dat er voor het verschil in behandeling een verantwoording bestaat, schendt de verschillende behandeling de artikelen 10 en 11 van de Grondwet (zie b.v.: 1/93, B.1.5). Uiteraard kunnen verschillende argumenten worden aangewend om een verschil in behandeling te verantwoorden, waarbij het volstaat dat één voldoende draagkrachtig is. Zo stelde het Hof dat de huidige organisatie van de rechterlijke macht niet kan verantwoorden dat in geen enkel hoger beroep wordt voorzien tegen arresten gewezen door de hoven van beroep die worden geadieerd krachtens artikel 479 Sv. (voorrecht van rechtsmacht) maar dat de wetgever er daarentegen vermocht van uit te gaan dat aan de personen die de in artikel 479 vermelde ambten uitoefenen, een voldoende hoge waarborg wordt geboden door enerzijds door de hoogste feitenrechter te worden beoordeeld en anderszijds door een zetel die noodzakelijkerwijze uit drie magistraten is samengesteld (60/96, B.5).

95. Wanneer het Hof nagaat of een gemaakt onderscheid pertinent is, vraagt het zich, net zo min als bij de beoordeling van de evenredigheid van de

maatregel, af of een door de wet voorgeschreven maatregel opportuun of wenselijk is, noch onderzoekt het of het door de wetgever nagestreefde doel ook nog door andere maatregelen zou kunnen worden bereikt (*cfr. infra*). De beoordeling van de pertinentie van de maatregel lijkt er wel te kunnen in bestaan dat wordt nagegaan of de nagestreefde doelstelling niet reeds is bereikt zonder dat de door de bestreden maatregel ingevoerde ongelijke behandeling moet worden toegepast (zie b.v. 37/94, overwegingen B.3.5 tot B.3.7 en B.14.3).

B. Casuïstiek

96. In de rechtspraak van het Arbitragehof wordt veel aandacht besteed aan de beoordeling van de pertinentie van de betwiste verschillende behandelingen. Het is uiteraard onmogelijk alle arresten te ontleden waarin de aangevande criteria al dan niet in een kennelijk en redelijk verband staan met de aard, het doel en de gevolgen van de maatregel. Daarom worden hierna slechts een aantal arresten besproken waarin het verschil in behandeling als niet pertinent werd afgewezen omdat die arresten wellicht het meest tot lering kunnen strekken.

I. Grondrechtenbescherming

97. BEKRACHTIGING VAN EEN KONINKLIJK BESLUIT — De bepaling die slechts tot doel heeft de Raad van State te verhinderen zich uit te spreken over de eventuele onregelmatigheid van een koninklijk besluit ontnemt aan de categorie van burgers op wie dit koninklijk besluit van toepassing is, een jurisdictionele waarborg die aan alle burgers wordt geboden, zonder dat het verschil in behandeling verantwoord is door de aangevoerde doelstelling van opportuniteit en rechtszekerheid en schendt daarom het gelijkheidsbeginsel (33/93, B.2).

98. VRIJLATING VAN DIENSTPLICHT — Door de jongste van twee broers die tot dezelfde lichterij behoren, het voordeel van de vrijlating te laten genieten, doch enkel op voorwaarde dat de oudste het ook heeft gevraagd, heeft de wetgever een discriminatie in het leven geroepen ten aanzien van een bepaalde categorie van aanvragers naargelang een oudere broer al dan niet een formaliteit heeft vervuld die niet in verband staat met de door de wetgever beoogde doelstellingen (77/92, B.4).

99. BIJSTAND VAN EEN ADVOCaat OP ZITTINGEN VAN DE HERKEURINGSRAAD — Aangezien de geschillen die aan de herkeuringsraden kunnen worden voorgelegd rechtsvragen oproepen, wat blijkt uit de mogelijkheid om hun beslissingen te bestrijden met een voorziening in cassatie, dient in die rechtspleging het recht van verdediging geëerbiedigd te worden omdat dit een algemeen rechtsbeginsel is. Tot het recht van verdediging behoort het recht om zich door een advocaat te laten bijstaan. Door die bijstand op de terecht-

zittingen van de herkeuringsraden niet toe te staan, miskent de wetgever het recht van verdediging van een categorie van burgers en roept hij een onderscheid in het leven dat, gelet op de ter zake geldende beginselen, niet wordt verantwoord door de aangevoerde overwegingen (27/94, 4.1).

II. Economische maatregelen

100. DE BESCHIKKING OVER LEVERINGSRECHTEN VOOR BIETEN — De wet die het onderscheid bestendigt tussen producenten die reeds de leveringsrechten voor bieten toegewezen kregen en de anderen, schendt de artikelen 10 en 11 van de Grondwet doordat aan de oorspronkelijke titularis van die rechten een voordeel wordt toegestaan, met name het afstaan van zijn leveringsrecht aan wie hij wil en volgens de voorwaarden die hij bepaalt, dat niet kan worden verantwoord ten opzichte van het door de wetgever nagestreefde doel dat erin bestaat de leveringsrechten voor bieten billijk te verdelen, rekening houdend met het maximumquotum dat door de E.E.G.-verordeningen aan België is toegekend. Het is des te minder verantwoord omdat het voor hen die aanvankelijk geen leveringsrechten toegewezen kregen en daardoor benadeeld waren, de kansen vermindert om leveringsrechten te krijgen als gevolg van een herverdeling van die rechten (53/92, 4.B.3).

101. OVERGANGSMAATREGELEN VOORWAARDEN BEROEPSUITOEFENING DETECTIVES — Het criterium van onderscheid, met name de inschrijving in het handelsregister, beantwoordt slechts onvolkomen aan de door de wetgever met de overgangsmaatregelen nagestreefde doelstelling, namelijk het behoud in hun functie van diegenen die hun activiteit hadden uitgeoefend met inachtneming van de vereisten van eerbaarheid en beroepsopleiding, aangezien de wetgever aldus de natuurlijke personen uitsluit die, hoewel zij de vereisten van eerbaarheid en beroepsopleiding vervulden op 15 april 1991, de activiteit van privé-detective uitoefenden als orgaan van een rechtspersoon en dus niet op persoonlijke titel in het handelsregister konden worden ingeschreven (25/94 en 42/94, B.5.1). Dat criterium is op zich weliswaar een objectief criterium van onderscheid, maar het is niet aangetoond — en het Hof ziet niet in — dat door de wetgever geen andere criteria kunnen worden aangelegd om het voordeel van de overgangsmaatregel op zodanige wijze toe te kennen dat natuurlijke personen die in het verleden, in welke hoedanigheid ook, het beroep van privé-detective met inachtneming van de vereisten van eerbaarheid en beroepsopleiding hebben uitgeoefend, daarvan niet worden uitgesloten. Het criterium van de inschrijving in het handelsregister, dat als toereikend en uitsluitend criterium van onderscheid in aanmerking wordt genomen, roept aldus onder privé-detectives een discriminatie in het leven die noch evenredig is, noch pertinent ten opzichte van de door de wetgever nagestreefde doelstellingen (25/94 en 42/94, B.5.2).

III. Fiscale maatregelen

102. HET FISCAAL LEGALITEITSBEGINSEL — Door aan de Koning de bevoegdheid te verlenen normen uit te vaardigen aan de hand waarvan volgens de bestreden bepaling het totaalbedrag van de belasting zal worden bepaald, heeft de wetgever het nader bepalen van essentiële elementen van een belasting aan de Koning overgelaten en heeft hij zodoende, in strijd met de artikelen 170 en 172 van de Grondwet, aan de categorie van personen op wie de belasting van toepassing kan zijn, een essentiële waarborg ontnomen, namelijk dat niemand aan een belasting kan worden onderworpen of van die belasting kan worden vrijgesteld dan na de beslissing door een beraadslagende vergadering die democratisch is verkozen. Voor het aldus ingevoerde onderscheid in behandeling bestaat er, gelet op die grondwetsbepalingen, geen verantwoording (21/97, B.5.2).

103. VERMINDERINGEN OP MILIEUHEFFINGEN — De decreetgever dient de criteria ter bepaling van de verminderen van de milieuheffing op de verontreiniging van de oppervlaktewateren op gelijke wijze toe te passen ten aanzien van alle sectoren die zich ten opzichte van de ter beoordeling staande maatregel en het nagestreefde doel in een gelijkwaardige situatie bevinden. De bepaling waarbij sommige sectoren saneringscoëfficiënten genieten die een verlaging van de heffing meebrengen, terwijl andere sectoren daarvan zonder verantwoording worden uitgesloten, is strijdig met het gelijkheidsbeginsel (59/92, B.4.12).

104. B.T.W.-TARIEF VOOR MESTSTOFFEN — De vaststelling van een verschil in B.T.W.-tarief tussen gewone meststoffen en meststoffen op basis van secundaire elementen, ligt slechts binnen de grenzen van de beoordelingsvrijheid van de wetgever — en is bijgevolg slechts met de gelijkheidsbeginsel in overeenstemming — als blijkt dat het onderscheid kan worden verantwoord op grond van concrete gegevens, die verband houden met het nagestreefde doel. Aangezien de verzoekers met wetenschappelijke studies aantonen dat het gehanteerde criterium van onderscheid niet kan worden gehandhaafd en uit de debatten niet is gebleken, en het Hof evenmin inziet dat er een andere verantwoording zou zijn dan die welke betrekking heeft op de onderscheiden samenstelling van de twee soorten meststoffen, noch op het vlak van het doel dat door het bestreden verschil in behandeling wordt nagestreefd, noch wat de gevolgen ervan betreft, wordt het verschil in behandeling als zonder verantwoording beschouwd (1/93, B.1.4 en B.1.5).

105. VERLAAGD TARIEF IN DE INKOMSTENBELASTINGEN — Ofschoon de wetgever vermag het oprichten van vennootschappen uit hoofdzakelijk fiscale overwegingen te ontmoedigen, is niet aangetoond dat de door hem met het voordeel van het verlaagde tarief begunstigde vennootschappen die overwegend inkomsten halen uit nijverheids-, handels- of landbouwactiviteiten niet

evenzeer uit hoofdzakelijk fiscale overwegingen kunnen opgericht zijn noch dat die hoofdzakelijk fiscale overwegingen in het bijzonder voorkomen bij die categorie van vennootschappen aan wie dat voordeel wordt ontzegd. Het al of niet maken van winst voortkomend uit nijverheids-, handels- of landbouwactiviteiten is geen relevant criterium in het kader van een maatregel die ertoe strekt om het oprichten van vennootschappen uit veeleer fiscale dan wel maatschappelijke of economische overwegingen te ontmoedigen, zodat het onderscheid dat uit de betwiste bepaling voortvloeit, niet redelijke verantwoord is (89/94, B.5.2).

106. DE FISCALE AFTREKBAARHEID VAN VERLIEZEN — De wetgever beoordeelt vrij de doelstellingen die hij op fiscaal vlak wil nastreven en mag er zich daarbij terzelfder tijd om bekommeren de investeringen aan te moedigen en de eruit voortvloeiende budgettaire weerslag te beperken door een oneigenlijk gebruik tegen te gaan dat door vennootschappen zonder economische activiteiten zou kunnen worden gemaakt van de mogelijkheid om verliezen af te trekken, onverminderd de bevoegdheid van het Hof om te onderzoeken of de criteria die worden aangewend om te bepalen of een vennootschap een „slapende” vennootschap is, objectief en relevant zijn. Het ter zake gehanteerde objectieve cijfercriterium van het gemiddelde van de omzet en de financiële opbrengsten die in de loop van de boekjaren gekoppeld aan de drie vorige belastbare tijdperken werden geboekt, in verhouding geplaatst tot het gemiddelde totale bedrag van de activa dat vermeld is in de jaarrekeningen van die boekjaren, beantwoordt niet aan die vereisten. Weliswaar beoogt de fiscale wet tegelijk belastingplichtigen met verschillende inkomensposities en vermogenstoestanden en kan zij die diversiteit aan toestanden opvangen door gebruik te maken van algemene categorieën, maar zij vermag daarbij niet, om de misbruiken van sommige vennootschappen te voorkomen, andere vennootschappen te treffen waartegen een dergelijk verwijt niet kan worden gericht. Ofschoon met het aangewende criterium wellicht sommige „slapende” vennootschappen kunnen worden getroffen, treft de betwiste bepaling eveneens vennootschappen die in ontwikkeling zijn of die om redenen eigen aan hun activiteitssector over omvangrijke activa beschikken zonder de door die bepaling beoogde omzet te kunnen verwezenlijken. De door de wetgever ingebouwde correctie, gebaseerd op resultaten van de drie vorige belastbare tijdperken, volstaat niet voor de vennootschappen die, met toepassing van een louter mathematisch criterium, ten onrechte als „slapende” vennootschappen worden beschouwd. Het onderscheid dat uit de bekritiseerde bepaling voortvloeit is niet in redelijkheid verantwoord nu het steunt op een criterium dat niet relevant is en vennootschappen die zich in verschillende situaties bevinden op identieke wijze worden behandeld (70/96, B.6 en B.7).

107. RETROACTIEVE TOEPASSING VAN HEFFING — De algemene retroactieve toepassing van een basisheffing die alle producenten treft, is een maatregel

die door zijn gevolgen niet is afgestemd op de door de decreetgever nagestreefde doelstelling om diegenen die na een bepaalde datum wegens stopzetting van hun activiteit geen heffingsplichtigen meer waren, alsnog te belasten op de mestproductie van hun bedrijf in het aan die stopzetting voorafgaande jaar. Dergelijke maatregel is immers geen specifieke overgangsmaatregel maar een algemene retroactieve maatregel die andere personen raakt dan die welke hij wilde beogen (42/97, B.53.1 tot B.53.5).

108. BELASTING OP DE WEDDENSCHAPPEN OP PAARDENWEDRENNEN IN BINNENLAND EN BUITENLAND — Rekening houdend met de door de wetgever nagestreefde budgettaire doelstelling lijkt het niet redelijk verantwoord dat de toepassing van de progressiviteit van de belastingschalen aan de enkele weddenschappen op de paardenwedrennen die in het buitenland plaatsvinden werd voorbehouden, terwijl de weddenschappen op de paardenwedrennen in België hunnerzijds aan een enig tarief werden onderworpen. Dat de sector van de weddenschappen op de paardenwedrennen die in het buitenland plaatsvinden het grootste deel vertegenwoordigt van de totale belastinggrondslag, kan het voornoemde verschil in behandeling niet verantwoorden. Hoewel het wettig is dat die sector, in zijn algemeenheid en gelet op zijn omzet, een groot deel van de nagestreefde budgettaire inspanning voor zijn rekening neemt en dat de sector van weddenschappen op de paardenwedrennen die in België plaatsvinden een beperktere bijdrage levert, volgt daaruit immers geenszins dat, individueel beschouwd, de actoren in de sector van de weddenschappen op de paardenwedrennen die in België plaatsvinden, bij een gelijke omzet, bevoordeeld mogen worden ten aanzien van de actoren in de sectoren van de weddenschappen op de paardenwedrennen die in het buitenland plaatsvinden, zoals het geval is (43/97, B.11 en B.12).

IV. Sociale zekerheidsmaatregelen

109. DE VERGOEDING VAN PRESTATIES IN DE KLINISCHE BIOLOGIE — Door aan laboratoria voor klinische biologie op absolute wijze de honoraria te ontzeggen die hen verschuldigd zijn ingevolge prestaties uitgevoerd op voorschrift van geneesheren waarvan het voorschrijfgedrag overdreven werd verklaard, zonder dat die laboratoria op grond van een wettelijke of reglementaire bepaling de mogelijkheid zouden hebben om, zonder gevaar te lopen strafrechtelijk of burgerrechtelijk aansprakelijk te worden gesteld, de uitvoering van een prestatie te weigeren om de enkele reden dat zij door een dergelijke geneesheer is voorgeschreven, zodat die laboratoria het risico lopen niet vergoed te worden voor regelmatig uitgevoerde prestaties, heeft de wetgever een maatregel genomen die niet in verband staat met het nagestreefde doel aangezien hij de laboratoria straft, terwijl — zoals uit de parlementaire voorbereiding blijkt — niet hun gedrag wordt gevisceerd door de aangeklaagde maatregel (60/94, B.4. en B.4.2).

110. TEWERKSTELLINGSBIJDRAGE VOOR GEWETENSBEZWAARDEN — Het verschil in behandeling tussen de publiekrechtelijke en de privaatrechtelijke universiteiten met betrekking tot het al dan niet verschuldigd zijn van een bijdrage voor de tewerkstelling van gewetensbezwaarden kan niet worden verantwoord door de overweging dat aldus een zinvolle tewerkstelling wordt gegarandeerd en misbruiken worden voorkomen, nu niets er op wijst dat het risico van onverantwoorde tewerkstelling of van misbruik groter zou zijn in de privaatrechtelijke universiteiten dan in de publiekrechtelijke universiteiten. Het gegeven dat publiekrechtelijke instellingen vanwege hun aard zelf moeten worden geacht het algemeen belang te behartigen, vormt geen afdoende verantwoording voor dat onderscheid, aangezien de privaatrechtelijke universiteiten, als onderwijsinstellingen op academisch niveau, functionele openbare diensten zijn, die ten behoeve van de gehele bevolking of een gedeelte ervan worden georganiseerd met het oog op het vervullen van een taak van algemeen belang (27/95, B.8 en B.9).

111. EENHEID VAN LOOPBAAN IN PENSIOENSTELSELS — Het verschil in behandeling bij de berekening van het pensioen van (gewezen) mandatarissen en hun rechtverkrijgenden, en anderen, berust weliswaar op een objectief criterium, namelijk het feit dat de rechthebbende gedurende een zekere periode het mandaat van burgemeester, schepen of voorzitter van openbaar centrum voor maatschappelijk welzijn heeft uitgeoefend, doch het is redelijkerwijze niet verantwoord, nu bij een andere pensioenmaatregel de bedoeling voorlag door de invoering van het beginsel van de eenheid van loopbaan in de rust- en overlevingspensioenen, stelsel dat te dezen als residuaar wordt beschouwd, alle werknemers met een gemengde beroepsloopbaan op gelijke voet te behandelen en zulks met het oog op het beheersen van de uitgaven in die pensioenregeling. De in de parlementaire voorbereiding vermelde reden, namelijk voorkomen dat het pensioen als werknemer of als zelfstandige aanzienlijk wordt verminderd of zelfs tot nul herleid als de begunstigde tegelijkertijd het voordeel van een pensioen op grond van een gemeentelijk of gelijkgesteld mandaat geniet, kan het verschil in behandeling niet verantwoorden, aangezien een dergelijke verantwoording ten behoeve van alle andere werknemers met een gemengde beroepsloopbaan zou kunnen worden aangevoerd om af te wijken van de regel van de eenheid van de beroepsloopbaan (84/95, B.5).

112. TERUGBETALING VAN PRESTATIES DOOR DE ZIEKTEVERZEKERING — Ofschoon de wetgever over een ruime beoordelingsvrijheid beschikt om, in het stelsel van de verplichte verzekering voor geneeskundige verzorging en uitkeringen, de nomenclatuur van de medische verstrekkingen te bepalen, in acht genomen inzonderheid de vereisten van een optimale gezondheidszorg en het financiële evenwicht van het stelsel en hij kan nagaan in welke mate de stijging van de uitgaven of de overconsumptie inzake medische prestaties toe te schrijven is aan een welbepaalde categorie van zorgverleners

teneinde maatregelen te nemen, mag hij het gelijkheidsbeginsel niet miskennen door, met betrekking tot eenzelfde groep van medische prestaties, een bepaalde categorie van zorgverleners op een bijzondere wijze te behandelen ten opzichte van een andere, met hen vergelijkbare categorie van zorgverleners, zonder dat verschil redelijkerwijs te kunnen verantwoorden. Wanneer niet wordt aangetoond dat de verschillen in opleiding en kwalificatie tussen twee vergelijkbare medische beroepsgroepen het door de bestreden bepalingen ingevoerde verschil in terugbetaling door de ziekteverzekering van dezelfde prestaties verantwoorden, noch uit enig gegeven aangevoerd tijdens de parlementaire voorbereiding of in de processtukken blijkt dat één van die beroepsgroepen aan de basis zou liggen van overconsumptie of meer dan vergelijkbare categorieën zou bijdragen tot een onverantwoorde stijging van de uitgaven van de verplichte verzekering voor geneeskundige verzorging en uitkeringen, is er voor dat verschil in behandeling geen redelijke verantwoording (37/96, B.7.1 en B.7.2).

V. Diversen

113. AANSPRAKELIJKHEID VAN AMBTENAAR VOOR TOEVALLIG VOORKOMENDE LICHT FOUT — Het verschil in behandeling inzake de burgerlijke aansprakelijkheid die het gevolg is van een toevallig voorkomende lichte fout tussen de meeste door de overheid tewerkgestelde leden van het statutair personeel (op grond van de artikelen 1382, 1383 en 1251, 3°, B.W. en de contractuele werknemers in het algemeen (op grond van artikel 18 Arbeidsovereenkomstenwet) waardoor enkel de eerstgenoemden aan het risico van een regresvordering van de werkgever tot terugbetaling van de door hem aan derden betaalde schadevergoeding blootgesteld worden, is niet verantwoord in acht nemend de gelijkenis van de vergeleken arbeidsverhoudingen, met name vanuit het oogpunt van de juridische ondergeschiktheid. Dat verschil houdt een schending in van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet, in zoverre de voormelde bepalingen van het Burgerlijk Wetboek de overheid toestaan een regresvordering in te stellen tegen een statutair personeelslid, wanneer naar aanleiding van een toevallige lichte fout door laatstgenoemde begaan in het raam van zijn ambt, de genoemde overheid het slachtoffer heeft vergoed voor de schade waarvoor dat personeelslid aansprakelijk werd verklaard en het voormelde artikel 18 de burgerlijke aansprakelijkheid van de door een arbeidsovereenkomst verbonden werknemer beperkt tot de enkele gevallen van bedrog, zware schuld en gewoonlijk voorkomende lichte schuld (70/96, B.1 tot B.4).

114. BURGERLIJKE AANSPRAKELIJKHEID BIJ VERKEERSONGEVAL DAT AL DAN NIET EEN ARBEIDSONGEVAL IS — Het onderscheid dat bij de toepassing van artikel 46 Arbeidsongevallenwet, ingevolge het samenlezen van de artikelen 7 en 8 van dezelfde wet, wordt gemaakt tussen, enerzijds, de slachtoffers van een verkeersongeval dat zich voordoet terwijl het slachtoffer zich onder het

gezag van de werkgever bevindt en dat als een arbeidsongeval beschouwd wordt doordat het is overkomen tijdens en door het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst en, anderzijds, het slachtoffer, van een verkeersongeval dat zich voordoet terwijl het slachtoffer niet onder het gezag van de werkgever staat, waarbij, in het eerste geval, het slachtoffer slechts aanspraak kan maken op de forfaitaire arbeidsongevallenvergoeding en het in het tweede geval daarenboven in voorkomend geval de gemeenrechtelijke vordering behoudt, berust weliswaar op een objectief criterium, met name het al dan niet onder het gezag van de werkgever staan, dat evenwel niet relevant is rekening houdend met het doel en de gevolgen van de in het geding zijnde wettelijke bepaling. Het feit dat een werknemer al dan niet onder het gezag van zijn werkgever staat, beïnvloedt immers op geen enkele wijze het bestaan en de toename van het aantal verkeersongevallen die hadden verantwoordt dat de wetgever afweek van het forfaitaire vergoedingsstelsel; dat feit vertoont geen verband met de ernst van de schade die uit dergelijke ongevallen voor de werknemers voortvloeit en heeft evenmin een weerslag op de moeilijkheid om het bewijs te leveren van de geleden schade en van het oorzakelijk verband tussen die schade en de schuld van de werkgever, zijn lasthebbers of zijn aangestelden. Bijgevolg is, met betrekking tot de mogelijkheid om een gemeenrechtelijke vordering inzake burgerlijke aansprakelijkheid in te stellen, het ingevoerde onderscheid tussen de slachtoffers van een door de werkgever, diens lasthebbers of aangestelden onopzettelijk veroorzaakt verkeersongeval, naargelang zij al dan niet onder het gezag van de werkgever staan, niet verantwoord bij ontstentenis van de grondwettelijk vereiste relevantie van dat criterium van onderscheid (3/97, B.5.1 en B.5.2; van art. 46 werd ook nog een andere interpretatie gegeven in B.6.1 en B.6.2).

115. DE FUNCTIE VAN TUSSENKOMST ALS TEGENVORDERING BIJ RECHTSTREEKSE VORDERING TEGEN EEN VERZEKERAAR EN DE INVLOED OP DE BEPALING VAN DE AANLEG — Doordat de artikelen 620 en 621 van het Ger.W. uitsluiten dat, om de aanleg te bepalen, het bedrag van de vordering die een benadeeld persoon richt tegen de verzekeraar van diegene die hij voor de door hem geleden schade aansprakelijk acht, zonder de verzekerde bij de zaak te betrekken, wordt samengeteld met het bedrag van de vordering tot tussenkomst die laatstgenoemde tegen de oorspronkelijke eiser richt, terwijl die tussenvordering een gevolg is van het feit dat tot grondslag van de oorspronkelijke vordering dient, wordt het gelijkheidsbeginsel geschonden. Het in de artikelen 14 en 15 Ger.W. gemaakte onderscheid tussen de tussenvordering en de tussenkomst is weliswaar objectief, want rekening wordt gehouden met de hoedanigheid van de personen in het rechtsgeding naargelang zij al dan niet partij zijn bij de inleidende vordering, doch het criterium van onderscheid is te dezen niet relevant. Wanneer de wet een benadeelde persoon toestaat om rechtstreeks in rechte te treden tegen de verzekeraar van diegene die hij aansprakelijk acht voor de door hem geleden schade en laatstgenoemde in

het geding tussenkomt om van de oorspronkelijke eiser de vergoeding van zijn eigen schade te eisen, vertoont die tussenkomst immers zulk een gelijkenis met een tegenvordering dat het niet in redelijkheid verantwoord is ze ten opzichte van een dergelijke vordering verschillend te behandelen. Het is omdat de wet aan de benadeelde persoon een eigen recht tegen de verzekeraar toekent dat de verzekerde zijn vordering instelt bij wege van een tussenkomst. Om over de twee vorderingen te oordelen zal de rechter in werkelijkheid, alsof het om een tegenvordering zou gaan, het respectieve gedrag van dezelfde partijen moeten beoordelen ter gelegenheid van eenzelfde feit dat het door elk van hen geleden nadeel heeft teweeggebracht. De inachtneming van het gelijkheidsbeginsel vereist dat de tussenkomende partij in dat geval als een aanlegger op tegenvordering wordt behandeld, te meer omdat daardoor mogelijkerwijs onverenigbare vonnissen worden vermeden (15/97 en 31/97, B.10, B.11 en het dictum).

116. DE VOORWAARDEN VAN BEVORDERING VAN ZELFSTANDIG ACADEMISCH PERSONEEL — Aangezien de decreetgever het vroeger bestaande onderscheid tussen de leden van het onderwijzend personeel en van het vast benoemd wetenschappelijk personeel van de universiteiten heeft opgeheven op grond van de overweging dat de opdrachten van beide groepen naar elkaar waren toegroeid, oordeelt het Hof dat de enkele duur van benoeming of aanstelling als lid van het onderwijzend personeel overeenkomstig de voorheen toepasselijke regelgeving niet redelijkerwijze kan verantwoorden dat ten aanzien van de voorwaarden voor bevordering een verschillende behandeling wordt ingevoerd tussen de twee voorheen bestaande groepen die thans dat zelfstandig academisch personeel uitmaken (31/94, B.5).

117. BEPALING VAN VOORWAARDEN OM ALS GEZINSVEETEELTBEDRIJF IN AANMERKING TE KOMEN — Decretale maatregelen in verband met veeteeltbedrijven moeten op dezelfde wijze en in dezelfde mate gelden voor alle veeteeltbedrijven die zich in eenzelfde situatie bevinden onverminderd de mogelijkheid om afwijkingen toe te staan voor zover een specifieke omstandigheid eigen aan de betrokken sector of sectoren een specifieke maatregel in redelijkheid kan verantwoorden. Zelfs als om de tijdens de parlementaire voorbereiding aangehaalde redenen nog kan worden aangenomen dat een specifieke uitzondering voor de varkenssector verantwoord is, blijkt evenwel niet wat de algemene uitzondering voor de pluimveesector verantwoordt. Weliswaar zou het feit dat het exploiteren van pluimveehouderijen niet afhankelijk is van het bezit van gronden als verantwoording kunnen worden aangenomen, maar dan blijft de vraag waarom voor de kalversector, waarvan de exploitatie eveneens weinig of niet afhankelijk is van het bezit van gronden, niet in een uitzondering is voorzien. Door, enerzijds, voor de pluimveesector een algemene uitzondering toe te staan ten opzichte van de vereiste grondgebondenheid en een specifieke maatregel te nemen voor de varkenssector, terwijl, anderzijds, niet in een uitzondering is voorzien voor

de kalversector, worden de veetelers uit deze laatste sector gediscrimineerd ten opzichte van de veetelers uit de twee voormelde sectoren (42/97, B.34.1 tot B.34.4).

Het criterium van onderscheid tussen gezinsveeteeltbedrijven en niet-gezinsveeteeltbedrijven op grond van de beperking van het aantal op het bedrijf tewerkgestelde personen tot maximaal één betaalde, volwaardige arbeidskracht extern aan het gezin kan niet redelijkerwijze worden verantwoord in het raam van een milieutechnische of socio-economische doelstelling, vermits niet valt in te zien hoe de beperking van het aantal tewerkgestelde personen op de gezinsveeteeltbedrijven een positieve weerslag heeft op de tewerkstelling. De maatregel is niet adequaat om het vanuit tewerkstellingsoogpunt beoogde doel te bereiken. Dat criterium is overbodig om de integratielandbouw tegen te gaan en te vermijden dat er arbeidskrachten worden geplaatst op bedrijven waarvan de werkelijke exploitant niet meer actief zou zijn, nu andere decreetsbepalingen, onder meer wat de producent betreft, het familiale karakter van de exploitatie reeds beogen te waarborgen (42/97, B.35.1 tot B.35.4).

118. TERUGVORDERING VAN TEN ONRECHTE UITGEKEERDE BEDRAGEN — Aan-gezien de stelsels van het gewaarborgd inkomen voor bejaarden, de tegemoetkoming aan mindervaliden en het bestaansminimum die een door de wet vastgesteld inkomen-verschaffen aan diegenen die niet over voldoende bestaansmiddelen beschikken, een identieke doelstelling hebben, uitkeringen van een vergelijkbaar niveau verstrekken en alle afhankelijk zijn van de voorwaarde dat de bestaansmiddelen waarover de begunstigde beschikt ontoereikend moeten zijn, is het niet verantwoord om, op grond van het enkele criterium van de financieringsbron, de begunstigten ervan verschillend te behandelen op het stuk van de mogelijkheid om het ten onrechte uitgekeerde bedrag terug te innen, zoals zulks geregeld wordt door artikel 1410, § 4, van het Ger.W., dat de begunstigde van het bestaansminimum de mogelijkheid biedt aan de erin vermelde regel te ontsnappen, terwijl daarentegen de begunstigten van de tegemoetkomingen aan de gehandicapten en van het gewaarborgd inkomen voor bejaarden wel aan die regel onderworpen zijn en die regel niet onredelijk is (66/97, B.4; het betrof evenwel artikel 1410, § 4, Ger.W., vóór de wijziging ervan bij het koninklijk besluit van 20 februari 1997).

§ 6. Beoordeling van de evenredigheid van het onderscheid

A. Algemeen

119. Beantwoordt het gemaakte onderscheid aan het pertinentiecriterium, dan zal het Arbitragehof nagegaan of er een redelijk verband van evenredigheid bestaat tussen de aangewende middelen, die de ongelijke behandeling concretiseren, en het nagestreefde doel. Het betreft hier de toets aan het evenredigheids- of proportionaliteitscriterium, waarbij wordt nagegaan of in

een objectieve en pertinente verschillende behandeling een redelijk verband van evenredigheid — of minstens geen verband van manifeste onevenredigheid — bestaat tussen het aangewende middel en het beoogde doel, dat mede dient te worden beoordeeld in functie van de gevolgen van de maatregel. In de rechtspraak wordt dan bijvoorbeeld gesteld dat wordt onderzocht of bij het nastreven van de doelstelling van de wetgever geen onevenredig zware lasten zijn opgelegd (59/93, B.8.1), of de bepaling die het onderscheid maakt geen overdreven gevolgen met zich meebrengt voor een categorie van personen (63/93, B.3 en B.4.1),

In het kader van de evenredigheidstoets is de evaluatie van de gevolgen van de onderscheiden behandeling voor het Hof van een groot belang: een maatregel die onevenredige gevolgen teweegbrengt, is een maatregel die een onevenredige inbreuk maakt op een (rechts)waarde die als referentiepunt wordt aangewend (Verdussen, M., *Contours et enjeux ...*, o.c., 140). Daarbij wordt onvermijdelijk een onderscheid gemaakt, naargelang de betwiste maatregel een inbreuk maakt op een grondrecht of niet: in het eerste geval zal de beoordeling van de evenredigheid zeer streng zijn, in het tweede geval zal het Hof oordelen volgens de beginselen van de marginale toetsing.

B. Draagwijdte van de toetsing aan het evenredigheidsbeginsel

I. De stringente controle bij inbreuken op grondrechten

120. Het mag niet verwonderen dat het criterium van de evenredigheid door een grondwettelijk hof rigoureuzer zal worden toegepast, naarmate de beleidsvrijheid beperkter moet zijn ingevolge de beschermenswaardigheid van het belaagde rechtsgoed: de evenredigheidstoetsing moet bijzonder stringent zijn wanneer een — nationaalrechtelijk of internationaalrechtelijk gewaarborgd — grondrecht wordt aangetast door de onderscheiden behandeling. Voorzitter Delva verwoordde dit als volgt: „De marges van de redelijkheid dienen enger of ruimer te zijn, en de toetsing strikter of soepeler, naarmate de grondbeginselen van onze democratische samenleving al dan niet in het geding zijn” (Delva, J., „Staatsrechtelijk profiel van het Belgisch Arbitragehof”, *T.B.P.*, 1991, p. 85, nr. 51).

121. In de rechtspraak van het Arbitragehof luidt dat: „De naleving van het grondwettelijk gelijkheids- en niet-discriminatiebeginsel vergt dat de beperkingen die aan een categorie van personen worden opgelegd niet verder reiken dan noodzakelijk is om het beoogde doel te bereiken. De evenredigheidstoetsing moet bijzonder stringent zijn wanneer een grondrecht wordt aangetast” (74/92, B.3.6; voor toepassingen, zie in het bijzonder: 74/92, B.3.8 en B.3.10, over de bepaling waarbij een algemeen cumulatieverbod wordt ingesteld tussen het ambt van inspecteur in het onderwijs en een politiek mandaat; 62/93, B.3.6, over het verbod voor de personeelsleden van het actief kader van het operationeel korps van de rijkswacht om zich aan

te sluiten bij of hun medewerking te verlenen aan politieke partijen evenals aan bewegingen, groeperingen, organisaties of verenigingen met politieke oogmerken).

122. Niet iedere verschillende behandeling waarvan de gevolgen een inbreuk lijken te maken op fundamentele grondrechten, geeft *ipso facto* aanleiding tot ongrondwettigheidsverklaring: het Hof onderzoekt immers steeds de essentie van het gewaarborgde grondrecht en het concrete effect van de betwiste maatregel. Bij de beoordeling van een mogelijke schending van het gelijkheidsbeginsel in de uitoefening van het fundamentele kiesrecht, door de bepalingen waarbij de tweetalige kieskring Brussel-Halle-Vilvoorde werd gehandhaafd voor de verkiezing van de federale Kamers en het Europees Parlement, stelde het Hof vooreerst dat de genomen maatregelen met name onevenredig zouden zijn indien een oplossing werd betracht ten koste van een miskennis van fundamentele rechten en vrijheden, om vervolgens te oordelen dat de bestreden bepalingen de vrijheid van elkeen om te stemmen voor de kandidaat van zijn keuze en om zich kandidaat te stellen bij de verkiezingen niet op onevenredige wijze aantasten doordat zij niet tot gevolg hebben dat de essentie van het kiesrecht wordt aangetast of de effectiviteit ervan teniet wordt gedaan, noch dat sommige kiezers minder invloed hebben op de aanduiding van vertegenwoordigers dan andere kiezers, noch dat één bepaalde politieke partij wordt begunstigd ten nadele van andere of dat aan één welbepaalde kandidaat een electoraal voordeel wordt toegekend ten nadele van anderen (90/94, B.5.8 en B.5.9).

123. Ook algemene rechtsbeginselen lijken de verhoogde bescherming in het kader van de evenredigheidsstoets te genieten. Na bepaald te hebben dat de wetgever, zonder de vereisten van de rechtszekerheid te miskennen, bij ontstentenis van objectieve en redelijke verantwoording, niet afbreuk kan doen aan het belang van de rechtsonderhorigen om in staat te zijn de rechtsgevolgen van hun handelingen te voorzien (59/93, B.8.3), oordeelde het Hof dat in de aangelegenheid van aftopping van de allerhoogste overheidspensioenen, de aantasting van de rechtszekerheid en dus van de voorzienbaarheid van het recht, niet onevenredig was met het beoogde doel (59/93, B.8.4 en B.8.5).

II. De marginale toetsing

a) Algemeen

124. Behoudens wanneer door de ongelijke behandeling een fundamenteel grondrecht in het gedrang wordt gebracht, zal de toetsing van een norm aan het evenredigheids criterium eerder marginaal zijn. Bij de toepassing van de evenredigheidsstoets gaat het Arbitragehof immers „eerder schroomvallig en alleszins erg pragmatisch te werk” (Suetens, L.P., „De invloed van het Arbitragehof op het grondwettelijk recht”, *L.c.*, 1314-1315, die de Engelse

hoogleraar Garner aanhaalt: „... review of proportionality could all too easily become review of the merits ...”). Een rechtscollege mag immers nooit zijn eigen opvatting in de plaats zetten van de wetgever die geacht wordt deze criteria eveneens toe te passen, zoniet treedt het rechtscollege op als regelgevend orgaan, wat kritiek op een „gouvernement des juges” zou rechtvaardigen.

125. In zijn rechtspraak benadrukt het Arbitragehof dat artikel 142 van de Grondwet hem niet een beoordelings- en beslissingsbevoegdheid verleent die vergelijkbaar is met die van de democratisch verkozen wetgevende vergaderingen. Die vaststelling resulteert in twee beginselen: het Hof acht zich niet bevoegd om na te gaan of de door de wetgever nagestreefde maatregelen opportuun en wenselijk zijn, en of de nagestreefde wettige doelstelling ook op een andere wijze kan worden bereikt.

b) Geen opportuniteitscontrole

126. Het standpunt dat het Hof niet toekomt te oordelen over de opportuniteit of de wenselijkheid van de bestreden bepalingen, komt in talrijke arresten uit de referteperiode tot uiting (zie 25/92, 4.B.6; 26/92, 3.B.7: de keuze van de meest geschikte financieringsmethodes van internaten behoort tot de beoordelingsbevoegdheid van de decreetgever; 27/92, 5.B.4: de keuze van de meest geschikte financieringsmethodes voor schoolgebouwen behoort tot de beoordelingsbevoegdheid van de decreetgever; 30/92, B.5: de vraag of de politierechtbanken over de bevoegdheid dienen te beschikken de uitspraak van een veroordeling op te schorten, betreft de opportuniteit; 37/92, B.4: de beoordeling van de plaats die inzake de lokale radio's behoort te worden toegekend aan de publieke en de private ondernemingen en van de dwingende maatregelen die zouden kunnen worden opgelegd aan de ene of de andere, maakt een opportuniteitsoordeel uit dat ressorteert onder de bevoegde wetgever; 41/92, B.3.3: het komt de wetgever toe, wanneer hij beoogt nieuwe financieringsbronnen voor de ziekte- en invaliditeitsverzekering te ontsluiten, te oordelen in hoeverre het opportuun is de verschillende categorieën van personen die aan de consumptie van geneesmiddelen deelnemen te verplichten tot de financiering bij te dragen, en te beslissen slechts één van die categorieën eraan te onderwerpen, in onderhavig geval de producenten van geneesmiddelen, wier omzetcijfer in nauw verband staat met de door de ziekte- en invaliditeitsverzekering gedragen uitgaven; 67/92, B.7.2: het Hof is niet bevoegd om te oordelen over het door de wetgever uit drie mogelijkheden gekozen procédé om een juridische basis te geven aan de in 1988 voor rekening van de provincie Brabant werkelijk geïnde opcentiemen op de onroerende voorheffing; 70/92, B.6.1; 71/92, B.7: het staat aan de wetgever na te gaan of het opportuun is het syndicaal overleg voor te behouden aan gesprekspartners die om redenen van interne organisatie aandacht hebben voor de gehele weerslag van een eis; 1/93, B.1.3: het komt de wetgever toe de verschillende handelingen en

prestaties vast te stellen die aan de belasting op de toegevoegde waarde onderworpen worden en de daarbij geldende tarieven te bepalen — zie eveneens 72/93, B.2.3; 23/93, 2.B.5, bevoegdheid van de wetgever met betrekking tot de kenmerken die doorslaggevend zijn voor toelating tot de gerechtelijke stage; 32/93, B.9; 59/93, B.6 en B.7.2, met betrekking tot besparingen inzake rust- en overlevingspensioenen en harmonisatie van de stelsels — vgl; 1/95, B.3; 77/93, B.3.3: het staat aan de wetgever, geplaatst voor een belangrijk tekort in het sociaal statuut der zelfstandigen, te oordelen in hoeverre het opportuun is om, eerder dan de sociale bijdragen van de zelfstandigen te verhogen of het fiscaal statuut van de vennootschappen te wijzigen, aan de vennootschappen de verplichting op te leggen een bijdrage te leveren tot de financiering van het stelsel van de sociale zekerheid der zelfstandigen wanneer het financiële evenwicht ervan bedreigd wordt door de omzetting, die door een onderscheiden wetgeving mogelijk is gemaakt, van beroepsactiviteiten als zelfstandige in activiteiten als vennoot of als dusdanig beschouwde activiteiten; 10/94, B.6.4, ten aanzien van regeling van en controle op huwelijksbureaus; 11/94, 5/95 tot 10/95, in zake de milieutaksen op wegwerpartikelen; 19/94, B.3: de wetgever vermag de wekelijkse rustdag op zondag vast te stellen, rekening houdend met godsdienstige en familiale tradities en met culturele en sportieve praktijken en redelijkerwijze veronderstellend dat de werknemers de zondag zouden aanwijzen indien hun keuze volledig-vrij was en het komt het Hof niet toe de opportuniteit van die keuze te beoordelen wanneer de maatregel pertinent blijkt gelet op het nagestreefde doel en niet onevenredig is; 28/94, B.2: de opportuniteit om de aanwerving van jongeren te bevorderen, wat die van personen die ouder zijn kan benadelen, kan weliswaar op uiteenlopende wijze worden beoordeeld, maar daarbij gaat het kennelijk om een politieke keuze van de wetgever, waarbij deze de grenzen van zijn beoordelingsbevoegdheid niet heeft overschreden; 37/94, B.3.4 en B.14.3: het komt de wetgever toe, afhankelijk van de sociale behoeften waaraan hij de voorrang wil geven en rekening houdend met de begrotingseisen, na te gaan in welke mate de uitgaven van een sector het toelaatbare maximum hebben bereikt of overschreden of zelfs, in voorkomend geval, maatregelen uit te vaardigen om de doorzichtigheid in de sector te bevorderen om in de toekomst een ongewenste situatie van overconsumptie te voorkomen — zie ook B.3.7; 71/94, B.6 en B.7: het komt de wetgever toe te oordelen in hoeverre het opportuun is maatregelen te nemen om de „politieke overloperij” te beperken, waarbij hij vermocht ervan uit te gaan dat zij in beginsel strijdig was met de legitieme verwachtingen van de kiezer; 89/94, B.5.1: het komt de wetgever toe de verschillende handelingen en prestaties vast te stellen die aan de vennootschapsbelasting onderworpen worden en de daarbij geldende tarieven te bepalen; 23/95, B.3.3: het komt aan de decreetgever toe de meest geschikte financieringsmethodes te kiezen met betrekking tot de instellingen die onder zijn bevoegdheidssfeer vallen; 29/95, B.9: opportuniteit of wenselijkheid van (toetreding tot) nieuwe pensioenstelsels; 49/95, B.6.4: bevoegdheid van de

wetgever inzake loonmatigingsmaatregelen en maatregelen tot herstel van de concurrentiekracht; 70/95, B.5.2 en B.5.3, betreffende controlemaatregelen ten aanzien van bepaalde sociale zekerheidsprestaties; 13/96, B.3.5: het komt de wetgever toe te beoordelen of en in welke mate het aangewezen is facultatieve toelagen te verstrekken aan bepaalde private initiatieven of organisaties die een maatschappelijk belang vertonen; 40/96, B.4; 58/96, B.3.3: bevoegdheid van de decreetgever tot vaststelling van de schoolbevolkingsnormen; 13/97, B.15: vaststelling van de verjaringstermijn van de vorderingen uit arbeidsovereenkomst; 43/97, B.5: het komt de gewestelijke wetgever toe de verschillende handelingen en prestaties vast te stellen die aan de belasting op de spelen en de weddenschappen onderworpen worden en de tarieven te bepalen; 58/97, B.6: over de noodzaak om uitkering lastens de sociale zekerheid al dan niet te kunnen samenvoegen).

c) Draagwijdte van het beperkte toezicht

1° Algemeen

127. Het oordeel dat het de wetgever toekomt te beslissen over de opportuniteit of wenselijkheid van een maatregel, betekent uiteraard niet dat daarmee de evenredigheidstoets volkomen beëindigd is. De vaststelling dat de regeling van een aangelegenheid behoort tot de opportuniteitsbeoordeling door de wetgever, staat er niet aan in de weg dat hij hierbij de artikelen 10 en 11 van de Grondwet dient te eerbiedigen wanneer hij een verschillende behandeling in het leven roept (voor talrijke toepassingen, zie 41/92, B.3.3; 71/92, B.8; 1/93, B.1.3; 59/93, B.6; 72/93, B.2.3; 77/93, B.3.3; 84/93, B.14, 5/94, B.16 en 70/94, B.3; 84/93, B.23 en 5/94, B.25; 39/94, B.6.3; 89/94, B.5.1; 1/95, B.4; 29/95, B.9; 13/96, B.3.5; 37/96, B.7.1 en B.7.2; 58/96, B.3.3; 58/97, B.6).

128. Door de vaststelling van de ruime bevoegdheid van de wetgever wordt evenwel de grens van de controle door het Arbitragehof onmiddellijk bepaald. Het Hof is immers niet bevoegd de opportuniteit of de wenselijkheid van de invoering van de maatregelen te beoordelen en zijn oordeel hieromtrent in de plaats te stellen van dat van de bevoegde wetgever, voor zover het oordeel van de wetgever niet berust op een kennelijk verkeerde of onredelijke beoordeling (70/95, B.5.5), zoals het ook het Hof niet toekomt zijn beoordeling in de plaats te stellen van het oordeel van de bevoegde wetgever wat het gekozen differentiatie criterium betreft voor zover die keuze niet op een kennelijk verkeerde beoordeling berust. Het Hof kan een regeling slechts afkeuren voor zover een onderscheid wordt gemaakt waarvoor geen objectieve en redelijke verantwoording bestaat (9/93, B.2.5; vgl. 41/95, B.10.2) of anders gesteld, het Hof kan de door de wetgever gemaakte keuze niet kritiseren dan wanneer de verschillen die voortvloeien uit de wet kennelijk willekeurig of onredelijk zijn (3/95, B.7; 4/95, B.10, 5/95, B.5 en 6/95 tot 10/95: de wetgever zou evenwel de grondwettelijke regels van de gelijkheid en de niet-discriminatie schenden mocht hij bij het vaststellen van degenen

die de milieutaksen verschuldigd zijn en degenen die ervan zijn vrijgesteld of bij het onderwerpen van de belastingplichtigen aan verschillende stelsels, een kennelijk willekeurig of onredelijk onderscheid maken; 70/95, B.5.3 en B.5.5). Het staat niet aan het Hof de keuze van een wetgever af te keuren, wanneer die is verantwoord door overwegingen die niet kennelijk onredelijk zijn (81/97, B.5.6, B.16 en B.17: het Hof zou zijn bevoegdheden te buiten gaan indien, gelet op opportuniteitsoverwegingen, het zou oordelen dat het gelijkheidsbeginsel de verplichting oplegt voor de industriële afvalstoffen en voor huishoudelijke afvalstoffen in hetzelfde stelsel van vestiging en exploitatie te voorzien).

2° Een bijzondere toepassing: de kwantitatieve benadering

129. De beperkte bevoegdheid van het Hof op het vlak van de evaluatie van de evenredigheid, impliceert tevens dat begrip wordt opgebracht voor het feit dat elk gemaakt — vooral kwantitatief — onderscheid tot op zekere hoogte discretionair is en bijgevolg behoort tot de beoordelingsbevoegdheid van de wetgever. Wanneer de wetgever bijvoorbeeld bedragen vaststelt, dient hij de verscheidenheid van toestanden noodzakelijkerwijze op te vangen in categorieën die met de werkelijkheid slechts overeenstemmen op benaderende wijze (3/93, 4.B.9, inzake de vaststelling van weddeschalen).

Vooraf in belastingaangelegenheden, waarin bijvoorbeeld tarieven en schalen dienen te worden vastgesteld, zal het Hof de moeilijkheden in aanmerking dienen te nemen die eigen zijn aan het fiscaal recht dat, om redenen van doeltreffendheid en kosten, geen rekening kan houden met de grote verscheidenheid van de individuele situaties (73/93, B.6; 79/93, B.7.2: bij de beoordeling van de forfaitaire grondslag van een belasting dient het Hof na te gaan of de decreetgever zijn beoordelingsbevoegdheid niet te buiten is gegaan, rekening houdend, enerzijds, met de vaststelling dat een fiscale wet een verscheidenheid aan toestanden noodzakelijkerwijze dient op te vangen in categorieën die met de werkelijkheid slechts op vereenvoudigende en benaderende wijze overeenstemmen, en anderzijds, met de moeilijkheden die, wat betreft zowel de doeltreffendheid van de criteria als de administratieve en infrastructurele kosten voor de belastingplichtige en de invorderende administratie, gepaard gaan met de berekening van een belasting; zie verder 80/93, B.3.2; 1/94, B.2.8; 2/94 en 3/94, B.10; 34/94, B.6.2; 44/94, B.3.7).

Dezelfde redenen van doeltreffendheid en kosten worden aangehaald om forfaitaire bijdragen in het kader van de sociale zekerheid vast te stellen, ofschoon wordt erkend dat het forfaitaire karakter van een, in casu, aan de vennootschappen opgelegde bijdrage die bestemd is voor het sociaal statuut der zelfstandigen, in wezen de tegenpool is van het begrip evenredigheid (77/93, B.3.4). Zoals elk vergoedingstelsel is ook dat ingesteld door de arbeidsongevallenwet benaderend: ofschoon die wet een ongelijkheid in het leven roept die, doordat rekening wordt gehouden met de door het ongeval veroorzaakte graad van ongeschiktheid, op het eerste gezicht aanstootgevend kan lijken wanneer het gaat om soortgelijke gevallen, gaat het

om het onvermijdelijke gevolg van de keuze die de wetgever heeft gemaakt, namelijk om financiële redenen een onderscheid maken volgens de ernst van de ongeschiktheden, waarbij een dergelijke keuze de noodzaak oplegt ergens een grens te trekken (40/96, B.5.1).

Tot marginale toetsing wordt ten slotte eveneens overgegaan wanneer de wetgever heeft voorzien in forfaitaire berekeningsmethoden, bijvoorbeeld om rechten op een rustpensioen, geopend voor een bepaalde datum, te berekenen (wanneer de wetgever niet kan voorzien in een rekenmethode waardoor het mogelijk is het juiste loon dat vóór een bepaalde datum is uitbetaald, met zekerheid terug te berekenen, vermocht hij het gebruik van een algemene, forfaitaire formule toestaan die noodzakelijk benaderend en vereenvoudigend is, indien niet is aangetoond dat de kans op fouten bij de toepassing van de gekozen methode onevenredig groot is: zie bijvoorbeeld 61/93, B.4.3 en B.4.4; 4/94, B.3.3 en B.3.4).

130. Het Hof zou berekeningsregels derhalve slechts kunnen censureren indien zij zouden leiden tot een maatregel die kennelijk onevenredig zou zijn, terwijl andere categorieën minder onevenredig zouden worden getroffen. Alleen een excessieve onevenredigheid tussen, bijvoorbeeld, een belasting en een voorheffing lijkt van aard dat het Hof ze kan kritiseren (34/93, B.5; 73/93, B.7). De stelling dat de fiscale wet tegelijk belastingplichtigen met verschillende inkomensposities en vermogenstoestanden beoogt en zij die diversiteit aan toestanden kan opvangen door gebruik te maken van algemene categorieën, betekent bijvoorbeeld niet dat zij, om de misbruiken van sommige vennootschappen te voorkomen, andere vennootschappen zou mogen treffen waartegen een dergelijk verwijt niet kan worden gericht (70/96, B.6 en B.7).

In dezelfde zin sanctioneerde het Hof de wetsbepalingen die aan asielzoekers uit bepaalde landen de omkering van de bewijslast oplegden in de ontvanke-lijkheidsprocedure voor de erkenning tot vluchteling, teneinde sneller deze vluchtelingen te weren die op geen enkele wijze beantwoorden aan de definitie van het Verdrag van Genève en bijgevolg onmiddellijk zullen geweigerd worden. Ofschoon het onderscheid tussen deze en andere vluchtelingen objectief was en verband hield met het nagestreefde doel, werd het onevenredig geacht omdat het kon worden bereikt door toepassing van andere bepalingen van de wet van 15 december 1980 die gelden voor alle vluchtelingen. In zoverre de bestreden bepalingen één enkele categorie van vreemdelingen die zich vluchteling verklaren een omkering van bewijslast oplegden, reikten zij verder dan wat noodzakelijk is om het beoogde doel te bereiken (20/93, B.2.7 en B.2.8).

131. Een maatregel die niet voor het volle pond adequaat is in het licht van de nagestreefde doelstelling, zal daarom de toetsing aan de artikelen 10 en 11 van de Grondwet niettemin kunnen doorstaan. De decreetgever heeft, door alle gezinnen tegen hetzelfde tarief te belasten en door het bedrag van de

belasting te laten schommelen volgens het aantal personen waaruit het gezin is samengesteld, personen die zich in onderscheiden situaties bevinden op gelijke wijze behandeld, met een correctie van die belasting met behulp van een criterium van onderscheid dat, om praktische redenen, de werkelijkheid slechts bij benadering en vereenvoudigd weergeeft. De praktische redenen waarom hij ervan heeft afgezien een evenredige belasting in te stellen die beter rekening zou hebben gehouden met de verschillen tussen de belastingplichtigen en de terugbetaling aan de gemeenten en de verenigingen van gemeenten van het geheel of van een deel van de belasting om hun initiatieven inzake verwijdering en recycling van afvalstoffen aan te moedigen, tonen nochtans aan dat de betwiste maatregel, zelfs indien hij niet volkomen adequaat is ten aanzien van het nagestreefde doel, toch voldoende ermede in overeenstemming is (41/93, B.3.8).

d) Vrije keuze van de middelen

132. Zodra is vastgesteld dat aan de vereisten van de (marginaal getoetste) evenredigheid is voldaan, is de taak van het Hof voltooid. Het Hof kan niet oordelen of het beoogde doel ook niet op een andere wijze kan worden bereikt (25/92, 4.B.7). Het staat niet aan het Hof te onderzoeken of het door de wetgever nagestreefde doel al dan niet met andere wettelijke maatregelen zou kunnen worden bereikt, als blijkt dat de genomen maatregel de mogelijkheid biedt het nagestreefde doel te bereiken en hij niet onevenredig met dat doel is (22/93, B.6) of wanneer de aangevochten maatregelen binnen de perken van de beoordelingsbevoegdheid van de wetgever blijven en de grondwettigheidsstoetsing doorstaan (42/97, B.21.2).

133. Wanneer een wetgever de bevoegdheid mist om een bepaald middel aan te wenden om het door hem gestelde doel te bereiken, kan hem niet verweten worden het evenredigheidsbeginsel te schenden door dat middel niet aan te wenden (8/92, B.5.2; 8/93, B.3.2). Uit de vaststelling dat de uitvoering van een wettelijke regel achteraf aantoonde dat de genomen maatregel zonder schadelijke gevolgen minder radicaal had kunnen zijn, volgt niet dat de wetgever het beginsel van de evenredigheid heeft geschonden, zeker niet wanneer hij, op het ogenblik van het uitwerken van de regel, geen zicht had op andere feiten die zich in het kader van de uitvoering van die maatregel konden voordoen (in casu het aantal vrijwillige vertrekken in het kader van een maatregel van verplichte pensionering op 60 jaar voor alle in vast dienstverband benoemde personeelsleden die 30 jaar dienst hebben: 46/94, B.5.8 en B.5.9).

134. De voormelde terughoudendheid put het Arbitragehof uit zijn beperkte grondwettelijke opdracht en de onderscheiden taakverdeling en verantwoordelijkheid van de wetgever en de constitutionele rechter. Artikel 142 van de Grondwet verleent aan het Arbitragehof immers niet een beoordelings- en beslissingsbevoegdheid die vergelijkbaar is met die van de wetgever of de

decreetgever (9/93, B.2.5) of, anders uitgedrukt, van de democratisch verkozen wetgevende vergaderingen (11/94, B.3.3 en 4/95, B.10: aan hen komt het toe af te wegen of en in welke mate de zorg voor milieubescherming verantwoordt dat offers worden opgelegd aan degenen die een rol spelen in het economisch gebeuren; 41/93, B.3.7: het Hof zou zich in de plaats stellen van de decreetgever indien het zich in zijn plaats uitsprak over de gegrondheid van de overwegingen die in de memorie van toelichting van het bestreden decreet zijn geformuleerd met betrekking tot de uitgaven die een evenredige belasting teweeg zou brengen, de technische moeilijkheden van de organisatie ervan, de twijfels die men kan hebben over de doeltreffendheid ervan en de „kwalijke gevolgen” die zij zou kunnen hebben).

135. Die rechtspraak benadrukt dat het de wetgever is die instaat voor de algemene uitstippeling van het door hem te voeren beleid (voor toepassingen, zie 72/93, B.2.4;: het komt de wetgever en niet het Hof toe het economisch beleid en het inkomensbeleid, onder meer op het gebied van de landbouw, te bepalen, met inbegrip van het aanmoedigen van een productie, en te beslissen over de fiscale of andere middelen die moeten worden aangewend om dat beleid ten uitvoer te leggen; 35/95, B.6.5: het staat aan de decreetgever de voor- en nadelen van de grindwinning voor het leefmilieu af te wegen; 40/97, B.2; 45/97, B.2; 56/97, B.2 en B.3).

136. Die beleidsvrijheid impliceert tevens dat de wetgever kan oordelen wanneer een maatregel moet ingaan. Daarbij dient niet noodzakelijk in overgangsmaatregelen te zijn voorzien (40/95, B.4.7 tot B.7.7 en B.13.3; vgl. 49/96, B.3.7; *cfr. supra*, nrs. 39 e.v.). Evenmin komt het het Hof toe te oordelen op welke wijze en in welke zin een gebeurlijke schending van het gelijkheidsbeginsel dient te worden geremedieerd (32/96, B.8: het staat niet aan het Hof te zeggen of de vijfjarige verjaringstermijn die toepasselijk is op de schuldvorderingen ten laste van de Staat redelijk is, noch te oordelen of de dertigjarige verjaringstermijn buitensporig is, aangezien die kwesties tot de beoordelingsbevoegdheid van de wetgever behoren).

137. Bepaalde ongelijkheden kunnen historisch gegroeid zijn en moeten op dezelfde wijze stilaan weggewerkt worden. De vaststelling van de datum waarop de gelijkheid tot stand moet worden gebracht behoort tot de bevoegdheid van de wetgever, inzonderheid wanneer die vaststelling belangrijke budgettaire gevolgen heeft. Financiële overwegingen zouden evenwel niet kunnen verantwoorden dat, om een einde te maken aan de discriminatie, de wetgever zich een kennelijk onredelijke termijn toemeet (53/93, B.2).

III. De minimale marginale toetsing in bijzondere omstandigheden

138. De hoger beschreven marginale toetsing lijkt zelfs uiterst summier en minimaal te zijn wanneer de wetgever optrad met het oog op de handhaving van „het hoger openbaar belang”: in dat geval beperkt het Hof zijn controle op de naleving van het gelijkheidsbeginsel en discriminatieverbod tot een toetsing aan de „algemene beginselen van de Belgische rechtsorde”, die als minimale waarborgen in ieder geval overeind dienen te blijven. Bij de beoordeling van de zgn. pacificatiewet van 9 augustus 1989, waarbij de voor Voeren uitgevaardigde bijzondere bestuurlijke maatregelen (o.m. met betrekking tot de tussenkomst van het college van provinciegouverneurs in het administratief toezicht, inzake schorsing en afzetting van schepenen en inzake dwangtoezicht) ook toegepast werden op de gemeente Komen-Waasten, stelde het Hof dat kan worden aanvaard dat het gemaakte onderscheid zijn verantwoording vindt in het nagestreefde doel — de beveiliging van een hoger openbaar belang — in zoverre althans de genomen maatregelen redelijkerwijze kunnen worden aangezien als niet onevenredig met het door de wetgever nagestreefde doel. De genomen maatregelen zouden met name onevenredig zijn indien het handhaven van een hoger belang zou worden nagestreefd met miskenning van de grondbeginselen van de Belgische rechtsorde (18/90, B.9.2; voor toepassing, zie eveneens 26/90, 7.B.2, waar het „hoger openbaar belang” werd ingeroepen ten aanzien van de disproportionele zetelverdeling voor het Europees Parlement; 90/94, B.5.8; het doel — het onontbeerlijk evenwicht te verwezenlijken tussen de belangen van de verschillende gemeenschappen en gewesten binnen de Belgische Staat — kon het gemaakte onderscheid verantwoorden, „in zoverre althans de genomen maatregelen redelijkerwijze kunnen worden aangezien als niet onevenredig. De genomen maatregelen zouden met name onevenredig zijn indien een dergelijke oplossing werd betracht ten koste van een miskenning van fundamentele rechten en vrijheden”; vgl., zij het minder uitgesproken, 45/92, 3.B.5).

AFDELING 4

DE EGALISERENDE DIFFERENTIATIE

§ 1. Beginselen

139. In de huidige maatschappelijke context resulteert het streven naar het tevens verhogen van de feitelijke gelijkheid inzonderheid in het creëren van een egaliserende differentiatie, ook wel „positieve discriminaties” genoemd. Het gaat hierbij om maatregelen waarbij bewust een verschillende behandeling in het leven worden geroepen die ertoe strekt bepaalde, minder gunstig gepositioneerde categorieën van personen te bevoordelen, al was het maar om feitelijk gegroeide ongelijkheden binnen een aanvaardbare termijn weg

te werken. In die zin kan men o.i. beter gewagen van een „egaliserende differentiatie” of, zoals het Arbitragehof omschrijft „corrigerende ongelijkheden” (9/94, B.6.2; zie over de term „positieve discriminatie” ook Theunis, J., „Het gelijkheidsbeginsel ...”, *I.c.*, nr. 173, pp. 153-154).

140. De „egaliserende differentiatie” kan evenwel niet onvoorwaardelijk worden toegepast. Het Arbitragehof stelt in dat verband dat er kan worden aanvaard dat in bepaalde omstandigheden ongelijkheden niet onbestaanbaar zijn met het gelijkheidsbeginsel en het discriminatieverbod, indien zij er toe strekken een bestaande ongelijkheid te verhelpen. Toch moeten dergelijke corrigerende ongelijkheden, om bestaanbaar te zijn met het gelijkheidsbeginsel en het discriminatieverbod, slechts in die gevallen worden toegepast waarin een kennelijke ongelijkheid blijkt, moet het verdwijnen van die ongelijkheid door de wetgever als een te bevorderen doelstelling worden aangewezen, moeten de maatregelen van tijdelijke aard zijn en verdwijnen wanneer het door de wetgever beoogde doel eenmaal is bereikt, en moeten zij niet onnodig andermans rechten beperken (9/94, B.6.2; 42/97, B.20).

Het komt het Arbitragehof, maar ook door de hoven en de rechtbanken en de Raad van State, al naar het geval, toe dergelijke maatregelen aan de voorafmelde voorwaarden te toetsen (9/94, B.6.2).

141. De wetgever dient zelf te oordelen wanneer de tijd aangebroken is om een einde te stellen aan de ongelijke behandeling, al kan hij zich daartoe geen kennelijk onredelijke termijn toemeten (zie in dat verband 53/93, B.2, waarbij uitspraak werd gedaan over de wettelijke maatregel waarbij de discriminatie van weduwnaars, die, anders dan de weduwen, geen recht hadden op een overlevingspensioen, werd opgeheven: „De vaststelling van de datum waarop de gelijkheid tot stand wordt gebracht is een opportuniteitskwestie, die tot de bevoegdheid van de wetgever behoort, inzonderheid wanneer die vaststelling belangrijke budgettaire gevolgen heeft. Financiële overwegingen zouden evenwel niet kunnen verantwoorden dat, om een einde te maken aan de discriminatie, de wetgever zich een kennelijk onredelijke termijn toemeet”).

§ 2. Casuïstiek

A. Het gewaarborgd inkomen voor bejaarden

142. In het eerste arrest waarin het Arbitragehof de voorwaarden voor egaliserende differentiatie opsomde, diende het te oordelen over artikel 1, § 1, van de wet van 1 april 1969 tot instelling van een gewaarborgd inkomen voor bejaarden, dat een verschil in behandeling in het leven roept op basis van het geslacht: het gewaarborgd inkomen wordt verzekerd aan mannen die ten minste vijftig jaar oud zijn en aan vrouwen die ten minste zestig jaar oud zijn.

De Ministerraad rechtvaardigde dat onderscheid door aan te voeren dat „wegens de 'nasleep van het verleden', die in het nadeel werkt van de vrouwen, het geenszins in tegenspraak is met het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen bepaalde verschillen te behouden ten gunste van de vrouwen gedurende de tijd die, volgens een redelijke beoordeling, noodzakelijk zal zijn om de handicaps weg te werken waarvan zij hebben geleden” (9/94, B.6.1).

143. Het Hof kon in dat geval die verantwoording niet aanvaarden: „De Ministerraad houdt het evenwel bij een globale vergelijking van de situatie van de mannen en die van de vrouwen en blijft in gebreke aan te tonen in hoeverre de bestreden maatregel erte bijdraagt een handicap te verminderen indien in concreto wordt uitgegaan van een man en een vrouw tussen 60 en 65 jaar oud en zonder middelen van bestaan. Indien een man en een vrouw die zich in dezelfde situatie bevinden wat leeftijd, behoeften en bestaansmiddelen betreft, recht zouden hebben op strikt gelijkwaardige hulp, maar krachtens twee onderscheiden wetten betreffende, de ene heel de bevolking (de wet van 7 augustus 1974 op het bestaansminimum), de andere slechts de bejaarden (de wet van 1 april 1969 tot instelling van het gewaarborgd inkomen voor bejaarden), dan zouden die man en die vrouw op verschillende maar niet ongelijke wijze worden behandeld (op basis van de inhoudelijk tot hetzelfde resultaat aanleiding gevende wetgeving, op verschillende categorieën evenwel toepasbaar, zouden man en vrouw hetzelfde minimuminkomen genieten, de ene als bestaansminimum, de andere als gewaarborgd inkomen voor bejaarden. Die gelijkheid die uit verschillende wetten zou voortvloeien was te dezen niet voor handen: zie inzonderheid ov. B.5 van het arrest). Daartegenover staat dat wanneer, zoals de in de geding zijnde wet toestaat, een persoon recht heeft op middelen van bestaan die meer of minder omvangrijk zijn naargelang die persoon een man dan wel een vrouw is, waarbij al het andere gelijk is, het Hof noodzakelijkerwijze een schending van de artikelen [10] en [11] van de Grondwet door een discriminatie op grond van geslacht moet vaststellen” (9/94, B.6.2, *partim*, en B.6.3; bevestigd in 62/97, B.7, B.9 en B.10; in overweging B.11 van dat laatste arrest beaamde het Hof weliswaar dat de wetgever voor de toekomst een einde heeft gemaakt aan een door het Hof vastgestelde discriminatie, maar toch diende het Hof, geadieerd in zake een prejudiciële vraag, de vaststelling van de schending van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet te handhaven voor de aan dat wetgevend optreden voorafgaande periode die betrekking heeft op de aan de verwijzende rechter voorgelegde geschillen).

B. De begunstiging van gezinsveeteeltbedrijven

144. In het kader van de beoordeling van het mestdecreet van het Vlaamse Gewest van 20 december 1995 aanvaardde het Hof niet dat de begunstiging van de gezinsveeteeltbedrijven werd voorgesteld als een vorm van „positieve

discriminatie”, omdat corrigerende maatregelen van tijdelijke aard moeten zijn en moeten verdwijnen zodra het door de wetgever beoogde doel is bereikt. De begunstiging van de gezinsveeteeltbedrijven kon evenwel niet worden beschouwd als een tijdelijke maatregel die ertoe strekt een bestaande kennelijke ongelijkheid recht te trekken. Aangezien de maatregel derhalve niet als een vorm van „positieve discriminatie” kon worden beschouwd, een corrigerende ongelijkheid die als dusdanig toelaatbaar zou zijn, diende het Hof bijgevolg de vraag of de decreetgever bij het aannemen van de aangevochten bepalingen het grondwettelijk beginsel van gelijkheid en niet-discriminatie in acht heeft genomen, nader te onderzoeken aan de hand van de door de partijen aangevoerde middelen (42/97, B.20).

HOOFDSTUK II

DE JURISPRUDENTIELE TOEPASSING VAN HET GELIJKHEIDSBEGINSEL IN HET PRIVAATRECHT

AFDELING 1

DE TOEPASSING VAN HET GELIJKHEIDSBEGINSEL TEN AANZIEN VAN DE FUNDAMENTELE RECHTEN EN VRIJHEDEN

§ 1. Algemeen

A. Repressieve maatregelen bij de uitoefening van grondrechten

145. Het Hof aanvaardt dat de wetgever bestraffend optreedt wanneer een grondrecht op een dergelijke wijze wordt uitgeoefend dat de basisbeginselen van een democratische samenleving worden bedreigd en dat daardoor onaanvaardbare schade wordt berokkend aan derden. Bij de beoordeling van de bestreden wet van 23 maart 1995 tot bestraffing van het ontkennen, minimaliseren, rechtvaardigen of goedkeuren van de genocide die tijdens de tweede wereldoorlog door het Duitse nationaal-socialistische regime is gepleegd, stelde het Hof overigens vast dat die wet aansluit bij soortgelijke wetgevende initiatieven die recent door verscheidene Europese landen zijn genomen en als noodzakelijk werden ervaren, zodat de Belgische wetgever er legitiem voor beducht kon zijn dat België bij ontstentenis van enige soortgelijke wetgeving de draaischijf van het negationisme zou worden (45/96, B.7.15).

B. Verbod van misbruik van grondrechten

146. Het Hof verwijst naar artikel 17 E.V.R.M. dat misbruik van grondrechten door een antidemocratisch regime, groeperingen of individuen van de beschermingssfeer van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens beoogt uit te sluiten, om te besluiten dat meer bepaald de vrijheid van meningsuiting zoals gewaarborgd door artikel 10 E.V.R.M., niet mag worden aangevoerd tegen artikel 17 in (45/96, B.7.16).

C. Verhouding tussen het interne recht en het internationale recht

I. De gelding van de ruimste waarborg

147. Uit artikel 60 E.V.R.M. vloeit voort dat, ongeacht de toepassingsfeer ervan, artikel 6.1 van dit verdrag en diens gevolg de goedkeuringswet van 13 mei 1955 de artikelen 10 en 11 van de Grondwet niet schenden, vermits artikel 6.1 noodzakelijkerwijze in die zin moet worden geïnterpreteerd dat het de rechten, die het interne recht de griffiers van de rechterlijke orde in tuchtzaken waarborgt, niet beperkt noch eraan afbreuk doet (33/94, B.8).

II. Verdragsconforme interpretatie van het wetgevend optreden

148. De wetgever van een door het Europees Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden verbonden Staat moet worden vermoed te handelen met eerbieding van dit verdrag. Artikel 101, tweede lid, van de bijzondere wet van 6 januari 1989 dient te worden geïnterpreteerd met inachtneming van de vereisten die het Europees Hof voor de Rechten van de Mens heeft ontwikkeld inzake de onpartijdigheid die voorgeschreven is bij artikel 6.1 van dit verdrag. De bijzondere wetgever heeft overigens uitdrukkelijk verklaard die vereisten te willen naleven (35/94 en 36/94, B.3.1; 49/97, B.6).

§ 2. Het recht op persoonlijke integriteit, vrijheid en veiligheid

A. Het verbod van foltering en van onmenselijke of vernederende behandelingen of bestraffingen

I. Begrip

149. Onder foltering en wrede en onmenselijke behandelingen, bedoeld bij artikel 3 E.V.R.M. en artikel 7, eerste zin, I.V.B.P.R., moeten die handelingen worden begrepen waarbij op doelbewuste wijze hevige pijn of ernstig leed van fysieke of psychische aard wordt toegebracht met het oog bijvoorbeeld op het bekomen van informatie of bekentenissen van het slachtoffer, de bestraffing van het slachtoffer of het onder druk zetten of intimideren van het slachtoffer of derden. Vernederende behandelingen van hun kant zijn handelingen die diegenen die eraan worden onderworpen in zijn ogen of in de ogen van derden krenken of zijn menselijke waardigheid ernstig aantasten (51/94, B.5.3 en B.5.4, partim).

II. Casuïstiek — Beperking van maatschappelijke dienstverlening

150. De beperking van het recht op maatschappelijke dienstverlening aan de vreemdelingen die een definitief bevel hebben ontvangen het grondgebied te verlaten tot materiële hulp gedurende maand en in de tijd onbeperkte dringende medische hulp, maakt noch een foltering, noch een onmenselijke behandeling, noch een vernedering of een ernstige krenking uit (51/94, B.5.3 en B.5.4).

B. Het verbod van slavernij en dwangarbeid

I. Begrip

151. De vrijheid van de persoon, gewaarborgd bij artikel 12 van de Grondwet, en meer in het bijzonder de vrijheid van arbeid en het verbod van dwangarbeid, die worden gewaarborgd door verschillende nationale en internationale bepalingen, verbieden dat een arbeid, onder dreiging met welke straf dan ook, van een persoon die zich daarvoor niet geheel uit eigen wil heeft aangeboden, zou worden geëist, zonder dat die arbeid kan worden verantwoord door beweegredenen van algemeen belang (81/95, B.7.3.3).

152. DRAAGWIJDTE VAN HET BEGRIP „DWANGARBEID” IN ARTIKEL 4 E.V.R.M. — Artikel 4, tweede en derde lid, E.V.R.M., zoals het is geïnterpreteerd door de Europese Commissie in het licht van de voorbereiding van het Verdrag, sluit van het begrip „dwangarbeid of verplichte arbeid” elke dienst van militaire aard uit, zonder een onderscheid te maken tussen de vrijwillige dienstmensen en de dienstplicht (81/95, B.7.3.2, B.8.1 en B.8.2).

II. Casuïstiek - Opdrachten aan beroepsmilitairen

153. ALGEMEEN — Aangezien de opdrachten die aan het leger worden toevertrouwd bijdragen tot de verwezenlijking van doelstellingen van algemeen belang, kunnen, zonder dat de fundamentele vrijheid van de persoon, de vrijheid van arbeid en het verbod van dwangarbeid worden geschonden, aan diegenen die voor de militaire loopbaan hebben gekozen bepaalde verplichtingen worden opgelegd, op voorwaarde dat die verplichtingen op toelaatbare criteria berusten, de nagestreefde doelstellingen van algemeen belang dienen en niet onevenredig zijn met die doelstellingen (81/95, B.7.3.3 en B.8.3).

154. MINIMALE DUUR VAN DE MILITAIRE LOOPBAAN — De bepalingen, op grond waarvan de militair die een gratis opleiding heeft genoten en die tijdens de hele duurtijd daarvan soldij heeft gekregen, verplicht is een werkelijke dienst te vervullen, doet niet op onverantwoorde wijze afbreuk aan de individuele vrijheid van hen die besloten hebben een militaire loop-

baan te vervullen. Het is de tegenprestatie voor de op kosten van de gemeenschap genoten opleiding en beantwoordt aan de noodzaak om in de kaders van het leger te voorzien. Die maatregel beantwoordt bovendien aan de vereisten van voorzienbaarheid en evenredigheid: hij is voldoende bekend zodat hij voor hen op wie hij van toepassing is geen dwang betekent die zij niet zouden hebben kunnen voorzien en de bij de wet vastgestelde periodes zijn niet klaarblijkelijk onevenredig met het nagestreefde doel (81/95, B.7.3.5).

155. DE VERPLICHTE DIENSTNEMING IN EEN ANDERE HOEDANIGHEID — De maatregel waarbij de kandidaat-militair die in het kader van zijn opleiding door de krijgsmacht niet geschikt bevonden wordt om te dienen in de graad waarvoor hij in dienst werd genomen — wat derhalve niet afhangt van een beslissing van de betrokkene — verplicht wordt tot een actieve dienst als militair korte termijn voor een bepaalde periode, doet afbreuk aan de verwachtingen van hen die in dienst zijn getreden in de hoop carrière te maken als officier of onderofficier. Dergelijke maatregel heeft niet tot doel de door de kandidaat verworven opleiding ten dienste te stellen van de krijgsmacht, aangezien zij hem verplichten te dienen in een graad waarin die opleiding niet vereist is. De afschaffing van de dienstplicht kan die maatregelen, die op buitensporige wijze afbreuk doen aan de individuele vrijheid van diegenen op wie ze van toepassing zijn, niet verantwoorden: terwijl zij hun dienstneming als kandidaat-officier of onderofficier nog steeds willen nakomen, zijn zij verplicht een dienst te verrichten in de hoedanigheid van „vrijwilliger korte termijn” (81/95, B.7.3.7 tot B.7.3.10).

156. DE VERPLICHTE TOETREDING TOT HET RESERVEKADER — De bepalingen waarbij aan verscheidene categorieën van militairen de verplichting wordt opgelegd om na de beëindiging van hun actieve dienst in het reservekader te dienen, is ingegeven door de zorg om over een toereikend reservekader te beschikken, rekening houdend onder meer met de afschaffing van de dienstplicht. Aangezien die verplichting van tijdelijke aard is en beperkt in omvang, kan niet worden aangenomen dat die maatregel, gelet op de specificiteit van de militaire loopbaan, op onevenredige wijze afbreuk zou doen aan de individuele vrijheid van diegenen die hem ondergaat (81/95, B.8.4 tot B.8.6).

C. Het recht op persoonlijke vrijheid en veiligheid

I. Gevallen van vrijheidsberoving

a) Beginselen

157. WAARBORG VAN ARTIKEL 12 VAN DE GRONDWET — De vrijheidsbeneming van een persoon die er niet van wordt verdacht een strafbaar feit te hebben gepleegd en van wie niet wordt beweerd dat zijn gedrag een gevaar zou vormen voor de openbare orde, in casu een vreemdeling die het Rijk is

binnengekomen zonder te voldoen aan bepaalde voorwaarden of wiens verblijf heeft opgehouden regelmatig te zijn en aan wie de toegang tot het grondgebied is ontzegd, met een mogelijke duur van twee maanden, houdt een directe aantasting in van de eerbiediging van de individuele vrijheid, gewaarborgd bij artikel 12 van de Grondwet (61/94, B.7.2).

158. WAARBORG VAN ARTIKEL 31 VAN HET VERDRAG VAN GENÈVE TEN AANZIEN VAN BEPAALDE VREEMDELINGEN — Ten aanzien van de vreemdelingen die het statuut van vluchteling aanvragen, wordt de individuele vrijheid herbevestigd door artikel 31 van het Verdrag van Genève van 28 juli 1951: geen enkele strafsanctie mag op hen worden toegepast op grond van hun onregelmatige binnenkomst of onregelmatig verblijf en hun bewegingsvrijheid mag niet meer worden beperkt dan noodzakelijk (61/94, B.7.2).

159. WAARBORG VAN ARTIKEL 5 E.V.R.M. — Volgens artikel 5.1 E.V.R.M. heeft een ieder recht op vrijheid. De wet kan evenwel van dat beginsel afwijken in geval van rechtmatige vasthouding van een persoon teneinde hem te beletten op onrechtmatige wijze het land binnen te komen, of ingeval tegen hem een uitwijzingsprocedure hangende is (artikel 5.1, f) en op voorwaarde dat hij het recht heeft voorziening te vragen bij de rechter opdat deze op korte termijn beslist over de wettigheid van zijn gevangenhouding en zijn invrijheidstelling beveelt, indien de gevangenhouding onrechtmatig is (artikel 5.4) (61/94, B.7.2).

b) Beperkingen — Casuïstiek

160. De bepaling die de vrijheidsbeneming toelaat van een vreemdeling die het Rijk is binnengekomen zonder te voldoen aan bepaalde voorwaarden of wiens verblijf heeft opgehouden regelmatig te zijn en aan wie de toegang tot het grondgebied is ontzegd, ook al wordt geen enkele omstandigheid aangevoerd die eigen is aan het gedrag van diegene die ze ondergaat, is weliswaar verschillend van andere bepalingen die toelaten vrijheidsberovende maatregelen te nemen op grond van andere omstandigheden (bijvoorbeeld geen aanspraak gemaakt op het statuut van de vluchteling; een persoon die, door zijn gedrag, de openbare orde ernstig in het gedrang brengt; een asielzoeker, maar in uitzonderlijk ernstige omstandigheden; een vreemdeling die in staat van landloperij en bedelarij verkeert; een vreemdeling die wacht op de machtiging om in het Rijk toegelaten te worden of in afwachting van zijn teruggrijping van het grondgebied), maar past in een geheel van maatregelen om het hoofd te bieden aan de toename van de aanvragen die van meet af aan ongegrond lijken. De vasthouding op een bepaalde plaats heeft betrekking op een categorie van vreemdelingen, namelijk de vreemdelingen wier aanvraag door de Minister of diens gemachtigde werd verworpen wegens een van de gronden van kennelijke niet-ontvankelijkheid of kennelijke ongegrondheid, is een maatregel die beoogt te vermijden dat zij in de clandestiniteit terechtkomen, waardoor zij onvindbaar zouden worden en

hun verwijdering van het grondgebied zou worden verhinderd. Hij brengt een evenwicht tot stand tussen de zorg de definitief geworden beslissingen van niet-ontvankelijkheid ten uitvoer te brengen en de noodzaak om aan hen die het dringende en schorsende beroep hebben ingesteld, de mogelijkheid te bieden in België te blijven tijdens het onderzoek van dat beroep. Wegens de bijzondere omstandigheden die eraan ten grondslag liggen, maakt de maatregel op de bewegingsvrijheid van diegenen die hem ondergaan geen inbreuk die onevenredig zou zijn, mede gelet op de beperkte duur van de vrijheidsberoving en de ruime jurisdictionele waarborgen die het mogelijk maken de wettigheid ervan te toetsen. De individuele vrijheid van de personen die erdoor worden beoogd, wordt niet op discriminerende wijze aangetast (61/94, B.7.3 tot B.7.8).

II. Bijzondere rechten van personen in voorlopige hechtenis

161. INZAGE VAN HET STRAFDOSSIER DOOR DE GEDETINEERDE — De afwijking van het geheime karakter van het onderzoek, ingevolge het recht van de gedetineerde verdachte om het strafdossier te raadplegen telkens als hij voor de raadkamer verschijnt, die zich over de handhaving van dat bevel moet uitspreken, is verantwoord door de noodzaak om aan een ieder die van zijn vrijheid is beroofd, de mogelijkheid te bieden een beroep in te stellen voor een rechtbank, opdat deze binnen een korte termijn uitspraak doet over de wettigheid van zijn gevangenhouding, zoals daarin is voorzien in artikel 5.4 E.V.R.M. (54/97, B.12).

D. De vrijheid van beweging en verblijf

I. Beginselen

162. DRAAGWIJDTE — Artikel 31 van het Verdrag van 28 juli 1951 betreffende de status van vluchtelingen, artikel 2 van het Vierde Protocol E.V.R.M. en artikel 12 I.V.B.P.R. hebben dit gemeenschappelijk, dat zij, onder voorbehoud van de beperkingen die zij preciseren, het vrij verkeer van de personen die zij beogen waarborgen alsmede, wat de laatste twee bepalingen betreft, de vrije keuze van hun verblijf (61/94, B.4.5).

163. BEPERKINGEN — Artikel 31.2 van het Verdrag van Genève van 28 juli 1951 betreffende de status van vluchtelingen staat toe aan de bewegingsvrijheid van vreemdelingen die zich vluchteling verklaren beperkingen op te leggen, voor zover die noodzakelijk zijn. Ook artikel 2 van het Vierde Protocol E.V.R.M. en artikel 12 I.V.B.P.R. staan aan de wetgever toe de uitoefening van het recht in vrijheid verblijfplaats te kiezen te beperken, indien die beperking in een democratische samenleving nodig is, onder meer ter bescherming van de nationale veiligheid of ter handhaving van de openbare orde (61/94, B.4.6).

In het eerste van de vier navolgende gevallen stelde het Arbitragehof vast dat de ingevoerde beperking op de bewegingsvrijheid een schending van het gelijkheidsbeginsel in de uitoefening van dat grondrecht inhield; in de overige drie gevallen werden de beperkingen toelaatbaar geacht en maakten de betwiste maatregelen geen onevenredige schending van het gelijkheidsbeginsel in de uitoefening van dat fundamenteel grondrecht uit (*adde* 56/96, B.9 tot B.18, in verband met bepaalde maatregelen opgelegd aan de diensten voor het verhuren van voertuigen met chauffeur en hun klanten, die niet als een discriminerende inbreuk op het vrij verkeer van personen werden beschouwd).

II. Casuïstiek

164. BEPERKINGEN OPGELEGD AAN GERECHTIGDEN OP EEN CONVENTIONEEL BRUGPENSIOEN — De maatregel, waarbij de gerechtigden op een conventioneel brugpensioen verplicht worden tot hun 65 jaar te voldoen aan de vereisten om voor werkloosheidsuitkeringen in aanmerking te komen, inclusief de verplichting om in België te verblijven, terwijl zij vrijgesteld zijn van alle vereisten die hun principiële aanwezigheid in België zouden kunnen rechtvaardigen, laat niet blijken waarom niettemin voor hen — in tegenstelling tot hen die hun rustpensioen genieten — de voorwaarde blijft dat zij hun gewone verblijfplaats in België moeten hebben en er bovendien effectief moeten verblijven. Nu die maatregel de bewegingsvrijheid van de conventioneel bruggepensioneerden op belangrijke wijze beperkt in vergelijking tot de andere belanghebbenden tussen 60 en 65 jaar, terwijl niet blijkt dat dit nodig zou zijn voor het naast elkaar in stand houden van de stelsels van het conventioneel brugpensioen en van het rustpensioen dat de wetgever heeft willen vrijwaren, schendt die maatregel het gelijkheidsbeginsel (63/93, B.4.3).

165. BEPERKINGEN OPGELEGD AAN BEROEPSMILITAIREN — De bepaling die de Koning toestaat de militaire overheid aan te wijzen die de door Hem bepaalde categorieën van militairen kan verplichten te verblijven binnen de territoriale grenzen die Hij bepaalt, mogelijkheid waarvan slechts toepassing kan worden gemaakt om de paraatheid van de krijgsmacht te bewaren en in het belang van de dienst, wijkt weliswaar af van het gemeen recht maar is niet onevenredig met het nagestreefde doel, nu een hoger militair belang wegens de aan de gemeenschap te leveren dienst moet worden aangetoond opdat te dezen de individuele vrijheid van de militair om zijn woonplaats te kiezen, kan worden ingekort, en zulks gedurende heel de tijd dat die beperking wordt opgelegd (45/92, 3.B.3 en 3.B.5).

166. BEPERKINGEN OPGELEGD AAN LEDEN VAN HET OPERATIONEEL KORPS VAN DE RIJKSWACHT — De maatregelen, waarbij aan de bewegingsvrijheid van bepaalde personeelsleden van het actief kader van het operationeel korps van

de rijkswacht beperkingen worden opgelegd, doordat zij, anders dan de leden van de gemeentepolitie, vindbaar en beschikbaar moeten zijn gedurende bepaalde periodes en zij tijdens bepaalde periodes hun verplaatsingen buiten hun normale werkuren moeten beperken, kunnen, gelet op de bijzondere opdracht van de rijkswacht om als nationale politiedienst te allen tijde beschikbaar te zijn en om binnen een redelijke termijn gevolg te kunnen geven in gelijk welke omstandigheden aan de oproepen van de bevolking en van de overheden, niet als onredelijk beschouwd worden, te meer daar uit de bestreden bepalingen noch rechtstreeks, noch onrechtstreeks volgt dat de opgelegde prestaties en lasten onvergoed zouden zijn (62/93, B.2.4 tot B.2.6).

167. BEPERKINGEN OPGELEGD AAN VLUCHTELINGEN — De bepaling die de bevoegde Minister machtigt een administratieve inschrijving in te stellen, beperkt op zich niet de uitoefening van het recht zich vrij te verplaatsen en in vrijheid woonplaats te kiezen, doch samengelezen met de bepaling van een andere wet, naar luid waarvan de inschrijving in de bevolkingsregisters moet geschieden in de gemeente waar de betrokkene zijn hoofdverblijf heeft, kan zij leiden tot een beperking van de uitoefening van het recht om in vrijheid woonplaats te kiezen. Een dergelijke beperking is evenwel niet strijdig met de hoger aangehaalde internationaalrechtelijke bepalingen. De administratieve inschrijving van vreemdelingen die in België vermogen te verblijven uitsluitend wegens hun aanvraag om erkenning van het statuut van vluchteling, beantwoordt immers aan de vereiste van noodzakelijkheid die door de voormelde bepalingen is geformuleerd (61/94, B.4.6). De aan de niet-naleving van de meldingsplicht verbonden sanctie — dit is de mogelijkheid voor de bevoegde Minister of zijn gemachtigde om de vreemdeling die zich vluchteling verklaart, niet toe te laten in die hoedanigheid in het Rijk te verblijven — kan niet worden aangezien als kennelijk onevenredig, vermits de wetgever, in het belang zelf van de betrokkene, vermag te eisen dat die op een regelmatige wijze medewerking verleent aan het onderzoek van zijn aanvraag (61/94, B.4.7).

§ 3. Het recht op een behoorlijke rechtsbedeling

A. Toepasselijkheid van de waarborgen van artikel 6 E.V.R.M.

I. Beginselen

168. Volgens de rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens kan artikel 6.1 E.V.R.M. toepasselijk zijn op een grondwettelijk hof. Dat grondwettelijk hof dient in concreto na te gaan of het voorliggend geschil, waarop artikel 6.1 toepasselijk zou zijn, betrekking heeft op burgerlijke rechten en verplichtingen of handelt over de gegrondheid van een tegen een verzoekende partij ingestelde strafvervolgning (50/97, 51/97, 52/97, 55/97, telkens 2.1).

II. Casuïstiek

169. In een aantal arresten heeft het Hof nagegaan of het voorliggend geschil aan de voormelde voorwaarden voldeed en stelde het vast dat zulks niet het geval is voor de geschillen met betrekking tot de organisatie van de uitoefening van het staatsgezag en met betrekking tot de rechten en verplichtingen die voortvloeien uit rechtsverhoudingen tussen de Staat en zijn onderdanen (wetsbepaling waarbij aan de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg de bevoegdheid wordt verleend om, indien hij de noodzaak daarvan aantoon, alle werkende rechters in de rechtbank van eerste aanleg, ongeacht hun anciënniteit, als enige rechter zitting te laten houden; met betrekking tot de omstandigheid dat de Minister van Justitie richtlijnen voor strafrechtelijk beleid kan vaststellen; zie 50/97, 2.2, 2.3 en 4; 51/97, 2.3; 52/97, 2.3; 55/97, 2.3). Aangezien die geschillen geen betrekking hadden op burgerlijke rechten en verplichtingen noch handelden over de gegrondheid van een strafvervolgning — zodat artikel 6.1 E.V.R.M. geen toepassing zou kunnen vinden op de voorgelegde geschillen — diende het Hof in die zaken ook niet na te gaan of die bepaling toepasselijk is op de voorafgaande rechtspleging waarin hoofdstuk II van titel V van de bijzondere wet van 6 januari 1989 voorziet.

B. Recht op toegang tot de rechter

I. Beginselen

a) Het recht op toegang tot de rechter als bijzondere toepassing van het gelijkheidsbeginsel

170. Artikel 13 van de Grondwet waarborgt aan alle personen die zich in dezelfde toestand bevinden het recht om volgens dezelfde regels te worden berecht (51/95, B.6; 66/95, 8).

b) De aanwijzing van een jurisdictioneel orgaan als minimale doch afdoende waarborg

171. Het recht van toegang tot de rechter impliceert dat er minstens een jurisdictioneel orgaan moet bestaan waartoe de rechtszoekende zich kan wenden. Het lijkt daarbij geen verschil uit te maken of het geschil al dan niet behoort tot de bij artikel 6 E.V.R.M. bedoelde geschillen over burgerlijke rechten, al wordt in een aantal arresten uitdrukkelijk verwezen naar de draagwijdte van die laatste bepaling.

172. Zo vereisen de artikelen 6.1 en 14 E.V.R.M. dat, inzake de onteigening, de eigenaar en de belanghebbende derden over een recht op toegang tot een onafhankelijke en onpartijdige rechter beschikken om de wettigheid van een onteigeningsbesluit te betwisten (51/95, B.5.2; 66/95, 7.2). In dezelfde zin stelde het Hof dat de bepaling waardoor belanghebbenden in een paritair orgaan afgesloten collectieve arbeidsovereenkomsten niet direct met een

beroep tot nietigverklaring voor de Raad van State kunnen aanvechten en die aan de Raad van State de bevoegdheid ontnemt om in een paritair orgaan afgesloten collectieve arbeidsovereenkomsten te vernietigen erga omnes, onevenredig zou zijn indien de wetgever niet had voorzien in een substantiële toetsing van de wettigheid van collectieve overeenkomsten, vermits dan aan een categorie van personen een essentiële rechterlijke waarborg zou zijn onttrokken (37/93, B.8).

173. Eens een rechtscollege is aangewezen ter beslechting van een bepaald geschil, is op afdoende wijze aan de voormelde minimale waarborg voldaan. Zo belet niets dat de wetgever zekere geschillen toevertrouwt aan een bepaald rechtscollege en andere aan een ander rechtscollege, ook al heeft zulks tot gevolg dat de ene rechter in de loop van de rechtspleging zijn bevoegdheid verliest ten voordele van de andere (51/95, B.6; 66/95, 8). Zo vormt het beroep tot vernietiging dat krachtens artikel 14 van de gecoördineerde wetten op de Raad van State kan worden ingesteld, op de meest algemene manier een jurisdictionele waarborg tegen de akten van de administratieve overheden (33/93, B.2). In dezelfde zin oordeelde het Hof dat de wetgever, door de geschillen die betrekking hebben op alle bepalingen van de collectieve arbeidsovereenkomst, ongeacht of het geschil werd ingeleid door een individu of door een organisatie, toe te vertrouwen aan rechtscolleges met een specifieke, paritaire samenstelling, namelijk de arbeidsrechten, die de bepalingen ervan kunnen vernietigen, het wettigheidstoezicht dat krachtens artikel 159 van de Grondwet aan de hoven en de rechtbanken toekomt, heeft bevestigd, rekening houdend zowel met de eigen aard van het sociaal recht als met de belangen van de rechtzoekenden. Wegens het bestaan van die toetsingsmechanismen kan de uitsluiting van de bevoegdheid van de Raad van State niet worden aangezien als een maatregel die kennelijk onevenredig is met het nagestreefde doel (37/93, B.8).

174. Voormeld beginsel heeft voor gevolg dat de artikelen 6.1 en 14 E.V.R.M. er niet aan in de weg staan dat, in het kader van een onteigeningsprocedure, de door de eigenaar en de belanghebbende derden geadieerde rechter zich onbevoegd moet verklaren ten voordele van een ander gerecht dat door de onteigenaar is geadieerd, wanneer beide gerechten beantwoorden aan de door artikel 6.1 van dit verdrag gestelde eisen en wanneer de wettigheidstoetsing die door het ene en het andere gerecht wordt uitgeoefend gelijkwaardig is. Nu dit artikel niet wordt geschonden, kan er geen sprake zijn van een schending van het grondwettelijk gelijkheidsbeginsel in samenhang gelezen met die bepaling (51/95, B.5.2; 66/95, 7.2).

175. Daaruit vloeit voort dat de wetgever vermag te oordelen, mede gelet op artikel 144 van de Grondwet, dat de gewone rechter uitsluitend bevoegd is om aan personen die met betrekking tot het onteigende goed een recht kunnen laten gelden, de passende rechtsbescherming te bieden, enerzijds,

en dat enkel de Raad van State de bevoegdheid toekomt om te oordelen over het beroep tot vernietiging van een onteigeningsbesluit dat is ingesteld door derden die de schending van een belang kunnen aanvoeren, anderzijds. Die bevoegdheidsverdeling roept op zich geen enkele ongelijkheid in het leven aangezien alle rechtzoekenden die getroffen zijn door een onteigening, de wettigheid daarvan voor een rechter kunnen aanvechten (57/92, B.5; 80/92, B.5; 75/93, B.8).

c) De eerbiediging van het gelijkheidsbeginsel bij aanwijzing van de bevoegde rechter

1° Beginsel

176. Dat de wetgever voldoet aan het vereiste te voorzien in een jurisdictionele waarborg, belet evenwel niet dat hij tevens de door de Grondwet vooropgestelde bevoegdheidsverdeling tussen de verschillende rechtsprekende organen zonder discriminatie ten aanzien van alle rechtzoekenden dient te eerbiedigen. Het Hof erkende dat het niet bevoegd is om rechtstreeks te onderzoeken of een wettelijke norm artikel 144 van de Grondwet schendt. Door te bepalen dat geschillen over burgerlijke rechten bij uitsluiting tot de bevoegdheid van de rechtbanken behoren, verleent artikel 144 evenwel aan een ieder een waarborg die niet op willekeurige wijze aan sommigen kan worden ontnomen: mocht blijken dat aan een categorie van personen het recht wordt ontzegd om een betwisting over een burgerlijk recht bij de rechtbanken aanhangig te maken, dan zou dat verschil in behandeling niet kunnen worden verantwoord, aangezien het op het voormelde artikel 144 zou stuiten en zou het gelijkheidsbeginsel geschonden zijn. Het komt het Hof toe te onderzoeken of de wetgever, door het contentieux inzake de hoedanigheid van vluchteling en het asielrecht aan een administratief rechtscollege toe te vertrouwen, de in het geding zijnde rechten wel terecht op impliciete wijze als politieke rechten heeft beschouwd (14/97, B.3 en B.4).

2° Het contentieux inzake de hoedanigheid van vluchteling en het asielrecht

177. Wanneer een overheid van de Staat uitspraak doet over een aanvraag tot het verkrijgen van de hoedanigheid van vluchteling, met de gevolgen die aan die beslissing verbonden zijn ten aanzien van de toelating tot verblijf en vestiging, treedt die overheid op in uitoefening van een functie die in een dergelijke verhouding staat tot de prerogatieven van het openbaar gezag van de Staat, dat zij zich buiten de werkingssfeer bevindt van de gedingen van burgerlijke aard in de zin van artikel 144 van de Grondwet. Daaruit volgt dat een betwisting omtrent de hoedanigheid van vluchteling, een betwisting omtrent een politiek recht is (14/97, B.5).

178. De wetgever vermag, met toepassing van de mogelijkheid die artikel 145 van de Grondwet hem biedt, het contentieux betreffende een aanvraag tot erkenning van de hoedanigheid van die vluchteling — waarbij het om een

politiek recht gaat — toe te vertrouwen aan een administratief rechtscollege dat ter zake over een volle rechtsmacht beschikt en dat is opgericht met toepassing van artikel 146 van de Grondwet. De Vaste Beroepscommissie voor vluchtelingen dient als een rechtscollege te worden beschouwd, gezien haar samenstelling en de wijze waarop haar leden worden aangewezen, het debat op tegenspraak dat voor haar wordt georganiseerd, haar bijzondere verplichting van motivering en het administratief cassatieberoep dat tegen haar beslissingen kan worden ingesteld (14/97, B.6).

d) Geen recht op toegang tot de kort gedingrechter

1° Beginsel

179. Geen bepaling van de Grondwet of van een internationale overeenkomst verplicht de wetgever om een algemeen administratief kort geding in te stellen. Wanneer evenwel de wetgever oordeelt dat het wenselijk is te voorzien in de mogelijkheid van een vordering tot schorsing van de bestuurshandelingen, kan hij die vordering niet ontzeggen aan bepaalde categorieën van rechtssubjecten, indien daarvoor geen redelijke verantwoording bestaat (61/94, B.5.7; 83/94, B.5; 77/97, B.16).

2° Toepassingen

180. Zonder dat het mogelijk is in het kader van dit overzicht alle nuances van de overwegingen weer te geven, heeft het Arbitragehof, in toepassing van dat beginsel geoordeeld dat de wetgever, door terzelfder tijd te bepalen dat de Commissaris-generaal zijn beslissing uitvoerbaar kan verklaren en dat in dat geval tegen die beslissing geen vordering tot schorsing kan worden ingesteld, een maatregel heeft genomen die — voor zover de minister over de mogelijkheid beschikt het risico te voorkomen dat de betrokkene in de clandestiniteit verdwijnt — niet evenredig is, te meer daar die maatregel de administratieve overheid ertoe in staat stelt zelf aan te geven tegen welke beslissingen het verboden is voor de Raad van State een vordering tot schorsing in te stellen (61/94, B.5.9).

181. Daarentegen lijkt de wetgever gemakkelijker louter procedurele maatregelen te kunnen onttrekken aan een voorziening in administratief kort geding.

De maatregelen waarbij de wetgever heeft beoogd een specifieke vorm van misbruik van procedure — het systeem van herhaalde identieke verklaringen — uit te schakelen door onder bepaalde, zeer strikte voorwaarden, de vordering tot schorsing bij de Raad van State uit te sluiten, is slechts van toepassing op een louter bevestigende beslissing van de minister of zijn gemachtigde en voert aldus slechts een specifiek geval in waarin de vordering tot schorsing voor de Raad van State niet ontvankelijk is. Vermits bovendien de Raad van State, alvorens de vordering tot schorsing niet ontvankelijk te verklaren, zal nagaan of de voorwaarden met betrekking tot die grond van

niet-ontvankelijkheid zijn vervuld, kan de uitsluiting van de enkele vordering tot schorsing, binnen de bepaalde, zeer enge grenzen die in de bestreden bepaling zijn vastgesteld, niet als kennelijk onredelijk of onevenredig worden aangezien (83/94, B.6 tot B.8).

Na in een andere zaak vastgesteld te hebben dat de wetgever vermag maatregelen te nemen om proceduremisbruiken tegen te gaan, zoals het toevertrouwen aan de asielinstanties van de bevoegdheid om de proceduretaal vast te stellen, wanneer de asielzoeker om de bijstand van een tolk verzoekt, besluit het Hof dat hij tevens heeft kunnen oordelen dat de doeltreffendheid ervan impliceerde dat de door de asielinstanties gemaakte keuze van de proceduretaal niet onafhankelijk van de ten aanzien van de asielaanvraag zelf genomen beslissing kan worden betwist via de procedure van administratief kortgeding (77/97, B.17).

II. Casuïstiek

a) Bestuurshandelingen van wetgevende vergaderingen

182. Doordat de ambtenaren in dienst van een wetgevende vergadering, anders dan de ambtenaren in dienst van een bestuurlijke overheid, niet beschikken over enige mogelijkheid om de vernietiging van een bestuurs-handeling van die vergadering te vorderen, terwijl die maatregel niet kan worden verantwoord door de noodzaak de onafhankelijkheid volledig te waarborgen van de wetgevende vergaderingen, die verkozen zijn en houders zijn van het residu van de soevereiniteit, is het ontbreken van die jurisdictionele waarborg, die wel is toegekend aan de ambtenaren die van bestuurlijke overheden afhangen, in strijd met het grondwettelijk gelijkheids- en niet-discriminatiebeginsel, nu het niet in verhouding staat tot de gewettigde zorg de vrijheid van handelen van de verkozenen te vrijwaren want het belang dat wordt beschermd door de invoering van een beroep tot vernietiging is even reëel en even legitiem bij de ambtenaren van de wetgevende vergaderingen als bij die van de bestuurlijke overheden (31/96, B.4; de aldus vastgestelde discriminatie vindt haar oorsprong in een lacune van de wetgeving, te weten de ontstentenis van organisatie van een beroep tot nietigverklaring van bestuurshandelingen die door de wetgevende vergaderingen of hun organen worden gesteld en kan slechts worden verholpen door een tussenkomst van de wetgever, waarbij hij, gelet op de onafhankelijkheid die aan de wetgevende vergaderingen moet worden gewaarborgd, zou kunnen overwegen te voorzien in specifieke waarborgen waarvoor hij niet moest zorgen bij de totstandkoming van de gecoördineerde wetten op de Raad van State: 31/96, B.5 en B.6).

b) Beslissingen van paritaire organen

183. De bepaling op grond waarvan beschermde werknemers geen toegang hebben tot de arbeidsrechtbank wanneer het paritair orgaan binnen de wette-

lijke termijn een beslissing heeft genomen over de technische of economische redenen ter verantwoording van hun ontslag, terwijl werkgevers en werknemers zich tot de arbeidsrechtbank kunnen richten indien geen zodanige beslissing werd genomen, schendt het gelijkheidsbeginsel doordat in geen enkel jurisdictioneel beroep is voorzien en aldus op discriminerende wijze afbreuk wordt gedaan aan het recht, waarover een ieder krachtens artikel 6 E.V.R.M. beschikt, om een beslissing waarbij zijn burgerlijke rechten worden vastgesteld, aan een rechter te kunnen voorleggen (57/93, B.11 en B.13).

c) Betwistingen betreffende de reglementen van de overheden van de balie

184. In de betwistingen betreffende de reglementen van de overheden van de balie, moeten de advocaten de jurisdictionele bescherming genieten die aan niemand kan worden geweigerd (23/97, B.8).

d) Bijzondere procedureregeling bij overgangsmaatregel

185. Door in het kader van een overgangsregeling de beoordeling van de bouwaanvragen toe te vertrouwen aan één enkele overheid, en zulks om de gelijke behandeling van alle aanvragen te waarborgen en aldus iedere willekeur te vermijden, waardoor — in tegenstelling tot de vroegere procedure — niet is voorzien in een mogelijkheid van een specifiek administratief beroep, heeft de decreetgever gewild dat de ingediende aanvragen zo snel mogelijk zouden worden afgehandeld, om de afschaffing van de opvullingsregel, die de doelstelling blijft van de decreetgever, onverkort te kunnen handhaven. Aangezien tegen een beslissing van de Vlaamse Regering steeds een beroep tot vernietiging kan worden ingesteld bij de Raad van State, zodat ten aanzien van de vergunningsaanvrager geen afbreuk wordt gedaan aan de jurisdictionele waarborgen die aan alle rechtsonderhorigen toekomen, heeft de decreetgever een maatregel genomen die steunt op een objectief en pertinent onderscheid, die niet onevenredig is ten aanzien van het nagestreefde doel en die redelijk verantwoord is (40/95, B.14.1 tot B.14.4).

e) Weigering voor de burgerlijke partij van inzage in het strafdossier

186. De bepaling op grond waarvan de beslissing van de procureur-generaal waarbij aan de burgerlijke partij de toegang tot het strafdossier wordt geweigerd, in de huidige stand van de rechtspraak wordt beschouwd als een „soevereine en discretionaire” beslissing, die niet vatbaar is voor een door de wet georganiseerd jurisdictioneel beroep, schendt het gelijkheidsbeginsel (54/97, B.6 en dictum).

f) Tucht sanctie tegen een griffier

187. De bepaling op grond waarvan tegen de beslissing waarbij de procureur-generaal bij een hof van beroep een griffier waarschuwt of censureert, geen ander beroep mogelijk is dan een vordering tot vernietiging ingesteld

door de Procureur-generaal bij het Hof van Cassatie op voorschrift van de Minister van Justitie, laat niet toe dat de griffier zijn zaak voor de Raad van State brengt noch verleent zij hem de hoedanigheid om ze bij het Hof van Cassatie aanhangig te maken, zodat hij wordt beroofd van de rechtsbescherming die aan andere ambtenaren wordt toegekend, zonder dat de verschillen inzake het statuut die ongelijkheid kunnen verantwoorden (33/94, B.6.1).

g) Bijzondere procedures van beslag

188. Door het gemeen recht inzake beslag, dat in alle gevallen een jurisdictionele toetsing waarborgt, te vervangen door een algemene maatregel, die, doordat de Dienst voor geneeskundige verzorging van het RIZIV aan de verzekeringsinstellingen de verplichting kan opleggen om de bedragen die ze aan de laboratoria voor klinische biologie verschuldigd zijn ingevolge de door de laboratoria verstrekte prestaties, in te houden als waarborg voor de bedragen die die laboratoria aan het RIZIV moeten terugbetalen, een bijzondere vorm van bewarend beslag onder derden organiseert, die afwijkt van sommige aspecten van het gezag van gewijsde van de beslissingen van de rechtbanken en die, zonder dat — minstens tijdelijk en ondanks de belangrijke rechtsgevolgen — in een daadwerkelijke jurisdictionele toetsing is voorzien, kan worden toegepast „op vraag van de Dienst”, heeft de wetgever een maatregel genomen die, op discriminerende wijze, afbreuk doet aan het recht dat aan een ieder is toegekend om iedere vordering tot betaling door hem of tegen hem gesteld en ieder beslag dat hem wordt opgelegd, aan een daadwerkelijk jurisdictioneel toezicht te onderwerpen (80/95, B.9 tot B.11; de daaropvolgende partiële vernietiging waardoor de jurisdictionele waarborg wordt hersteld, laat het Arbitragehof toe om vervolgens de aldus gewijzigde maatregel toch nog verenigbaar te achten met het gelijkheidsbeginsel).

189. De bepaling die voorziet in een procedure van vereenvoudigd derden-beslag met het oog op een snellere inning van de belasting en afwijkt van de regels die bij de artikelen 1456 en 1542 Ger.W. zijn vastgesteld, doordat het bepaalt dat het ontbreken van een verklaring van derde-beslagene evenals het onvolledige of laattijdige karakter van die verklaring tot gevolg hebben dat de derde-beslagene, zonder tussenkomst van de beslagrechter, door de administratie zelf vervolgd wordt alsof hij rechtstreeks schuldenaar van de in te vorderen belasting was, voert een regeling in die onevenredig is met de doelstelling de invordering van de belastingen te waarborgen. De bescherming die aan die derde wordt geboden door bepaalde voorzorgsmaatregelen in de administratieve procedure is niet vergelijkbaar met de waarborgen van een jurisdictionele procedure en de strengheid van de maatregel niet kan worden verantwoord op grond van het specifieke karakter van de betrekking tussen de fiscus en de belastingplichtigen, vermits de verbintenis van de derde op zich vreemd is aan een zodanige betrekking (11/97, B.4.2; 35/97, B.5.2 en B.6).

III. Het recht op toegang tot de rechter en de wettelijke validering

a) Probleemstelling

190. Het Arbitragehof heeft getracht het recht op toegang tot de rechter in de ruimst mogelijke mate te waarborgen. Daarbij is het Hof onvermijdelijk gestoten op de door de wetgever in bepaalde omstandigheden gehanteerde techniek van wettelijke validering van betwiste administratieve rechtshandelingen, waardoor de administratieve rechter de bevoegdheid werd ontzegd om de betrokken rechtshandelingen gebeurlijk te vernietigen.

Opdat de techniek van de wettelijke validering vanuit die optiek zou kunnen worden beoordeeld, is uiteraard vereist dat op een of andere wijze de rechtsgeldigheid van de wettelijke gevalideerde rechtshandelingen reeds in het geding is gebracht: wanneer uit niets blijkt dat de onwettigheid van vroegere administratieve instructies, die volgens de verzoekende partijen retroactief onregelmatig werden bekrachtigd, in rechte zou zijn aangevoerd of dat zij bij een jurisdictionele beslissing zou zijn vastgesteld, kan niet worden aangenomen dat de wetgever in de aan de gang zijnde procedures zou tussenkomen of aan het gezag van gewijsde afbreuk zou doen, zodat er geen schending is van het gelijkheidsbeginsel of het discriminatieverbod ten aanzien van het fundamenteel recht tot adieren van de bevoegde rechtscolleges in onwettigheid van die administratieve overheidsakten (81/95; B.5.7 tot B.5.10).

191. In een eerste zaak van wettelijke validering van individuele benoemingsbesluiten, waarbij de benadeelde verzocht om schorsing van de betrokken maatregel, gelet op de nakende pensioenleeftijd, oordeelde het Hof dat het door de verzoeker aangevoerde middel, dat de bestreden bepaling een schending verweet van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet als ernstig diende te worden aangezien, vermits na een eerste onderzoek van de gegevens waarover het Hof beschikte in dat stadium van de procedure, voor het gemaakte onderscheid, waardoor een fundamenteel recht van verzoeker wordt aangetast doordat hij wordt beroofd van een essentiële jurisdictionele waarborg en waardoor aan de bevoegdheid van de rechtscolleges afbreuk wordt gedaan, geen objectieve en redelijke verantwoording lijkt te kunnen bestaan (20/92, B.2.2 tot B.2.4).

Aangezien de betrokken ambtenaar na de schorsing afstand deed van het beroep tot vernietiging, heeft het Hof zich niet ten gronde uitgesproken over de zaak. Meteen was evenwel de toon gezet, waardoor talrijke procedures op grond van vergelijkbare middelen werden ingeleid en aanleiding gaven tot nuancering van het aanvankelijke standpunt.

192. Vooraf dient te worden benadrukt dat het Hof het bestaan van verschillende vormen van „validatie” erkent: validatie door loutere bekrachtiging van de vernietigde akte, validatie door indeplaatsstelling van een

wetgevende norm en validatie door uitdrukkelijke machtiging verleend aan een administratieve overheid (67/92, B.7.2).

b) Beginselen

1° De onttrekking van een geschil aan de rechter als exclusieve beweegreden van de wettelijke validering

193. De bepaling die als enig doel heeft de Raad van State te verhinderen zich uit te spreken over de eventuele onregelmatigheid van een koninklijk besluit, schendt de artikelen 10 en 11 van de Grondwet doordat die bepaling aan de categorie van burgers op wie dit koninklijk besluit van toepassing is, een jurisdictionele waarborg ontnemt die aan alle burgers wordt geboden, zonder dat het verschil in behandeling verantwoord is. De ter verantwoording van de wettelijke validering aangevoerde doelstelling van opportuniteit en rechtszekerheid, werd door het Hof verworpen: de verantwoording van de werkwijze van de wettelijke bekrachtiging, afgeleid uit het feit dat de aangevochten wet, die een aan de Raad van State ter toetsing voorgelegd besluit bekrachtigt, er toe strekt een grotere rechtszekerheid te verschaffen omdat zij tot gevolg heeft dat de inhoud van het bekrachtigde besluit nog slechts bij wet zou kunnen worden gewijzigd, heeft geen grondslag want het is niet noodzakelijkerwijze wenselijk dat een rechtsregel moeilijk te wijzigen is en om die reden eerder in een wet dan in een besluit wordt geformuleerd (33/93, B.2).

194. In dezelfde zin oordeelde het Hof dat wetsbepalingen die de inhoud van aan de beoordeling van de Raad van State voorgelegde koninklijke besluiten weergeven en ze intrekken, tot gevolg hebben de Raad van State te verhinderen zich ten gronde uit te spreken over de eventuele onregelmatigheid van deze besluiten, waardoor de categorie van burgers op wie die koninklijke besluiten van toepassing waren, op ongelijke wijze wordt behandeld vergeleken met de andere burgers, wat betreft de jurisdictionele waarborg toegekend bij artikel 14 van de gecoördineerde wetten op de Raad van State (46/93, B.4; vgl. ook 84/93, B.4 en 5/94, B.6, met betrekking tot de vervanging door een wettelijke norm van een koninklijk besluit inzake de criteria en modaliteiten van terugvordering van begrotingsoverschrijding bij de laboratoria voor klinische biologie, ter voorkoming van een beoordeling ten gronde ervan door de Raad van State, waarbij niet alleen werd gewezen op de waarborg van artikel 14 van de gecoördineerde wetten op de Raad van State maar tevens op de waarborg van de artikelen 144, 145 en 159 van de Grondwet en andere internationaalrechtelijke bepalingen).

2° Motieven van wettelijke validering die geen inbreuk vormen op het recht op toegang tot de rechter

195. VALIDERING INGEVOLGE BETWISTING VAN DELEGATIE AAN DE UITVOERENDE MACHT — Door bij wet een aangelegenheid te regelen waarover de betwiste koninklijke besluiten handelden, had de wetgever de bedoeling zelf

een bevoegdheid uit te oefenen waaromtrent werd betwist dat hij ze had gedelegeerd. In een dergelijk geval staat het loutere bestaan van een beroep voor de Raad van State tegen die koninklijke besluiten er niet aan in de weg dat aan de onregelmatigheden waarmee de bestreden handeling zou kunnen zijn aangetast, wordt verholpen, zelfs vóór de uitspraak over het beroep bij de Raad van State (46/93, B.6.1 en B.7).

196. VALIDERING TER VERSTEVIGING VAN DE CONTROLE OP EEN MACHTIGING AAN DE UITVOERENDE MACHT — Een door een wet ingestelde procedure van bekrachtiging door de wetgever is niet in strijd met de artikelen 10 en 11 van de Grondwet wanneer zij de controle van de wetgever op de uitoefening van de machtiging die hij aan de Koning geeft, verstevigt, nu niet kan worden aangenomen dat een dergelijke wet beoogde de bij artikel 159 van de Grondwet ingestelde wettigheidstoetsing te verlammen (34/93, B.7; 73/93, B.2). De omstandigheid dat de verordeningsbepaling door de Raad van State is geschorst, kan de wetgever er niet van weerhouden een bevoegdheid uit te oefenen die hij zich uitdrukkelijk heeft voorbehouden (73/93, B.2).

197. WETGEVEND OPTREDEN TOT HERSTEL VAN DE RECHTSZEKERHEID — Het Arbitragehof verwierpt het beroep tot vernietiging van een bepaling waarbij, in toepassing van artikel 182 van de Grondwet, een voordien in een voor de Raad van State betwiste administratieve richtlijn opgenomen aangelegenheid inzake het statuut van de militairen bij wet wordt geregeld, waarbij het Hof er in het bijzonder rekening mee hield dat de wetgever in de toekomst iedere betwisting met betrekking tot die aangelegenheid wou vermijden, dat er weliswaar hangende procedures voor de Raad van State waren maar dat daarin over die richtlijn nog geen uitspraak ten gronde werd gedaan en een verzoek tot schorsing wegens gebrek aan ernst van de middelen was verworpen en dat de aangelegenheid behoorde tot de toegewezen bevoegdheid van de wetgever (81/95, B.7.2.2 tot B.7.2.5; vgl. 53/92, 3.B.1, met betrekking tot een wetbepaling die tot doel heeft aan de beroepsorganisaties de hun ontbrekende machtiging toe te kennen, maar die niet tot doel heeft door de Raad van State vernietigde administratieve handelingen te bevestigen, zodat niet aan een categorie van rechtsonderhorigen een essentiële jurisdictionele waarborg wordt ontnomen; *adde* 82/96, B.1 tot B.6, met betrekking tot validering van benoemingen met het oog op het beëindigen van de onzekerheid over de rechtspositie van personeelsleden wier benoeming ter discussie was gesteld door het Rekenhof waarbij het Arbitragehof ingaat op de doelstelling — niet een loutere bekrachtiging van onwettige toestanden maar het geldig verklaren in zekere mate van benoemingen waarvan de juridische grondslag ter discussie stond — en wijst op de concrete voorwaarden die de wetgever stelde met het oog op regularisatie; *cfr. infra*, nrs. 200 e.v.).

198. DE VERSCHILLENDE DRAAGWIJDTE VAN DE WETTELIJKE MAATREGEL — De vaststelling dat de draagwijdte van de wettelijke regeling van een aangele-

genheid aanzienlijk verschilt van de draagwijdte van een regeling van dezelfde aangelegenheid bij koninklijk besluit dat voor de Raad van State wordt betwist, kan een verantwoording bieden voor het verschil in behandeling dat voortvloeit uit de omstandigheid dat die bepalingen tot gevolg hebben gehad de Raad van State te verhinderen zich uit te spreken over de wettigheid van deze besluiten (46/93, B.8 en B.9). In een dergelijk geval kan er overigens nauwelijks nog sprake zijn van wettelijke validering aangezien het onderwerp van beide soorten van bepalingen niet langer identiek is.

199. VEELVOUDIGE REDENGEVING — Ook een combinatie van voormelde motieven van wettelijke validering kunnen in aanmerknig komen ter verantwoording van een wetgevend optreden. Bij de beoordeling van het Vlaamse Duinendecreet stelde het Hof vast dat de decretaale bekrachtiging van de besluiten van de Vlaamse Regering betreffende de aanwijzing van het beschermd duingebied en van de voor het duingebied belangrijke landbouwgebieden was ingegeven door de overweging *primo*, dat een dergelijke aanwijzing vanuit praktisch oogpunt niet door de decreetgever zou kunnen geschieden, doch diende opgedragen te worden aan de Regering, *secundo*, dat de aanwijzing bij uitvoeringsbesluit, van percelen als beschermd duingebied of voor het duingebied belangrijke landbouwgebieden resulteerde in een onmiddellijk bouwverbod, waarmee inzonderheid werd afgeweken van wetkrachtige bepalingen inzake ruimtelijke ordening en stedenbouw, waardoor zich een probleem van hiërarchie tussen wetgevende normen en uitvoeringsbepalingen voordeed, dat alleen door de decreetgever zelf kon worden opgelost (zie hoger, voorkoming van betwisting omtrent bevoegdheid van de uitvoerende macht en herstel van de rechtszekerheid) en *tertio*, dat aldus beoogd werd de Vlaamse Raad ertoe in staat te stellen de overeenstemming tussen uitvoeringsbesluiten en decreet na te gaan (zie hoger, versteviging van de controle op een verleende machtiging). Aldus werd de ingestelde procedure van bekrachtiging bij decreet niet in strijd geacht met het gelijkheidsbeginsel, aangezien die regeling niet is ingegeven door de bedoeling aan de betrokken eigenaars van percelen een jurisdictionele waarborg te ontnemen die aan alle burgers wordt geboden, maar in hoofdzaak verantwoord is door de doelstelling van het decreet, te weten een vlugge en doeltreffende bescherming van de duinen en van de voor het duingebied belangrijke landbouwgebieden (41/95, B.6.2 en B.6.3; 24/96, B.4.4 en B.4.6).

c) Corrigerend wetgevend optreden

200. Aan het recht op toegang tot de rechter wordt geen afbreuk gedaan door het feit dat na de vernietiging van administratieve rechtshandelingen van een onbevoegde normgever, de bevoegde normgever optreedt teneinde een identieke doelstelling te verwezenlijken, op voorwaarde dat geen afbreuk wordt gedaan aan het voordeel dat uit de vernietiging van de administratieve rechtshandelingen voortvloeide.

Het bestaan van een dergelijke voordeel is steeds relatief: in kracht van rechterlijk gewijsde gegane rechterlijke beslissingen die een koninklijk besluit in verband met terugbetalingen, op grond van artikel 159 van de Grondwet buiten toepassing hebben gelaten, beletten weliswaar dat diegenen die ze hebben verkregen gedwongen worden tot terugbetalingen met toepassing van het onwettig verklaarde besluit, maar doen ten gunste van de betrokken partijen — en nog minder ten gunste van diegenen die geen partij waren in die gedingen — geen onaantastbaar recht ontstaan om voor altijd van iedere terugbetaling te zijn vrijgesteld, als een nieuwe vordering tot terugbetaling op een nieuwe akte zou steunen die onbetwistbaar wettig is. Het enkele feit dat die nieuwe akte uitgaat van de wetgever kan — behoudens het onderzoek van de grondwettigheid ervan — niet als een schending van het gelijkheidsbeginsel worden aangemerkt (84/93, B.7; 5/94, B.9).

201. De wetgever die geconfronteerd wordt met tegengestelde rechterlijke beslissingen, waarbij een uitvoeringsbesluit onwettig respectievelijk wettig werd verklaard, en de onwettigheid werd gesteund op de niet-naleving van vormvoorschriften en de schending van het gelijkheidsbeginsel, kan oordelen dat de rechtszekerheid in het gedrang kwam door het naast elkaar bestaan van uiteenlopende beoordelingen van de rechtsgeldigheid van eenzelfde regeling. Als hij een nieuwe handeling vaststelt, die het Arbitragehof kan toetsen, maakt hij geen inbreuk op het grondbeginsel van de Belgische rechtsorde dat rechterlijke beslissingen slechts door het aanwenden van rechtsmiddelen kunnen worden gewijzigd, zelfs niet indien de rechterlijke waarborgen niet dezelfde zijn ten aanzien van een koninklijk besluit als ten aanzien van een wet, nu dat verschil objectief verantwoord is, want het houdt verband met het verschil dat de Grondwetgever in het leven heeft geroepen, inzake de toetsing van de rechtsgeldigheid tussen wettelijke en bestuursrechtelijke handelingen (84/93, B.5 en B.6; 5/94, B.7 en B.8).

202. Het bestaan van een beroep voor de Raad van State verhindert niet dat de onregelmatigheden waarmee de voor hem bestreden handeling zou kunnen zijn aangetast, zelfs vóór de uitspraak over het genoemde beroep, zouden kunnen worden verholpen; de vernietiging van een administratieve maatregel — en het gezag van gewijsde dat aan die beslissing tot vernietiging is verbonden — betekent niet dat de aangelegenheid, onderwerp van die maatregel, niet opnieuw kan worden geregeld. Integendeel, de vereisten van de goede werking van de openbare diensten kunnen impliceren dat de vernietigde akte wordt hersteld, voor zover de nieuwe akte niet is aangetast door de vormgebreken die door de Raad van State zijn vastgesteld. Dat de wetgever, door in de plaats te treden van de Koning, het herstel heeft doorgevoerd, wordt verantwoord door de omstandigheid dat de wetgever zelf de bevoegdheden wou uitoefenen waartoe hij de Koning had gemachtigd; zodoende heeft de wetgever de waarborg die het beroep bij de Raad van State biedt, niet uitgehold (87/95, B.2.6).

203. In die zin oordeelde het Arbitragehof dat de wetsebepaling waardoor de inhoud van een intussen door de Raad van State vernietigd koninklijk besluit tot instelling van bepaalde heffingsrechten werd overgenomen, niet tot gevolg heeft de bedrijven waarop dat koninklijk besluit van toepassing was, het voordeel van die vernietiging te ontnemen, dat bestaat in het recht om voor de burgerlijke rechtscolleges de terugbetaling van de onwettig geïnde rechten te vorderen. De vernietiging van een administratieve maatregel door de Raad van State doet niet in het voordeel van die bedrijven het onaantastbare recht ontstaan om voor altijd van de betaling van dergelijke rechten te worden vrijgesteld, ook indien die rechten gebaseerd zouden zijn op een nieuwe handeling waarvan de geldigheid zou zijn vastgesteld. In die omstandigheid doet het feit dat de bestreden bepaling tot gevolg heeft met terugwerkende kracht aan die ondernemingen de betaling op te leggen van rechten die identiek zijn met die waarvan zij de vrijstelling hadden verkregen, geen afbreuk aan het recht op toegang tot een rechtbank, noch aan het recht op daadwerkelijke rechtshulp voor een nationale instantie, noch aan het gezag van gewijsde van de beslissingen van de Raad van State, noch aan het beginsel van de scheiding der machten, en nog minder aan dat van de onafhankelijkheid van de magistratuur (87/95, B.2.5 en B.2.9).

204. Ofschoon in die zaak het recht op toegang tot de rechter niet echt ter discussie stond maar wel de techniek van de wettelijke validering, mag in dit kader toch worden gewezen op het arrest waarin het Hof een oordeel diende te vellen over de wet betreffende het bevestigen van de heffing en de inning van de opcentiemen op de onroerende voorheffing van de provincie Brabant voor 1988, waarbij een oplossing werd gezocht voor de wettelijke onmogelijkheid waarin de provincie Brabant zich bevond om de vernietigde akte te herstellen, dat wil zeggen het aannemen van een verordening in 1990 of 1991 met terugwerkende kracht tot 1988, teneinde de betrokken provincie de financiële en administratieve moeilijkheden te besparen die zouden zijn ontstaan als gevolg van de onmogelijkheid om de vernietigde akte te herstellen. Nadat de bevoegdheid van de wetgever om op te treden was erkend — daarvoor baseerde het Hof zich op artikel 162 van de Grondwet dat voorziet in de mogelijkheid van het optreden van de wetgevende macht om te beletten dat het algemeen belang wordt geschaad door handelingen of het uitblijven van handelingen van de provinciale instellingen — stelde het Hof dat het gezag van gewijsde niet betekent dat de aangelegenheid die door een vernietigde akte was geregeld, niet opnieuw door een beslissing of een verordening zou kunnen worden geregeld, maar dat de vereisten voor de goede werking van de openbare diensten daarentegen vaak impliceren dat de vernietigde akte wordt hersteld, zonder dat die akte is aangetast door de vormgebreken die door de Raad van State zijn vastgesteld. Ofschoon dat herstel niet door de auteur van de vernietigde akte is verwezenlijkt kon de substitutie van de provinciale overheden door de wetgever haar verantwoording vinden in de artikelen 162 en 170 van de Grondwet, waaraan werd

toegevoegd dat de bestreden wet niet de bedoeling had gehad de werking van de Raad van State te dwarsbomen of het arrest waarin de akte van de provincieraad is vernietigd, te miskennen (67/92, B.6 tot B.11.2).

IV. Het recht op toegang tot de rechter en de opheffing van een norm met terugwerkende kracht

a) Beginsel

205. Het enkele feit dat de opheffing van een norm met terugwerkende kracht implicaties heeft voor een beroep dat hangende is bij de Raad van State, betekent niet dat het grondwettelijk gelijkheidsbeginsel zou zijn geschonden doordat afbreuk zou worden gedaan aan de jurisdictionele waarborgen die aan alle burgers worden geboden. Dat zou slechts het geval zijn wanneer het enige of hoofdzakelijke doel dat met de retroactiviteit wordt beoogd, erin zou bestaan de beslechting van een of meer rechtsgedingen in een bepaalde zin te beïnvloeden of rechtscolleges te beletten over een bepaalde rechtsvraag uitspraak te doen, zonder dat uitzonderlijke omstandigheden aanwezig zijn die dat redelijkerwijze kunnen verantwoorden (30/95, B.13 en B.14; voor een vergelijkbaar standpunt in verband met een koninklijk besluit dat door het Hof diende te worden toegepast in het kader van zijn bevoegdheid tot toetsing van een ordonnantie aan de bevoegdheidsverdelende regels en met de relatie van een dergelijke terugwerking tot artikel 2 B.W., zie 31/95, B.3.4 tot B.3.6; 45/95, B.4.4 tot B.4.6).

206. Later lijkt het Hof iets veeleisender geweest te zijn. De terugwerkende kracht van wetbepalingen, die van die aard is dat zij rechtsonzekerheid in het leven kan roepen, kan enkel worden verantwoord op grond van bijzondere omstandigheden, inzonderheid wanneer zij onontbeerlijk is voor de goede werking of de continuïteit van de openbare dienst. Indien bovendien blijkt dat de terugwerkende kracht van de wetskrachtige norm tot gevolg heeft dat de afloop van een of meer gerechtelijke procedures in een welbepaalde zin wordt beïnvloed of dat rechtscolleges verhinderd worden zich uit te spreken over een welbepaalde rechtsvraag, vergt de aard van het in het geding zijnde beginsel dat uitzonderlijke omstandigheden een verantwoording bieden voor dat optreden van de wetgever, dat ten nadele van een categorie van burgers inbreuk maakt op de jurisdictionele waarborgen die aan allen worden geboden (64/97, B.5).

b) Casuïstiek

207. De opheffing met retroactieve werking van bepalingen van een koninklijk besluit door een wetskrachtige norm die verantwoord is door de zorg om de fundamentele opties van de aan gang zijnde onderwijs Hervorming te vrijwaren en te beletten dat het onverkort toepassen van het vroegere personeelsstatuut die opties zou doorkruisen, kan in haar retroactieve werking niet worden beschouwd als een onverantwoorde inmenging in een annulatiebe-

roep dat bij de Raad van State aanhangig is; zij doet in het genot van de jurisdictionele waarborgen toegekend bij artikel 14 van de gecoördineerde wetten op de Raad van State geen onderscheid ontstaan waarvoor geen objectieve en redelijke verantwoording zou bestaan (30/95, B.15).

208. De terugwerkende kracht van een bepaling, die tot (gewild) gevolg heeft dat de afloop van hangende rechtsgedingen in een welbepaalde zin wordt beïnvloed, terwijl het Hof niet inziet — en de parlementaire voorbereiding niet aangeeft — welke uitzonderlijke omstandigheden een verantwoording zouden bieden voor de betwiste terugwerkende kracht, maakt zonder genoegzame verantwoording inbreuk op de jurisdictionele waarborgen van diegenen die in procedures zijn verwikkeld (64/97, B.5).

C. Recht op een eerlijke behandeling van zijn zaak

I. Beginselen

209. De beginselen van de eerbiediging van de rechten van de verdediging en van de eerlijke behandeling van de zaak, gewaarborgd bij artikel 6 E.V.R.M. impliceren het recht, voor de rechtzoekende, om te beschikken over de tijd of de faciliteiten die nodig zijn om zijn verdediging en argumentering voor te bereiden, op welk recht het grondwettelijke beginsel van gelijkheid en niet-discriminatie van toepassing is (19/95, B.2.4).

II. Het recht van verdediging

210. Het recht te worden bijgestaan door een advocaat maakt weliswaar deel uit van de uitoefening van het recht van verdediging, doch geen enkel algemeen rechtsbeginsel waarborgt het recht zich voor een rechtscollege te laten vertegenwoordigen door een advocaat. Wanneer de wetgever evenwel van oordeel is een bepaalde categorie van burgers die mogelijkheid van vertegenwoordiging te moeten ontnemen, moet hij zich hiervoor baseren op objectieve en redelijke overwegingen (6/94, B.4.2; 27/94, 4.2).

211. Dat de rechtzoekenden die niet over de financiële middelen beschikken die noodzakelijk zijn voor de betaling van de uitgifterechten, om hun verdediging te verzekeren of hun argumenten te laten gelden, geen andere mogelijkheid zouden hebben dan de stukken ter griffie te raadplegen of ze er te laten raadplegen door hun vertegenwoordiger, kan slechts een ongemak zijn en tast, gelet op die omstandigheid, de essentie van het recht van verdediging niet aan (19/95, B.2.5).

212. Het prijsgeven van de gewone strafprocedure, zij het dan objectief en redelijk verantwoord, ten gunste van de procedure waarin de wet van 30 juni 1971 betreffende de administratieve geldboetes voorziet, mag er niet toe leiden op buitensporige wijze de rechten van de verdediging te belemmeren.

Ofschoon ingevolge bepalingen van die wet, afzonderlijk beschouwd, de vervolgte persoon minder waarborgen geniet dan diegenen die voor de strafgerichten verschijnen, doet de door die wet ingevoerde bijzondere procedure, in haar geheel beschouwd, niet op onevenredige wijze afbreuk aan de rechten van de verdediging aangezien zij een beroep in rechte organiseert dat a posteriori de nadelen van de administratieve procedure opvangt, doordat het beroep bij de arbeidsrechtbank schorsende werking heeft, de rechten van de verdediging tijdens de procedure worden geëerbiedigd en de arbeidsrechtbank een toetsing met volle rechtsmacht uitoefent (72/92, B.4.4 en B.4.5).

III. Het beginsel van de „gelijkheid der wapens”

213. In de fase van de strafvordering voor de vonnisgerichten dient ook rekening te worden gehouden met het recht op een eerlijk proces en inzonderheid met het beginsel van de „wapengelijkheid” van de partijen, maar die beginselen hebben niet een zo verregaande draagwijdte dat zij elk verschil in behandeling tussen het openbaar ministerie en de verdachte in de weg zouden staan, aangezien, zowel in de fase van het vooronderzoek als tijdens de gehele strafvordering, een objectief verschil tussen de situatie van beiden bestaat, nu het openbaar ministerie, in het belang van de gemeenschap, de opdrachten van openbare dienst met betrekking tot de opsporing en de vervolging van de misdrijven vervult en de toepassing van de strafwet vordert, terwijl de verdachte zijn persoonlijk belang verdedigt (49/97, B.10 en B.11.1).

IV. Casuïstiek

a) Recht op tussenkomst in een gerechtelijke procedure

214. Het recht op tussenkomst van opvangouders in een gerechtelijke procedure maakt deel uit van de jurisdictionele waarborgen die aan alle burgers worden toegekend en uitdrukkelijk zijn bevestigd bij artikel 6 E.V.R.M., wanneer een betwisting betrekking heeft op een burgerlijk recht zoals het recht op het gezinsleven (47/96, B.4).

b) Procedureversnellende maatregelen

1° De rechtspleging voor het Arbitragehof

215. De rechtspleging waarbij de conclusies van de rechters-verslaggevers aan de partijen ter kennis worden gebracht, om hen er toe in staat te stellen hun standpunt ten aanzien van het opgeworpen probleem uiteen te zetten, beoogt het recht van de verzoeker op een behoorlijke rechtsbedeling te waarborgen (49/97, B.5.2).

216. In de voorafgaande rechtspleging is niet voorzien in het horen van de verzoekende partij op de openbare terechtzitting. De mogelijkheid waarover

de verzoekende partij beschikt om een memorie met verantwoording in te dienen nadat haar kennis is gegeven van de conclusies van de rechters-verslaggevers, waarborgt op voldoende wijze het contradictoire karakter van de procedure (55/97, 2.4).

2° De rechtspleging voor de Raad van State

217. In de gevallen waarin artikel 6.1 E.V.R.M. toepasselijk is op geschillen voor de Raad van State, kunnen de procedureregels op grond waarvan, ingeval de verzoekende partij de termijnen voor het toesturen van de memories niet in acht neemt, de afdeling administratie van de Raad van State zonder verwijl op advies van het auditoraat, de partijen gehoord, uitspraak doet waarbij het ontbreken van het vereiste belang wordt vastgesteld, geenszins worden beschouwd als een door die bepaling verboden belemmering van de toegang tot de rechter, temeer daar de verzoekende partij door de griffier van de Raad van State uitdrukkelijk wordt gewezen op de gevolgen van het niet in acht nemen van die formaliteit (27/97, B.9).

c) De afgifte van afschriften uit strafdossiers

218. Wanneer de wet voorziet in de afgifte van afschriften van de strafdossiers en die afgifte afhankelijk stelt van het betalen van een heffing mag zij niet ertoe leiden dat de rechtzoekende discriminerend zou worden behandeld in de uitoefening van het recht op een eerlijke behandeling van zijn zaak en van het recht van verdediging (19/95, B.2.4). De onmogelijkheid om over afschriften van de essentiële stukken van het strafdossier te beschikken kan, in bepaalde gevallen, de rechtzoekende verhinderen op nuttige wijze zijn argumenten te laten gelden en de voor zijn verdediging nodige adviezen, met name op technisch vlak, in te winnen. Door in geen enkele hypothese voor de rechtzoekenden die rechtsbijstand genieten en die per definitie niet over de noodzakelijke middelen beschikken om de uitgifterechten te betalen, de mogelijkheid te scheppen om gratis, zij het in debet, het afschrift van de stukken van het strafdossier te verkrijgen, bemoeilijkt de wetgever op een onevenredige manier de uitoefening van de rechten van de verdediging en van het recht op een eerlijke behandeling van de zaak (19/95, B.2.5 en B.3).

d) Bewijswaarde van het proces-verbaal van een belanghebbende verbalisant

219. Artikel 62 Wegverkeerswet dat de bijzondere wettelijke bewijswaarde bepaalt van de vaststelling van misdrijven met een vluchtig en kortstondig karakter, die wordt bemoeilijkt door de mobiliteit van het voertuig, schendt het gelijkheidsbeginsel in samenhang met het in artikel 6 E.V.R.M. gewaarborgde recht van een ieder op een eerlijke behandeling van zijn zaak, in zoverre die bepaling de rechter verplicht de bewijswaarde te aanvaarden van het proces-verbaal dat is opgesteld door de verbalisant die betrokken is bij de feiten die hij beweert vast te stellen (48/97, B.4.2; de bijzondere bewijswaarde als dusdanig houdt, gelet op de mogelijkheid het tegenbewijs te

leveren door alle wettelijke bewijsmiddelen die door de rechter worden beoordeeld, geen onredelijke beperking van het recht van verdediging in: 48/97, B.3.2 en B.3.3).

e) Bezwaarrecht van de feitelijk gescheiden echtgenoot

220. Ofschoon de afwijking, ten gunste van de feitelijk gescheiden echtgenoten, van het beginsel van de gezamenlijke inkohiering van de inkomstenbelasting op naam van gehuwde echtgenoten kan worden gewettigd op grond van de overweging dat men feitelijk gescheiden echtgenoten niet kan verplichten elkaar jaarlijks alle bestanddelen van hun persoonlijk inkomen mede te delen, verantwoordt niets evenwel de verschillende behandeling van beide categorieën van echtgenoten, ten aanzien van het recht om bezwaar in te dienen tegen de aanslag gevestigd op grond van de inkomsten van elk van beide echtgenoten. De interpretatie van de belastingbepaling die ertoe leidt dat aan de feitelijk gescheiden echtgenoot het fundamenteel recht van verdediging in de inkomstenbelastingen wordt ontzegd terwijl dat recht, op basis van dezelfde regels, is gewaarborgd aan de samenwonende echtgenoot, nu die echtgenoot over geen enkel rechtsmiddel beschikt om de belasting te betwisten die ten name van de andere echtgenoot is gevestigd en tot betaling waarvan hij gehouden zou kunnen zijn, houdt een schending van het gelijkheidsbeginsel in. Noch het oogmerk de fictieve scheidingen te ontmoedigen, noch de aard en de gevolgen van het instellen van een beroep, dat overigens alleen de correcte vestiging van de belasting beoogt, noch het vertrouwelijke karakter van het fiscale dossier kunnen verantwoorden dat wordt afgeweken van het fundamenteel recht om voor een rechtsinstantie de gegrondheid van een schuld te betwisten, zelfs als het een belastingschuld betreft en de schuldenaar krachtens een bij wet ingevoerde hoofdelijkheid gehouden is tot betaling ervan (39/96, B.3.3, B.4.1 en B.4.2; een ander ter beschikking staand recht van de feitelijk gescheiden echtgenoot werd geacht de aantasting van het recht van verdediging niet ten volle te kunnen verhelpen: 39/96, B.4.3).

f) Tegensprekelijk karakter van een deskundigenonderzoek

221. Het verschil in behandeling tussen de partijen voor burgerlijke gerechten en de partijen voor strafgerechten dat erin bestaat dat het verloop van het door de rechter bevolen deskundigenonderzoek enkel voor eerstgenoemden verplicht een contradictoir karakter vertoont, schendt het gelijkheidsbeginsel in de uitoefening van het recht van verdediging vermits het ontbreken van tegenspraak bij het deskundigenonderzoek voor het strafgerecht ertoe leidt dat het bewijs ten koste van een inbreuk op de rechten van de verdediging kan worden gezocht, aangezien die rechten pas tijdens de bespreking van het verslag in de loop van de debatten ter terechtzitting zullen kunnen worden uitgeoefend. De mogelijkheid om nadien een verslag van een gerechtelijke expertise te betwisten, waarborgt niet noodzakelijk de inachtna-

ming van de rechten van de verdediging aangezien talrijke elementen de mogelijkheid beperken om op nuttige wijze de conclusies te betwisten van een deskundigenonderzoek waaraan men niet heeft kunnen deelnemen (24/97, B.7).

g) Rechtspleging voor de herkeuringsraden

222. VERPLICHTING TOT EERBIEDIGING VAN HET RECHT VAN VERDEDIGING — Aangezien de geschillen die aan de herkeuringsraden worden voorgelegd rechtsvragen kunnen oproepen, zoals aangetoond door de bepaling die voorziet in de mogelijkheid om de beslissingen van de herkeuringsraden te bestrijden met een voorziening in cassatie, dient de rechtspleging die voor de herkeuringsraden moet worden gevolgd, het recht van verdediging te eerbiedigen, omdat dit een algemeen rechtsbeginsel is. Tot het recht van verdediging behoort het recht om zich door een advocaat te laten bijstaan. Door die bijstand op de terechtzittingen van de herkeuringsraden niet toe te staan, miskent de wetgever het recht van verdediging van een categorie van burgers en roept hij een onderscheid in het leven dat, gelet op de ter zake geldende beginselen, niet wordt verantwoord door de tijdens de parlementaire voorbereiding aangevoerde overwegingen, met name, dat het naar goed recht en in het belang van de dienstplichtige zelf dienstig zou gebleken zijn te eisen dat de gevolgmachtigde van de aanvrager de hoedanigheid van doctor in de geneeskunde heeft, daar voor de herkeuringsraden alleen aangelegenheden in verband met de lichamelijke geschiktheid of ongeschiktheid zouden worden behandeld en geen enkele overweging van juridische aard bij de door die raden te nemen beslissingen zou voorzien worden, en de maatregel zodoende aan bepaalde misbruiken een eind zou maken (6/94, B.2 en B.4.1; 27/94, 4.1).

223. VERTEGENWOORDIGING DOOR EEN ADVOCaat — Ofschoon het recht zich voor een rechtscollege door een advocaat te laten vertegenwoordigen, door geen enkel algemeen rechtsbeginsel wordt gewaarborgd, dient de wetgever die van oordeel is een bepaalde categorie van burgers de mogelijkheid van vertegenwoordiging te moeten ontnemen, zich hiervoor te baseren op objectieve en redelijke overwegingen. Wanneer de wetgever, die vermag misbruiken tegen te gaan die in bepaalde rechtsplegingen zouden zijn begaan, niet precies aantoot — en het Hof niet inziet — welke misbruiken zouden moeten worden tegengegaan, bestaat voor de maatregel waarbij dat recht van vertegenwoordiging wordt ontzegd geen objectieve en redelijke verantwoording (6/94, B.4.2; 27/94, 4.2).

h) Beperkt verweer in het kader van de wetgeving betreffende de tegemoetkomingen aan gehandicapten

224. De maatregel waarbij gehandicapten in het kader van de wetgeving betreffende de tegemoetkomingen aan gehandicapten, in tegenstelling tot

andere sociaal-gerechtigden, voor de rechter geen aanspraken kunnen doen gelden die zij niet eerst voor het bestuur hebben aangediend en waarbij zij zich dienaangaande niet kunnen beroepen op artikel 807 Ger.W., zou slechts een schending van het gelijkheidsbeginsel inhouden mocht daardoor hun situatie op onevenredige wijze worden geraakt, afgewogen tegenover de noodzaak van een multidisciplinair voorafgaand onderzoek van zowel hun gezondheids- als inkomenstoestand. Het gelijkheidsbeginsel is evenwel niet geschonden nu zij steeds een nieuwe aanvraag kunnen indienen, volgens een gemakkelijk toegankelijke en kosteloze procedure, de behandelende ambtenaar ter beschikking moet zijn om nadere inlichtingen te verschaffen, tegen iedere ministeriële beslissing een beroep kan worden ingesteld bij de arbeidsrechtbank, die te dien aanzien volle rechtsmacht heeft, terwijl hen op dat recht op beroep moet hun worden gewezen en de proceskosten voor de arbeidsgerechten door de overheid worden gedragen en het beroep bij de arbeidsrechtbank beantwoordt aan de eisen van artikel 6.1 E.V.R.M., gesteld dat die bepaling van toepassing zou worden geacht op betwistingen met betrekking tot aanspraken op tegemoetkomingen als die voor gehandicapten (82/97, B.5 en B.6).

D. Recht op behandeling van de zaak door een onafhankelijke en onpartijdige rechter

I. Evaluatie van het begrip „onpartijdige rechter”

225. Het Arbitragehof sluit zich in zijn rechtspraak aan bij het standpunt van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens, dat heeft geoordeeld dat artikel 6.1 E.V.R.M. toepasselijk kan zijn op een grondwettelijk hof, in welk geval, bij de beoordeling van het vereiste van een „onpartijdige rechter” de optiek van de rechtzoekende in aanmerking wordt genomen, maar geen doorslaggevende rol speelt. „Wat wel doorslaggevend is, is de vraag of de vrees van de betrokkene als objectief verantwoord kan worden beschouwd” (35/94 en 36/94, B.3.2 en 49/97, B.6).

II. Rechtspleging voor het Arbitragehof

226. ALGEMEEN — Het Arbitragehof is een rechtscollege dat als dusdanig gehouden is het algemeen rechtsbeginsel van de subjectieve en objectieve onpartijdigheid van de rechter te eerbiedigen (35/94, B.2.1; 36/94, B.2.1; 49/97, B.3.1).

227. DEELNAME VAN EEN RECHTER AAN DE TOTSTANDKOMING VAN DE BETWISTE NORM — De deelneming aan de totstandkoming van een wet door een parlamentslid volstaat niet om te twijfelen aan de onpartijdigheid waartoe hij zal gehouden zijn wanneer hij, in zijn hoedanigheid van rechter die voor het leven benoemd is, onafhankelijk is en aan een strikt stelsel van onverenigbaarheden is onderworpen, zal geroepen worden de grondwettigheid te

toetsen van die wet binnen een collegiaal rechtscollege waarbij een verzoek tot vernietiging is aanhangig gemaakt. Het standpunt waarop een vertegenwoordiger van de Natie zich heeft geplaast om stelling te nemen ten aanzien van een beleid en de wetgevende handelingen waardoor het ten uitvoer wordt gelegd, is immers niet vergelijkbaar met dat van de rechter die gespecialiseerd is in de juridische beoordeling van de grondwettigheid van dergelijke handelingen (35/94, B.2.2; 36/94, B.2.2).

In concreto werd geoordeeld dat de deelneming van een senator aan de totstandkoming van een wet, die erin bestond samen met de meerderheid waarvan zijn fractie deel uitmaakte, een ja-stem uit te brengen over die wet, en amendementen van de oppositie te verwerpen, niet volstond om een objectieve verantwoording te bieden voor de bezorgdheid van de verzoevende partijen ten aanzien van de geschiktheid van die senator die rechter geworden is om in onpartijdigheid de grondwettigheid van de bestreden norm na te gaan (35/94 en 36/94, B.4).

228. VERDERZETTING VAN DE GEWONE RECHTSPLEGING NA VOORAFGAANDE RECHTSPLEGING — Gelet op de doelstelling van de voorafgaande rechtspleging, die erin bestaat de rechtspleging te versnellen én het tegensprekelijke karakter ervan te verzekeren, meent het Arbitragehof dat de onpartijdigheid van de rechters-verslaggevers niet is aangetast door het feit dat, nadat zij hebben geoordeeld dat zij ertoe zouden kunnen worden gebracht aan het Hof voor te stellen de zaak af te doen met een onmiddellijk antwoord, het Hof heeft beslist de zaak overeenkomstig de gewone rechtspleging voort te zetten (49/97, B.7).

III. Samenstelling van de tuchtrechtscolleges

229. Tot de rechten en vrijheden die aan de Belgen zijn toegekend en die bijgevolg krachtens artikel 11 van de Grondwet zonder discriminatie moeten worden verzekerd, behoort niet een recht om in tuchtzaken te worden berecht door een orgaan waarvan de samenstelling van collegiale aard zou zijn (76/92, B.3).

E. Verbod van terugwerkende kracht van de strafwet

230. De invoering van straffen waarin niet was voorzien op het ogenblik waarop het misdrijf is gepleegd, veroorzaakt een rechtsonzekerheid die niet vatbaar is voor verantwoording en bij artikel 2 Sw. wordt getracht die af te schaffen, maar die bepaling geldt niet in gelijke mate voor de maatregel waarbij de verjaringstermijn voor de bestraffing van feiten die reeds als misdrijven strafbaar zijn, wordt verlengd zodat die feiten nog kunnen worden gestraft na het verstrijken van de (aanvankelijk) verwachte termijn van verjaring. Door niet te voorzien in een overgangsmaatregel ten gunste van de beklaagden voor wie een verjaringstermijn van de strafvordering van drie

jaar, die reeds gestuit was volgens de criteria van een oude wet, door een nieuwe wet op vijf jaar wordt gebracht, heeft de wetgever het gelijkheidsbeginsel, afzonderlijk of in samenhang met artikel 2 Sw. of met de artikelen 6 en 7 E.V.R.M. niet geschonden (46/96, B.6 en B.7).

F. Recht op dubbele aanleg

231. Het recht op een dubbele aanleg wordt niet gewaarborgd door artikel 6, eerste lid, E.V.R.M., noch is het een algemeen rechtsbeginsel. Bovendien maakte België bij artikel 14, § 5, I.V.B.P.R. een aantal voorbehouden die overeenstemmen met de uitzonderingen in artikel 2 Zevende Protocol E.V.R.M. (Alen, A., *Handboek van het Belgisch Staatsrecht*, o.c., nr. 600). In die zin oordeelde ook het Arbitragehof dat een algemeen beginsel van de dubbele aanleg niet bestaat (73/92, B.7; 43/93, B.7; 69/93, B.3.4; 82/93, B.5.3; 44/95, B.5; 75/95, B.5). Dat belet evenwel niet dat de wetgever, wanneer hij in het rechtsmiddel van het hoger beroep voorziet, verplicht is geen discriminerende ontvankelijkheidsvereisten te stellen (73/92, B.7; 43/93, B.7; 69/93, B.3.4; 82/93, B.5.3; 44/95, B.5; 75/95, B.5; 60/96, B.5 en B.7). Voor de toepassingen, zie gerechtelijk recht (en arresten 73/92, 43/93, 69/93, 82/93, 44/95, 75/95, 60/96).

§ 4- Recht op eerbiediging van het privé- en gezinsleven

A. Recht op eerbiediging van het privé-leven

I. Beginselen

232. De bekendmaking aan de gemeente van de installatie van een vermogensbegrenzer bij een particulier heeft betrekking op een aspect van het privé-leven dat wordt beschermd bij artikel 8 E.V.R.M. en kan inbreuk maken op de eer en de goede naam die bij artikel 17 I.V.B.P.R. worden beschermd. In de inmenging in de privacy kan wel worden voorzien onder de bij artikel 8 E.V.R.M. bepaalde voorwaarden (14/93, B.2.9 tot B.2.11; impliciet tevens in 4/96, B.4, waarin de mogelijkheid van de administratie om na te gaan of de samenwoning van echtgenoten werkelijk en duurzaam is ter discussie stond).

II. Casuïstiek (zie eveneens § 4, B)

a) Mededeling aan de gemeente van maatregelen van nutsbedrijven ten aanzien van private personen

233. De bepaling op grond waarvan het electriciteitsbedrijf schriftelijk aan de gemeente meldt dat bij een gezin een vermogensbeperker is geïnstalleerd, hetzij omdat het zijn schulden niet betaald, hetzij omdat de consument er zelf om heeft gevraagd, betreft de bekendmaking van een aspect van het privé-

leven dat wordt beschermd bij artikel 8 E.V.R.M. en kan inbreuk maken op de eer en de goede naam die bij artikel 17 I.V.B.P.R. worden beschermd. Die inmenging in de privacy, waarin wordt voorzien door een wet in de zin van artikel 8 E.V.R.M., kadert in maatregelen die, door het verbieden van het afsluiten van de stroom, ertoe strekken de gezondheid te beschermen van een categorie van personen met beperking evenwel van de rechten van andere personen, is in overeenstemming met het nagestreefde doel en is niet onevenredig, te meer daar de betrokken wetgevende ingreep er tevens toe strekt de begeleiding van de betrokken personen te verzekeren — wat veronderstelt dat hun identiteit is gekend — en aan die mededeling geen enkele publiciteit wordt gegeven, mede omdat de personen die de informatie zullen ontvangen, door het beroepsgeheim gebonden zijn. Van een schending van het recht op privacy is evenmin sprake wanneer de consument zelf om de plaatsing van de vermogensbeperker heeft verzocht, vermits hij zich ertegen kan verzetten dat zijn identiteit aan de gemeente wordt bekendgemaakt (14/93, B.2.9 tot B.2.11).

b) Kenbaar maken van overtuiging door ambtenaren

234. De bepaling tot waarborging van de bescherming van de ideologische en filosofische strekkingen die er, door het voorschrijven van de noodzaak van een evenwicht tussen die strekkingen bij de aanwerving en bevordering van de ambtenaren van de culturele instellingen en inrichtingen, noodzakelijk toe leidt dat die ambtenaren, ondanks hun verdiensten, wegens hun ideologische of filosofische overtuiging kunnen worden achtergesteld, stelt een ongelijke behandeling in die wordt bepaald door de overtuiging van elk individu en zet onder meer de beginselen met betrekking tot het privé-leven op de helling (86/93, B.5; 7/94, B.5; *cfr. infra*, bij vrijheid van meningsuiting). In dezelfde zin kan de toegang tot bestuursdocumenten worden beperkt (*cfr. infra*, § 4, B).

c) Mededeling van deelnemingen en hoedanigheden in andere rechtspersonen

235. De maatregel waarbij de vennootschappen, de vennoten en de personen die verstrekkingen van klinische biologie uitoefenen, verplicht worden hun deelnemingen en hoedanigheden in andere rechtspersonen of vennootschappen mede te delen, zou kunnen gezien worden als een inmenging in het recht op eerbiediging van het privé-leven, in zoverre zij een categorie van personen verplicht tot een mededeling van gegevens die verder gaat dan die waarin onder meer het gemeen recht van de vennootschappen voorziet, doch zij is verantwoord in zoverre zij in verband staat met de doelstellingen van de wet, met name volledig het doorzichtigheidsdoel te verwezenlijken in de sector van de klinische biologie wordt nagestreefd en onontbeerlijk is voor de controle van de ingevoerde verbodsbepalingen (22/94, B.10.1 en B.10.2; 37/94, B.9.3 en B.9.4).

d) De bewaking van privé-communicatie en -telecommunicatie

236. Door, anders dan voor andere dragers van het beroepsgeheim, te voorzien in zeer stringente voorwaarden waaronder privé-communicatie en -telecommunicatie van de advocaten en de artsen kan worden bewaakt, beoogde de wetgever de rechten van de verdediging en het recht op eerbiediging van het privé-leven in zijn meest persoonlijke aspect ten volle te vrijwaren, gelet op de de waarden die in het geding zijn wanneer de artsen of de advocaten optreden. Het gelijkheidsbeginsel vereist niet dat diezelfde beperkingen worden opgelegd voor het bewaken van privé-communicatie en telecommunicatie van andere dragers van het beroepsgeheim (26/96, B.4).

B. Recht op eerbiediging van het gezinsleven

I. Draagwijdte

237. Zonder ze te moeten combineren met de artikelen 8 en 14 E.V.R.M., waarborgen de artikelen 10 en 11 van de Grondwet impliciet het recht van een ieder op de eerbiediging van zijn gezinsleven, zonder enig onderscheid, onder meer gegrond op het geslacht (63/92, B.4.3).

238. Artikel 22 van de Grondwet, gelezen in samenhang met artikel 8 E.V.R.M., waarborgt het genot van het recht op eerbiediging van het gezinsleven zowel aan de ouders als aan de kinderen en kan ook toepassing vinden op de betrekkingen tussen een kind en zijn opvangouders. Het recht op de eerbiediging van het privé-leven en het gezinsleven houdt voor ieder van de betrokken personen het recht in om te kunnen tussenkomen in een gerechtelijke procedure die gevolgen kan hebben voor zijn gezinsleven, recht dat aan de opvangouders niet kan worden ontegd dan om een van de redenen in artikel 8.2 E.V.R.M. (47/96, B.4).

239. Het recht van een man op eerbiediging van zijn gezinsleven houdt niet het recht in om een kind te erkennen dat niet het zijne is (63/92, B.4.3).

II. Het recht om te huwen

240. Uit het recht op eerbiediging van het privé-leven en het gezinsleven, gewaarborgd bij artikel 22 van de Grondwet en bij artikel 8 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens, volgt de vrijheid te huwen en te scheiden (4/96, B.18).

III. Casuïstiek

a) Erkenning van een overspelig kind a patre

241. Door te bepalen dat het verzoek tot homologatie van de erkenning van een overspelig kind a patre door de rechtbank enkel kan worden afgewezen indien wordt bewezen dat de verzoeker niet de vader is, heeft de wetgever de aantasting van de belangen van het wettige gezin niet aangezien als een reden om dat verzoek af te wijzen doch heeft hij voorrang willen verlenen aan het fundamentele recht van het betrokken kind op eerbiediging van zijn gezinsleven (38/93, B.5 en B.6: het Hof aanvaardt vervolgens niet dat de echtgenote van de vader van het overspelige kind a patre op absolute wijze de met de vaststelling van de afstammingsband verbonden naamswijziging van het kind kan verhinderen, nu de wetgever de vaststelling van de afstammingsband niet ondergeschikt heeft gemaakt aan de belangen van het wettige gezin en de rechter geen enkele bevoegdheid is verleend om de weigering van de wettige echtgenote te beoordelen).

b) Vernietiging van de vaststelling van de band van afstamming van het buiten het huwelijk geboren kind

242. Door, in het belang van het kind, de vernietiging mogelijk te maken van de vaststelling van de band van afstamming tussen een man van wie niet bewezen is dat hij niet de vader is en een minderjarig, niet ontvoegd kind, geboren buiten het huwelijk, van wie de moeder onbekend, overleden of in de onmogelijkheid is haar wil te kennen te geven, terwijl een identiek beroep niet is voorgeschreven voor de vaststelling, in dezelfde omstandigheden, van de afstamming van moederszijde, doet de wetgever op een discriminerende manier afbreuk aan het recht van die man op de eerbiediging van zijn gezinsleven. Geen van de aangevoerde argumenten kan verantwoorden dat de vaststelling van de afstamming van vaderszijde kan worden onderworpen aan een controle die niet bestaat voor de vaststelling van de afstamming van moederszijde (62/94, B.5 en B.6).

c) Controle van de gezinstoestand

243. Wanneer bepaalde rechten afhankelijk zijn van het bestaan van een gezin en die voorwaarde in overeenstemming is met het nagestreefde doel, moet de overheid kunnen nagaan of die voorwaarde is vervuld, voor zover de wetgever geen onevenredige inmenging toestaat in het privé-leven en het gezinsleven van diegenen bij wie dat onderzoek wordt verricht (4/96, B.10 en B.19). De bepaling waardoor de administratieve overheid in de mogelijkheid wordt gesteld na te gaan of de samenwoning van de echtgenoten werkelijk en duurzaam is wanneer het een huwelijk betreft tussen twee personen die geen onderdaan zijn van de Europese Unie, maakt een inmenging mogelijk in het privé- en het gezinsleven die slechts toelaatbaar is wanneer zij voldoet aan de vereisten van artikel 8, § 2, E.V.R.M. (4/96, B.11).

244. Door de voorwaarde dat de echtparen van vreemdelingen die geen onderdanen zijn van een Lid-Staat van de Europese Unie en de gezinshereniging genieten, zich niet alleen in de rechtssituatie van echtgenoten maar bovendien in de feitelijke situatie van samenwonende echtgenoten bevinden, menkt de wetgever zich in het privé-leven van de betrokkenen op een manier die niet onevenredig is, voor zover die vereiste zich ertoe beperkt de administratieve overheid in de periode voor de beslissing tot toelating in de gelegenheid te stellen, binnen een redelijke termijn, na te gaan of de samenwoning werkelijk en duurzaam is, vermits een dergelijke controle een inmenging in het privé-leven van de betrokkenen vormt die toegestaan is door artikel 8, tweede lid E.V.R.M. Het recht op bescherming van het privé- en gezinsleven zou geschonden zijn indien de overheid haar beslissing tot toelating zou nemen buiten een redelijke termijn of indien zij een scheiding die niet effectief en duurzaam is als een voorwendsel zou gebruiken om de toelating tot het verblijf te weigeren (4/96, B.12 tot B.16).

d) Inzagerecht van bestuursdocumenten

245. De wetgever kan de inzage van persoonlijke evaluatiedossiers beperken in zoverre de openbaarheid van dergelijke dossiers in strijd zou zijn met het door artikel 22 van de Grondwet gewaarborgde recht op eerbiediging van het privé-leven en het gezinsleven, wat de bescherming inhoudt van vertrouwelijke, persoonsgebonden gegevens (17/97, B.6.2: het Hof stelde terzake evenwel vast dat reeds voldoende waarborgen ter bescherming van dat grondrecht aanwezig waren en dat de bestreden maatregel op onevenredige wijze afbreuk deed aan een ander grondrecht, met name het recht op inzage van bestuursdocumenten).

§ 5. De intellectuele rechten en vrijheden

A. De vrijheid van meningsuiting

I. Begrip

246. Artikel 19 van de Grondwet, dat aan een ieder het recht waarborgt om uit eigen beweging en vrij zijn mening te uiten in alle aangelegenheden en op elke wijze, onder voorbehoud van de bestraffing van de misdrijven begaan in de uitoefening van dat recht, is vreemd aan het raadplegen van de burgers door de overheid alsmede aan de raadpleging van bestuursdocumenten bedoeld in artikel 32 van de Grondwet (24/96, B.1.14).

II. Draagwijdte

a) Algemeen

247. Verwijzend naar de relevante rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens stelt het Arbitragehof dat de vrijheid van menings-

uiting, die één van de pijlers van een democratische samenleving is, niet alleen geldt voor de „informatie” of de „ideeën” die gunstig worden onthaald of die als onschuldig en onverschillig worden beschouwd, maar ook voor die welke de Staat of een of andere groep van de bevolking schokken, verontrusten of kwetsen. Dat vereiste vloeit voort uit het pluralisme, de verdraagzaamheid en de geest van openheid, zonder welke de democratische samenleving niet bestaat (45/96, B.7.6).

b) Beperkingen

248. Het recht op vrije meningsuiting is niet absoluut. Ongeacht het gegeven dat een ieder ertoe is gehouden de grondwettelijk beschermde vrijheid van meningsuiting van anderen te eerbiedigen, volgt uit artikel 19 van de Grondwet in samenhang met artikel 10.2 E.V.R.M. en artikel 19.3 I.V.B.P.R. dat de vrijheid van meningsuiting kan worden onderworpen aan bepaalde formaliteiten, voorwaarden, beperkingen of sancties welke bij wet zijn vastgesteld en die in een democratische samenleving nodig zijn tot bescherming van de in bovenvermelde verdragsbepalingen uitdrukkelijk vermelde doelstellingen (62/93, B.3.4 en B.3.5: beperkingen opgelegd aan ambtenaren moeten beantwoorden aan de eisen gesteld door artikel 10.2 E.V.R.M. en artikel 19.3 I.V.B.P.R.; zie ook 45/96, B.7.6).

Zo kan het, om de werking van de instellingen die voor de democratische rechtsstaat van vitaal belang zijn en de rechten van de burgers te waarborgen, nodig zijn bepaalde beperkingen op te leggen aan de vrijheid van meningsuiting, meer bepaald om de naleving van het recht en de handhaving van de orde te verzekeren (62/93, B.3.3).

249. De vrijheid van meningsuiting mag niet worden aangevoerd tegen artikel 17 E.V.R.M. in, dat beoogt misbruik van grondrechten door een antidemocratisch regime, groeperingen of individuen van de beschermings sfeer van het Verdrag uit te sluiten (45/96, B.7.16).

De wetgever vermag bestraffend op te treden wanneer een grondrecht op een dergelijke wijze wordt uitgeoefend dat de basisbeginselen van een democratische samenleving worden bedreigd en dat daardoor onaanvaardbare schade wordt berokkend aan derden en bovendien, door het bestaan van vergelijkbare maatregelen ter beteugeling van onaanvaardbare vormen van meningsuiting in verscheidene Europese landen, kan worden gevreesd dat België bij ontstentenis van enige soortgelijke wetgeving de draaischijf van die onaanvaardbare vorm van meningsuiting zou worden (45/96, B.7.15).

250. Een wet waarbij bepaalde vormen van meningsuiting strafbaar worden gesteld, moet in het algemeen restrictief worden geïnterpreteerd, vermits ze afbreuk doet aan de vrijheid van meningsuiting en een strafwet is (45/96, B.7.8).

III. Casuïstiek

a) Vrijheid van ambtenaren om niet voor hun mening uit te komen

251. De bepaling waarbij de bescherming van de ideologische en filosofische strekkingen gewaarborgd wordt, die er onvermijdelijk toe leidt, door het voorschrijven van de noodzaak van een evenwicht tussen die strekkingen bij de aanwerving en bevordering van de ambtenaren van de culturele instellingen en inrichtingen, dat die ambtenaren, ondanks hun verdiensten, wegens hun ideologische of filosofische overtuiging kunnen worden achtergesteld, houdt het risico in dat diegenen worden achtergesteld die gebruik maken van het aan ieder burger toekomend recht niet in het openbaar stelling te nemen en benadeelt tevens diegenen die zich in bepaalde aangelegenheden bij een strekking aansluiten en zich op andere punten in een andere strekking terugvinden en roept een ongelijke behandeling in het leven die wordt bepaald door de overtuiging van elk individu, waardoor beginselen met betrekking de vrijheid om persoonlijke meningen al dan niet te uiten, op de helling worden gezet (65/93, B.5; 86/93, B.5; 7/94, B.5).

252. De wetgever kan op legitieme wijze evenwichten veilig stellen, maar hij schiet in de naleving van het evenredigheidsbeginsel te kort wanneer hij, om die doelstelling te bereiken, een beroep doet op een stelsel dat de overheid die belast is met het benoemen en bevorderen van de ambtenaren met inachtneming van de noodzaak een evenwicht tussen de ideologische en filosofische strekkingen te waarborgen, ertoe verplicht van het gelijkheidsbeginsel af te wijken op grond van persoonlijke overtuigingen. Dat is des te meer het geval daar het stelsel, op het vlak van de beginselen, een opoffering eist, die zeker is, met het oog op een voordeel, dat hypothetisch blijft. Er ligt immers geen aanmoediging in voor elke ambtenaar om zijn functie op onpartijdige wijze uit te oefenen wanneer de strekking tot dewelke hij wordt aangezet zich te bekennen, officieel wordt gemaakt, en wanneer aan die strekkingen gevolgen worden vastgeknoopt met betrekking tot zijn loopbaan. Ten slotte geeft de wet zelf geen beperking aan van de mate waarin van de gelijkheid kan worden afgeweken ten gunste van de verdelingsnormen die zij eraan in de weg plaatst (65/93, B.5; 86/93, B.5; 7/94, B.5).

b) Vrijheid van (politieke) meningsuiting door leden van de rijkswacht

253. De bepaling die voorschrijft dat de personeelsleden van het actief kader van het operationeel korps van de rijkswacht „er zich in alle omstandigheden (moeten) onthouden openlijk uiting te geven aan hun politieke overtuiging en zich in te laten met politieke activiteiten” en derhalve betrekking heeft op politieke stellingnamen en activiteiten met een op zich uitgesproken openbaar karakter, staat niet in een kennelijk onredelijke verhouding tot het gestelde doel, namelijk het waarborgen van een efficiënte politiedienst waarvan de onpartijdigheid onbetwistbaar is, ten dienste van de overheden

en de burgers, om de goede werking van de democratie te handhaven (62/93, B.3.3 en B.3.5).

c) Verbod van het ontkennen, minimaliseren, rechtvaardigen of goedkeuren van genocide

254. De bepaling tot bestraffing van het ontkennen, minimaliseren, rechtvaardigen of goedkeuren van de genocide die tijdens de tweede wereldoorlog door het Duitse nationaal-socialistische regime is gepleegd, stelt het uiten van welbepaalde meningen strafbaar en beperkt aldus de vrijheid van meningsuiting die door de Grondwet en door internationale verdragsbepalingen is gewaarborgd (45/96, B.7.5).

Die beperking van de meningsuiting beantwoordt evenwel aan een dwingende sociale bekommernis, met name het bestrijden van meningsuitingen die een voedingsbodem zijn voor antisemitisme en racisme en een bedreiging vormen voor een democratische samenleving, doordat ze streven naar de rehabilitatie van de nazi-ideologie — zodat de wetgever optreedt tegen een specifiek fenomeen dat de democratie kan ontwrichten — en het bestraffen van meningsuitingen die eerrovend en beledigend zijn voor de nagedachtenis van de slachtoffers van de genocide, voor hun nabestaanden en inzonderheid voor het joodse volk als dusdanig (45/96, B.7.12 en B.7.13).

Bovendien bleek ook dat de maatregel kon worden beschouwd als nodig in een democratische samenleving in de zin van artikel 10 E.V.R.M. en artikel 19 I.V..P.R., dit wil zeggen als evenredig, in zulk een samenleving, aan de door de wetgever nagestreefde doelstelling.

255. Rekening houdend met het feit dat de wetgever zich terdege reenschap heeft gegeven van het fundamentele belang van het recht op vrije meningsuiting, door de beoogde strafbaarstelling restrictief en ondubbelzinnig te definiëren derwijze dat uit de parlementaire voorbereiding kan worden afgeleid dat de strafbaar gestelde handelingen met elkaar gemeen hebben dat zij nauwelijks kunnen worden geacht te worden gesteld zonder, zij het onrechtstreeks, een misdadige en de democratie vijandig gezinde ideologie in ere te willen herstellen en daarbij een of verschillende categorieën mensen ernstig te willen beledigen — dat ter beoordeling voorligt aan de rechter die vermag uit bijzondere omstandigheden de afwezigheid, in concreto, van de voormelde bedoeling af te leiden (45/96, B.7.8 tot B.7.10), kan de bestreden wet waarbij openbare meningsuitingen die openlijk en ondubbelzinnig getuigen van antisemitisme of waarin de nazi-ideologie wordt onderschreven alsmede pseudo-wetenschappelijke meningsuitingen van dezelfde orde, strafbaar worden gesteld, de toets aan het gelijkheidsbeginsel in samenhang met de vrijheid van meningsuiting doorstaan in de mate dat hij beantwoordt aan een dwingende sociale behoefte. Daarbij werd ook uitdrukkelijk verwezen naar de parlementaire voorbereiding, waarbij herhaaldelijk werd bevestigd dat het wetenschappelijk onderzoek in het algemeen en het objectief en wetenschappelijk verantwoord historisch onderzoek

betreffende de door het Duitse nationaal-socialistische regime tijdens de tweede wereldoorlog gepleegde genocide in het bijzonder geenszins onder het toepassingsgebied van de wet vallen (45/96, B.7.11).

256. De bestreden wet, die repressief is en geen preventieve maatregelen bevat om de verspreiding van de bedoelde meningen te verhinderen en die enkel de meningen beoogt die worden geuit in openbare plaatsen of in andere limitatief in dat artikel opgesomde omstandigheden, zodat de bedoelde meningsuitingen niet vanwege hun inhoud op zich worden bestraft, doch vanwege hun nadelige gevolgen voor anderen en voor de democratische samenleving als dusdanig, die geenszins het kritisch wetenschappelijk onderzoek van de historische realiteit van de bedoelde genocide wil belemmeren of enige vorm van zakelijke berichtgeving daarover verhinderen (45/96, B.7.13 en B.7.14) en die ten slotte de bevoegde rechter enige appreciatiebevoegdheid verleent, heeft geen te ruim omschreven toepassingsgebied, noch creëert die wet gevolgen die onevenredig zijn met de nagestreefde doelstellingen, zodat er geen sprake kan zijn van een discriminerende beperking van het recht op vrije meningsuiting (B.7.15 tot B.7.18).

257. De door de wetgever gemaakte keuze om slechts bepaalde vormen van meningsuiting met betrekking tot één soort van misdrijven strafbaar te stellen, zoals te dezen het ontkennen, minimaliseren, rechtvaardigen of goedkeuren van de genocide die tijdens de tweede wereldoorlog door het Duitse nationaal-socialistische regime is gepleegd, terwijl andere vormen van genocide niet worden beoogd, berust niet op een kennelijke verkeerde of onredelijke beoordeling, nu de wetgever een specifieke gedraging heeft willen treffen en aan de vrijheid van meningsuiting slechts een uitzonderlijke en welomschreven beperking heeft willen stellen, ten aanzien van de beoogde gedragingen, omdat zij, parallel met de terugkeer van antidemocratische en racistische stromingen in de maatschappij, de jongste jaren zijn toegenomen. De wetgever heeft er echter op gewezen dat niets belet dat het toepassingsgebied van de wet zou worden uitgebreid indien het ontkennen of goedpraten van soortgelijke feiten zich op even systematische wijze en met het oog op een welbepaalde ideologie zou voordoen, maar heeft geoordeeld dat tot dusver die omstandigheden niet voorhanden zijn (45/96, B.8.2 tot B.8.4)

258. Terloops weze nog opgemerkt dat het Arbitragehof ook het middel verwierp afgeleid uit een schending van de vrijheid van onderwijs, inzonderheid ten aanzien van het grondwettelijk verbod van preventieve maatregelen op het vlak van de inhoud van het onderwijs en uit de schending van de neutraliteit van het onderwijs. Het Hof stelde ter zake dat krachtens artikel 24, § 1, derde lid, van de Grondwet, de neutraliteit van het gemeenschaps-onderwijs onder meer inhoudt dat de filosofische, ideologische en godsdienstige opvattingen van de ouders en de leerlingen worden geëerbiedigd.

Het naleven van de neutraliteitsverplichting kan niet impliceren dat meningen moeten kunnen worden geuit of dat met meningen rekening moet worden gehouden zoals die welke bestraft worden door de bestreden wet van 23 maart 1995 en de eer en de goede naam van anderen aantasten en een bedreiging vormen voor de democratie en aldus die rechten en vrijheden rechtstreeks bedreigen. Evenmin als de bestreden wet in het algemeen kritisch wetenschappelijk onderzoek over de genocide of enige vorm van zakelijke berichtgeving daarover bestraft, verhindert ze een dergelijk onderzoek of een dergelijke berichtgeving binnen het onderwijsgebeuren (45/96, B.10.1, B.10.4 en B.10.5).

B. De vrijheid van eredienst

259. Het recht op subsidiëring van het godsdienstonderwijs mag worden voorbehouden aan de instellingen die dergelijk onderwijs inrichten onder verwijzing naar een van de erkende erediensten, nu de mogelijkheid van een Gemeenschap om de kwaliteit van dat onderwijs te controleren wordt beperkt door de grondwettelijke vrijheid van eredienst en het daaruit voortvloeiende verbod van inmenging (artikelen 19 tot 21 van de Grondwet), en het begrip erkende godsdienst uitdrukkelijk is bevestigd door de Grondwet (artikel 24, § 1). Het recht op subsidies voor het godsdienstonderwijs mag daarom worden gekoppeld aan het optreden van een van de overheid onafhankelijke instantie die de authenticiteit ervan waarborgt, waarbij alleen de betrokken eredienst zelf kan uitmaken welke instantie bevoegd is om op die authenticiteit toe te zien, onverminderd haar mogelijkheid om in voorkomend geval bij wege van delegatie de bevoegdheidsverdeling vast te stellen die beantwoordt aan de interne verscheidenheid ervan, zowel ten aanzien van de organisatie van de eredienst als wat de inhoud van de geloofsovertuiging betreft. Het Hof beoordeelt in wezen of een aanvaardbaar evenwicht is tot stand gebracht tussen, enerzijds, het vermogen om het verlenen van weddesubsidies voor godsdienstonderwijs afhankelijk te stellen van bepaalde voorwaarden en, anderzijds, de principiële leerstellige en organisatorische autonomie van de erediensten (18/93, B.3.5).

C. De vrijheid van taalgebruik

I. Het taalgebruik in wetgevingszaken

260. DE TOT TWEE LANDSTALEN BEPERKTE AUTHENTICITEIT VAN NORMEN — Het recht voor een inwoner van het Duitse taalgebied op toegang tot de federale wettelijke en verordenende teksten in zijn eigen taal vereist niet noodzakelijkerwijze het bestaan van authentieke teksten. Het verschil in behandeling dat erin bestaat dat de Nederlandse en Franse teksten authentiek zijn terwijl de Duitse teksten officiële vertalingen zijn, steunt op een objectief criterium dat het onderscheid op een redelijke wijze verantwoordt, vermits het onderscheid zijn grondslag vindt in de organisatie zelf van de

federale instellingen en de vereiste van een authentieke Duitse tekst van de federale wetten, besluiten en verordeningen een reorganisatie van de structuren en van de werking van het Belgisch federatief stelsel zou vergen (59/94, B.4).

261. DE NOODZAAK VAN HET BESTAAN VAN DUITSE VERTALINGEN — Het gelijkheidsbeginsel zou zijn geschonden mocht voor een categorie van Belgische burgers de toegang tot de teksten van de federale wet- en regelgeving moeilijker worden gemaakt doordat zij niet in de mogelijkheid verkeren van die teksten in hun taal kennis te nemen (59/94, B.5.1).

262. DE TERMIJN WAARBINNEN EEN DUITSE VERTALING VOOR HANDEN MOET ZIJN — De letterlijke interpretatie van de bepaling naar luid waarvan Duitse vertalingen van de federale wet- en regelgeving slechts „binnen de perken van de begrotingskredieten” kunnen worden gemaakt, als zou zij toestaan dat willekeurig, door de niet-toekenning van de vereiste begrotingskredieten, het aantal vertalingen wordt beperkt, houdt een schending in van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet, vermits de toegang voor de inwoners van het Duitse taalgebied tot de federale wettelijke en verordenende bepalingen op onevenredige wijze zou worden beperkt (59/94, B.5.1).

Het Arbitragehof gaat evenwel ook uit van een tweede interpretatie — omdat de bovenstaande interpretatie aan de betwiste bepaling elke normatieve draagwijdte zou ontnemen — waarbij de (budgetaire) beperking slechts wordt verantwoord door de omvang van de achterstand en enkel betrekking heeft op de teksten daterende van vóór 1 januari 1989, die geleidelijk moeten worden vertaald naargelang van hun belangrijkheid voor de inwoners van het Duitse taalgebied. Wat de teksten van na die datum betreft, moet de vertaling ervan systematisch zijn en moet zij op de bekendmaking van die teksten in het Belgisch Staatsblad volgen, aangenomen dat de arrondissementscommissaris over de nodige tijd beschikt om de betrokken vertaling op te stellen en te verspreiden (59/94, B.5.3).

II. De taal van de eedaflegging

a) De taal van de eed en de vrijheid van taalgebruik

263. De bepaling waarbij de Franstaligen verkozen in het administratief arrondissement Brussel-Halle-Vilvoorde in de Vlaamse Raad de eed in het Nederlands moeten afleggen houdt geen algemeen verbod in ten aanzien van de Franstalige minderheid in dat arrondissement om zich van hun eigen taal te bedienen, doch wijkt van dat recht af voor het bijzondere geval van de eed die de verkozenen in de Vlaamse Raad moeten afleggen. Daar de eed evenzeer hen aanbelangt die hem ontvangen als hen die hem afleggen, kan die bepaling niet worden aangezien als een kennelijk onredelijke beperking van het aan een ieder bij artikel 27 I.V.B.P.R. gewaarborgde recht om met de

andere leden van zijn groep zich van de eigen taal te bedienen (90/94, B.4.24).

b) De regeling van de taal van de eedaflegging en het gelijkheidsbeginsel

264. Na de samenstelling en de bevoegdheid, *ratione materiae* en *ratione loci*, van de Vlaamse Raad in herinnering gebracht te hebben, stelt het Arbitragehof dat, in het licht van het arrest van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens van 2 maart 1987 met betrekking tot artikel 3 Eerste Protocol E.V.R.M. en ermede rekening houdend dat de eed evenzeer hen aanbelangt die hem ontvangen als hen die hem afleggen, het niet discriminerend is dat de bijzondere wetgever aan alle leden van de Vlaamse Raad — met inbegrip van de Franstalige leden verkozen in het administratief arrondissement Halle-Vilvoorde — de verplichting oplegt de eed in het Nederlands af te leggen (90/94, B.4.19 tot B.4.21).

265. De specifieke situatie van de Brusselse Hoofdstedelijke Raad en van de Waalse Gewestraad verantwoordt dat de Nederlandstalige leden van de Raad van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest in die Raad de eed in het Nederlands kunnen afleggen en de Duitstalige leden van de Waalse Gewestraad het recht hebben in die Raad de eed in het Duits af te leggen en verantwoordt ook het verschil in behandeling ten opzichte van de Vlaamse Raad, waar alle leden de eed in het Nederlands moeten afleggen (90/94, B.4.22 en B.4.23).

III. De regeling van het taalgebruik door asielzoekers

266. HET VERLIES VAN TAALKEUZE BIJ BEROEP OP EEN TOLK — De maatregel waarbij asielzoekers die de bijstand van een tolk vragen, de mogelijkheid verliezen om zelf de proceduretaal te kiezen — en waardoor een onderscheid wordt gemaakt ten aanzien van de gebruikers van de andere centrale diensten — is redelijk verantwoord ten aanzien van de door de wetgever nagestreefde doelstelling, aangezien op grond van het feit dat een asielzoeker om de bijstand van een tolk verzoekt, kan worden vermoed dat hij van het Nederlands net zoals van het Frans geen of slechts een onvolmaakte en in ieder geval onvoldoende kennis heeft om, zelfstandig, in een van die beide talen zijn aanvraag te volgen en ze te verdedigen. Aangezien de vrije keuze van de proceduretaal niet ertoe leidt dat de asielzoeker, daadwerkelijk en zelfstandig, de aldus gekozen taal gebruikt, heeft de wetgever kunnen oordelen dat het in dat geval gepast was aan de overheden de zorg over te laten zelf de taal voor de behandeling van de asielaanvraag vast te stellen: die maatregel blijkt relevant te zijn, zowel ten aanzien van de zorg om te vermijden dat een proceduretaal eventueel wordt bevoordeeld wegens andere motieven dan de kennis van de genoemde taal als ten aanzien van de zorg een zekere soepelheid te garanderen bij de verdeling van de aanvragen onder de diensten; hij blijkt bovendien niet onevenredig te zijn, vermits het optreden van een tolk het de asielzoeker in ieder geval mogelijk maakt, onafhankelijk van

de in aanmerking genomen proceduretaal, gebruik te maken van de door hem gekozen taal (77/97, B.12).

267. DE ONMOGELIJKHEID VAN KEUZE VOOR HET DUIJS ALS PROCEDURETAAL — De maatregel waardoor procedures enkel in het Nederlands en het Frans worden gevoerd, en niet in het Duits, ook al is de asielzoeker Duitssprekend, terwijl het Duits een officiële taal is, wordt niet als discriminerend beoordeeld. Daartoe stelt het Hof vast dat de aanvragen om asiel uitgaan van kandidaten van wie de gebruikelijke talen zeer uiteenlopend zijn, waarbij die talen tegelijkertijd veel talrijker zijn dan de drie landstalen en slechts occasioneel met één van die talen overeenstemmen; dat de kandidaten-asielzoekers, op het ogenblik van het onderzoek van hun aanvragen, niet op duurzame wijze met een van de drie eentalige gebieden verbonden zijn en dat de Grondwet de wetgever niet de verplichting heeft opgelegd om elk van de drie landstalen in aanmerking te nemen als taal voor de behandeling van hun aanvragen. Het Hof herinnert bovendien eraan dat door de geboden mogelijkheid om zich te laten bijstaan door een tolk in ieder geval kan worden voldaan aan de wens van een asielzoeker om gebruik te maken van de Duitse taal (77/97, B.13 en B.14).

D. Het recht op toegang tot bestuursdocumenten

I. Beginselen

a) De erkenning als grondrecht

268. Het Arbitragehof heeft het recht op toegang tot bestuursdocumenten — te onderscheiden van de vrijheid van meningsuiting (24/96, B.1.14) — erkend als een volwaardig grondrecht. Door te bepalen, in artikel 32 van de Grondwet, dat elk bestuursdocument — begrip dat zeer ruim moet worden geïnterpreteerd — in de regel openbaar is, heeft de Grondwetgever het recht op openbaarheid van bestuursdocumenten ingeschreven als een grondrecht (17/97, B.2.1).

269. Zoals ten aanzien van de uitoefening van andere grondrechten, zijn beperkingen mogelijk. Dergelijke uitzonderingen op het beginsel van de openbaarheid van de bestuursdocumenten zijn evenwel slechts mogelijk onder de voorwaarden vastgesteld door de wet, het decreet of de ordonnantie, moeten door de wetgever worden verantwoord en dienen beperkend te worden geïnterpreteerd (17/97, B.2.2).

b) De voorwaarden tot uitoefening van het grondrecht

270. Om van het bij artikel 32 van de Grondwet gewaarborgde fundamentele recht gebruik te maken, moet men in beginsel niet van een particulier belang doen blijken. Het volstaat dat men als burger betrokken is. Door toe te staan dat een wetgever zou kunnen bepalen in welke gevallen en onder welke

voorwaarden van het beginsel kan worden afgeweken, heeft de Grondwetgever niet uitgesloten dat de toegang tot bepaalde documenten afhankelijk zou worden gemaakt van het bewijs van een bijzonder belang (17/97, B.2.3).

271. De decreetgever vermag, zonder artikel 32 van de Grondwet te schenden, het vereiste van een belang te stellen voor het raadplegen van documenten van persoonlijke aard. Wanneer hij daarbij in de uitoefening van dat grondrecht een onderscheid in het leven roept tussen verschillende categorieën van personen, kan een dergelijk onderscheid de toets aan het gelijkheidsbeginsel slechts doorstaan voor zover het onderscheid op een objectief criterium berust en het redelijk verantwoord is. Het gelijkheidsbeginsel is geschonden wanneer vaststaat dat er geen redelijk verband van evenredigheid bestaat tussen de aangewende middelen en het beoogde doel (17/97, B.5 en B.6.1).

II. Casuïstiek

272. Door zelf op limitatieve wijze de categorieën van personen aan te wijzen die geacht worden een belang te hebben om documenten van persoonlijke aard, zoals te dezen evaluatiedossiers, in te zien en door uit te sluiten dat andere personen hun belang bij een dergelijke inzage zouden kunnen bewijzen, heeft de decreetgever een algemene en absolute uitzondering ingevoerd op het bij artikel 32 van de Grondwet gewaarborgde grondrecht. De decreetgever kon weliswaar van oordeel zijn dat de mogelijkheid tot inzage van evaluatiedossiers diende te worden beperkt in zoverre de openbaarheid van dergelijke dossiers in strijd zou zijn met het door artikel 22 van de Grondwet gewaarborgde recht op eerbiediging van het privé-leven en het gezinsleven, wat de bescherming inhoudt van vertrouwelijke, persoonsgebonden gegevens.

273. Het Hof wees er evenwel op dat die doelstelling reeds kon worden verwezenlijkt door de toepassing van de bepaling naar luid waarvan de bestuursdocumenten openbaar zijn, behalve wanneer de openbaarheid ervan afbreuk zou doen aan het vertrouwelijk karakter van gegevens die behoren tot de persoonlijke levenssfeer, onverminderd de schriftelijke instemming die de betrokken persoon kan verlenen, op de wijze en in de mate door hem bepaald, tot openbaarheid van bedoelde gegevens. De toepassing van die uitzonderingsgrond vereist een concrete beoordeling van de aanvraag, onverminderd de noodzaak voor de verzoeker om te doen blijken van een belang wanneer hij om de openbaarmaking van documenten van persoonlijke aard verzoekt. De wetgever kan redelijkerwijze van oordeel zijn dat bepaalde personen ervan vrijgesteld zijn het bewijs te leveren van hun belang om documenten van persoonlijke aard in te zien en kan eveneens aanduiden in welke gevallen en onder welke voorwaarden bepaalde andere categorieën van burgers hun belang kunnen aantonen om dergelijke documenten in te

zien, maar door het fundamentele recht op openbaarheid van documenten van persoonlijke aard te ontzeggen aan elke andere burger, zelfs wanneer hij ook doet blijken van een belang, heeft de decreetgever een maatregel genomen die niet evenredig is met de nagestreefde doelstelling (17/97, B.6.2).

E. De vrijheid van vergadering

274. Het Hof herinnert er in een zaak aan dat luidens artikel 11.2 E.V.R.M. wettelijke beperkingen kunnen worden opgelegd aan de uitoefening van de vrijheid van vreedzame vergadering door leden van de politie (62/93, B.3.6). Het Hof heeft in de betrokken periode evenwel geen relevante uitspraken gedaan met betrekking tot de draagwijdte van de vrijheid van vergadering.

F. De vrijheid van vereniging

I. Beginselen

a) Het begrip vereniging

275. De Orde der geneesheren en de Orde der apothekers zijn publiekrechtelijke instellingen die bij wet zijn opgericht en waaraan bevoegdheden zijn toegekend, die worden uitgeoefend onder de bij die wet ingestelde controles. Zij hebben tot taak te waken over de eerbiediging van de regels van de plichtenleer, alsmede over de nakoming van de eer, de discretie, de eerlijkheid en de waardigheid van de leden van de Orde en groeperen op verplichte wijze al diegenen die het beroep van geneesheer of apotheker uitoefenen. Zij kunnen geenszins worden aangezien als verenigingen in de zin van artikel 27 van de Grondwet (68/93, B.7.3; 37/94, B.7.3).

b) Draagwijdte van de vrijheid

276. De in artikel 27 van de Grondwet gewaarborgde vrijheid van vereniging verhindert niet dat private instellingen die aanspraak willen maken op nauwe samenwerking met een publiekrechtelijke instelling onderworpen worden aan werkings- en toezichtsmodaliteiten die, gelet op die bijzondere verhouding en inzonderheid het beroep op overheidsmiddelen, verantwoord zijn (10/93, B.8.3).

277. De vrijheid van vereniging is niet in het geding bij de beoordeling van maatregelen die tot doel hebben „politieke overloperij” tegen te gaan en daartoe de verkiezing van de schepenen door de gemeenteraad op stringenter wijze te regelen, met name door hun verkiezing afhankelijk te stellen van de voordracht door de meerderheid van de verkozenen van dezelfde lijst als de kandidaat (71/94, B.7).

278. Artikel 27 van de Grondwet erkent het recht om zich te verenigen en verbiedt dat recht aan preventieve maatregelen te onderwerpen. Uit die bepaling volgt evenwel niet dat de wetgever ertoe gehouden zou zijn aan personen die zich verenigen de middelen te geven om een bepaalde economische activiteit te ontwikkelen. De door de wetgever aangenomen bepalingen die de tegemoetkoming van de verplichte verzekering tegen ziekte en invaliditeit wijzigen door haar te beperken, doen geen afbreuk aan de vrijheid van vereniging (84/93, B.27; 5/94, B.29).

c) Beperkingen aan de vrijheid

279. Artikel 27 van de Grondwet erkent het recht om zich te verenigen en verbiedt dat recht aan preventieve maatregelen te onderwerpen. Uit die bepaling volgt evenwel niet dat het de wetgever verboden zou zijn de uitoefening van dat recht te regelen (37/94, B.9.4). Zij belet evenmin dat, bijvoorbeeld aan ambtenaren, beperkingen kunnen worden opgelegd inzake de vrijheid van vereniging, doch dergelijke beperkingen moeten beantwoorden aan de eisen gesteld door artikel 11.2 E.V.R.M. en artikel 22.2 I.V.B.P.R. (62/93, B.3.4 en B.3.5).

280. De uitzonderingen ten aanzien van de vrijheid van vereniging moeten ook beperkend geïnterpreteerd worden. In een beroep tot vernietiging van een wetbepaling waarbij de exploitanten van een laboratorium voor klinische biologie vrijheidsbeperkende maatregelen werden opgelegd, stelde het Hof dat, nu het betwiste begrip (met name met betrekking tot het soort van verenigingen en vennootschappen waarvan de belanghebbenden geen deel konden uitmaken, i.e. in feite de draagwijdte van het gestelde verbod) het toepassingsgebied vaststelt van een bepaling die afwijkt van de vrijheid van vereniging, het verbod slechts strikt kan worden geïnterpreteerd (22/94, B.7.3).

281. Met betrekking tot het verenigingsrecht van leden van de politie stelde het Hof uitdrukkelijk dat luidens artikel 11.2 E.V.R.M. wettelijke beperkingen kunnen worden opgelegd aan de uitoefening van de vrijheid van vreedzame vergadering en vereniging door leden van de politie, zoals luidens artikel 22.2 I.V.B.P.R. wettelijke beperkingen kunnen worden opgelegd aan de leden van de politie, wat de vrijheid van vereniging betreft.

Die bepalingen staan eraan in de weg dat afbreuk wordt gedaan aan de essentie van het verenigingsrecht. Uit de gebruikte bewoordingen blijkt dat enkel de uitoefening van het recht van vereniging door leden van politiediensten kan worden beperkt, en dan nog alleen voor zover dergelijke beperkingen beantwoorden aan het criterium van de noodzakelijkheid in een democratische samenleving, nu dat criterium ten grondslag ligt aan de bedoelde verdragen in het algemeen (62/93, B.3.6).

II. Casuïstiek

a) Vrijheid van politieke vereniging van rijkswachters

282. De bepaling luidens welke het de personeelsleden van het actief kader van het operationeel korps van de rijkswacht verboden is zich aan te sluiten bij of hun medewerking te verlenen aan politieke partijen evenals aan bewegingen, groeperingen, organisaties of verenigingen met politieke oogmerken, is in haar algemeenheid kennelijk onevenredig met het nagestreefde doel, nu het lidmaatschap van een politieke partij of van een beweging of organisatie met politieke oogmerken of andere vormen van niet-openbare medewerking, niet van die aard zijn dat zij de neutraliteit van het korps in het geding brengen en evenmin de beschikbaarheid van het korps in de weg staan (62/93, B.3.6).

b) Vakverenigingsrecht van rijkswachters

283. Artikel 11.2 E.V.R.M. en artikel 22.2 I.V.B.P.R. staan toe dat aan leden van politiediensten wettelijke beperkingen worden opgelegd in de uitoefening van het recht van vereniging, met inbegrip van het recht om vakverenigingen op te richten en zich bij vakverenigingen aan te sluiten voor de bescherming van zijn belangen. Een soortgelijke draagwijdte hebben artikel 8.2 I.V.E.S.C.R. en artikel 5 E.S.H.. Ook artikel 27 van de Grondwet staat er niet aan in de weg dat aan de uitoefening van het recht vakverenigingen op te richten en er zich bij aan te sluiten beperkingen worden gesteld in hoofde van ambtenaren in het algemeen en personeelsleden van het actief kader van het operationeel korps van de rijkswacht in het bijzonder, meer bepaald ten gevolge van de eisen die worden gesteld voor de goede werking van de openbare dienst. Dergelijke beperkingen zijn evenwel slechts aanvaardbaar voor zover zij noodzakelijk zijn in een democratische samenleving (62/93, B.3.8).

284. De bepaling dat de beroepsverenigingen enkel actieve of in ruste gestelde personeelsleden van de rijkswacht mogen omvatten en de meerderheid van de raad van bestuur moet zijn samengesteld uit personeelsleden van de actieve kaders in werkelijke dienst, legt geen beperkingen op die kunnen worden aangezien als kennelijk onevenredig met de eisen van de goede werking van de openbare dienst, te dezen het korps van de rijkswacht, aangezien zij ertoe strekt een minimum aan representativiteit in de beroepsverenigingen te waarborgen en te voorkomen dat de rijkswacht in haar werking zou worden gehinderd. De bepaling die wil voorkomen dat de erkende rijkswachtvakbonden, die beantwoorden aan de criteria inzake representativiteit en loyaliteit, zich zouden aansluiten bij interprofessionele organisaties die niet aan die criteria beantwoorden, is evenmin kennelijk onevenredig met de eisen van de goede werking van het rijkswachtkorps als bij uitstek neutrale openbare dienst en ontnemt hun niet het recht over-

koepelende organen van erkende rijkszwachttvakbonden te vormen (62/93, B.3.8).

c) Beperkingen op de vrijheid van vereniging bij exploitatie van laboratoria voor klinische biologie

285. De maatregel waarbij de banden tussen bepaalde laboratoria en een andere rechtspersoon die eveneens als maatschappelijk doel de exploitatie van een laboratorium voor klinische biologie heeft, wordt verboden, houdt een specifieke beperking van de vrijheid van vereniging in die niet zonder verband lijkt met zijn doelstelling die erin bestaat een grotere doorzichtigheid van de sector van de ambulante klinische biologie te verzekeren om de overconsumptie doeltreffender te bestrijden (55/93, B.3.3 tot B.3.5; 68/93, B.5.1 tot B.5.3 en B.7.2; 22/94, B.6.1 tot B.6.9).

286. Het verschil dat met betrekking tot de beperking van de vrijheid van vereniging tussen verschillende categorieën van laboratoria wordt ingevoerd, lijkt een verantwoording te vinden in de specifieke structuur van de verschillende personen die die laboratoria uitbaten, enerzijds, en in het feit dat althans de belangrijkste van deze laatste categorieën van laboratoria onder een specifieke wetgeving ressorteren, die tot een soortgelijk resultaat leidt wat betreft de interne controle van de laboratoria, anderzijds (68/93, B.6.2).

287. In zoverre de wetgever de vennootschappen die een laboratorium van klinische biologie exploiteren verbiedt tussen te komen in het kapitaal of in het beheer van vennootschappen met dezelfde activiteit, heeft hij banden uitgesloten waarvan hij in redelijkheid kan vrezen dat zij zijn doelstelling van vermindering van de uitgaven in het gedrang zullen brengen (22/94, B.5.4 en B.5.5).

288. Het begrip „rechtspersoon waarvan het maatschappelijk doel in verband staat met de uitbating van een laboratorium van klinische biologie” is ruimer dan het begrip „rechtspersoon waarvan het maatschappelijk doel de uitbating is van een laboratorium van klinische biologie” maar kan niet zo extensief worden geïnterpreteerd dat het elke rechtspersoon zou beogen die welke banden dan ook zou kunnen hebben, met name commerciële, met een dergelijk laboratorium. Het kan evenmin gelden voor het lidmaatschap van een beroepsorganisatie voor de behartiging van de belangen van de sector van de ambulante klinische biologie. Aangezien aldus een beperking van de vrijheid van vereniging ten aanzien van natuurlijke personen wordt ingevoerd, kan het begrip slechts van toepassing zijn op de rechtspersonen die, op het vlak van de gezondheidszorg, activiteiten uitoefenen die rechtstreeks in verband staan met die van de laboratoria voor klinische biologie (22/94 en 37/94, B.7.3).

289. De bepaling die aan de laboratoria voor klinische biologie een mededelingsplicht oplegt, houdt geen schending in van het recht van vereniging

(artikel 27 van de Grondwet), rekening houdend met de doelstellingen van de wetgever, met name doorzichtigheid te verwezenlijken in de sector van de klinische biologie en de naleving van de opgelegde verbodsbepalingen af te dwingen (37/94, B.9.4).

d) Beperking van een vennootschap tot natuurlijke personen

290. De maatregel waarbij alle vennoten van de producenten-veetelers die rechtspersonen zijn, natuurlijke personen moeten zijn, houdt redelijk verband met het oogmerk om enkel aan familiale veeteeltbedrijven met een bepaalde omvang, beheersvorm en kapitaalstructuur het statuut van gezinsveeteeltbedrijf te verlenen, is verantwoord om de transparantie te waarborgen en misbruiken tegen te gaan en houdt geen onevenredige beperking in van de vrijheid van vereniging (42/97, B.28.1 en B.28.2).

G. De fundamentele politieke rechten en vrijheden

I. Beginselen

291. De verkiesbaarheid is een fundamenteel recht in een democratische samenleving dat slechts het voorwerp kan zijn van bijzondere beperkingen, die, zelfs al zijn ze indirect, verantwoord moeten zijn inzonderheid door specifieke vereisten die onontbeerlijk zijn voor de uitoefening van een bepaalde functie (74/92, B.3.5).

292. Artikel 3 Eerste Protocol E.V.R.M. waarborgt het recht om te kiezen of verkozen te worden, maar slechts bij de verkiezing van vergaderingen die een wetgevende bevoegdheid uitoefenen ten aanzien van de kiezers of kandidaten die zich op bedoeld artikel 3 beroepen (90/94, B.4.8).

293. In het licht van het arrest van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens van 2 maart 1987 met betrekking tot artikel 3 van het Eerste Protocol E.V.R.M., en ermede rekening houdend dat de eed evenzeer hen aanbelangt die hem ontvangen als hen die hem afleggen, is het niet discriminerend dat de bijzondere wetgever, ter uitvoering van artikel 115 van de Grondwet aan alle leden van de Vlaamse Raad — daarin begrepen de Franstalige leden verkozen in het administratief arrondissement Halle-Vilvoorde — de verplichting oplegt de eed in het Nederlands af te leggen (90/94, B.4.19 tot B.4.21).

II. Casuïstiek

a) Passief kiesrecht van inspecteurs in het onderwijs

294. De bepaling die een algemeen cumulatieverbod instelt tussen het ambt van inspecteur in het onderwijs en een politiek mandaat, met de bedoeling de onafhankelijkheid en ongebondenheid van de inspecteurs tegenover de verschillende onderwijsnetten te waarborgen, stelt een ongelijkheid tussen

staatsburgers in, die in haar algemeenheid niet is verantwoord ten aanzien van het nagestreefde doel en op een onevenredige wijze de gelijkheid aantast van de staatsburgers in de uitoefening van een politiek recht, dat één van de essentiële grondslagen van een vrij democratisch staatsbestel vormt (74/92, B.3.8 tot B.3.10; het tegelijk ingestelde cumulatieverbod van een ambt van inspecteur in het onderwijs en een mandaat bij een inrichtende macht werd slechts evenredig geacht met de nagestreefde doelstellingen als het uitsluitend betrekking zou hebben op een mandaat bij een inrichtende macht in het ambtsgebied waarbinnen de inspecteur zijn functie uitoefent).

b) Kiesrecht in Brussel-Halle-Vilvoorde

295. Bij het verlenen van het kiesrecht voor wetgevende vergaderingen bevoegd voor gemeenschapsaangelegenheden worden de Franstalige inwoners van de gemeenten van het administratief arrondissement Halle-Vilvoorde niet anders behandeld dan de Nederlandstalige inwoners van die gemeenten. Beide bevolkingsgroepen hebben actief en passief kiesrecht ten aanzien van de wetgevende vergadering die in gemeenschapsaangelegenheden te hunnen opzichte bevoegd is en geen van beide bevolkingsgroepen kan deelnemen aan de verkiezing van een te haren opzichte onbevoegde wetgevende vergadering (90/94, B.4.9).

296. Het onderscheid in behandeling tussen de Franstalige inwoners van het administratief arrondissement Halle-Vilvoorde, die niet vertegenwoordigd kunnen zijn in de Franse Gemeenschapsraad, en de Nederlandstalige inwoners van het administratief arrondissement Brussel-Hoofdstad, die wel kunnen bijdragen tot de verkiezing van de Vlaamse Raad, vormt geen uitzondering op de algemene regel dat burgers slechts kunnen bijdragen tot de verkiezing van de te hunnen opzichte bevoegde raad, vermits op basis van artikel 129 van de Grondwet de Vlaamse Raad, zoals de Raad van de Franse Gemeenschap, in gemeenschapsaangelegenheden bevoegd is in het Brusselsche Hoofdstedelijke Gewest (90/94, B.4.10). Dat de bijzondere wetgever de inwoners van het administratief arrondissement Brussel-Hoofdstad toestaat — zij het onrechtstreeks — bij te dragen tot de samenstelling hetzij van de Vlaamse Raad, hetzij van de Franse Gemeenschapsraad, naargelang van de taalrol van de kandidaat voor wie ze bij de verkiezingen van de Raad voor het Brusselsche Hoofdstedelijke Gewest stemmen, hangt samen met het feit dat beide Raden in gemeenschapsaangelegenheden bevoegd zijn voor het tweetalige gebied Brussel-Hoofdstad. Nu in de gemeenschapsaangelegenheden enkel de decreten van de Vlaamse Raad van toepassing zijn in het arrondissement Halle-Vilvoorde, met uitsluiting van de decreten van de Franse Gemeenschapsraad, is het niet discriminerend aan de inwoners van dat administratief arrondissement stemrecht te ontfangen voor een andere gemeenschapsraad dan de Vlaamse Raad. De specifieke situatie van het tweetalige gebied Brussel-Hoofdstad verklaart derhalve het verschil in behandeling dat door de verzoekers wordt aangeklaagd (90/94, B.4.16).

297. Het behoud van de kieskring Brussel-Halle-Vilvoorde voor de verkiezing van de federale Kamers en van het Europees Parlement, waardoor een onderscheid wordt ingevoerd tussen de kiezers en de kandidaten van de kieskring Brussel-Halle-Vilvoorde en die van de andere kieskringen — doordat de eerste wel en de laatste niet zijn ingedeeld bij een tweetalige kieskring —, is een keuze die is ingegeven door de zorg voor een algeheel compromis, in het raam waarvan werd beoogd het onontbeerlijke evenwicht te verwezenlijken tussen de belangen van de verschillende gemeenschappen en gewesten binnen de Belgische Staat. Het ingevoerde onderscheid tast de vrijheid van elkeen om te stemmen voor de kandidaat van zijn keuze en om zich kandidaat te stellen bij de verkiezingen niet op onevenredige wijze aan en heeft niet tot gevolg dat de essentie van het kiesrecht wordt aangetast of de effectiviteit ervan teniet wordt gedaan of dat sommige kiezers minder invloed hebben op de aanduiding van vertegenwoordigers dan andere kiezers, noch dat één bepaalde politieke partij wordt begunstigd ten nadele van andere of dat aan één welbepaalde kandidaat een electoraal voordeel wordt toegekend ten nadele van anderen (90/94, B.5.8 en B.5.9).

§ 6. De fundamentele materiële en economische grondrechten

A. Het eigendomsrecht

I. Beginselen

a) Begrip „onteigening”

298. Het enkele feit dat de overheid in het algemeen belang beperkingen oplegt aan het eigendomsrecht heeft niet tot gevolg dat zij tot schadeloosstelling is gehouden (40/95, B.11.2; 56/95, B.7.2; 24/96, B.1.18).

b) De billijke en voorafgaandelijke schadeloosstelling bij onteigening

299. Het vereiste van de voorafgaande schadeloosstelling in artikel 16 van de Grondwet impliceert niet dat het bedrag van de schadeloosstelling vóór de inbezitstelling definitief en onherroepelijk moet zijn vastgesteld. De onteigende mag uit het vereiste van een voorafgaande schadeloosstelling niet het voordeel van een door de spoedeisende omstandigheden mogelijk verkeerdelijk tot stand gekomen onredelijk hoge voorlopige onteigeningsvergoeding putten. De schadeloosstelling dient immers tevens billijk te zijn, wat inhoudt dat de onteigeningsvergoeding even groot moet zijn als het bedrag dat moet worden betaald om zich een onroerend goed aan te schaffen van dezelfde waarde als het goed waarvan de onteigende wordt ontzet. Een onredelijk hoge onteigeningsvergoeding zou, evenzeer als een te lage schadeloosstelling, de beginselen van gelijkheid en niet-discriminatie schenden, zodat moet worden aangenomen dat de uiteindelijk toegekende vergoeding, ingevolge de bij artikel 16 van de Onteigeningswet van 1962 ingestelde

mogelijkheid van herziening, lager kan liggen dan de voorlopige onteigeningsvergoeding (77/94, B.2.2 en B.3).

De vaststelling dat op grond van de rechtspleging in de artikelen 8, 11 en 14 tot 16 van de Onteigeningswet de onteigenaar wordt toegestaan te beschikken over een onroerend goed waarvan later misschien zal worden geoordeeld dat het op onwettige wijze is onteigend, terwijl de inbezitneming reeds onomkeerbare gevolgen heeft gehad waardoor volledige teruggave in nature onmogelijk wordt, doet aan voormelde beginselen geen afbreuk. De eigenaar zal in een dergelijk geval immers het volledige herstel van het door hem geleden nadeel verkrijgen, hetzij in natura, hetzij door de tegenwaarde. Het risico dat hij loopt niet de integrale teruggave van zijn goed te verkrijgen, is geen onevenredig gevolg van de onteigeningsprocedure bij hoogdringende omstandigheden, ten aanzien van het nadeel dat het algemeen belang zou kunnen lijden indien de inbezitneming door de onteigenaar zou worden uitgesteld totdat alle rechtsmiddelen waarover de onteigende beschikt, zouden uitgeput zijn (47/93, B.4 en B.8; 75/93, B.13).

c) De rechtspleging

300. Het eigendomsrecht wordt inzake onteigeningen gewaarborgd door artikel 16 van de Grondwet en artikel 1 van het Eerste Protocol E.V.R.M.. Het betreft een recht waarop de bepalingen van artikel 6 van dat verdrag van toepassing zijn (51/95, B.5.1; 66/95, 7.1).

301. De artikelen 6.1 en 14 E.V.R.M. vereisen dat de eigenaar en de belanghebbende derden over een recht op toegang tot een onafhankelijke en onpartijdige rechter beschikken om de wettigheid van een onteigeningsbesluit te betwisten, doch zij staan er niet aan in de weg dat de door hen geadieerde rechter zich onbevoegd moet verklaren ten voordele van een ander gerecht dat door de onteigenaar is geadieerd, wanneer beide gerechten beantwoorden aan de door artikel 6.1 van dit verdrag gestelde eisen en wanneer de wettigheidstoetsing die door het ene en het andere gerecht wordt uitgeoefend gelijkwaardig is (51/95, B.5.2; 66/95, 7.2).

302. De bij de Onteigeningswet van 1962 georganiseerde onteigeningsprocedure stelt geen partijen tegenover elkaar wier rechten van dezelfde aard zouden zijn: de buitenbezitstelling van een eigenaar kan slechts geschieden ten bate van een overheid en op voorwaarde dat zij door redenen van algemeen belang wordt gerechtvaardigd. Tussen de onteigende en de onteigenaar bestaat derhalve een objectief verschil dat op redelijke wijze verantwoordt dat zij verschillend worden behandeld: de eerste oefent de rechten uit die aan de privé-eigendom zijn verbonden; de tweede moet doeleinden van algemeen nut nastreven. Precies dat verschil verklaart de bij artikel 16 van de Grondwet toegestane aantasting van het eigendomsrecht (47/93, B.3; 77/94, B.2.1).

d) Schadeloosstelling bij eigendomsbeperking

303. Een bouwverbod dat in het algemeen belang wordt ingevoerd is een beperking in het genot van het eigendomsrecht. Het is geen onteigening in de zin van artikel 16 van de Grondwet, aangezien er van een eigendomsoverdracht geen sprake is, zodat de decreetgever niet gehouden was te voorzien in een voorafgaande en billijke schadevergoeding als door die bepaling opgelegd. Het kan evenmin worden beschouwd als een eigendomsberoving in de zin van artikel 1, eerste lid, van het Eerste Protocol E.V.R.M. aangezien het op generlei wijze een buitenbezitstelling inhoudt (24/96, B.7.3; voor toepassingen, zie ook 63/96, B.3).

304. Uit de vestiging van een door of krachtens een wettelijke bepaling opgelegde erfdienstbaarheid tot algemeen nut of van een beperking van het eigendomsrecht in het algemeen belang vloeit in beginsel voor de eigenaar van het bezwaarde onroerend goed geen recht op vergoeding voort (50/93, B.6).

305. Het bepalen van de gevallen waarin een beperking van het eigendomsrecht tot een vergoeding aanleiding kan geven en de voorwaarden waaronder die vergoeding kan worden toegekend, is een keuze die aan de bevoegde wetgever toekomt, onder voorbehoud van het recht van toetsing door het Hof ten aanzien van de redelijkheid en de evenredigheid van de genomen maatregel (24/96, B.7.4).

II. Casuïstiek

a) Gevallen van eigendomsbeperking

306. Het aan een naamloze vennootschap verleende recht om te algemenen nutte installaties betreffende de waterzuivering op te richten onder, op of boven private gronden, houdt een beperking in van het eigendomsrecht van de eigenaars van bedoelde gronden. Het is evenwel geen onteigening in de zin van artikel 16 van de Grondwet, noch een eigendomsberoving in de zin van artikel 1 Eerste Protocol E.V.R.M., maar een regeling van „het gebruik van eigendom in overeenstemming met het algemeen belang”. Gelet op de rechten die de eigenaars van de bezwaarde gronden behouden, de vergoeding waarop zij aanspraak kunnen maken en het recht dat zij hebben om, bij gebreke van overeenstemming over verkoop in der minne, de gerechtigde op de erfdienstbaarheid tot onteigening te dwingen, kan de betwiste maatregel redelijkerwijs niet als onevenredig met het door de decreetgever nagestreefde doel van algemeen belang worden beschouwd en is het gelijkheidsbeginsel, al dan niet in samenhang met artikel 16 van de Grondwet en met artikel 1 Eerste Protocol E.V.R.M. niet geschonden (63/96, B.3 tot B.5).

307. Een maatregel die als doel heeft de overconsumptie van prestaties van klinische biologie tegen te gaan en waarbij de onbeperkte tussenkomst van

de verplichte verzekering in die prestaties wordt omgebogen tot een voorlopige tussenkomst waarvan het definitieve bedrag beperkt is, ontnemt, ongeacht de concrete uitwerking ervan, geen eigendom en kan niet worden beschouwd als een onteigening, een verbeurdverklaring of een verkapte belasting (84/93, B.12; 5/94, B.14; vgl. 80/95, B.12 tot B.17, met betrekking tot maatregelen tot inhouding van schuldvorderingen, om insolventie tegen te gaan van klinische laboratoria die belangrijke bedragen verschuldigd zijn aan het RIZIV).

308. De maatregel waarbij de „in aanmerking komende tot het bedrijf behorende oppervlakte cultuurgronden” worden beperkt, onderscheidenlijk voor gewone bedrijven en gezinsveeteeltbedrijven, is ingegeven door de zorg het in het Vlaamse Gewest totaal beschikbare areaal cultuurgrond evenwichtig over een groot aantal bedrijven te verspreiden en voert een onderscheid in dat verantwoord is op grond van de milieutechnische en socio-economische doelstellingen die de decreetgever voor ogen had en daarmee niet onevenredig is. Aangezien enkel een onoordeelkundig gebruik van cultuurgronden in strijd met de doelstellingen van de decreetgever wordt tegengegaan, wordt het eigendomsrecht niet onevenredig aangetast (42/97, B.37.1 tot B.37.4).

309. De afschaffing van de opvullingsregel waarvan de toepassing kon worden gevraagd voor gronden die op basis van het gewestplan niet voor bebouwing of verkaveling in aanmerking kwamen, en slechts bij uitzondering en onder welbepaalde voorwaarden kon gebeuren, houdt geen beperking van het eigendomsrecht in die zou neerkomen op een onteigening in de zin van artikel 1 Eerste Protocol E.V.R.M. (40/95, B.11.5).

b) Het recht op schadeloosstelling

310. Het verschil in behandeling tussen de eigenaars en zakelijk gerechtigden van een beschermd landschap, enerzijds, en van een onroerend goed gelegen binnen een stads- of dorpsgezicht, anderzijds, doordat alleen eerstgenoemden een vergoeding ontvangen voor de beperkingen die in overeenstemming met het algemeen belang op het gebruik van de eigendom worden vastgesteld, is redelijk verantwoord en niet kennelijk onevenredig nu voor de beschermde landschappen de reglementering van het gebruik van de eigendom meestal zo verreikend is dat zij kan worden aangezien als een de facto onteigening terwijl dat niet het geval is voor beschermde monumenten en stads- of dorpsgezichten, aangezien de beperkingen op het gebruik van het eigendomsrecht, behoudens uitzonderlijke omstandigheden, niet kunnen worden aangezien als een de facto onteigening maar als geschikt voor de verwezenlijking van het doel van algemeen belang en niet onevenredig daarmede en de bepaling van artikel 11 van de gecoördineerde wetten op de Raad van State de mogelijkheid biedt tot het verkrijgen van herstelvergoeding wegens buitengewone schade (50/93, B.6).

311. Door te bepalen dat een waardevermindering ten belope van twintig procent zonder vergoeding gedoogd moet worden, heeft de decreetgever geen maatregel genomen die kennelijk onevenredig is met het door hem beoogde doel of die kan worden beschouwd als een krachtens artikel 1 van het Eerste Protocol E.V.R.M. ongeoorloofde inbreuk op het eigendomsrecht (24/96, B.7.5).

312. Het recht op schadevergoeding ingevolge het bouwverbod waardoor, wegens de aanduiding van een perceel als beschermd duingebied of voor het duingebied belangrijk landbouwgebied, een einde wordt gemaakt aan de normale bestemming van het betrokken goed, ontstaat wanneer een einde is gemaakt aan de gewettigde verwachtingen van de eigenaars van een dergelijk goed. De omstandigheid dat afbreuk wordt gedaan aan de gewettigde verwachtingen van de betrokken eigenaars, wat niet het geval is voor de eigenaars van een perceel grond waarop niet meer met toepassing van de opvullingsregel kan worden gebouwd, biedt een objectieve en redelijke verantwoording voor het onderscheid in behandeling tussen beide categorieën van personen wat de schadevergoeding betreft (56/95, B.7.3 tot B.7.5; 24/96, B.1.19 tot B.1.22).

313. Het onderscheid dat ten gevolge van het vergoedingsstelsel van artikel 31 van de Stedenbouwwet is ontstaan tussen de categorieën van eigenaars van een perceel dat wordt onteigend ter verwezenlijking van een plan van aanleg, die krachtens die bepaling een onteigeningsvergoeding verkrijgen op grond van de waarde van het goed vóór de wijziging van de bestemming door het plan van aanleg, en de eigenaars van een perceel dat wordt onteigend ter verwezenlijking van een ander doel, die worden vergoed op grond van de waarde van het goed na de bestemmingswijziging vastgesteld in het plan van aanleg, berust, wat de onteigenden ter verwezenlijking van een plan van aanleg betreft, op een objectief criterium, namelijk de specifieke aard van de onteigening die in het kader van die wet wordt doorgevoerd. Die eigen aard blijkt uit het doel van de onteigening, de mogelijkheid om ertoe over te gaan ten bate van particulieren en de beperking in de tijd van de mogelijkheid tot onteigening (16/97, B.3 tot B.6). Dat onderscheid is relevant omdat er een adequaat verband is tussen de maatregel en het door de wetgever beoogde doel ervan: aangezien het door de realisatie van het plan van aanleg middels de onteigening is dat de waarde van het onroerend goed ook daadwerkelijk wordt beïnvloed, is het verantwoord dat bij de vaststelling van de onteigeningsvergoeding geen rekening wordt gehouden met de waardevermeerdering of -vermindering die uit de verwezenlijking van die doelstelling voortvloeit. Bovendien heeft de wetgever rekening gehouden met het nadeel dat een eigenaar kan lijden wiens goed een waardevermindering ondergaat ten gevolge van een plan van aanleg aangezien hij op grond van artikel 37 beschikt over een schadeloosstelling die verschilt van diegene waarin inzake onteigening wordt voorzien. Mocht in geval van onteigening voor de verwezenlijking van een plan van aanleg de eigenaar reeds vergoeding wegens

planschade hebben verkregen vóór de onteigening, dan zou de rechter kunnen beoordelen of het past hiermede rekening te houden bij de onteigening om de „billijke” schadeloosstelling vast te stellen waarin artikel 16 voorziet, zodat de onteigende niet ten onrechte wordt verrijkt (16/97, B.7 en B.8).

c) De rechtspleging

314. Ondanks het objectieve verschil dat tussen hen beiden bestaat, vindt de gelijke behandeling van de onteigende en de onteigenaar in het kader van de onteigeningsprocedure, met betrekking tot het instellen van een vordering tot herziening, een objectieve en redelijke verantwoording in het feit dat zij, elk handelend met het oog op de bescherming van een verschillend belang, met een mogelijke aanvraag tot herziening van de voorlopige onteigeningsvergoeding, minstens één zelfde doelstelling nastreven, namelijk de vaststelling van de billijke schadeloosstelling door de rechter (77/94, B.2.1).

B. De vrijheid van handel en nijverheid

I. Beginselen

315. Artikel 7 van het revolutionaire decreet van 217 maart 1791 „portant suppression de tous les droits d’aides, de toutes les maîtrises et jurandes et établissement de patentes” bepaalt dat een ieder vrij is naar eigen believen een handel te drijven of een beroep, ambacht of vak uit te oefenen (84/93, B.16; 5/94, B.18). De vrijheid van handel en nijverheid kan evenwel niet worden opgevat als een absolute vrijheid. Zij belet niet dat de wet de economische bedrijvigheid van de personen en ondernemingen regelt (84/93, B.16; 5/94, B.16; 4/95, B.13.2; 6/95, B.2.16; 7/95, B.7.2). In zeer veel gevallen zal een wet of een decreet — zij het in de economische sector of in andere sectoren — de handelingsvrijheid van de betrokken personen of ondernemingen beperken en daardoor ook noodzakelijkerwijze een weerslag hebben op de vrijheid van handel en nijverheid (55/92, 5.B.8; 10/93, B.8.3; 26/96, B.8.3).

316. Een wetgever zou alleen dan de vrijheid van handel en nijverheid schenden, indien hij op discriminerende wijze inbreuk zou maken op de vrijheid van handel en nijverheid (84/93, B.16; 5/94, B.18; 4/95, B.13.2; 6/95, B.2.16; 7/95, B.7.2), wat zou inhouden dat hij de vrijheid zou beperken zonder dat daartoe enige noodzaak bestaat of de beperking kennelijk onevenredig zou zijn met het nagestreefde doel (55/92, 5.B.8; 10/93, B.8.3; 26/96, B.8.3) of aan het beginsel op zodanige wijze afbreuk zou doen dat de economische en monetaire unie erdoor in het gedrang komt (55/92, 5.B.8; 26/96, B.8.3).

317. Op grond van artikel 6, § 1, VI, derde lid, B.W.H.I. zijn de Gewesten gehouden, bij de uitoefening van hun bevoegdheden inzake economisch

beleid, het beginsel van de vrijheid van handel en nijverheid in acht te nemen. De Gewesten zouden de vrijheid van handel en nijverheid slechts schenden, indien ze deze vrijheid zouden beperken zonder dat daartoe enige noodzaak bestaat of de beperking totaal onevenredig zou zijn met het nagestreefde doel of indien ze aan dit beginsel op zodanige wijze afbreuk zouden doen dat de economische unie en monetaire eenheid erdoor in het gedrang komt (55/92, 5.B.8).

II. De vrijheid van vestiging

318. De artikelen 52 en volgende E.G.-Verdrag verzetten er zich niet tegen dat op gronden van algemeen belang regels betreffende organisatie, bekwaamheid, beroepsethiek en toezicht worden vastgesteld, mits die beroepsregels voor iedereen gelden die gevestigd is op het grondgebied van de Staat waar de dienst wordt verricht (68/93, B.8.3; 37/94, B.6.3).

III. Casuïstiek

319. De maatregel waarbij — om op een adequate manier de geluidshinder in de rust- en woonruimten te bestrijden, wanneer die hinder een niveau overschrijdt dat storend voor de burgers wordt geacht — aan de betrokken personen en ondernemingen bepaalde regels werden opgelegd, met name de vaststelling van maximale overschrijdingen van 3 en 6 dB(A) voor de geluidsbronnen afkomstig van bouwplaatsen, beperkte op een onevenredige wijze de vrijheid van handel en nijverheid, nu op basis van een verslag, opgesteld door een door de Brusselse Hoofdstedelijke Regering zelf aangestelde deskundige blijkt dat bepaalde technische ingrepen om de toegestane maximale geluidsniveaus niet te overschrijden, niet mogelijk zijn voor alle fasen van de werken en ten aanzien van elk materieel en elke methode die voor de uitvoering van bouwwerken zijn vereist en de aannemers van bouwwerken bijgevolg slechts de keuze hebben tussen het afzien van de uitvoering van die werken of de uitvoering ervan op gevaar af onder de bepaalde strafrechtelijke sancties te vallen (26/96, B.8.3 en B.8.5).

320. Ten aanzien van de meeste voor het Arbitragehof betwiste maatregelen heeft de toepassing van bovenstaande beginselen geleid tot de vaststelling dat er in casu geen sprake was van een onevenredige beperking van de vrijheid van handel en nijverheid, door de volgende maatregelen: het opleggen van een aantal dwingende verplichtingen met betrekking tot inventarisatie, vervoer en verhandeling van meststoffen (55/92, 5.B.8); het onderwerpen van het krantenpapier aan een milieubelasting, waardoor lasten worden opgelegd aan dagbladuitgevers (6/95, B.2.17); het nopen van de bedrijven die mineraalwater produceren en distribueren, tot aanpassingen, door de oplegging van een milieutaks (7/95, B.7.3); slechts bepaalde ondernemingen nog laten overgaan tot grindwinning (35/95, B.6.6); het aannemen van diverse maatregelen betreffende de taxidiens ten en de diens ten voor het

verhuren van voertuigen met chauffeur teneinde de rentabiliteit van eerstgenoemden te waarborgen (56/96, B.17); het opleggen van lasten aan de producenten en verdelers van bestrijdingsmiddelen en fytofarmaceutische produkten, ten gevolge van de invoering van een milieutaks op bepaalde van die produkten (4/95, B.13.3 en B.13.4); het nemen van diverse maatregelen in de sector van de klinische biologie, o.m. door invoering van verbodsbepalingen om in bepaalde vennootschappen te werken of er deel van uit te maken, teneinde de uitgaven in de sociale zekerheid te beperken (22/94, B.4.2 en B.4.3; 37/94, B.3.5 tot B.3.7 en B.14.3); het laten inhouden van bedragen van schuldvorderingen van laboratoria voor klinische biologie en andere schuldeisers van bedragen die verschuldigd zijn voor geneeskundige verstrekkingen teneinde het RIZIV te beschermen tegen het risico van insolventie van de laboratoria (80/95, B.12 tot B.17); het niet in aanmerking nemen als gezinsveeteeltbedrijf van een naamloze vennootschap, waarin de aandelen in de regel onbeperkt overdraagbaar zijn, en het bepalen dat het bedrijf honderd procent van de eigendomstitel op het roerend kapitaal en het kapitaal onroerend door bestemming in zijn bezit moet hebben alsook de eigendomstitel of de pacht van de gebouwen, waarbij contractvormen als leasing en huur van bedrijfsuitrusting worden uitgesloten (42/97, B.13.3); de beperking van de in aanmerking komende tot het bedrijf behorende oppervlakte cultuurgronden (42/97, B.37.1 tot B.37.4); de vestiging en de exploitatie van de centra voor technische ingraving van afvalstoffen als openbare dienst (81/97, B.5.4 tot B.5.6 en B.16; alternatieve maatregelen, zoals verstrenging van de bestaande politie- of bewakingsmaatregelen, waardoor de activiteiten van privé-ondernemingen beter zouden kunnen gecontroleerd worden zonder dat de vrijheid van handel en nijverheid en van vestiging op een dergelijke wijze aangetast zouden zijn, werden door het Hof niet in overweging genomen).

C. Het vrij verkeer van werknemers

321. Artikel 48 van het E.G.-Verdrag verleent geen absoluut recht om in te gaan op een aanbod van tewerkstelling dat uitgaat van de privé-sector, met miskenning van de verplichtingen die voortvloeien uit een vroegere professionele verbintenis. De bepalingen die de overheid toelaten het ontslag te weigeren van militairen die niet in de wettelijke voorwaarden verkeren om ontslag te bekomen en die bepaalde categorieën van militairen verplichten na de beëindiging van hun actieve dienst in het reservekader te dienen, schenden niet het gelijkheidsbeginsel, gelezen in samenhang met artikel 48 van het E.G.-Verdrag (81/95, B.7.4 en B.8.4 tot B.8.6; *cfr. infra*).

D. Het recht op en de vrijheid van arbeid

I. Beginselen

a) Draagwijdte van het recht op en de vrijheid van arbeid

322. De vrijheid van arbeid, die wordt gewaarborgd door artikel 23, derde lid, 1°, van de Grondwet, artikel 2 van het verdrag nr. 29 van de Internationale Arbeidsorganisatie van 28 juni 1930 betreffende de gedwongen of verplichte arbeid, artikel 1 van het verdrag nr. 105 van de Internationale Arbeidsorganisatie, artikel 1 E.S.H. en de in artikel 2 I.V.E.S.C.R. opgenomen standstill-verplichting, verbiedt dat een arbeid, onder dreiging met welke straf dan ook, zou worden geëist van een persoon die zich daarvoor niet geheel uit eigen wil heeft aangeboden, zonder dat die arbeid kan worden verantwoord door beweegredenen van algemeen belang (81/95, B.7.3.3; zie ook 58/95, B.14, waarin het Hof evenwel besluit dat er geen aanleiding bestond om te onderzoeken of aan artikel 23 van de Grondwet al dan niet directe werking toekomt).

323. Noch artikel 48 E.G.-Verdrag noch artikel 23, derde lid, 1°, van de Grondwet verlenen een absoluut recht om in te gaan op een aanbod van tewerkstelling dat uitgaat van de privé-sector, met miskennis van de verplichtingen die voortvloeien uit een vroegere professionele verbintenis (81/95, B.7.4).

b) Stakingsverbod

324. Luidens artikel 8.1, littera d, gelezen in samenhang met artikel 2.1 I.V.E.S.C.R. heeft België er zich toe verbonden maatregelen te nemen ten einde tot een algemene verwezenlijking van de in het Verdrag erkende rechten te komen, waaronder het stakingsrecht „mits dit wordt uitgeoefend overeenkomstig de wetten van het desbetreffende land” (62/93, B.3.12).

325. Artikel 8.2 staat echter toe dat wettelijke maatregelen worden getroffen ter beperking van de uitoefening van dat recht door leden van onder meer de politie. Luidens artikel 6 E.S.H. heeft België, met het oog op de onbelemmerde uitoefening van het recht op collectief onderhandelen, er zich toe verbonden het recht van werknemers en werkgevers op collectief optreden in gevallen van belangengeschillen, met inbegrip van het stakingsrecht, te waarborgen, behoudens verplichtingen uit hoofde van reeds eerder gesloten collectieve arbeidsovereenkomsten. Luidens artikel 31 van het Handvest kunnen de in deel II van het Handvest genoemde rechten en beginselen, waaronder het stakingsrecht, buiten de in deel II vermelde gevallen, beperkingen ondergaan welke bij de wet worden voorgeschreven en in een democratische samenleving noodzakelijk zijn voor de bescherming van de rechten en vrijheden van anderen en voor de bescherming van de openbare orde, de nationale veiligheid, de volksgezondheid of de goede zeden (62/93, B.3.12).

II. Casuïstiek

a) Begeleidingsmaatregelen voor werklozen

326. De bepalingen die een begeleidingsmaatregel zijn in het raam van de werkloosheidsreglementering en geenszins de wedertewerkstelling van werklozen verhinderen, vormen geen aantasting van het recht op arbeid (58/95, B.14).

b) Verplichtingen opgelegd aan militairen

327. Aangezien de opdrachten die aan het leger worden toevertrouwd bijdragen tot de verwezenlijking van doelstellingen van algemeen belang, kunnen aan diegenen die voor een militaire loopbaan hebben gekozen, bepaalde verplichtingen worden opgelegd. Artikel 23, derde lid, 1°, van de Grondwet, artikel 2 van het I.A.O.-Verdrag nr. 29 van 28 juni 1930 betreffende de gedwongen of verplichte arbeid, artikel 1 van het I.A.O.-verdrag nr. 29, artikel 48 E.G.-Verdrag en artikel 1 E.S.H., die de vrijheid van arbeid waarborgen en dwangarbeid of verplichte arbeid verbieden, beletten dus niet dat aan de militairen bepaalde verplichtingen worden opgelegd, op voorwaarde dat ze op toelaatbare criteria berusten, dat ze verband houden met de doelstellingen van algemeen belang waarvan de verwezenlijking aan het leger wordt toevertrouwd, en dat ze niet onevenredig zijn met die doelstellingen (81/95, B.7.3.3 en B.8.3). Over die aangelegenheid, zie ook *supra*, *sub* vrijheid van de persoon, met betrekking tot de verplichting om een minimale werkelijke dienst te vervullen (81/95, B.7.3.5).

328. De bepalingen die de overheid toelaten het ontslag te weigeren van militairen die niet in de wettelijke voorwaarden verkeren om ontslag te bekomen, schenden niet de artikelen 10 en 11 van de Grondwet, gelezen in samenhang met artikel 48 E.G.-Verdrag en artikel 23 van de Grondwet (81/95, B.7.4).

329. De bepalingen waarbij aan verscheidene categorieën van militairen de verplichting wordt opgelegd om na de beëindiging van hun actieve dienst in het reservekader te dienen — verplichting die is ingegeven door de zorg om over een toereikend reservekader te beschikken, rekening houdend onder meer met de afschaffing van de dienstplicht en die van tijdelijke aard is — doen niet op onevenredige wijze afbreuk aan de individuele vrijheid van diegenen die ze ondergaan en schenden derhalve niet het gelijkheidsbeginsel, afzonderlijk en in samenhang gelezen met artikel 23, derde lid, 1°, van de Grondwet, artikel 2 van het verdrag nr. 29 van de Internationale Arbeidsorganisatie van 28 juni 1930 betreffende de gedwongen of verplichte arbeid, artikel 1 van het verdrag nr. 105 van de Internationale Arbeidsorganisatie, de artikelen 4, 14, 15 en 60 E.V.R.M., artikel 48 E.G.-Verdrag en artikel 1

E.S.H., gelet op het beperkte karakter van die verplichtingen en de specificiteit van de militaire loopbaan (81/95, B.8.4 tot B.8.6).

330. De maatregel waarbij de regeling van de dienstonderbreking van het militair personeel wegens persoonlijke aangelegenheden — die specifiek voor het leger is ontworpen, rekening houdend met zijn belangrijkste opdrachten, met name het verdedigen van het grondgebied en de onafhankelijkheid van het land, alsmede de bescherming van de burgers — door de wetgever niet als een onbegrensd recht voor de militairen wordt erkend, is voldoende verantwoord door de overwegingen die verband houden met het specifieke karakter van hun statuut en van de opdracht van de strijdkrachten (45/92, 5.B.2).

c) Verplichtingen opgelegd aan rijkswachters

1° Algemeen

331. Aangezien de opdrachten die aan de rijkswacht worden toevertrouwd bijdragen tot de verwezenlijking van doelstellingen van algemeen belang, te weten de binnenlandse beveiliging en ordehandhaving, kan de onmisbare continuïteit in die openbare dienstverlening verantwoorden dat aan de rijkswachters specifieke verplichtingen worden opgelegd waarbij aan de door artikel 23 van de Grondwet gewaarborgde vrije keuze van beroepsarbeid wordt geraakt. Daarbij moet worden onderzocht of die verplichtingen, rekening houdende met de doelstelling van algemeen belang welke met de organisatie van de rijkswacht wordt nagestreefd, de uitoefening van dat grondrecht niet op een onevenredige wijze beperken (34/96, B.3.2).

2° Terugbetalingsverplichting

332. De terugbetalingsverplichting die wordt opgelegd aan de leden van het rijkswachtpersoneel die hun ontslag indienen of van ambtswege uit hun ambt worden ontslagen, doet in beginsel niet op onverantwoorde wijze afbreuk aan de vrijheid van arbeid, vermits die verplichting de tegenprestatie is voor het voordeel dat zij halen uit de opleiding die zij op kosten van de gemeenschap hebben genoten en die verplichting wordt verantwoord door de zorg over een voldoende personeelsbestand te beschikken om de uitvoering van de aan de rijkswacht toevertrouwde opdrachten te verzekeren. Die maatregel is evenwel redelijkerwijze slechts toelaatbaar indien hij niet onevenredig is met die doelstellingen (34/96, B.3.4).

333. Die terugbetalingsverplichting maakt op discriminerende wijze een onevenredige aantasting uit van de vrijheid van arbeid en voert aldus een discriminatie ten nadele van de rijkswachters in doordat de wetgever zich er toe beperkte te bepalen dat het bedrag ervan gelijk zou zijn aan het geheel of een gedeelte van de tijdens de opleiding genoten wedden en de Koning te machtigen „de modaliteiten van vastlegging en terugbetaling” vast te stellen,

waarbij de som van die terugbetaling kan oplopen tot het totale bedrag van de tijdens de opleiding genoten wedden en door bovendien voor de werkelijke dienst niet de minimumduur vast te stellen waarboven die terugbetaling niet vereist zou zijn (34/96, B.3.5 en B.3.6).

3° Stakingsverbod

334. De bepaling waarbij iedere vorm van staking wordt verboden voor de leden van het personeel van het actief kader van het operationeel korps van de rijkswacht en waardoor een verschil in behandeling in het leven wordt geroepen tussen die categorie van personen en de leden van de overige politiediensten kan worden verantwoord door de noodzaak dat de rijkswacht — en dus het personeel ervan — steeds beschikbaar is, zodat de overheid, in een crisistoestand, waar andere urgentiediensten verstek laten gaan wegens stakingsbewegingen of straatbetogingen, over alle middelen kan beschikken om een essentieel deel van de openbare macht, met name de rijkswacht, in werking te kunnen stellen. Het stakingsverbod beantwoordt daarom aan een noodzakelijkheid in een democratische samenleving ter bescherming van de rechten en vrijheden van anderen en ter bescherming van de openbare orde. Bovendien stelt het Hof vast dat in de wetgeving andere voorzieningen zijn getroffen waardoor de rijkswachtvakbonden de collectieve belangen van hun leden kunnen verdedigen (62/93, B.3.11 en B.3.12).

d) Blokkering van hartcatheterisatiediensten

335. Bij het aannemen van blokkeringsmaatregelen voor de installatie van hartcatheterisatiediensten dient de wetgever zich te bekommeren om de economische rechten en om het recht op arbeid van de medische hulpverleners, maar die bekommernis moet verenigbaar zijn met de doelstellingen van algemeen belang die erin bestaan de overheidsuitgaven te beheersen en de ziekenhuizen op een meer rationale wijze te organiseren. Blijft dus de vraag of, door de blokkering effectief te maken vanaf de dag waarop de wet wordt bekendgemaakt, zonder rekening te houden met de situatie van diegenen die hun erkenning hadden aangevraagd en die aan de destijds vereiste voorwaarden zouden hebben voldaan om ze te verkrijgen, de wetgever aan de bekritiseerde maatregelen geen gevolgen heeft gegeven die onevenredig zijn met die doelstellingen. Nu het vooruitzicht dat nieuwe erkenningen zullen worden toegekend om rekening te houden met de wetenschappelijke of technologische evolutie ter zake, de strengheid van de blokkering tempert, is de maatregel niet klaarblijkelijk onevenredig ten aanzien van de doelstelling die hij nastreeft (60/97, B.12 tot B.15).

E. De sociale grondrechten

I. Het recht op een behoorlijke levensstandaard en het recht op steeds betere levensomstandigheden

336. Het recht op een behoorlijke levensstandaard en op steeds betere levensomstandigheden dat door artikel 11.1 in samenhang met artikel 2.1 I.V.E.S.C.R. wordt erkend ten aanzien van „een ieder” kan in redelijkheid niet onbeperkt worden opgevat. Het kan voor elke Staat slechts gaan om de personen voor wie hij instaat. Daartoe kunnen, hoewel zij zich op het grondgebied bevinden, niet de vreemdelingen worden gerekend die het bevel hebben ontvangen het grondgebied te verlaten, nadat is gebleken dat de voorwaarden die in verband met hun verblijf waren gesteld niet of niet meer in acht werden genomen (51/94, B.5.5).

II. Het recht op geneeskundige bijstand en recht op sociale bijstand

337. Zonder te moeten onderzoeken of artikel 13 E.S.H. directe werking heeft in de interne rechtsorde, volstaat het vast te stellen dat artikel 13.4 bepaalt dat in de bijstand en de dienstverlening moet worden voorzien op voet van gelijkheid ten aanzien van de eigen onderdanen en de onderdanen van andere Overeenkomstsluitende Partijen „die wettig binnen (het) grondgebied (van de Overeenkomstsluitende Partijen) verblijven”. De maatregel waarbij degenen die de maatschappelijke dienstverlening genieten anders worden behandeld, niet op grond van hun nationaliteit, maar wel van het al dan niet wettig zijn van hun verblijf op het Belgisch grondgebied, kan dus geen afbreuk doen aan een recht dat door het voormelde artikel 13 zou worden gewaarborgd (51/94, B.5.6).

§ 7. De rechten van het kind

A. Beginselen

338. Artikel 3.1 van het Verdrag inzake de rechten van het kind schrijft voor dat bij alle maatregelen betreffende kinderen, de belangen van het kind de eerste overweging vormen. Bovendien moeten de Staten die partij zijn, waarborgen dat „het kind dat in staat is zijn eigen mening te vormen, het recht [heeft] die mening vrijelijk te uiten in alle aangelegenheden die het kind betreffen [...]” (artikel 12.1) en „hiertoe wordt het kind met name in de gelegenheid gesteld te worden gehoord in iedere gerechtelijke en bestuurlijke procedure die het kind betreft [...]” (artikel 12.2). Artikel 7.1 van hetzelfde Verdrag bepaalt dat het kind, voor zover mogelijk, het recht heeft zijn ouders te kennen en door hen te worden verzorgd. Die bepaling omvat geenszins het recht voor de ouders om laattijdig een afstammingsband te creëren tegen de belangen van dat kind in.

Van een wettelijke bepaling met betrekking tot de vaststelling van de afstamming bij erkenning door de man moet worden nagegaan op ze ingegeven is door het belang van het kind (36/96, B.4).

B. Casuïstiek

339. Ofschoon het de wetgever toekomt te oordelen of en in welke mate er reden is om vanuit het standpunt van het belang van het kind de vaststelling van de afstamming aan een opportuniteitscontrole te onderwerpen, mag hij, indien hij besluit een dergelijke controle in te voeren, zelfs wanneer niet is aangetoond dat de persoon die een kind wil erkennen, geen biologische band met dat kind heeft, evenwel niet de vader en de moeder verschillend behandelen, zonder voldoende verantwoording. De situatie van de ene en de andere moet als vergelijkbaar worden beschouwd in zoverre zij bijdragen tot het bepalen van de genetische kenmerken van het kind en in zoverre zij in beginsel even geschikt zijn om het belang van het kind te beoordelen. Er moet rekening worden gehouden, niet alleen met artikel 3.1 van het Verdrag inzake de rechten van het kind maar ook met artikel 7.1 van hetzelfde Verdrag (62/94, B.4).

340. De door de wetgever vastgestelde leeftijd van vijftien jaar vanaf dewelke het kind zijn instemming moet verlenen bij de vraag tot erkenning door de vader, steunt op een objectief criterium dat in een redelijk verband staat zowel met de bedoeling om late erkenningen tegen te gaan als met het oogmerk om inspraak te geven aan kinderen van een bepaalde leeftijd. Het vereisen van die toestemming is — mede in het licht van de artikelen 3, 7 en 12 van het Verdrag inzake de rechten van het kind — op zich niet onevenredig. Enerzijds, is de weigering van het niet-ontvoogd kind van vijftien jaar om zijn toestemming te geven tot de erkenning, een belangrijke indicatie bij de beoordeling van de opportuniteit van de erkenning waarover de rechtbank van eerste aanleg alsdan dient te beslissen, en, anderzijds, kan de rechtbank de erkenning niettemin toestaan wanneer zij van oordeel is dat die in het belang van het kind is, behoudens het thans niet onderzochte geval waarbij bewezen werd dat de verzoeker niet de vader is (36/96, B.6).

§ 8. De bescherming van minderheden

A. Beginselen

341. Artikel 27 I.V.B.P.R. heeft betrekking op de bescherming van personen behorende tot etnische, religieuze en linguïstische minderheden en verbiedt de verdragsstaten onder meer aan die personen het recht te ontzeggen om in gemeenschap met de andere leden van hun groep hun eigen cultuur te beleven (90/94, B.4.14).

342. Het komt elke wetgever toe, binnen de eigen bevoegdheidssfeer, de bescherming van minderheden te verzekeren onder meer ter naleving van

artikel 27 I.V.B.P.R. Noch de Grondwet, noch de wetten tot hervorming der instellingen wijzen de Vlaamse, de Franse en de Duitstalige Gemeenschap aan als beschermers van respectievelijk de Nederlandstaligen, de Franstaligen en de Duitstaligen in de eentalige taalgebieden van België waarvan de taal niet de hunne is noch machtigen zij hen in die taalgebieden om op eenzijdige wijze in die aangelegenheid op te treden (54/96, B.9; zie ook B.8.2, waarin wordt gesteld dat artikel 129, § 2, van de Grondwet, door de beperking van zijn toepassingsfeer *ratione loci*, niet kan worden beschouwd als strekkende tot de bevordering van de cultuur door de Franse Gemeenschap doch neerkomt op een maatregel ter bescherming van de in die gemeenten gevestigde Franstalige minderheid.

343. Uit het tweetalige karakter van het gebied Brussel-Hoofdstad, zoals vastgesteld in artikel 4 van de Grondwet, vloeit niet de verplichting voort om te voorzien in een gewaarborgde vertegenwoordiging van de taalminderheid in de bestuursorganen van alle instellingen waarin een gemeente van dat gebied is vertegenwoordigd (83/97, B.6.5; het betrof een ordonnantie die niet waarborgde dat taalminderheidsfracties zijn vertegenwoordigd in de raden van bestuur van de openbare vastgoedmaatschappijen).

B. Casuïstiek

344. SAMENSTELLING VAN EEN WETGEVENDE VERGADERING — De bepaling tot regeling van de samenstelling van de Franse Gemeenschapsraad ontzegt de Franstalige inwoners van het administratief arrondissement Halle-Vilvoorde niet het recht om in gemeenschap met de andere leden van hun groep hun eigen cultuur te beleven, noch het recht om gebruik te maken van de culturele voorzieningen die onder de bevoegdheid van de Franse Gemeenschap ressorteren (90/94, B.4.14).

345. DE TAAL VAN DE AFLEGGING — De bepaling die de eedaflegging (in het Nederlands) van de leden van de Vlaamse Raad regelt, houdt geen algemeen verbod in ten aanzien van de Franstalige minderheid in het administratief arrondissement Halle-Vilvoorde om zich van hun eigen taal te bedienen, doch wijkt van dat recht af voor het bijzondere geval van de eed die de verkozenen in de Vlaamse Raad moeten afleggen. Aangezien de eed evenzeer hen aanbelangt die hem ontvangen als hen die hem afleggen, kan die bepaling niet worden aangezien als een kennelijk onredelijke beperking van het aan een ieder bij artikel 27 I.V.B.P.R. gewaarborgde recht om met de andere leden van zijn groep zich van de eigen taal te bedienen (90/94, B.4.24).

§ 1. Het personen- en familierecht

A. De afstamming

I. Algemeen

346. In het arrest 59/95 besloot het Hof de verwijzende rechter te verzoeken of het antwoord op de gestelde vraag nog onontbeerlijk was om een vonnis te wijzen. De eiser voor dat rechtscollege voldeed op het ogenblik waarop de prejudiciële vraag werd gesteld, niet aan de voorwaarden van artikel 320 B.W., zoals het toen van kracht was, doch die bepaling was inmiddels gewijzigd bij de wet van 27 december 1994.

Voormelde bepaling staat een andere man dan de echtgenoot van de moeder toe een kind te erkennen, wanneer het vaderschap van de echtgenoot niet bevestigd wordt door het bezit van staat, voor zover hij door de rechtbank van eerste aanleg daartoe is gemachtigd en het kind geboren is in één van de vier in de bepaling bedoelde hypothesen. Al die hypothesen betreffen gevallen waarin uit een gerechtelijke akte blijkt dat de echtgenoten niet meer samen waren op het ogenblik dat het kind werd verwekt. Die bepaling heeft evenwel niet tot voorwerp om aan een man, wie het ook zij, al dan niet toelating te verlenen om met alle wettelijke middelen het bewijs van zijn vaderschap te leveren. De omstandigheid dat het vaderschap van de man die tot erkenning van het kind wenst over te gaan, wordt bevestigd door het bezit van staat en niet wordt betwist, is vreemd aan de hypothesen die deze bepaling beoogt (41/97, B.3 en B.4).

II. De erkenning

a) De vergelijkbare positie van de vader en de moeder

347. Ofschoon de wetgever de vaststelling van de afstamming van vaderszijde en van moederszijde in een zekere mate afhankelijk kan stellen van een opportuniteitscontrole vanuit het standpunt van het belang van het kind, mag hij bij het organiseren van een dergelijke controle één van de verwekkers van het kind niet zonder voldoende verantwoording in een inferieure toestand plaatsen ten opzichte van de andere. Weliswaar gebeurt het zelden dat een vrouw een kind wenst te erkennen dat reeds door een man is erkend, en de situatie van de biologische vader en moeder is in sommige opzichten ongetwijfeld zeer verschillend, maar toch blijft ze vergelijkbaar doordat elk van hen aan het bepalen van de genetische kenmerken van het kind bijdraagt en doordat zij in principe gelijkelijk bekwaam zijn om het belang van dat kind te beoordelen (63/92, B.3.1; zie ook 62/94, B.4, waarin tevens wordt gewezen op de draagwijdte van de artikelen 3.1 en 7.1 van het Verdrag inzake de rechten van het kind).

b) De onderwerping van de ontvankelijkheid van de erkenning door de vader aan de instemming van de moeder

348. Het in artikel 319, § 3, B.W., ingevoerde verschil in behandeling tussen de moeder en de man wiens vaderschap niet wordt betwist, doordat de ontvankelijkheid van de erkenning door de vader van een buiten het huwelijk geboren kind aan de instemming van de moeder wordt onderworpen, terwijl het moederschap van rechtswege wordt vastgesteld zonder de instemming van de vader, wordt door het Hof beoordeeld vanuit een dubbele invalshoek, met name het probleem dat de betrokken bepaling het mogelijk maakt een erkenning door een man te voorkomen wanneer die erkenning in strijd wordt geacht met het belang van het kind, ongeacht de vraag of hij die het kind wil erkennen, de werkelijke vader is, en het probleem dat die bepaling het mogelijk maakt een erkenning te voorkomen van een man die niet de vader is.

349. DIEGENE DIE WIL ERKENNEN IS DE BIOLOGISCHE VADER — Doordat artikel 319, § 3, eerste, derde en vierde lid, B.W., het mogelijk maakt ter wille van het belang van het kind de vaststelling van een band van afstamming alleen dan te verhinderen wanneer de moeder halsstarrig blijft weigeren haar toestemming te geven voor de erkenning van dat kind door een man, ook al is hij de biologische vader, wordt tussen de vader en de moeder een onderscheid ingevoerd dat strijdig is met het gelijkheidsbeginsel. Niet alleen is de vaststelling van het moederschap nooit afhankelijk van een opportuniteitscontrole maar bovendien is de omvang van de aan de moeder gegeven mogelijkheid om de erkenning te beletten nu eens zonder verband met de in de parlementaire voorbereiding aangevoerde verantwoording, dan weer onevenredig met die redenen. De belangrijkste van die redenen zijn het vermijden van erkenningen uit louter welwillendheid, van niet-tijdige erkenningen en van erkenningen die de moeder blijvend confronteren met de traumatiserende context van de verwekking, bijvoorbeeld een verkrachting. Nu zijn er niet zelden omstandigheden waarin een moeder kan wensen dat haar kind wordt erkend door een man die nochtans niet de vader is. De eerste doelstelling — het vermijden van erkenningen uit welwillendheid — kan niet worden bereikt door de bepaling die de erkenning door de vader afhankelijk stelt van de toestemming van de moeder. Wat de zorg betreft om niet-tijdige erkenningen te vermijden, die zorg is in artikel 319, § 3, slechts opgevangen voor zover het om mannen gaat, want de erkenning van een kind door de moeder, een weliswaar zeldzamer geval maar dat door de wet uitdrukkelijk is geregeld, kan zonder tijdsbeperking plaatsvinden. Bovendien zijn de vereiste van toestemming van de moeder en de eventuele tussenkomst van de rechter in het belang van het kind onevenredige middelen ten aanzien van het doel dat erin bestaat niet-tijdige erkenningen te vermijden: de wet vereist de toestemming van de moeder, zelfs wanneer de wil om te erkennen onmiddellijk is betuigd en zij beperkt de beoordelingsmacht van de rechter door geen enkele bepaling in verband met de voormelde doelstelling. De zorg tenslotte

om een erkenning te vermijden die de moeder blijvend confronteert met de traumatiserende context van de verwekking van het kind, is een motief dat specifieke maatregelen zou kunnen rechtvaardigen maar dat in geen geval een algemeen onderscheid tussen de vader en de moeder van een kind kan gronden. Een dergelijk onderscheid is een onevenredig middel ten opzichte van het doel (63/92, B.3.2 en B.3.3).

350. DIEGENE DIE WIL ERKENNEN IS NIET DE BIOLOGISCHE VADER — Indien artikel 319, § 3, B.W. de toestemming van de moeder vereiste, enkel om te vermijden dat een kind zou worden erkend door een man die niet de vader is, dan zou dat artikel het gelijkheidsbeginsel niet schenden. Een dergelijk mechanisme zou weliswaar in die hypothese een op zijn minst tijdelijke hinderpaal voor een erkenning kunnen vormen enkel wanneer die erkenning door een man is gedaan tegen de zin van de moeder, niet in het geval waarin de erkenning uitgaat van een vrouw tegen de zin van een man die het kind heeft erkend. Maar voor de ongelijkheid die aldus ontstaat, is er een verantwoording. Het bij artikel 319, § 3, ingevoerde mechanisme van betwisting van de biologische band steunt op het feit dat de man en de vrouw zich objectief in twee opzichten in verschillende situaties bevinden. Allereerst is de vrouw die een kind ter wereld heeft gebracht bijna altijd met zekerheid gekend terwijl zulks niet het geval is voor de man die het kind heeft verwekt. Voorts is zij, behoudens buitengewone omstandigheid, beter dan een man op de hoogte van de biologische afstamming van het kind. Die situatieverschillen zijn niet pertinent wanneer het erom gaat vast te stellen wie in staat is de belangen van een menselijk wezen te beoordelen maar ze zijn het wel wanneer het erom gaat de realiteit van een biologische band na te gaan. Wanneer de bij artikel 319, § 3, ingevoerde regeling wordt toegepast ingevolge een door de moeder tot uiting gebrachte twijfel over het vaderschap, heeft de wettelijke vereiste van toestemming van de moeder slechts tot doel in voorkomend geval een onbetwistbaar nuttige indicatie te geven indien men wil vermijden dat een man die niet de vader is, het kind erkent. In het overigens uitzonderlijke geval waarin een vrouw een kind wenst te erkennen dat reeds door een man is erkend, zou het vragen van de toestemming van die man niet hetzelfde nut hebben als wanneer een dergelijk verzoek aan een moeder is gericht. De moeder is immers in de meeste gevallen aangewezen door de geboorteakte en niet door een loutere akte van erkenning (63/92, B.4.1 en B.4.2).

351. Artikel 319, § 3, B.W. schendt de artikelen 10 en 11 van de Grondwet niet in zoverre het betrekking heeft op de betwistingen over de realiteit van het vaderschap. Concreet werd gepreciseerd dat er geen schending is in zoverre die bepaling de ontvankelijkheid van de erkenning van een minderjarig niet-ontvoogd kind door een man wiens vaderschap wordt betwist, afhankelijk stelt van de voorafgaande toestemming van de moeder, en in zoverre in zoverre zij bepaalt dat, wanneer de zaak naar de rechtbank wordt

verwezen, de rechtbank het verzoek afwijst indien het bewijs wordt geleverd dat de verzoeker niet de vader is.

Artikel 319, § 3, B.W. schendt daarentegen de artikelen 10 en 11 van de Grondwet in zoverre het van toepassing is wanneer de betwisting niets uit te staan heeft met de realiteit van het vaderschap, met name in zoverre het de ontvankelijkheid van de erkenning van een minderjarig niet-ontvoogd kind afhankelijk stelt van de voorafgaande toestemming van de moeder, terwijl zij het vaderschap niet betwist, en in zoverre, wanneer de zaak naar de rechtbank wordt verwezen, het die rechtbank machtigt te oordelen of de erkenning kan plaatsvinden, zelfs wanneer niet is bewezen dat de verzoeker niet de vader is (63/92, B.5 en dictum; zie eveneens 79/95, B.5).

c) De afhankelijkheid van de erkenning door de vader van de instemming van het niet-ontvoogd minderjarig kind

352. Het Hof heeft zich eveneens moeten uitspreken over artikel 319, § 3, tweede lid, B.W., waaruit voortvloeit dat een man die een niet-ontvoogd minderjarig kind wenst te erkennen, daartoe de voorafgaande toestemming moet krijgen van het kind als dat de volle leeftijd van vijftien jaar heeft bereikt, en dit terwijl de erkenning van een kind door zijn moeder, die een uitzonderlijke wijze is om de afstamming vast te stellen, geen enkele voorafgaande toestemming, noch van de vader, noch van het kind vereist, en aan geen enkele rechterlijke controle onderworpen is.

353. Het Hof stelt ter zake vast dat de wetgever, met artikel 319, § 3, tweede lid, B.W. late erkenningen heeft willen tegengaan en aan het kind zelf de mogelijkheid tot toestemming heeft gegeven. Volgens het Hof kan de wetgever redelijkerwijs ervan uitgaan dat zodanige erkenningen zouden kunnen zijn ingegeven door andere overwegingen dan het belang van het kind, en kan hij daarom het kind de mogelijkheid geven zich daartegen te verzetten vanaf de leeftijd dat het zich dienaangaande een mening kan vormen (36/96, B.5). De door de wetgever vastgestelde leeftijd van vijftien jaar vanaf dewelke het kind zijn instemming moet verlenen bij de vraag tot erkenning door de vader, steunt op een objectief criterium dat in een redelijk verband staat zowel met de bedoeling om late erkenningen tegen te gaan als met het oogmerk om inspraak te geven aan kinderen van een bepaalde leeftijd. Een dergelijke inspraak is — mede in het licht van de artikelen 3, 7 en 12 van het Verdrag inzake de rechten van het kind — op zich niet onevenredig, nu de weigering tot instemming van een dergelijk kind een belangrijke indicatie is bij de beoordeling van de opportuniteit van de erkenning waarover de rechtbank van eerste aanleg alsdan dient te beslissen, en de rechtbank de erkenning niettemin kan toestaan wanneer zij van oordeel is dat die in het belang van het kind is, behoudens het thans niet onderzochte geval waarbij bewezen werd dat de verzoeker niet de vader is (36/96, B.6).

354. Ofschoon het Hof het vereiste van de instemming van het niet-ontvoogde minderjarige kind op die wijze niet veroordeelde, stelde het niettemin vast dat het ontbreken van de identieke mogelijkheid ten aanzien van de erkenning door een vrouw — hoe uitzonderlijk ook —, in strijd is met het grondwettelijke gelijkheidsbeginsel doch die situatie was evenwel niet het gevolg van artikel 319, § 3, tweede lid, B.W., maar van de ontstentenis van een vergelijkbare regel in de bepalingen betreffende de vaststelling van de afstamming van moederszijde (36/96, B.7).

d) De tot de vader beperkte mogelijkheid van vernietiging van de erkenning

355. Het verschil in behandeling dat wordt ingevoerd door artikel 319, § 4, B.W., dat de vernietiging, door de rechtbank en op verzoek van de wettelijke vertegenwoordiger van het kind, mogelijk maakt van de erkenning door een man van wie niet is aangetoond dat hij niet de biologische vader is op een ogenblik waarop de moeder van het kind onbekend is, overleden is of in de onmogelijkheid verkeert haar wil te kennen te geven, wanneer het belang van het kind het vereist — waardoor de vaststelling van de band van afstamming tussen die man en dat minderjarig, niet ontvoogd kind, wordt vernietigd —, terwijl niet in een dergelijke mogelijkheid is voorzien om, in vergelijkbare omstandigheden die betrekking hebben op de vader, de vaststelling van de afstamming van moederszijde te betwisten, houdt een discriminerende inbreuk in op het recht van die man op de eerbiediging van zijn gezinsleven. Het blijkt immers niet dat die man a priori minder geschikt moet worden geacht om het belang van het kind te beoordelen dan de moeder van het kind, de wettelijke vertegenwoordiger van het kind of ouders die door de band van het huwelijk zijn verenigd. Evenmin blijkt dat een erkenning die plaatsvindt na het overlijden van de moeder of na een gebeurtenis die haar in de onmogelijkheid stelt haar wil te kennen te geven, op zich als verdacht moet worden beschouwd. Ongetwijfeld bestaat tussen de moeder en het kind een bijzondere band die al vóór de geboorte tot stand is gekomen. Maar die band volstaat niet om te verantwoorden dat de vaststelling van de afstamming van vaderszijde kan worden onderworpen aan een controle die niet bestaat voor de vaststelling van de afstamming van moederszijde (62/94, B.1 tot B.3, B.5 tot B.7 en dictum).

III. De betwisting van vaderschap

356. Het verschil in behandeling dat door artikel 332 B.W. wordt gemaakt tussen de echtgenoot, de echtgenote en het kind, enerzijds, en de biologische vader van wie het — niet betwiste — vaderschap door het bezit van staat wordt bevestigd, anderzijds, doordat die biologische vader, in tegenstelling tot de eerstgenoemden, het vaderschap van de echtgenoot niet rechtstreeks kan betwisten, is een maatregel die, ten aanzien van de door de wetgever nagestreefde dubbele doelstelling — de zorg om de vaststelling van de biologische afstamming te bevorderen, enerzijds, en de bescherming van

de rust in de gezinnen, anderzijds — niet onevenredig is. Door de artikelen 318 en 332 B.W. aan te nemen, heeft de wetgever kunnen oordelen dat het niet verantwoord was aan een buitenstaander ten opzichte van het gezin waarin het kind is geboren, de toelating te geven het vaderschap van de echtgenoot van de moeder rechtstreeks te betwisten. Het kan immers worden verantwoord ervan uit te gaan dat die derde geen belang heeft bij die betwisting en dat het hem niet toekomt het belang van het kind te beoordelen. Artikel 332 B.W. schendt bijgevolg de artikelen 10 en 11 van de Grondwet niet (41/97, B.7 tot B.11; zie eveneens reeds 12/98, B.3 en B.6.2 tot B.7).

IV. De naamgeving

357. Met betrekking tot de naamgeving heeft het Arbitragehof gesteld dat het Burgerlijk Wetboek voor het toekennen van de naam geen onderscheid maakt tussen kinderen naargelang ze geboren zijn in of buiten het huwelijk (79/95, B.3.1 tot B.3.3; voor wat betreft het onderscheid tussen verschillende categorieën van kinderen die buiten het huwelijk worden geboren, zie *infra*) en heeft het Hof nog geen standpunt ingenomen over de vraag of de regel dat bij gelijktijdige vaststelling van de afstamming van vaderszijde en van moederszijde het kind de naam van de vader krijgt (artikel 335, § 1, B.W.), in overeenstemming is met het gelijkheidsbeginsel (79/95, B.5 — dergelijke vraag viel in casu buiten de saisine van het Hof).

a) vaststelling van de afstamming van vaderszijde na de afstamming van moederszijde

358. Het kind wiens afstamming van vaderszijde wordt vastgesteld na de afstamming van moederszijde is niet beroofd van elke mogelijkheid om de naam van zijn moeder te vervangen door die van zijn vader indien het dat wenst. De in de wet van 15 mei 1987 vermelde beperkingen aan die mogelijkheid vormen geen hinderpaal voor het toestaan van de gevraagde verandering indien de Koning niet bij een met redenen omklede beslissing een eventueel verzet heeft ingewilligd (65/94, B.3).

359. Gebruik makend van de hem toekomende beoordelingsbevoegdheid, heeft de wetgever het juridisch statuut van de naam van de persoon vastgesteld met inachtneming van zowel het sociale nut om aan die naam een zekere onveranderlijkheid te geven als het belang van diegene die de naam draagt (65/94, B.5; 64/96, B.3.3; 68/97, B.4.3).

Het is niet onredelijk te bepalen dat, wanneer het kind de naam van zijn moeder draagt omdat de afstamming van moederszijde eerst werd vastgesteld, de vervanging van die naam door die van de vader enkel nog mogelijk is op voorwaarde dat zowel de vader als de moeder, of een van hen indien de andere overleden is, daartoe een verklaring afleggen bij de ambtenaar van de burgerlijke stand. De wetgever mocht ervan uitgaan dat de ouders het best het belang van het kind kunnen beoordelen, tot diens meerderjarigheid of

ontvoogding (65/94, B.5; 64/96, B.3.3 en B.4; 68/97, B.4.3 en B.5). Het is evenmin onredelijk dat de wetgever, rekening houdend met het maatschappelijk nut van de bestendigheid van de naam, erin heeft voorzien dat in geval van onenigheid (tussen de vader en de moeder) de reeds aan het kind toegekende naam onveranderd zou blijven, veeleer dan de rechter te laten oordelen. De in artikel 335, § 3, eerste lid, B.W. vervatte regeling is een maatregel die aan een objectief criterium beantwoordt, adequaat is en niet op onevenredige wijze de rechten van de betrokkenen of de derden aantast (64/96, B.3.3 en B.4; 68/97, B.4.3 en B.5; zie ook 79/95, B.4, B.9.1, B.9.2 en B.10, dat meer in het bijzonder handelt over de hypothese waarin de moeder, door haar instemming met de erkenning te weigeren, kan bewerkstelligen dat de afstamming van vaderszijde eerst na die van moederszijde komt vast te staan).

De ongelijke behandeling die erin bestaat dat een naamsverandering voor het meerderjarig of ontvoogd kind dat de naam van zijn vader wenst te dragen terwijl het die van zijn moeder heeft, op zijn eigen initiatief, slechts mogelijk is vanaf het ogenblik waarop het ouderlijk gezag een einde neemt en dat hij de procedure dient te volgen overeenkomstig de wet van 15 mei 1987 betreffende de namen en voornamen, die het gemeen recht ter zake vormt, is niet onredelijk (65/94, B.5).

b) vaststelling van de naam van het overspelige kind a patre

360. Artikel 335, § 3, tweede lid, B.W., dat de verklaring dat een kind waarvan de afstamming van moederszijde eerst is vastgesteld, de naam van zijn vader zal dragen, afhankelijk maakt van de instemming van de echtgenote van die vader met wie hij gehuwd was op het ogenblik van de vaststelling van de afstamming, zonder dat aan de rechter enige bevoegdheid is verleend tot beoordeling naargelang van de omstandigheden die eigen zijn aan ieder geval, schendt het gelijkheidsbeginsel. Nu het verzoek tot homologatie van de erkenning van een overspelig kind a patre luidens artikel 319bis B.W. door de rechtbank enkel kan worden afgewezen indien wordt bewezen dat de verzoeker niet de vader is — regeling waardoor de aantasting van de belangen van het wettige gezin niet wordt aangezien als een reden om dat verzoek af te wijzen, zodat voorrang werd verleend aan het fundamentele recht van het betrokken kind op eerbiediging van zijn gezinsleven — en nu de naamswijziging verbonden is met de vaststelling van de nieuwe afstammingsband, kan de wetgever de instemming van de echtgenote van de vader niet in redelijkheid verantwoorden door louter aan te voeren, zoals hij heeft gedaan, dat de belangen van het wettige gezin dienden te worden beschermd (38/93, B.5 en B.6).

V. Adoptie

361. Door het instituut van de wettiging door adoptie te vervangen door dat van de volle adoptie — de begrippen van wettig kind en natuurlijk kind zijn

immers verdwenen — had de wetgever niet de bedoeling te verzaken aan de beginselen van de handhaving van de band van afstamming van de geadopteerde met de verwekker, echtgenoot van de adoptant, en van de gezamenlijke uitoefening van het ouderlijk gezag. In dat geval zou hij trouwens niet, zonder incoherentie, kunnen hebben gewild de band van afstamming van de verwekker met het geadopteerde kind uit te schakelen, vermits het die band is die de motivatie was voor de adoptie van dat kind door de echtgenoot. Artikel 370, § 1, tweede lid, B.W., dat bepaalt dat de geadopteerden door volle adoptie „ophouden tot hun oorspronkelijke familie te behoren”, kan dus niet van toepassing zijn op het geval van de volle adoptie door de echtgenoot van de verwekker van de geadopteerde. In dat geval wil de logica van het instituut dat het geadopteerde kind juridisch twee banden van afstamming van verschillende aard geniet: de gehandhaafde band van oorspronkelijke afstamming ten aanzien van zijn verwekker en de band van adoptieve afstamming ten aanzien van de adopterende echtgenoot (67/97, B.5 en B.6; het Hof gaat ook in op de — ongrondwettig beoordeelde — interpretatie van artikel 370, § 1, tweede lid, naar luid waarvan die bepaling die stelt dat kinderen die ten volle geadopteerd zijn, ophouden tot hun oorspronkelijke familie te behoren, ook van toepassing zou zijn op de geadopteerde, ten aanzien van zijn verwekker, echtgenoot van de adoptant).

B. Nationaliteit

362. Ofschoon de personen die de nationaliteit van hun Belgische echtgenoot willen verkrijgen en de personen die een verzoek om naturalisatie hebben ingediend, zich in een vergelijkbare situatie bevinden, kan, wegens de bestaande verschillen tussen de procedures van naturalisatie en het verkrijgen van de Belgische nationaliteit door huwelijk — waarvan de ene wordt geïnstrueerd door de Kamer van volksvertegenwoordigers en wordt afgesloten met een soevereine beslissing en de andere wordt geïnstrueerd door het openbaar ministerie en wordt beëindigd met een gemotiveerd vonnis dat vatbaar is voor de middelen van beroep waarin het Gerechtelijk Wetboek voorziet — het bestaan van termijnen in de eerste procedure en het ontbreken van dergelijke termijnen in de tweede procedure in hoofde van het openbare ministerie niet discriminerend worden geacht (61/96, B.12 en B.13).

§ 2. Erfrecht

363. Het Hof bevestigde zijn rechtspraak dat het oude artikel 756 B.W. dat de kinderen die zijn verwekt bij een andere vrouw dan de echtgenote van hun vader, van diens erfopvolging uitsluit, de artikelen 10 en 11 van de Grondwet schendt in zoverre het krachtens artikel 107 van de wet van 31 maart 1987, van toepassing is op nalatenschappen die zijn opengevallen na 13 juni 1979 (83/93; zie ook het vorige overzicht, nrs. 278 en 279).

§ 3. Aansprakelijkheidsrecht

A. Aansprakelijkheid van overheidspersoneel

364. Het verschil in behandeling tussen het merendeel van de door de overheid tewerkgestelde leden van het statutair personeel en de contractuele personeelsleden in het algemeen, dat inzake de burgerlijke aansprakelijkheid die het gevolg is van een toevallig voorkomende lichte fout, volgt uit de artikelen 1382, 1383 en 1251, 3°, B.W. enerzijds en artikel 18 Arbeidsovereenkomstenwet anderzijds, waardoor enkel de eerstgenoemden aan het risico van een regresvordering van de werkgever tot terugbetaling van de door hem aan derden betaalde schadevergoeding blootgesteld worden, is niet verantwoord in acht nemend de gelijkenis van de vergeleken arbeidsverhoudingen, met name vanuit het oogpunt van de juridische ondergeschiktheid. Het gelijkheidsbeginsel is geschonden in zoverre de overheid door voornoemde bepalingen wordt toegestaan een regresvordering in te stellen tegen een statutair personeelslid, wanneer naar aanleiding van een toevallige lichte fout door laatstgenoemde begaan in het raam van zijn ambt, de genoemde overheid het slachtoffer heeft vergoed voor de schade waarvoor dat personeelslid aansprakelijk werd verklaard en voormeld artikel 18 de burgerlijke aansprakelijkheid van de door een arbeidsovereenkomst verbonden werknemer beperkt tot de enkele gevallen van bedrog, zware schuld en gewoonlijk voorkomende lichte schuld (77/96, B.1 tot B.4).

B. Burgerlijke aansprakelijkheid bij arbeidsongeval

365. Het door de wetgever in artikel 46 Arbeidsongevallenwet ingevoerde onderscheid tussen de slachtoffers van een arbeidsongeval en de slachtoffers van een ongeval op de weg naar en van het werk beantwoordt aan een wettige doelstelling, te weten de zorg om aan alle slachtoffers de in de Arbeidsongevallenwet bepaalde basisvoorziening te verzekeren en om, in die gevallen waarin er geen redenen zijn om de in de wet voorgeschreven beperkingen te behouden, aan het slachtoffer een zo ruim mogelijke vergoeding te zien toekennen. Door het onderscheid tussen beide categorieën van slachtoffers te baseren op de vaststelling dat de moeilijkheden van bewijs van de schade die uit ieder van de beide soorten van ongevallen voortvloeit en van het oorzakelijk verband tussen de schade en de schuld van de werkgever, zijn lasthebbers en zijn aangestelden, verschillend zijn en dat het bewijs in het kader van een arbeidsongeval vaak moeilijk te leveren is zonder afbreuk te doen aan de sociale rust en de arbeidsverhoudingen in de ondernemingen, heeft de wetgever een verschil in behandeling ingevoerd op grond van criteria die de invoering van dat onderscheid tussen beide categorieën van slachtoffers objectief en redelijk verantwoorden (3/97, B.4).

366. Het onderscheid dat bij de toepassing van artikel 46 Arbeidsongevallenwet, ingevolge het samenlezen van de artikelen 7 en 8 van die wet, wordt

gemaakt tussen, enerzijds, de slachtoffers van een verkeersongeval dat zich voordoet terwijl het slachtoffer zich onder het gezag van de werkgever bevindt en dat als een arbeidsongeval beschouwd wordt doordat het is overkomen tijdens en door het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst en, anderzijds, het slachtoffer, van een verkeersongeval dat zich voordoet terwijl het slachtoffer niet onder het gezag van de werkgever staat, waarbij, in het eerste geval, het slachtoffer slechts aanspraak kan maken op de forfaitaire arbeidsongevallenvergoeding en het in het tweede geval het daarenboven in voorkomend geval de gemeenrechtelijke vordering behoudt, berust op een objectief criterium, met name het al dan niet onder het gezag van de werkgever staan.

Rekening houdend met het doel en de gevolgen van de in het geding zijnde wettelijke bepaling is dat criterium van onderscheid evenwel niet relevant. Het feit dat een werknemer al dan niet onder het gezag van zijn werkgever staat, beïnvloedt immers op geen enkele wijze het bestaan en de toename van het aantal verkeersongevallen die hadden verantwoord dat de wetgever afweek van het forfaitaire vergoedingsstelsel; dat feit vertoont geen verband met de ernst van de schade die uit dergelijke ongevallen voor de werknemers voortvloeit en heeft evenmin een weerslag op de moeilijkheid om het bewijs te leveren van de geleden schade en van het oorzakelijk verband tussen die schade en de schuld van de werkgever, zijn lasthebbers of zijn aangestelden. Bijgevolg is, met betrekking tot de mogelijkheid om een gemeenrechtelijke vordering inzake burgerlijke aansprakelijkheid in te stellen, het ingevoerde onderscheid tussen de slachtoffers van een door de werkgever, diens lasthebbers of aangestelden onopzettelijk veroorzaakt verkeersongeval, naargelang zij al dan niet onder het gezag van de werkgever staan, niet verantwoord bij ontstentenis van de grondwettelijk vereiste relevantie van dat criterium van onderscheid (3/97, B.5.1 en B.5.2).

367. In zoverre een onderscheid wordt aangevoerd tussen de slachtoffers van een verkeersongeval dat zich voordoet wanneer zij respectievelijk al dan niet onder het gezag van de werkgever staan, stelt het Hof vast dat de parlementaire voorbereiding van de wet van 11 juni 1964 niet lijkt te hebben uitgesloten dat de rechtsvordering inzake burgerlijke aansprakelijkheid met toepassing van artikel 46 Arbeidsongevallenwet, zou worden toegekend aan het slachtoffer van het door de werkgever, zijn lasthebbers of aangestelden onopzettelijk veroorzaakt verkeersongeval dat zich voordoet op het ogenblik dat het slachtoffer onder het gezag van de werkgever stond, aangezien uitdrukkelijk werd opgemerkt dat „de moeilijkheden, wat de bewijslast betreft, [...] niet meer geheel onoverkomelijk [zijn] wanneer de ongevallen zich voordoen buiten de plaats van het werk en buiten de beroepsactiviteit van de werknemer” en dat het „trouwens meer en meer voor[komt] dat de werklieden van een onderneming zich van hun woonplaats naar hun werk begeven in een door de werkgever of een zijner aangestelden bestuurd voertuig”. Gelet op de vaststelling dat de problematiek van de bewijslast

zich niet anders aandient wanneer het verkeersongeval zich voordoet op een ogenblik dat de werknemer, zij het zelfs onrechtstreeks, onder het gezag van de werkgever staat, en rekening houdend met de ontwikkelingen van de arbeidsverhoudingen, die van de werknemer een steeds grotere mobiliteit vereisen, kan, naar luid van de parlementaire voorbereiding onder het begrip „ongeval naar en van het werk”, worden begrepen: ieder ongeval dat zich bij de uitvoering van de opdracht waartoe de werknemer middels een arbeids-overeenkomst is gehouden, op de openbare weg voordoet „buiten de plaats van het werk en buiten de beroepsactiviteit van de werknemer”. In die interpretatie van artikel 46 Arbeidsongevallenwet schendt het onderscheid tussen de slachtoffers van een arbeidsongeval en de slachtoffers van een ongeval op de weg naar en van het werk de artikelen 10 en 11 van de Grondwet niet (3/97, B.6.1 en B.6.2).

§ 4. De verjaring van zakelijke en persoonlijke rechtsvorderingen

A. De dertigjarige verjaring

I. Het residuair karakter van de regel

368. Hoewel artikel 2262 B.W. de verjaringstermijn van zowel de zakelijke als de persoonlijke rechtsvorderingen op dertig jaar vaststelt, zijn vele ervan inzake overeenkomsten aan een kortere verjaringstermijn onderworpen. Uit het geheel van de bepalingen waarbij verjaringstermijnen worden vastgesteld, blijkt dat de wetgever het nodig heeft geoordeeld om, voor de overeenkomsten die in diverse sectoren van het maatschappelijk leven het meest gangbaar zijn, te voorzien in verjaringstermijnen die voorkomen dat tussen de partijen geschillen rijzen lang nadat de contractuele relatie, in het raam waarvan de verbintenissen zijn ontstaan, een einde heeft genomen. In dat perspectief is de dertigjarige verjaring op het stuk van contractuele relaties gewoon een regel van residuaire aard geworden, veeleer dan de wettelijke uitdrukking van hetgeen het algemeen belang in de meeste gevallen vereist (13/97, B.14; 75/97, B.4).

II. De duur van de verjaringstermijn: een opportuniteitsbeoordeling

369. Het staat niet aan het Hof te zeggen of de vijfjarige verjaringstermijn die toepasselijk is op de schuldvorderingen ten laste van de Staat redelijk is, noch te oordelen of de dertigjarige verjaringstermijn buitensporig is, aangezien die kwesties tot de beoordelingsbevoegdheid van de wetgever behoren (32/96, B.8).

B. De verjaring van schuldvorderingen ten laste van de Staat

I. De extracontractuele aansprakelijkheid van de Staat

370. Het verschil in behandeling tussen — te dezen vergelijkbaar — de Staat en de Gewesten, enerzijds, en de particulieren, anderzijds, ten aanzien van de verjaring van de vorderingen tot schadevergoeding voor het nadeel dat aan eigendommen werd berokkend door werken die door de Staat werden uitgevoerd, ongeacht of dat nadeel te wijten is aan een schuld, een nalatigheid of een onvoorzichtigheid (artikelen 1382 en 1383 B.W.) of aan een verbroken evenwicht tussen naburige eigendommen (artikel 544 B.W.), doordat de verjaringstermijn vijf jaar bedraagt voor door de Staat of een Gewest berokkende schade en dertig jaar voor door particulieren berokkende schade, steunt weliswaar op een objectief criterium — met name het verschillend belang dat door de Staat en de particulieren wordt verdedigd — doch is niet redelijk verantwoord.

371. Ofschoon in beginsel de verjaring van schuldvorderingen ten laste van de Staat, in het belang van een goede werking (de rekeningen van de Staat binnen een redelijke termijn afsluiten), in de tijd kan worden beperkt (32/96, B.12 en B.13; voor bijzondere gevallen, zie overwegingen B.14 en B.15), gaat het inzake extracontractuele aansprakelijkheid en schade wegens burenhinder, om schuldvorderingen die zijn ontstaan uit een nadeel dat pas aan de oppervlakte kan komen talrijke jaren nadat de werken werden uitgevoerd. De laattijdige klachten vinden hun verklaring meestal niet in de nalatigheid van de schuldeiser, maar in het feit dat de schade zich laattijdig manifesteert. Het is weliswaar pertinent om ook in die materie te vermijden dat de Staat vorderingen tot schadeloosstellingen worden voorgelegd lang nadat de werken die de beweerde schade hebben berokkend, zijn voltooid. Het is juist dat dergelijke schulden aan de begrotingsramingen ontsnappen, dat zij de Staat onvoorziene uitgaven ten laste leggen en dat zij de controle die het Parlement op de overheidsuitgaven moet uitoefenen, moeilijk maken als die controle wordt uitgeoefend lang nadat de verantwoordelijken hun ambt hebben neergelegd. Maar dergelijke nadelen zijn niet verschillend van die welke een ieder kunnen verhinderen zich doeltreffend te verdedigen wanneer men hem aansprakelijk wil stellen voor werken die dermate lang geleden werden uitgevoerd dat de nuttige documenten verloren zijn gegaan en de verantwoordelijken zijn verdwenen. Door de vordering waarbij een persoon om schadevergoeding verzoekt voor het nadeel dat aan zijn goederen is berokkend door werken uitgevoerd door de Staat, aan de vijfjarige verjaring te onderwerpen, terwijl dezelfde vordering aan de dertigjarige verjaring is onderworpen wanneer zij gericht is tegen een particulier, houdt de wet een maatregel in die onevenredig is met het door de wetgever nagestreefde doel. Aldus worden, zonder redelijke verantwoording, categorieën van personen verschillend behandeld die zich in situaties bevinden die, ten aanzien van de beschouwde maatregel, niet verschillend zijn (32/96, B.17 en B.18; indien de

ter discussie staande bepalingen betreffende de verjaring van de schuldvorderingen van de Staat in die zin worden uitgelegd dat ze geen betrekking hebben op de verplichtingen waarvoor nog geen enkel krediet werd vastgelegd en bijgevolg niet kunnen worden toegepast op de vorderingen die op de artikelen 1382, 1383 of 544 B.W. zijn gebaseerd, dan zouden ze geen discriminatie in het leven roepen: 32/96, B.21).

II. De contractuele aansprakelijkheid

372. Na eerst vastgesteld te hebben dat de Staat en de particulieren, ondanks het door hen nagestreefde verschillende belang, als schuldenaars in hun contractuele betrekkingen inzake werken, leveringen en diensten, voldoende vergelijkbaar zijn (75/97, B.3), oordeelt het Hof dat het verschil in behandeling tussen beiden dat erin bestaat dat de vorderingen gericht tegen de Staat aan de vijfjarige verjaring zijn onderworpen, in verband staat met het wettig nagestreefde doel, met name de rekeningen van de Staat binnen een redelijke termijn af te sluiten (een verjaring van openbare orde en noodzakelijk in het licht van een goede comptabiliteit). Die maatregel werd, anders dan dezelfde maatregel in het kader van de extracontractuele aansprakelijkheid van de Staat, niet onevenredig geacht met die doelstelling, omdat geschillen betreffende overeenkomsten voor werken, leveringen en diensten ontstaan uit de niet-uitvoering of de slechte uitvoering van overeenkomsten die de medecontractanten uit vrije wil hebben ondertekend met de Staat en waarvan de clausules de partijen inlichten over de aard, de draagwijdte en de omvang van hun verplichtingen (75/97, B.5 tot B.7; zie eveneens B.9, voor de problematiek van de ordonnancering van de schulden en de wijze waarop de schuldeiser in rechte moet optreden om de betaling van zijn schuldvordering te eisen en de verjaring van zijn schuldvordering te beletten).

§ 5. Bijzondere overeenkomsten

A. Huur

373. De bepaling op grond waarvan de persoon die een aansluiting op het waterleidingnet aanvraagt of met wiens toestemming de aanvraag geschiedt, houder moet zijn van een zakelijk recht op het betrokken onroerend goed en de aanvrager, wanneer hij anderen toestaat gebruik te maken van die aansluiting, hoofdelijk gehouden blijft tot de kosten wanneer de verbruiker-huurder ook na ingebrekestelling nalaat te betalen, is niet inadequaat noch onredelijk, rekening houdend met het doel van die bepaling (waarborgen van minimale drinkwatervoorziening en efficiënte werking van een openbare dienst) en met de waarborgen die de wet aan de verhuurder verschaft om zich te wapenen tegen de insolabiliteit van de huurder, terwijl het distributiebeprijf over geen bijzonder voorrecht beschikt en niet is bepaald dat het een waarborg zou kunnen eisen. De voormelde elementen verantwoorden ook de

gelijkheid van behandeling tussen de eigenaar-verhuurder en de verbruiker-huurder (9/96, B.4 tot B.9).

B. Handelshuur

374. Het verschil in behandeling tussen huurder en verhuurder — die vergelijkbaar zijn als partijen bij eenzelfde contract — dat betrekking heeft op het strikte formalisme dat erin bestaat de huurder uitdrukkelijke vormvoorschriften op te leggen, op straffe van verval van het recht op hernieuwing of op straffe van nietigheid van de aanvraag tot hernieuwing, is ingegeven door de zorg van de wetgever om te vermijden dat de hernieuwing van de huurovereenkomst, die de huurder een zekere stabiliteit van zijn handelszaak waarborgt, de verhuurder onverwacht wordt opgelegd (72/97, B.3 en B.4).

375. Het Hof stelt ter zake vast dat, op grond van artikel 14 Handelshuurovereenkomstenwet de verhuurder, net zoals de huurder, in het raam van een aanvraag tot hernieuwing van de handelshuur, gehouden is tot vormen en termijnen waarvan de niet-naleving op radicale wijze wordt bestraft, zodat, in zoverre die bepaling, in het kader van een aanvraag tot hernieuwing van een handelshuurovereenkomst, termijnen en procédés van kennisgeving voorschrijft en de niet-inachtneming ervan bestraft, de huurder en de verhuurder niet op discriminerende wijze behandelt (72/97, B.5.1 en B.5.2). Het recht op hernieuwing houdt, voor de verhuurder, ten opzichte van het gemeen recht van de overeenkomsten, een substantiële beperking van zijn contractuele vrijheid in, zowel wat het gevolg van zijn stilzwijgen betreft als op het vlak van de redenen die hij kan aanvoeren om het bod te weren, zodat het te begrijpen is dat de wetgever wilde waarborgen dat de verhuurder over zijn verplichtingen inzake hernieuwing op betrouwbare wijze wordt ingelicht. De nietigheid als sanctie voor het weglaten van de opgelegde vermeldingen, blijkt niet onredelijk (72/97, B.6.1 tot B.6.3).

AFDELING 3

HET GELIJKHEIDSBEGINSEL IN HET GERECHTELIJK RECHT

§ 1. De rechterlijke organisatie

A. Autonomie van de wetgever

376. Het Hof verwierpt de grieven die worden aangevoerd tegen de bepaling (artikel 617 Ger.W.) waarbij het bedrag van de vorderingen waarover in laatste aanleg uitspraak wordt gedaan door de vrederechter (50.000 BEF) en de rechtbanken van eerste aanleg en de rechtbanken van koophandel (75.000 BEF) en die ontleend zijn aan een vergelijking tussen de burgerlijke rechtbanken, enerzijds, en de strafrechtbanken en arbeidsrechtbanken anderzijds. De aangevoerde ongelijkheid betreft categorieën van rechtzoekenden

die steeds verschillend zijn behandeld en zich in situaties bevinden die volledig verschillend zijn, zowel met betrekking tot de aard van het geschil waarin zij partij zijn en de kenmerken van de procedure die erop toepasselijk is als wat de samenstelling en de werkingsregels van de bevoegde rechtscolleges betreft. De wijze van aanwending van de rechtsmiddelen die openstaan tegen de beslissingen van de rechtscolleges die belast zijn met het beslechten van geschillen van privé-belang en zij die belast zijn met het oordelen over de strafvervolgning die in essentie het belang van de maatschappij betreft, kunnen niet pertinent met elkaar worden vergeleken. Hetzelfde geldt voor de geschillen die aan de arbeidsgerechten zijn voorgelegd en die welke voor de andere rechtscolleges zijn gebracht: het is een fundamentele keuze, die de Belgische wetgever heeft genomen en vermocht te nemen, de geschillen in verband met het arbeidsrecht en de sociale zekerheid aan een bijzondere behandeling te onderwerpen (69/93, B.3.1 en B.3.2; 82/93, B.5.1 en B.5.2).

B. De toegang tot de magistratuur

I. De toelating tot de gerechtelijke stage

377. Het Hof heeft zich in het bijzonder dienen uit te spreken over de vraag of het vereiste van een minimale ervaring aan de balie, als voorwaarde voor de toelating tot de gerechtelijke stage, discriminerend was. De ervaring aan de balie werd als pertinente voorwaarde beschouwd, aangezien zij specifieke kenmerken heeft die men niet aantreft in om het even welke ervaring opgedaan in andere juridische beroepen. Die specifieke kenmerken houden verband met het feit dat ervaring aan de balie bij uitstek de kennis meebrengt van een aantal realiteiten waarmee ook een magistraat in zijn ambtsuitoefening wordt geconfronteerd, wat hem onder meer een beter inzicht verleent in het verloop van de gerechtelijke procedure en in de rol van de medewerkers van het gerecht, een betere kennis bijbrengt van de rechtsonderhorigen, een beter aanvoelen van het begrip van het tegensprekelijk debat en van het beginsel van de rechten van de verdediging. Het staat aan de wetgever te oordelen dat ten aanzien van hen die van geen bijzondere beroepservaring doen blijken om tot de magistratuur toe te treden, die specifieke kenmerken doorslaggevend zijn voor de toelating tot de gerechtelijke stage (23/93, 2.B.5).

378. Diverse opwerpingen betreffende de pertinentie van de maatregel werden verworpen. Dat de loutere inschrijving op de lijst van de advocaten-stagiairs geen enkele zekerheid biedt dat de stage ook daadwerkelijk wordt volbracht, kon niet aanvaard worden, aangezien de rechter die de grondwettigheid van wettelijke normen dient te beoordelen, geen rekening kan houden met de omstandigheid dat de bij de wet en de reglementen voorgeschreven verplichtingen niet effectief zouden worden nagekomen (23/93, 2.B.6). Dat tijdens de gerechtelijke stage in een praktische opleiding

voor kandidaat-magistraten wordt voorzien, doet volgens het Hof geen afbreuk aan de pertinentie van de voorwaarde om over voorafgaande balie-ervaring te beschikken nu de wetgever redelijkerwijze van oordeel kon zijn dat, gelet op de specificiteit van de ervaring aan de balie, die ervaring noodzakelijk is, zelfs indien naderhand een grondige opleiding in het kader van de gerechtelijke stage moet worden doorgemaakt (23/93, 2.B.7).

379. De vergelijking van de twee toegangswegen tot de magistratuur — de gerechtelijke stage en het examen inzake de beroepsbekwaamheid — met betrekking tot het vereiste van een voorafgaande balie-ervaring, werd verworpen op grond van het verschillend doel dat de wetgever voor ogen stond. De toegang tot de magistratuur op basis van het vergelijkend toelatingsexamen voor de gerechtelijke stage staat open voor diegenen die zich van meet af aan tot een loopbaan in de magistratuur aangetrokken voelen. Er wordt enkel vereist dat, behoudens het slagen voor een toelatingsexamen, één jaar stage aan de balie werd gelopen. De toegang tot de magistratuur op basis van het examen inzake beroepsbekwaamheid daarentegen staat open voor kandidaten met de door de wet vereiste ervaring. Indien die kandidaten met een belangrijke beroepservaring zouden worden verplicht zich aan de balie in te schrijven, zou het risico bestaan dat de tweede toegang tot de magistratuur louter theoretisch wordt, terwijl de wetgever juist die beroepservaring in aanmerking heeft willen nemen voor benoemingen tot magistraat (23/93, 2.B.8).

380. Evenmin aanvaard werd het argument van de sociale discriminatie, dat gebaseerd was op de vaststelling dat juristen die om sociaal-financiële redenen in de onmogelijkheid verkeerden het advocatenberoep aan te vatten, in de praktijk de toegang tot de gerechtelijke stage wordt ontzegd: de wetgever heeft redelijkerwijze kunnen oordelen dat een toelatingsvoorwaarde tot een beroep, zoals een vereiste van een diploma of een stage, was ingegeven door de bezorgdheid voor het algemeen belang (23/93, 2.B.9).

II. De vrijstelling van het examen inzake beroepsbekwaamheid voor plaatsvervangende rechters

381. Aangezien de magistraten die in dienst waren op de dag van de inwerkingtreding van de wet van 18 juli 1991 tot wijziging van de voorschriften van het Gerechtelijk Wetboek die betrekking hebben op de opleiding en de werving van magistraten, worden geacht te zijn geslaagd voor het bekwaamheidsexamen, lijkt het verantwoord dezelfde gunst toe te kennen aan de plaatsvervangende rechters aangezien zij vroeger aan dezelfde aanwervingsvoorwaarden als de werkende rechters dienden te voldoen (21/94, B.7; 53/94, B.6; 64/94, B.6).

382. Vrijstelling van het examen inzake beroepsbekwaamheid kan eveneens worden verleend aan plaatsvervangende rechters aan wie vóór de inwerking-

trekking van de voormelde wet eervol ontslag was verleend. De wetgever heeft rekening willen houden met de situatie van degenen die, om reden van een onverenigbaarheid, hun ambt als plaatsvervangend magistraat hebben moeten opgeven. Die afwijking is dan ook bedoeld voor een categorie van burgers die niet op een kennelijk onredelijke wijze verschillend mogen worden behandeld (21/94, B.8; 53/94, B.7; 64/94, B.7).

383. Voor de maatregel waarbij de plaatsvervangende rechters die na de inwerkingtreding van die wet worden benoemd, van het examen inzake beroepsbekwaamheid worden vrijgesteld, is er volgens het Hof geen verantwoording. Na die datum dienen de kandidaten voor een ambt van werkend rechter te voldoen aan de voorwaarden inzake vergelijkend toelatingsexamen, stage of bekwaamheidsexamen, terwijl voor de plaatsvervangende rechters de voorwaarden tot benoeming zijn gebleven zoals ze golden vóór de inwerkingtreding van de wet. Uit de parlementaire voorbereiding blijkt niet — en het Hof ziet niet in — hoe de aan een categorie van kandidaten toegekende gunst zou zijn verantwoord (21/94, B.9; 53/94, B.8).

III. De voordracht van raadsheren voor het Hof van Beroep te Brussel

384. De bijzonderheid dat het Hof van Beroep te Brussel 25 Franstalige en 24 Nederlandstalige raadsheren omvat, verantwoordt dat de voordracht van de kandidaten voor die ambten kan geschieden volgens regels die verschillen van die welke gelden voor de andere hoven van beroep. Wat de voordrachten door het Hof van Beroep te Brussel betreft is de bepaling die vereist dat de voordrachten geschieden met een meerderheid van 26 stemmen, afgeweken van de regel van de volstreekte meerderheid waarin artikel 349, tweede lid, Ger.W. voorziet. Door erop toe te zien dat de voordrachten geschieden door een meerderheid die steeds groter is dan het aantal raadsheren die op grond van hun einddiploma aangewezen worden als Franstalig of Nederlandstalig, heeft de wetgever een maatregel genomen die niet onverantwoord is. De enige vereiste van een bijzondere meerderheid loopt geenszins vooruit op de criteria die zullen worden toegepast om de kandidaten te kiezen. Zij doet afbreuk noch aan artikel 151 van de Grondwet, noch aan de onpartijdigheid, noch aan de onafhankelijkheid, noch aan de vrijheid van keuze van diegenen welke die meerderheid samenstellen. Integendeel, door te beletten dat kan worden beweerd dat een kandidaat uitsluitend zou zijn voorgedragen door raadsheren die hun diploma hebben behaald in dezelfde taal als hij, heeft de wetgever willen vermijden dat de objectiviteit van de voordrachten in twijfel zou worden getrokken (17/95, B.21 tot B.24).

IV. De tuchtregering

a) Het onderscheid tussen de zittende en staande magistratuur

385. Tot de rechten en vrijheden die krachtens het gelijkheidsbeginsel moeten worden verzekerd behoort niet het recht om in tuchtzaken te worden berecht door een orgaan waarvan de samenstelling van collegiale aard zou zijn. De wetgever heeft weliswaar bepaald dat de zittende magistratuur in bepaalde gevallen een dergelijke waarborg zou kunnen worden verleend. De hoedanigheid van aan de rechtsbedeling bijdragende magistraat, die de ambtenaren van het openbaar ministerie met de magistraten van de zetel delen, houdt geenszins in dat de eerstgenoemden in tuchtzaken aan dezelfde regels zouden zijn onderworpen als de laatstgenoemden. In tegenstelling tot de magistraten van de zetel hebben die van het openbaar ministerie geen rechtsprekende bevoegdheid: zij vervullen de plichten van hun ambt bij de hoven en rechtbanken om een juiste toepassing van de wet te vorderen, alsook om de vereisten van de openbare orde en het belang van een goede rechtsbedeling te verdedigen. De Grondwet zelf heeft in de artikelen 40 en 153 de basis gelegd voor een statuut en een organisatie van het openbaar ministerie die verschillen van die van de zittende magistratuur. Dat statuut en die organisatie worden met name gekenmerkt door de relaties van hiërarchische aard tussen de ambtenaren van het openbaar ministerie. Die relaties vloeien voort uit de concentratie, in de handen van de procureur-generaal bij het hof van beroep, van de leiding van de activiteit van alle parketmagistraten in het rechtsgebied van het hof, zoals die blijkt uit de artikelen 143 Ger.W. en 27 Sv. De wetgever heeft het gelijkheidsbeginsel niet geschonden door het beginsel van een collegiale samenstelling van de bevoegde tuchtoverheid ten aanzien van de magistraten van het openbaar ministerie niet in werking te stellen. (76/92, B.3).

b) Het statuut van de griffiers

386. De specificiteit van de functie van griffier verantwoordt dat hij wordt onderworpen aan een tuchtstatuut dat afwijkt van dat van de ambtenaren die onder de uitvoerende macht ressorteren. Dat verschil in behandeling, waardoor de Raad van State onbevoegd is om kennis te nemen van beroepen tot nietigverklaring van de handelingen van het openbaar ministerie als tuchtoverheid van de griffier, vloeit voort uit de wil van de wetgever om het toezicht op die handelingen toe te vertrouwen aan de rechterlijke macht, meer bepaald aan het Hof van Cassatie en is op zich beschouwd redelijkerwijze verantwoord (33/94, B.5).

387. Die vaststelling belet het Hof evenwel niet na te gaan of de voor de griffiers geldende rechtsbescherming ten aanzien van tuchtmaatregelen opgelegd door een procureur-generaal, in vergelijking met de rechtsbescherming die andere ambtenaren genieten, niet discriminatoir is. Doordat op

grond van de artikelen 415, tweede lid, 610 en 1088 Ger.W., zoals geïnterpreteerd door de Raad van State, tegen de beslissing waarbij de procureur-generaal bij een hof van beroep een griffier waarschuwt of censureert, geen ander beroep mogelijk is dan een vordering tot vernietiging ingesteld door de Procureur-generaal bij het Hof van Cassatie op voorschrift van de Minister van Justitie, zodat de griffier zijn zaak niet voor de Raad van State kan brengen noch hij de hoedanigheid heeft om ze bij het Hof van Cassatie aanhangig te maken, wordt hij beroofd van de rechtsbescherming die aan andere ambtenaren wordt toegekend, zonder dat de verschillen inzake het statuut die ongelijkheid kunnen verantwoorden (33/94, B.6.1).

V. De wedderegeling

a) Gelijke wedderegeling bij hoven van beroep en arbeidshoven

388. De wetgever kon het aannemelijk achten om geen onderscheid in de wedderegeling voor degenen die bij de hoven van beroep of de arbeidshoven hun ambt uitoefenen in te stellen, aangezien er slechts vijf zijn (3/93, 4.B.4).

b) Wedderegeling in functie van de omvang van het rechtsgebied

389. Ofschoon de vaststelling van de weddeschalen reeds een aangelegenheid is waarbij de verscheidenheid van toestanden noodzakelijkerwijze moet worden opgevangen in categorieën die met de werkelijkheid slechts op benaderende wijze overeenstemmen (3/93, 4.B.9), kan de wetgever bovendien redelijkerwijs van oordeel zijn dat een aantal specifieke kenmerken eigen zijn aan de uitoefening van het ambt van korpsoverste, hoofdgriffier of secretaris bij een parket in een groot gerechtelijk arrondissement — en daardoor een verschillend statuut verantwoorden — aangezien de taken, de ambtsverrichtingen en de verantwoordelijkheden van die korpsoversten, hoofdgriffiers en secretarissen omvangrijker zijn (meer zaken, specifieke problemen eigen aan de organisatie en de werking van grote diensten; problemen die samenhangen met het bestaan zelf van grote stedelijke centra) (3/93, 4.B.7). Het feit dat alle andere ambten binnen de rechtbanken of parketten, ongeacht het aantal inwoners dat hun rechtsgebied telt, op hetzelfde niveau zijn vastgesteld, doet daaraan geen afbreuk (3/93, 4.B.8).

VI. De advocatuur

a) Het pleitmonopolie

390. De mogelijkheid die bestaat voor ziekenfondsen en landsbonden van ziekenfondsen om, wanneer zij optreden in de plaats van hun aangeslotenen, in persoon of door een advocaat te verschijnen, waardoor afbreuk wordt gedaan aan het pleitmonopolie dat de wetgever in beginsel aan de balie heeft toegekend, is niet een onevenredige maatregel, aangezien zij, als zij in persoon verschijnen, zich onder toezicht van de rechter dienen te onderwer-

pen aan de regels van openbare orde die het schenden van het beroepsgeheim en het verdedigen van tegenstrijdige belangen verbieden, aan de regels van het Gerechtelijk Wetboek betreffende de behandeling en de berechting op tegenspraak alsook betreffende de bewijsvoering. Door aan de ziekenfondsen en de landsbonden van ziekenfondsen de bevoegdheid toe te kennen om zelf bepaalde categorieën van geschillen die hun aangeslotenen aanbelangen aanhangig te maken, maar door de uitoefening van die bevoegdheid aan het uitdrukkelijk akkoord van die aangeslotenen te onderwerpen en door het recht van deze laatsten te behouden om zelf de vordering in te stellen of erin tussen te komen, heeft de wetgever aan de beginselen van het Gerechtelijk Wetboek een afwijking aangebracht die in verband staat met het nagestreefde doel en daarmee niet onevenredig is (24/92, 4.B.1.2, 4.B.2 en 5.B.1).

b) Vaststelling van het statuut

1° De bevoegdheid van de overheden van de balie

391. Ofschoon de overheden van de balie die reglementen vaststellen die met name tot doel hebben de voorwaarden te bepalen waaraan de inschrijving op het tableau of de toelating tot de stage is onderworpen, vergelijkbaar zijn met de overheden van andere vrije beroepen, voeren de regels en beginselen die eigen zijn aan het beroep van advocaat, een objectief verschil in ten opzichte van het geheel van de andere vrije beroepen dat verantwoordt dat aan de Raden van de Orde van Advocaten een verschillende behandeling is voorbehouden. Door de betwistingen betreffende de handelingen en reglementen van de balies toe te vertrouwen aan overheden en aan een rechtscollege die ook tot de rechterlijke orde behoren, heeft de wetgever een maatregel genomen die in verhouding staat tot de doelstelling die hij nastreeft (23/97, B.4 tot B.6).

In de betwistingen betreffende de reglementen van de overheden van de balie, moeten de advocaten de jurisdictionele bescherming genieten die aan niemand kan worden geweigerd (23/97, B.8).

2° De advocaten en de economische mededinging

392. De toewijzing van bevoegdheden aan de overheden van de balie en aan rechtscolleges, en niet aan de Raad voor de Mededinging, zou onevenredig zijn met de nagestreefde doelstelling, indien zij ertoe zouden leiden dat de beroepsactiviteiten van de advocaten zouden ontsnappen aan die concurrentieregels die verenigbaar zijn met de essentiële regels van de balie. Het Gerechtelijk Wetboek impliceert evenwel geen dergelijke gevolgen (23/97, B.7.1).

393. De overheden van de balie zouden geen restrictieve mededingingspraktijken mogen organiseren of bevorderen zonder dat die beperkingen zouden worden verantwoord op grond van de noodzaak de onafhankelijkheid van de advocaten te waarborgen, de kwaliteit van hun dienstverlening te

verzekeren of hun deontologie in acht te doen nemen. Maar het staat aan de door de wet aangewezen rechtscolleges om de reglementen die een onverantwoorde inbreuk zouden maken op de mededingingsregels te vernietigen of te weigeren toe te passen (23/97, B.7.2).

§ 2. De algemene rechtspleging

A. Autonomie van de wetgever

394. Het verschil in behandeling tussen bepaalde categorieën van personen, dat voortvloeit uit de toepassing van verschillende procedures voor verschillende rechtscolleges in minstens gedeeltelijk verschillende omstandigheden, houdt op zich geen discriminatie in. Van discriminatie zou slechts sprake kunnen zijn, mocht het verschil in behandeling dat voortvloeit uit de toepassing van die procedures gepaard gaan met een onevenredige beperking van de rechten van de daarbij betrokken partijen (10/97, B.6).

B. De bepaling van de aanleg en de vordering bij wege van tussenkomst als tegenvordering

395. De artikelen 620 en 621 Ger.W. schenden het gelijkheidsbeginsel doordat zij uitsluiten dat, om de aanleg te bepalen, het bedrag van de vordering die een benadeeld persoon richt tegen de verzekeraar van diegene die hij voor de door hem geleden schade aansprakelijk acht, zonder de verzekerde bij de zaak te betrekken, wordt samengeteld met het bedrag van de vordering tot tussenkomst die laatstgenoemde tegen de oorspronkelijke eiser richt, terwijl die tussenvordering een gevolg is van het feit dat tot grondslag van de oorspronkelijke vordering dient. Weliswaar wordt in de artikelen 14 en 15 Ger.W. een objectief onderscheid gemaakt tussen de tegenvordering en de tussenkomst, rekening houdend met de hoedanigheid van de personen in het rechtsgeding naargelang zij al dan niet partij zijn bij de inleidende vordering, doch dat onderscheid is te dezen niet relevant. Het is omdat de wet aan de benadeelde persoon een eigen recht tegen de verzekeraar toekent dat de verzekerde zijn vordering instelt bij wege van een tussenkomst. Om over de twee vorderingen te oordelen zal de rechter in werkelijkheid, alsof het om een tegenvordering zou gaan, het respectieve gedrag van dezelfde partijen moeten beoordelen ter gelegenheid van eenzelfde feit dat het door elk van hen geleden nadeel heeft teweeggebracht. De tussenkomende partij moet in dat geval als een aanlegger op tegenvordering worden behandeld, waardoor ook eventuele onverenigbare vonnissen worden vermeden (15/97 en 31/97, B.10, B.11 en dictum).

C. De neerlegging van conclusies

I. De gewone rechtspleging

396. De bepalingen van het Gerechtelijk Wetboek die ertoe leiden dat de rechter een termijn kan bepalen waarna geen conclusies meer ontvankelijk zijn, en waaruit voortvloeit dat de verweerder in laatste aanleg concludeert en daarbij alle memories, nota's en stukken neergelegt, zonder dat de eiser in de mogelijkheid verkeert daarop te reageren, schenden niet het gelijkheidsbeginsel. Vermits de wetgever legitiem wil dat er een moment komt waarop de partijen gedwongen worden een einde te maken aan hun geschriften, is het onvermijdelijk dat iemand de laatste is en is het niet onredelijk in dat verband de eiser niet te hebben bevoordeeld, die zich als eerste heeft geuit (69/93, B.5.1 tot B.5.3; 82/93, B.7.1 tot B.7.3).

II. De toepassing van artikel 751 Ger.W.

397. De wetgever, die, wanneer hij beoogt de rechtsbedeling te verbeteren door de vermindering van de gerechtelijke achterstand, de meest gerede partij in de gelegenheid stelt te verkrijgen dat, zonder al te lange termijnen, haar geschil met een niet verschijnende partij wordt afgedaan, neemt een redelijke maatregel, gelet op de doelstelling die hij nastreeft. Vermits de niet verschijnende partij, die daarbij het goede verloop van een procedure in het gedrang brengt, zich zelf de mogelijkheid heeft ontnomen op een rechtszitting te worden gehoord of conclusies neer te leggen, blijkt de maatregel waarbij de wetgever de meest gerede partij toestaat, met toepassing van het artikel 751, § 2, derde lid, of het artikel 753 Ger.W. conclusies neer te leggen na die welke door de niet verschijnende partij worden neergelegd zonder die in de mogelijkheid te stellen een wederantwoord over te leggen, niet onevenredig met het nagestreefde doel. De grief in verband met het onderscheid ten aanzien van de niet verschijnende partij, enerzijds, en de meest gerede partij en de verwerende partij die het recht van wederantwoord bezit, anderzijds, is niet gegrond (69/93, B.7.2; 82/93, B.9.2).

III. De toepassing van artikel 755 Ger.W.

398. Artikel 755 Ger.W., dat de partijen en hun advocaten toestaat gezamenlijk te besluiten over te gaan tot een schriftelijke rechtspleging en dat verhindert dat na de neerlegging van memories, stukken en conclusies nog nieuwe documenten zouden kunnen worden neergelegd en om een nieuwe conclusietermijn zou worden verzocht indien een stuk of een nieuw en pertinent feit dat rechtvaardigen, roept geen discriminatie in het leven tussen partijen, onder meer ten aanzien van de rechten van de verdediging en het recht op een billijk proces. Vooreerst geldt die bepaling voor alle partijen, aangezien zij gezamenlijk erin hebben toegestemd er hun toevlucht toe te nemen. Bovendien is de ongelijke behandeling tussen de partijen die beroep

kunnen doen op artikel 748, § 2, Ger.W., en de partijen die voor toepassing van artikel 755 Ger.W. hebben gekozen, evenmin discriminerend: aangezien artikel 755 een versnelde procedure vaststelt, die trouwens ruim is verspreid, en aangenomen dat de partijen afspreken er een beroep op te doen met kennis van de kenmerken ervan, vermocht de wetgever ervan uit te gaan dat het niet verantwoord was de toekenning van nieuwe termijnen om te concluderen toe te staan (69/93, B.8.1 en B.8.2; 82/93, B.10.1 en B.10.2).

D. Het hoger beroep

I. Algemeen

399. Een algemeen beginsel van de dubbele aanleg bestaat niet. Weliswaar is de wetgever verplicht, wanneer hij in het rechtsmiddel van het hoger beroep voorziet, geen discriminerende voorwaarden te stellen (69/93, B.3.4; 82/93, B.5.3; toegepast in fiscale aangelegenheden, in casu ontvankelijkheidsvereisten voor hoger beroep, nl. verplichte consignatie, in B.T.W.-geschillen, zie 73/92 en 43/93, B.7).

II. Het hoger beroep tegen een beslissing van de rechtbank van eerste aanleg

400. Door het hoger beroep tegen beslissingen over de vorderingen waarvan het bedrag tussen 50.000 BEF en 75.000 BEF bedraagt, enkel open te stellen tegen beslissingen van de vrederechter en niet tegen beslissingen over identieke vorderingen van de rechtbank van eerste aanleg, heeft de wetgever geen discriminerende voorwaarden gesteld in de uitoefening van het rechtsmiddel van hoger beroep. De wetgever, die de gerechtelijke achterstand wilde verminderen, kon de mogelijkheid om de beslissingen van de rechtbank van eerste aanleg teniet te doen, beperken op grond van de overweging dat een adequaat tegengewicht voor die beperking wordt gevormd door de mogelijkheid die de partijen hebben om af te wijken van de regel van de alleenrechtsprekende rechter en om de verwijzing van de vordering voor een kamer met drie rechters van de rechtbank van eerste aanleg te vragen (69/93, B.3.4; 82/93, B.5.3).

III. Tergend en roekeloos hoofdberoep

a) Algemeen

401. De wetgever, die de schade heeft willen voorkomen die de rechtsbedeling wordt toegebracht door het kennelijk niet gegronde hoger beroep, maar die geen maatregel heeft genomen, die, door het te algemene karakter ervan, van die aard zou zijn dat hij de instelling zelf van het hoger beroep onder druk zet, kan legitiem strenger zijn ten aanzien van het onrechtmatig gebruik

van de openbare dienst van de rechtsbedeling, vermits dit misbruik veelvuldig voorkomt (69/93, B.4.1 en B.4.2; 82/93, B.6.1 en B.6.2).

b) Het verschil tussen hoofdberoep en incidenteel beroep

402. Het verschil in behandeling tussen de partij die een hoger beroep instelt als hoofdberoep en de partij die dat incidenteel doet, doordat alleen aan eerstgenoemde op grond van artikel 1072*bis* Ger.W. een geldboete wegens tergend of roekeloos hoger beroep kan worden opgelegd, schendt geenszins het gelijkheidsbeginsel. Aangezien als gevolg van de devolutieve werking van het hoger beroep, het hoofdberoep voor de aangezochte rechter de verplichting teweegbrengt de grond van het geschil te onderzoeken en het voor de rechtsbedeling schadelijk is wanneer het hoger beroep tergend of roekeloos is, terwijl het incidentele beroep dergelijke gevolgen niet heeft, vermocht de wetgever ervan uit te gaan, zonder het gelijkheidsbeginsel te schenden, de partij niet te moeten bestraffen die incidenteel een tergend of roekeloos hoger beroep instelt. Weliswaar kan bij de rechter in hoger beroep, bij wie slechts het gedeelte van het geschil aanhangig is gemaakt dat de appellant hem voorlegt, een ander gedeelte van het geschil aanhangig worden gemaakt door een incidenteel beroep, dat, wanneer het tergend of roekeloos is, schade toebrengt die analoog is met die welke de wetgever wilde voorkomen, doch de wetgever vermocht te oordelen dat de geïntimeerde die erop staat dat de reeds geadieerde rechter, dank zij zijn incidenteel beroep, kennis neemt van de betwistingen die hij aan de eerste rechter had voorgelegd, anders kon worden behandeld dan hij die het initiatief heeft genomen de zaak voor de rechter in hoger beroep te brengen (69/93, B.4.4; 82/93, B.6.4).

c) De aard van de geldboete voor tergend en roekeloos hoger beroep

403. Hoewel de geldboete wegens tergend of roekeloos hoger geding van burgerlijke aard is, meent het Hof dat zij moet worden beschouwd als strafrechtelijk in de zin van artikel 6 E.V.R.M. Zij valt derhalve onder artikel 7 van dat Verdrag dat de terugwerkende kracht van de strafwet verbiedt. De bepaling ter bestraffing van het tergend of roekeloos hoger beroep kan slechts van toepassing zijn op de hogere beroepen die na de inwerkingtreding ervan zijn ingesteld (82/93, B.6.5).

E. De rechtsbijstand

404. Uit de bepaling van artikel 671, eerste lid, Ger.W., die aldus wordt geïnterpreteerd dat zij verhindert dat de rechtsbijstand het uitgifterecht zou dekken voor de afschriften van een strafdossier die door een beklaagde of een burgerlijke partij zouden zijn gevraagd, vloeit een identieke behandeling voort van twee categorieën van personen die zich in verschillende situaties bevinden, namelijk diegenen die wel beschikken over de financiële middelen die nodig zijn om dat recht te betalen en diegenen die er niet over beschik-

ken. Door in geen enkele hypothese voor de rechtzoekenden die rechtsbijstand genieten en die per definitie niet over de noodzakelijke middelen beschikken om de uitgifterechten te betalen, de mogelijkheid te scheppen om gratis, zij het in debet, het afschrift van de stukken van het strafdossier te verkrijgen, inzonderheid indien de rechtzoekende aldus wordt verhinderd op nuttige wijze zijn argumenten te laten gelden en de voor zijn verdediging nodige adviezen, met name op technisch vlak, in te winnen, bemoeilijkt de wetgever op een onevenredige manier de uitoefening van de rechten van de verdediging en van het recht op een eerlijke behandeling van de zaak (19/95, B.2.1 en B.2.5; de verplichting tot consultatie ter plaatse door de beklaagde of zijn advocaat wordt daarentegen als een louter ongemak beschouwd; zie eveneens B.3 in verband met de verschillende behandeling van de rechtzoekende die niet over voldoende financiële middelen beschikt om het uitgifterecht te betalen, naargelang hij, als beklaagde of als burgerlijke partij, voor de strafrechter verschijnt of partij in een burgerlijk proces is).

F. Het beslag

I. Algemeen

405. Het bij artikel 1410, § 4, Ger.W. ingevoerde verschil in behandeling tussen diegenen die de in dat artikel beoogde bedragen genieten (die slechts ten dele vatbaar zijn voor beslag of overdracht of waarvan het beslag of de overdracht verboden is, maar die wel ambtshalve kunnen worden teruggeëind, met name tegemoetkomingen aan mindervaliden en gewaarborgd inkomen voor bejaarden) en de begunstigten van de voordelen die zijn toegekend als bestaansminimum of maatschappelijke dienstverlening (die niet vatbaar zijn voor beslag, noch voor overdracht, noch voor ambtshalve teruginning) schendt het gelijkheidsbeginsel nu het gewaarborgd inkomen voor bejaarden, de tegemoetkoming aan mindervaliden en het bestaansminimum uitkeringen zijn die beogen een inkomen bepaald door de wet te verschaffen aan diegenen die niet over voldoende bestaansmiddelen beschikken, van een vergelijkbaar niveau zijn en afhankelijk werden gesteld van de voorwaarde dat de bestaansmiddelen waarover de begunstigde beschikt ontoereikend moeten zijn. Het is niet verantwoord om, op grond van het enkele criterium van de financieringsbron, de begunstigten ervan verschillend te behandelen op het stuk van de mogelijkheid om het ten onrechte uitgekeerde bedrag terug te innen (66/97, B.3 en B.4).

406. Uitzondering wordt gemaakt ten aanzien van de maatschappelijke dienstverlening die niet bestaat in de toekenning van sommen waarvan het bedrag in die wet is gepreciseerd. Die wet voorziet enkel in een zodanige hulp (die niet noodzakelijkerwijs geldelijk is) dat de begunstigde een leven kan leiden dat beantwoordt aan de menselijke waardigheid. Het gaat dus om een drempel onder welke naar het oordeel van de wetgever hieraan afbreuk zou zijn gedaan, zodat hij de onvatbaarheid voor beslag en het onoverdraag-

baar karakter heeft gewaarborgd van de sommen die als maatschappelijke dienstverlening worden toegekend (artikel 1410, § 2, Ger.W.), zelfs ten aanzien van de onderhoudsgerechtigden (artikel 1412). De wetgever heeft de logica gevolgd van een stelsel dat zo is opgevat dat het niet kan toestaan dat de situatie van de begunstigden door een ambtshalve teruginning zou verslechteren (66/97, B.5).

407. In zoverre artikel 1410, § 2, 5°, 1°, Ger.W. aldus wordt geïnterpreteerd dat het tot gevolg heeft dat de bedragen die in het raam van de wetgeving op de verplichte verzekering voor geneeskundige verzorging en uitkeringen moeten worden betaald niet voor beslag vatbaar zijn, ook niet wanneer die bedragen door middel van het systeem van de derde-betaler niet aan de gerechtigde maar aan de zelfstandige zorgverstrekker worden uitbetaald, waardoor — in de vergelijking van het inkomen van zelfstandige medische en paramedische zorgverstrekkers ten opzichte van alle andere zelfstandigen — een bijzondere vorm van onvatbaarheid voor beslag wordt gecreëerd op het deel van het inkomen waarop de eerstgenoemden door middel van het systeem van de derde-betaler aanspraak kunnen maken, kan daarvoor geen redelijke verantwoording worden gegeven in het licht van de doelstelling van de wetgever om diegenen van wie de nood aan medische zorgenverstrekking is gebleken, een minimum aan middelen te laten behouden om verder op geneeskundige hulpverlening een beroep te kunnen doen. Artikel 1410, § 2, 5°, Ger.W. schendt het gelijkheidsbeginsel in zoverre het de in 1° ervan bedoelde bedragen ongeacht de begunstigden niet voor beslag vatbaar verklaart (66/96, B.4 en B.5).

II. Bijzondere regels

408. Het Hof diende te oordelen over een aantal regels waarbij inzake beslag werd afgeweken van de gewone bepalingen van het Gerechtelijk Wetboek, onder meer inzake schuldvorderingen in het kader van de sociale zekerheid en de fiscaliteit.

409. Door het gemeen recht inzake beslag, dat in alle gevallen een jurisdictionele toetsing waarborgt, te vervangen door een algemene maatregel, die een bijzondere vorm van bewarend beslag onder derden organiseert, die afwijkt van sommige aspecten van het gezag van gewijsde van de beslissingen van de rechtbanken en die, zonder dat in een daadwerkelijke jurisdictionele toetsing is voorzien, kan worden toegepast „op vraag van de Dienst voor geneeskundige verzorging van het RIZIV”, heeft de wetgever een maatregel genomen die, op discriminerende wijze, afbreuk doet aan het recht dat aan een ieder is toegekend om iedere vordering tot betaling door hem of tegen hem gesteld en ieder beslag dat hem wordt opgelegd, aan een daadwerkelijk jurisdictioneel toezicht te onderwerpen (80/95, B.9 tot B.11; over het dubbele verschil in behandeling tussen, enerzijds, de personen die

een laboratorium voor klinische biologie uitbaten en de andere personen, wier schuldvorderingen enkel kunnen worden ingehouden met inachtneming van de in de artikelen 1445 tot 1460 Ger.W. opgelegde vormvoorschriften en, anderzijds, de laboratoria voor klinische biologie en de andere schuldeisers van bedragen die verschuldigd zijn voor geneeskundige verstrekkingen, beschermd bij artikel 1410, § 2, 5°, Ger.W., dat geen schending van het gelijkheidsbeginsel uitmaakt, zie B.12 tot B.17).

410. Het verschil in behandeling tussen de derden-schuldenaars, naargelang hun schuldeiser een gewone schuldenaar dan wel een belastingschuldige is, dat wordt ingevoerd door de bepaling die voorziet in een procedure van vereenvoudigd derdenbeslag met het oog op een snellere inning van de belasting en afwijkt van de regels die bij de artikelen 1456 en 1542 Ger.W. zijn vastgesteld, doordat zij bepaalt dat het ontbreken van een verklaring van derde-beslagene evenals het onvolledige of laattijdige karakter van die verklaring tot gevolg hebben dat de derde-beslagene, zonder tussenkomst van de beslagrechter, door de administratie zelf vervolgd wordt alsof hij rechtstreeks schuldenaar van de in te vorderen belasting was, schendt het gelijkheidsbeginsel.

Terwijl de door het Gerechtelijk Wetboek vastgestelde regels inzake derdenbeslag toepassing vinden op de derden-schuldenaars van een gewone schuldenaar, vinden die welke zijn vastgesteld door of krachtens het Wetboek van de inkomstenbelastingen toepassing op de derden-schuldenaars van een belastingschuldige. Aangezien de opbrengst van de belasting enkel mag worden aangewend voor de behartiging van het algemeen belang en de inwerkingstelling door de overheid van haar verbintenissen ten aanzien van de collectiviteit, moet worden aangenomen dat de procedure van invordering van sommige regels van het gemeen recht mag afwijken (11/97, B.4.1; 35/97, B.5.1). Het betwiste procédé van het Wetboek van de inkomstenbelastingen is evenwel onevenredig met de doelstelling de invordering van de belastingen te waarborgen, onder meer omdat de strengheid van de betwiste maatregel niet kan worden verantwoord op grond van het specifieke karakter van de betrekking tussen de fiscus en de belastingplichtigen, vermits de verbintenis van de derde op zich vreemd is aan een zodanige betrekking (11/97, B.4.2; 35/97, B.5.2) en de maatregel evenmin voorziet in de aanhangigmaking bij een rechter (35/97, B.6).

§ 3. De bijzondere rechtsplegingen

A. De jeugdbescherming

I. De eigen aard van de rechtspleging

411. Het verschil in de rechtspleging met betrekking tot burgerrechtelijke aangelegenheden, georganiseerd door de Jeugdbeschermingswet, onder meer op het vlak van de duur en de aanvang van de beroepstermijn en op het vlak

van het verzet, dat wordt uitgesloten, in vergelijking met andere rechtsplegingen, wordt verantwoord door de wil om die rechtspleging zo soepel mogelijk te maken en heeft onder meer tot doel de rechtbank ertoe in staat te stellen rechtstreeks en persoonlijk contact op te nemen met de betrokken partijen, rekening te houden met de bijzondere psychische gesteldheid van de minderjarige, alle publiciteit te vermijden tijdens het onderzoek van de gegevens betreffende de persoonlijkheid en te voorkomen dat die gegevens in handen vallen van derden. De bekommernis de rechtspleging te vereenvoudigen stond ook voorop bij de bepaling van de termijn van het hoger beroep en bij het uitsluiten van het verzet (10/97, B.3 en B.4). De juridische context waarbinnen gemeenrechtelijke maatregelen op die vlakken worden genomen, is verschillend: terwijl de vrederechter of de voorzitter die zitting houdt in kort geding, enkel bevoegd zijn in het kader van echtelijke moeilijkheden of tijdens een procedure van echtscheiding of scheiding van tafel en bed, waarbij jegens het kind slechts incidenteel maatregelen worden genomen, doet de jeugdrechter uitspraak over vragen waarvan de wet oordeelt dat zij hoofdzakelijk het belang van het kind raken (10/97, B.5).

II. De ontstentenis van mogelijkheid van verzet

412. Dat de jeugdrechtbank alle onderzoeken kan verrichten die dienstig zijn om de persoonlijkheid van het betrokken kind te kennen en, zodra een zaak aanhangig is gemaakt, de minderjarige, de ouders of degenen die hem onder hun bewaring hebben, kan oproepen, impliceert dat zij de middelen heeft om de partijen te identificeren en alle nuttige informatie te krijgen, zelfs in geval een der partijen verstek zou laten gaan, zodat het ontzeggen van het gewone rechtsmiddel van verzet wordt gecompenseerd door de ruime bevoegdheden van oproeping en onderzoek die bij de wet van 1965 aan de jeugdrechter worden toegekend en de maatregel het gelijkheidsbeginsel niet schendt (10/97, B.7).

III. Aanvang van de termijn voor hoger beroep

413. De bepaling die de beroepstermijn in door de jeugdrechtbanken behandelde burgerlijke zaken doet lopen vanaf de datum van de uitspraak van het vonnis en niet, zoals gebruikelijk is, vanaf de datum van de betekening ervan, kan daarentegen de toets aan het gelijkheidsbeginsel niet doorstaan. Ofschoon ook die bepaling ingegeven is door het streven naar verlichting van de rechtspleging en door de bekommernis om opschortende maatregelen te vermijden en snel duidelijkheid te krijgen over het lot van het kind, vormt zij, in samenhang met de regel die het verzet uitsluit, een aantasting van de rechten van de verdediging die onevenredig is met de nagestreefde doelstellingen. Zij kan immers tot gevolg hebben dat een partij die om een reden onafhankelijk van haar wil verstek heeft laten gaan niet in staat is enig beroep in te stellen. Bovendien bieden de artikelen 770 en 792 Ger.W. geen informatiewaarborg die gelijkwaardig is met de betekening die de regel is

en evenmin met de kennisgeving waarvan de wet het aanvangspunt van de termijn maakt in bepaalde gevallen. Aan de bekommernis om opschortende maatregelen tegen te gaan en het kind niet in wijzigende situaties te plaatsen naar gelang van het verloop van de procedure, wordt ten slotte tegemoetgekomen door de mogelijkheid waarover de jeugdrechter beschikt om de voorlopige tenuitvoerlegging van zijn vonnis te bevelen (10/97, B.8).

IV. De procedurale rechten van opvangouders

414. Indien artikel 62 Jeugdbeschermingswet aldus wordt uitgelegd dat het niet toestaat dat opvangouders voor de jeugdrechtbank partij zijn, hetzij ambtshalve, hetzij door vrijwillige tussenkomst, in een procedure inzake hulpverlening aan de jeugd, schendt het het gelijkheidsbeginsel aangezien het recht op tussenkomst in een gerechtelijke procedure die gevolgen kan hebben voor het gezinsleven aan de opvangouders niet kan worden ontzegd dan om een van de redenen die bij artikel 8.2 E.V.R.M. zijn voorgeschreven en het Hof niet ziet welke verantwoording zou kunnen worden aangevoerd om op een algemene manier en a priori aan de opvangouders het recht te ontzeggen om tussen te komen in de bedoelde rechtspleging (47/96, B.4; het Hof verwijst in B.5 evenwel naar artikel 63ter van dezelfde wet, in samenhang waarmee artikel 62 ook zo kan worden geïnterpreteerd dat opvangouders hetzij partij zijn in de zaak, hetzij vrijwillig kunnen verschijnen).

B. Het statuut van de geesteszieken

I. Territoriale bevoegdheid van de vrederechter

415. Nadat het Hof heeft geponeerd dat ook de territoriale bevoegdheid van de vrederechter, te dezen in de aangelegenheid van vrijheidsbeperkende maatregelen ter bescherming van de persoon van de geesteszieke, niet op een discriminerende wijze kan worden geregeld, stelt het vast dat de maatregel waarbij die bevoegdheid wordt toegewezen aan de rechter van de plaats waar de zieke wordt verzorgd of is geplaatst, in plaats van aan de rechter van de plaats waar de zieke zich bevindt, het gelijkheidsbeginsel niet schendt. Het criterium van onderscheid wordt verantwoord door de doelstelling dat de rechterlijke bescherming van de zieken beter wordt verzekerd doordat de belangrijke rol die de rechter speelt in de verschillende fasen van de procedure van behandeling in een ziekenhuis, in de meeste in de praktijk voorkomende gevallen — waarin de zieken reeds verzorgd worden of geplaatst zijn — aan één enkele rechter wordt toevertrouwd in het verloop van de behandeling. De keuze voor de rechter van de plaats is ingegeven door de noodzaak dat de continuïteit van de band tussen de zieke en de bevoegde magistraat wordt verzekerd, door de noodzaak dat de zieke onder de bevoegdheid van „gespecialiseerde” magistraten staat, door de moeilijkheid bij de interpretatie van het begrip verblijfplaats en door de wens dat de rechter al te lange dienststreizen worden bespaard en steunde op de vaststelling dat in

feite „in de meeste gevallen (...) de eerste tussenkomst van de vrederechter zich voor(doe)t wanneer de procureur des Konings reeds een maatregel van plaatsing in een instelling heeft bevolen” (47/94, B.2.2 tot B.2.4).

416. Het gevolg — met name dat een dergelijke plaatsingsmaatregel (en inzonderheid de keuze van de psychiatrische inrichting), door het openbaar ministerie genomen vooraleer het zich tot de rechter wendt, bepalend is voor het kanton waarvan de vrederechter bevoegd zal zijn — doet geen afbreuk aan het feit dat die territoriale bevoegdheidsregel het gelijkheidsbeginsel niet schendt. Het Hof herhaalt dat het hem niet toekomt te beoordelen of, bij de inwerkingstelling van een wet, de in die wet aangewezen overheid van haar bevoegdheid gebruik zal maken op een wijze die in overeenstemming is met de artikelen 10 en 11 van de Grondwet (47/94, B.3).

II. Het taalgebruik

417. De toepassing van de territoriale bevoegdheidsregel kan uiteraard ook gevolgen hebben voor de taal van de rechtspleging. De territoriale bevoegdheidsregel waarbij op identieke wijze bij voorrang de vrederechter van de plaats waar de zieke wordt verzorgd of is geplaatst, wordt aangewezen, kan, toegepast op de concrete situatie van de personen die woonachtig zijn of verblijf houden in het gerechtelijk arrondissement Eupen, aanleiding geven tot een verschillende behandeling van die personen en die welke woonachtig zijn of verblijf houden in een ander arrondissement, doordat laatstgenoemden in de meeste gevallen worden opgenomen in diensten die in arrondissementen liggen met een taalregeling in gerechtszaken die identiek is met die welke geldt voor de rechtscolleges van het arrondissement van hun woonplaats of hun verblijfplaats. Het verschil in situatie vloeit niet voort uit de wet maar uit een feitelijke toestand, namelijk het ontbreken van een adequate psychiatrische dienst in een bepaald gerechtelijk arrondissement. Aangezien de Taalwet Gerechtszaken aan de betrokkenen de waarborgen biedt die nuttig zijn in verband met de uitoefening van hun rechten, kan de territoriale bevoegdheidsregel niet discriminerend worden geacht, noch wat het beginsel, noch wat de gevolgen betreft (47/94, B.4.2 en B.4.3).

AFDELING 4

HET GELIJKHEIDSBEGINSEL IN HET HANDELS- EN ECONOMISCH RECHT

§ 1. De mededinging

418. Met betrekking tot de uitgave van telefoongidsen stelde het Hof dat de wetgever, zonder de juridische gelijkheid in de concurrentie te miskennen, vermocht Belgacom, die zoals elke andere persoon onderworpen is aan de criteria en modaliteiten die door de Koning worden bepaald om gidsen betreffende de gereserveerde diensten uit te geven, bij wet vrij te stellen

van het verkrijgen van de voorafgaande machtiging van het Belgisch Instituut voor Postdiensten en Telecommunicatie die hij oplegt aan de andere ondernemingen die telefoongidsen wensen uit te geven, aangezien tussen Belgacom en die ondernemingen objectieve verschillen bestaan met name omdat die onderneming de verplichting heeft om telefoongidsen uit te geven indien andere ondernemingen dat niet doen en beschikt over de gegevens die nodig zijn om gidsen uit te geven. Andere ondernemingen dienden noodzakelijkerwijze met Belgacom te onderhandelen over de voorwaarden waaronder hun de gegevens zullen worden afgestaan. De eerbiediging van de ter zake geldende Europese richtlijnen vereiste dat een onafhankelijke overheid werd belast met de opdracht te onderzoeken of Belgacom aan de onderneming die de gidsen uitgeeft, een niet-discriminerende toegang waarborgt tot de gegevens waarover zij beschikt en of die onderneming de vereiste garantie biedt om de gidsen uit te geven met eerbiediging van de door de Koning vastgestelde voorwaarden. Een dergelijke machtiging ten aanzien van Belgacom zou evenwel zonder voorwerp zijn. De wetgever vermocht dan ook, zonder het gelijkheidsbeginsel te miskennen, enerzijds Belgacom er rechtstreeks toe te machtigen zelf de gidsen uit te geven en daarvoor gebruik te maken van de gegevens waarover zij beschikt, en anderzijds de toegang tot die gegevens voor andere ondernemingen te onderwerpen aan een door een onafhankelijk orgaan verleende machtiging (37/95, B.7.2, B.7.4 en B.7.5).

§ 2. De handelspraktijken

A. De vaststelling van inbreuken

419. Het verschil in behandeling tussen verschillende categorieën van overtreders van de Handelspraktijkenwet, doordat overtreders die door een daartoe aangesteld ambtenaar worden gecontroleerd, een kans meer hebben om hun zaak te beëindigen door een transactie, schendt het gelijkheidsbeginsel niet. Het is immers niet onredelijk dat de ene dienst die inbreuken op de wetgeving op de handelspraktijken vaststelt, die meer gespecialiseerd is dan de andere, gemachtigd is een grotere variteit van maatregelen te nemen en bijgevolg een meer uitgebreide beoordelingsbevoegdheid bezit. Het verschil in behandeling van de inbreuken wordt niet veroorzaakt door de hoedanigheid van de overtreders doch door het bestaan van procedures die weliswaar verschillen maar waaraan alle overtreders zijn blootgesteld. Noch door haar onderwerp noch door haar gevolgen, stelt de wet een ongelijkheid van behandeling in die in strijd is met het gelijkheidsbeginsel, te meer daar, om te voorkomen dat een ongelijke toepassing van de wet zou worden georganiseerd, de gemachtigde ambtenaren hun taak uitoefenen onder het toezicht van de procureur-generaal (13/95, B.2 tot B.4).

B. De sperperiode voor het begin van de koopjesperiode

420. De gelijke behandeling van alle verkopers, inclusief de verkopers op afstand, ten aanzien van het verbod om in bepaalde sectoren prijsverminderingen aan te kondigen of te suggereren gedurende de sperperiodes, is volledig in overeenstemming met de door de wetgever nagestreefde doelstelling, met name, naast het bereiken van doorzichtigheid en juistheid van de onmiddellijk vóór en tijdens de opruimingsperiodes toegepaste prijzen, het waarborgen van de gelijkheid in de verkoopkansen en het veilig stellen van het voortbestaan van de kleine handelaars door het vrijwaren van gezonde concurrentievoorwaarden tussen de onderscheiden soorten van verkopers. Het voorzien in uitzonderingen ten aanzien van de verkopers op afstand zou aan die verkopers een concurrentievoordeel verschaffen zonder dat hiervoor een redelijke verantwoording bestaat (20/95, B.5 en B.6).

C. De huwelijksbemiddeling

421. Het verschil in behandeling tussen huwelijksbureaus die ontmoetingen regelen tussen personen die rechtstreeks of onrechtstreeks tot een huwelijk of een vaste relatie moeten leiden, en de ontmoetingsclubs, organisaties en verhulde agentschappen voor relatiebemiddeling, waarvan het doel er niet in bestaat een huwelijk of een vaste relatie te verwezenlijken, doordat alleen de eerstgenoemden onderworpen worden aan maatregelen om de activiteiten te regelen en te controleren, lijkt objectief en redelijkerwijze verantwoord ten aanzien van de nagestreefde doelstelling (10/94, B.6.4; voor het aspect van bescherming van de consument door het opleggen van een gespreide betaling en de niet-vergelijkbaarheid van huwelijksbureaus en ondernemingen die onder de Consumentenkredietwet vallen, zie B.7.1 tot B.7.3).

D. De handel in dieren

422. Het verschil in behandeling tussen handelaars in honden en katten en handelaars in andere diersoorten dat er in bestaat dat het verboden is honden en katten te verhandelen op de openbare weg alsmede op markten, beurzen, salons, tentoonstellingen en bij soortgelijke gelegenheden evenals bij de koper thuis, tenzij in dit laatste geval het initiatief van de koper zelf uitgaat, onverminderd de mogelijkheid om bij koninklijk besluit dat verbod uit te breiden, is objectief, aangezien impulsieve aankopen, overpopulatie en gebrekkige omstandigheden waaronder dieren verhandeld werden, het meest voorkwamen in de handel van honden en katten. Het gemaakte onderscheid is ook redelijk verantwoord doordat het mogelijk maakt de door de wetgever nagestreefde doelstelling van dierenwelzijn te bereiken (78/96, B.3.1 en B.3.4).

423. Het verschil in behandeling tussen ambulante handelaars in honden en katten en sedentaire handelaars in dezelfde dieren dat voortvloeit uit die

wettelijke bepaling is eveneens objectief, nu de wetgever heeft vastgesteld dat er meer aanleiding bestaat tot impulsieve aankopen op openbare plaatsen. Het absolute verbod om honden en katten op openbare plaatsen te verhandelen is ook redelijk verantwoord doordat het mogelijk maakt de door de wetgever nagestreefde doelstellingen te bereiken. Dat de doelstellingen vooral ambulante handelaars treft, kon niet in aanmerking worden genomen omdat de doelstellingen niet verwezenlijkt zouden kunnen worden zonder dat de genomen maatregel economische gevolgen heeft voor de betrokken handelaars. Het Hof merkt op dat de wet voorziet in een overgangsregeling teneinde de handelaars in de mogelijkheid te stellen hun economische activiteiten te herorinteren en de economische schade te beperken. De maatregel is niet onevenredig met de nagestreefde doelstellingen (78/96, B.3.5).

424. Het verschil in behandeling tussen verschillende categorieën van natuurlijke en rechtspersonen dat erin bestaat dat enkel één categorie van personen, met name de uitbaters van handelszaken voor dieren, de dieren slechts mogen houden voor zover dit voor een korte termijn geschiedt en zij een schriftelijke en voorafgaande overeenkomst hebben gesloten met een dierentuin, een laboratorium, een erkende persoon, een circus of een rondreizende tentoonstelling, kan niet als discriminerend worden beschouwd. Aan handelszaken heeft de wetgever het bezit van dieren waarvan het houden verboden is enkel toegestaan om de dierentuinen, de laboratoria, de erkende particulieren, de circussen en de rondreizende tentoonstellingen de mogelijkheid te verlenen door die handelszaken de dieren te laten aankopen die zij wensen te verwerven of door hen de dieren te laten verkopen waarvan zij zich wensen te ontdoen. Het feit dat het bezit van die dieren in een handelszaak slechts wordt toegestaan gedurende een daartoe noodzakelijke periode en voor zover het bezit uit een schriftelijke overeenkomst voortvloeit, beantwoordt aan een dergelijke doelstelling (78/96, B.4.3.1 en B.4.3.2).

E. De wekelijkse rustdag

I. De vrijstelling voor verkooppunten op het domein der autosnelwegen

425. Het verschil in behandeling tussen de op het domein der autosnelwegen gelegen verkooppunten en de andere verkooppunten, berust op een objectief criterium, met name de localisatie op of buiten het domein der autosnelwegen. De uitzondering voor de verkooppunten op autosnelwegen is pertinent, nu zij de gebruiker van de autosnelweg toestaat die op te rijden zonder op rustdagen bevoorradingsmoeilijkheden te moeten vrezen; zij bevordert in ruime mate het verkeer op de autosnelwegen (35/92, B.2; 52/95). De redenen die voor de verkooppunten gelegen op het domein der autosnelwegen een uitzondering op de verplichte wekelijkse rustdag verantwoorden, hangen samen met de eigen kenmerken van de autosnelwegen en van het verkeer

op die wegen en gelden niet voor verkooppunten die zijn gelegen langs andere wegen, zelfs al zijn die verkooppunten in de nabijheid van een autosnelweg gelegen langs een weg die op een op- of afrit van een autosnelweg aansluit (52/95).

II. De vrije keuze van de rustdag

426. Het Arbitragehof oordeelt dat het verschil in behandeling tussen werknemers en zelfstandigen uit de bedrijfstak van nering en ambacht ten aanzien van de rustdag — voor de eersten opgelegd en door de tweeden vrij te kiezen — geen schending uitmaakt van het gelijkheidsbeginsel (voor de overwegingen, *cfr. infra*, arbeidsrecht). De in dezelfde zaak aangevoerde ongelijke behandeling van de Belgische handelszaken en de handelszaken gevestigd in de buurlanden ten aanzien van de verplichte zondagsrust kon niet worden aanvaard, omdat ze voortvloeide uit de diversiteit van de nationale wetgevingen. De gevolgen van een dergelijke ongelijkheid, die de Belgische wetgever slechts zou kunnen verhelpen door af te zien van de bekritiseerde wetgeving, zijn niet onevenredig ten opzichte van de doelstelling van sociale bescherming die de wet nastreeft (70/92, B.4.3).

F. De verdeling van leveringsrechten voor bieten

427. Ofschoon het Hof in beginsel geen grondwettigheidsbezwaar had tegen de wet die de beroepsorganisaties machtigt om via interprofessionele akkoorden de voorwaarden voor de verdeling van de leveringsrechten voor bieten te regelen, met of zonder overdracht van het genot van gronden en met of zonder het schriftelijk akkoord van de titularis van de rechten die het genot van de grond overlaat (53/92, 4.B.1 en 4.B.2), sanctioneerde het de wet die de handhaving en verergering mogelijk maakt van het onderscheid dat vanaf de eerste interprofessionele akkoorden is gemaakt tussen de producenten die de leveringsrechten toegewezen kregen en de anderen, aangezien zij aan de oorspronkelijke titularis van die rechten een voordeel toestaat, met name het afstaan van zijn leveringsrecht aan wie hij wil en volgens de voorwaarden die hij bepaalt, dat niet kan worden verantwoord ten opzichte van het door de wetgever nagestreefde doel dat erin bestaat de leveringsrechten voor bieten billijk te verdelen, rekening houdend met het maximumquotum dat door de E.E.G.-verordeningen aan België is toegekend. Het is des te minder verantwoord omdat het voor hen die aanvankelijk geen leveringsrechten toegewezen kregen en daardoor benadeeld waren, de kansen vermindert om leveringsrechten te krijgen als gevolg van een herverdeling van die rechten (53/92, 4.B.3).

HET GELIJKHEIDSBEGINSEL IN HET ARBEIDSRECHT

§ 1. Het arbeidsovereenkomstenrecht

A. Algemeen

428. Het onderscheid tussen arbeiders en bedienden speelt in het arbeidsrecht nog steeds een belangrijke rol. Het Hof wijst er in zijn rechtspraak op dat het criterium waarop het onderscheid tussen arbeiders en bedienden is gebaseerd, met name de voornamelijk manuele respectievelijk intellectuele aard van hun werk, een criterium is dat de invoering van een verschillende behandeling op dit ogenblik bezwaarlijk objectief en redelijk zou kunnen verantwoorden. Maar die vaststelling leidt er niet toe te besluiten dat de wetgever, door dat onderscheid in de Arbeidsovereenkomstenwet niet meteen en volledig te doen verdwijnen maar het enkel te verzachten, het gelijkheidsbeginsel zou hebben geschonden (56/93, B.6.2.1).

*B. De verjaring van vorderingen uit arbeidsovereenkomst***I. Beginsel van de afwijking van de dertigjarige termijn**

429. Het verschil in behandeling inzake verjaringstermijnen tussen diegenen die beschikken over een vordering op grond van een arbeidsovereenkomst en een gemeenrechtelijke vordering, doordat wordt voorzien in een ingekorte uitdovende verjaring van één jaar na de ontbinding van de arbeidsovereenkomst, in plaats van in een dertigjarige verjaringstermijn, is niet onredelijk. Daarbij ging het Hof uit van de vaststelling die voortvloeit uit het geheel van de bepalingen waarbij verjaringstermijnen worden vastgesteld, dat de wetgever het nodig heeft geoordeeld om, voor de overeenkomsten die in diverse sectoren van het maatschappelijk leven het meest gangbaar zijn, te voorzien in verjaringstermijnen die voorkomen dat tussen de partijen geschillen rijzen lang nadat de contractuele relatie, in het raam waarvan de verbintenissen zijn ontstaan, een einde heeft genomen — waardoor de dertigjarige verjaring op het stuk van contractuele relaties gewoon een regel van residuaire aard is geworden, veeleer dan de wettelijke uitdrukking van hetgeen het algemeen belang in de meeste gevallen vereist. De wetgever kon dus ook voor de geschillen inzake arbeidsovereenkomsten een korte verjaringstermijn bepalen, aangezien de werkgever en de werknemer, wanneer zij hun arbeidsrelatie hebben beëindigd, in volle vrijheid kunnen uitmaken wat hun nog verschuldigd is — wat, zoals uit de praktijk blijkt, in de regel vrij snel geschiedt (13/97, B.14).

430. Dat die dertigjarige termijn niettemin blijft gelden voor een vordering die is ontstaan uit de arbeidsovereenkomst nadat die overeenkomst is geëin-

digd en de band van ondergeschiktheid in de arbeidsrelatie niet langer bestaat, is niet discriminerend, zelfs al wordt die termijn overdreven geacht. Het betreft immers een termijn die toepasselijk is op alle vorderingen waarvoor geen bijzondere verjaringstermijn geldt en hij is evenzeer toepasselijk op de vordering die is ingesteld door de vroegere werkgever als op de vordering die is ingesteld door de vroegere werknemer (13/97, B.15).

II. Eénjarige versus vijfjarige verjaringstermijn

431. Het verschil in behandeling tussen de personen wier vordering onderworpen is aan de verjaringstermijnen van artikel 15, eerste lid, Arbeidsovereenkomstenwet en die wier vordering onderworpen is aan de verjaringstermijn van artikel 26 V.T.Sv. berust op een objectief criterium, nl. het al dan niet strafrechtelijk karakter van het feit dat aan de vordering ten grondslag ligt (13/97, B.6) en is redelijk verantwoord, aangezien de wetgever, die oordeelt de sanctie die aan sommige tekortkomingen wordt gekoppeld, te moeten verzwaren door ze als misdrijven te kwalificeren, vermag, geheel in overeenstemming met die doelstelling, de vordering tot herstel van het nadeel dat door die tekortkomingen wordt teweeggebracht, te onderwerpen aan de verjaring van de burgerlijke rechtsvorderingen steunend op een strafrechtelijke fout in plaats van aan de verjaringstermijn van één jaar van artikel 15, eerste lid, Arbeidsovereenkomstenwet (13/97, B.7 tot B.9; het Hof had er in B.3 overigens op gewezen dat het verschil in juridische grondslag waarop die vorderingen zijn gebaseerd, geen afdoend gegeven is om te besluiten tot niet-vergelijkbaarheid van de categorieën van personen op wier vorderingen die onderscheiden verjaringstermijnen van toepassing zijn).

III. Het feitelijk onderscheid tussen werkgevers en werknemers

432. Het verschil in behandeling tussen werkgevers en werknemers, ingevolge de toepassing van artikel 15, eerste lid, Arbeidsovereenkomstenwet en artikel 26 V.T.Sv., doordat doorgaans alleen tekortkomingen van eerstgenoemde ten aanzien van verplichtingen die uit de arbeidsverhouding zijn ontstaan, als misdrijven worden aangemerkt, is verantwoord aangezien de tekortkomingen van de werkgever die strafrechtelijk worden bestraft en die aanleiding kunnen geven tot een vordering tot schadevergoeding vanwege de werknemer, veelal betrekking hebben op geldelijke verplichtingen van de werkgever ten opzichte van de werknemer. Wegens de economische afhankelijkheid van de werknemer vermocht de wetgever in redelijkheid te oordelen dat de vorderingen betreffende die verplichtingen raken aan belangen waarvan het essentieel is ze te beschermen, dat die verplichtingen met strafmaatregelen moeten worden omringd en dat die vorderingen bijgevolg de langere verjaringstermijn dienen te genieten die gekoppeld is aan de vorderingen tot vergoeding van schade die uit strafrechtelijke fouten is ontstaan (13/97, B.10).

C. De aansprakelijkheidsregeling

433. Over het verschil in behandeling inzake de aansprakelijkheid tussen het statutair overheidspersoneel en de gewone werknemers, *cfr. supra*, nr. 364.

D. De ontslagregeling

I. Het ontslag van beschermde werknemers

a) De bijzondere aard van het ontslag

434. Het stelsel van het ontslag van de beschermde werknemers kan niet worden vergeleken met het gewone stelsel van het ontslag of, meer in het algemeen, van de ontbinding van overeenkomsten bij eenzijdige beslissing, omdat die ontslagen het voorwerp uitmaken van vormen van toetsing die, in het eerste geval a priori en in het tweede geval a posteriori uitgeoefend, niet hetzelfde onderwerp hebben. Die stelsels zijn niet voldoende met elkaar vergelijkbaar opdat er aanleiding toe bestaat een verantwoording te zoeken voor het verschil ten aanzien van de wettelijke voorwaarden van de uitoefening ervan (57/93, B.8 en B.9; het Hof verwerpt de idee dat de beschermde werknemers door de regeling worden benadeeld ten aanzien van de gewone werknemers, vermits het ontslag, zelfs toegestaan door een paritair orgaan, onderworpen blijft aan de regels die de gewone werknemers beschermen).

b) De verschillende procedure naargelang van de reden van het ontslag

435. Het verschil in behandeling bij het ontslag van beschermde werknemers, naargelang hun ontslag wordt gebaseerd op een dringende reden (toestemming door de arbeidsrechtbank) of op een economische of technische reden (toestemming door een paritair orgaan) kan worden verantwoord op grond van de omstandigheid dat de dringende reden tot verbreking een klassiek begrip is, dat in verband met de overeenkomst van alle loontrekenden wordt gebruikt, en de arbeidsrechtbanken beschikken terzake over een aanzienlijke ervaring, zoals uit een overvloedige rechtspraak blijkt, terwijl het begrip economische of technische reden eigen is aan het specifieke geval van het ontslag van de beschermde werknemers. Een beschermde werknemer kan bij ontstentenis van dringende reden enkel met instemming van de leden van het paritair orgaan die er de vakorganisaties vertegenwoordigen, worden ontslagen. Aangezien het verbod de regel is en een gewettigde verdenking de grondslag van die regel, is een dergelijke vereiste niet onverantwoord. Het aanvaarden van economische of technische redenen die het ontslag van een beschermde werknemer verantwoorden gaat immers niet gepaard met de vaststelling van precieze feiten aangaande de werknemer, maar impliceert een opportunitéitsbeoordeling ten aanzien van de toestand van de onderneming en de beoogde maatregel (57/93, B.3.2 en B.4; het Hof wijst tevens op de gevallen waarin de beoordeling toch aan de rechter wordt toevertrouwd).

c) Het verschil tussen werkgevers

436. Het verschil in behandeling inzake ontslag van de beschermde werknemers, tussen werkgevers die beschikken over voor een paritair orgaan te doen gelden rechten en werkgevers die beschikken over voor de arbeidsrechtbank te doen gelden rechten, waarbij de eerstgenoemden alle economische of technische redenen ter verantwoording van het ontslag kunnen aanvoeren, terwijl de laatstgenoemden er slechts een beperkt aantal kunnen aanvoeren, schendt het gelijkheidsbeginsel niet. Het ontslag van een beschermde werknemer kon minder verdacht lijken wanneer het zich voordoet naar aanleiding van de sluiting van de onderneming of van een afdeling ervan of het ontslag van een welbepaalde personeelsgroep, dan in andere omstandigheden. Derhalve kan worden aanvaard dat de werkgever, wanneer dit het geval is en het paritair orgaan zich niet uitspreekt, van de wet een tweede kans krijgt om dat principiële verbod te laten opheffen. Men merke overigens op dat de wetgever, in geval van sluiting van de onderneming of van een afdeling ervan waarbij de verdenking die op de beweegredenen van het ontslag rust minder verantwoord is dan in geval van ontslag van een welbepaalde personeelsgroep, de strengheid van het beschermingsstelsel nog heeft verzacht door de werkgever niet langer te verplichten zich voorafgaandelijk tot rechter te wenden wanneer het paritair orgaan zich niet binnen de wettelijke termijn heeft uitgesproken (57/93, B.11 en B.12).

d) De ontstentenis van jurisdictioneel beroep

437. Het verschil in behandeling dat inzake het ontslag van beschermde werknemers ontstaat tussen beschermde werknemers of werkgevers die toegang hebben tot de arbeidsrechtbank en werknemers die geen toegang hebben omdat het paritair orgaan zich heeft uitgesproken, doordat tegen de binnen de wettelijke termijn genomen beslissing van het paritair orgaan in geen enkel jurisdictioneel beroep is voorzien, is evenwel onevenredig met de nagestreefde doelstelling en doet op discriminerende wijze afbreuk aan het recht waarover een ieder krachtens artikel 6 E.V.R.M. beschikt, om een beslissing waarbij zijn burgerlijke rechten worden vastgesteld, aan een rechter te kunnen voorleggen (57/93, B.11 en B.13).

II. De opzeggingstermijnen

a) Het verschil tussen arbeiders en bedienden

438. Bij de beoordeling van het onderscheid tussen arbeiders en bedienden wat betreft de na te leven opzeggingstermijnen bij het opzeggen van de arbeidsovereenkomst, gaat het Hof uit van de historische evolutie in die aangelegenheid, wat uiteraard er niet aan in de weg staat dat rekening dient gehouden te worden met het doel van de Arbeidsovereenkomstenwet, met name het coördineren van de verschillende, als dan geldende arbeidsovereenkomstenwetten alsmede het brengen van meer eenvormigheid in het

statuut van de verschillende categorieën van werknemers. Ofschoon men wellicht niet zou kunnen aanvaarden dat de wetgever aarzelt een einde te maken aan een discriminatie wanneer de in het geding zijnde beginselen de aard zelf van een fundamenteel recht raken, is dat niet het geval voor een regeling die, in haar huidige toestand, de vastheid van dienstbetrekking van twee categorieën van medewerkers verschillend organiseert zonder evenwel de vereiste ervan te miskennen.

439. Het Hof aanvaardt het verschil in behandeling inzonderheid op grond van de overweging dat de sedert decennia op gang gekomen vervaging van de aangeklaagde ongelijkheid slechts geleidelijk kan plaatsvinden. Het feit dat het onverantwoord zou zijn thans een dergelijk onderscheid in te voeren, is niet voldoende om de plotselinge afschaffing ervan te rechtvaardigen, te meer daar het onderscheid nog op het vlak van andere regelingen bestaat, waar het nu eens gunstiger is voor bedienden, dan weer voor arbeiders (de bezoldigingswijze, de proefperiode, het gewaarborgd inkomen, de gedeeltelijke werkloosheid en de jaarlijkse vakantie). Die verschillende regelingen zijn thans nu eens voor de arbeiders, dan weer voor de bedienden gunstig. Het zou niet coherent zijn het onderscheid enkel te beschouwen ten aanzien van de duur van de opzeggingstermijnen en het te veroordelen zonder rekening te houden met de gevolgen die het heeft in andere aangelegenheden van het arbeidsrecht en de sociale zekerheid die op hetzelfde onderscheid berusten. De wetgever heeft dus een maatregel genomen die in overeenstemming is met zijn doelstelling van toenadering tussen de statuten van de arbeiders en de bedienden door de voorkeur te geven aan een geleidelijke harmonisering ervan, boven een plotselinge afschaffing van het onderscheid tussen die beroepscategorieën, inzonderheid in een aangelegenheid waar de normen kunnen evolueren ten gevolge van collectieve onderhandelingen. Die overweging toont ook aan dat de handhaving van het onderscheid niet klaarblijkelijk onevenredig is met een doelstelling die slechts in opeenvolgende stadia kan worden bereikt (56/93, B.6.1 en B.6.2.1).

b) Het verschil tussen hogere en lagere bedienden

440. Ook het onderscheid dat wordt gemaakt tussen verschillende categorieën van bedienden kan de toets aan het gelijkheidsbeginsel doorstaan. Door te voorzien in verschillende modaliteiten voor de opzegging van de arbeidsovereenkomst voor bedienden wat betreft de duur van de opzeggingstermijn en de wijze waarop deze wordt vastgesteld, naargelang het jaarlijks loon, heeft de wetgever ernaar gestreefd een bepaalde categorie van werknemers, die binnen de onderneming met zwaardere verantwoordelijkheden zijn belast — waarvan het loon een aanwijzing kan zijn (en bijgevolg een pertinent onderscheidingscriterium) — en die moeilijker een op het vlak van de arbeids- en inkomensvoorwaarden gelijkwaardige betrekking zullen vinden, aanspraak te laten maken op een betere bescherming van de vastheid van hun

dienstbetrekking. Rekening houdend met het doel en de gevolgen van de ter beoordeling staande norm, is het onderscheid tussen de verschillende categorieën van bedienden niet zonder objectieve en redelijke verantwoording (56/93, B.7.1 tot B.7.3; vgl. 20/94, B.6, waarin het niet kennelijk onredelijk wordt geacht dat de wetgever, in de voor de hogere bedienden geldende regeling, van oordeel was dat de partijen het best zelf, dan wel de rechter, na afweging van de respectieve belangen, de in concreto in acht te nemen opzeggingstermijn zou kunnen bepalen).

§ 2. De arbeidsreglementering

441. Het verschil in behandeling tussen werknemers en zelfstandigen uit de bedrijfstak van nering en ambacht, dat hieruit voortvloeit dat een rustdag op zondag aan eerstgenoemden wordt opgelegd, terwijl laatstgenoemden die dag kunnen kiezen, berust op een objectief criterium, met name de graad van zelfstandigheid dan wel ondergeschiktheid die al dan niet toestaat de rustdag vrij te kiezen. De keuze van de wetgever voor de zondag als rustdag, is redelijk verantwoord doordat hij rekening heeft gehouden met godsdienstige en familiale tradities en met culturele en sportieve praktijken en redelijkerwijze heeft verondersteld dat de werknemers de zondag zouden aanwijzen indien hun keuze volledig vrij was (70/92, B.2.4 en B.2.5; 45/93, B.1.3 tot B.1.5; 19/94, B.3). Het verschil in behandeling is bovendien niet onevenredig met het nagestreefde doel, namelijk de bescherming van de gezondheid van de werknemers, rekening houdend met de vaststelling dat een werknemer, gezien zijn rechtssituatie, geen voorkeur zou kunnen geven aan zijn persoonlijke keuzes boven die van zijn werkgever en het gevaar dat nader regeling ertoe zou kunnen leiden dat sommige werknemers verplicht worden van de zondagsrust af te zien (70/92, B.2.6; 45/93, B.1.6).

442. De onevenredige gevolgen die, in sommige sectoren, niettemin zouden kunnen voortvloeien uit een ongenuanceerde toepassing van de verplichte zondagsrust, kunnen worden gecorrigeerd door de afwijkingen die de desbetreffende wet toestaat (70/92, B.2.7; 45/93, B.1.7). Uit het feit dat de wetgever de Koning een ruime discretionaire bevoegdheid heeft toegekend om afwijkingen te verlenen van het principiële verbod van zondagswerk, kan niet worden afgeleid dat hij Hem zou hebben gemachtigd de principes te schenden van gelijkheid en niet-discriminatie. Bij ontstentenis van criteria in de wet volgens welke de Koning zijn discretionaire bevoegdheid moet gebruiken, komt het aan de uitvoerende macht toe uit het principe van de wet en de algemene opzet ervan de gevolgen af te leiden die daaruit voortvloeien, onverminderd de bevoegdheid van de rechter van de rechterlijke orde en de administratieve rechter om, al naar het geval, bij bevoegdheidsoverschrijding door de Koning, de onwettige verordening buiten toepassing te laten of te vernietigen (70/92, B.4.2; 45/93, B.3.2).

443. De vrijstellingen van de verplichting van de zondagsrust die worden ingevoerd ten voordele van bepaalde categorieën van personen, zoals familieondernemingen, foorondernemingen, de visserij, het vervoer in de lucht en te water en de onderwijsinstellingen, vormen geen inbreuk op het gelijkheidsbeginsel aangezien zij berusten op objectieve verschillen die ze redelijk verantwoorden (70/92, B.3.3 en B.3.4; 45/93, B.2.3 en B.2.4; vgl. 19/94, B.4, over de vrijstelling ten bate van familieondernemingen, die pertinent wordt geacht, niet omwille van het al dan niet bestaan van gezag uit een arbeidsverhouding, doch van het bestaan van het gezag dat kan heersen binnen de familie, zelfs wanneer de familieonderneming in buitengewone omstandigheden een beroep kan doen op externe werknemers).

444. Het recht om personeel op zondag tewerk te stellen, als gevolg van een wettelijke afwijking van de algemene regel van de verplichte zondagsrust, in de winkels en de kapsalons die gelegen zijn in badplaatsen, luchtkuuroorden, alsmede in toeristische centra, is verantwoord door de zorg om het toerisme en de vrijetijdsbesteding te bevorderen, dat wil zeggen een doel van algemeen belang te dienen. Het argument in verband met het feit dat elders gevestigde winkels slechts rendabel zouden zijn indien zij op zondag open zouden zijn, zoals in die oorden, is vreemd aan een dergelijke doelstelling. Het toont niet aan dat door een uitzondering te maken voor handelszaken die in die centra gevestigd zijn de wetgever een inadequaat criterium zou hebben gebruikt noch dat het onderscheid dat hij heeft in het leven geroepen niet pertinent zou zijn of dat de genomen maatregel niet in een evenredige verhouding zou staan tot het nagestreefde doel. De wetgever heeft immers kunnen overwegen dat het willekeurig zou zijn geweest in die zones een onderscheid te maken tussen de handelszaken die met de toeristische activiteit zijn verbonden en die welke dat niet zouden zijn (70/92, B.5.3; 43/93, B.4.3).

AFDELING 6

HET GELIJKHEIDSBEGINSEL IN HET STRAFRECHT

§ 1. Algemeen strafrecht

A. Beginselen

I. De non-retroactiviteit van de strafwet

445. De rechtsonzekerheid die voortvloeit uit de invoering van straffen waarin was voorzien op het ogenblik waarop het misdrijf werd begaan (en waartegen artikel 2 Sw. zich verzet), is niet vatbaar voor verantwoording (46/96, B.6).

446. De rechtsonzekerheid die te maken heeft met het feit dat een misdrijf dat reeds strafbaar was op het ogenblik waarop het werd begaan, nog met

dezelfde straffen zou kunnen worden gestraft na het verstrijken van de verwachte termijn van verjaring, is niet van die aard dat de wetgever oog zou moeten hebben voor de verwachtingen van daders van strafbre feiten op verjaring ervan, door de zorg te veralgemenen die hij in artikel 2 Sw. heeft laten blijken (46/96, B.6).

447. Het beginsel van de niet-retroactiviteit van de strafwet wordt niet geschonden door de bepaling waarbij de verjaringstermijn van wanbedrijven wordt verlengd van drie tot vijf jaar en toegepast op misdrijven waarvan de verjaring voor de inwerkingtreding ervan nog niet werden bereikt. Die bepaling heeft immers geen terugwerkende kracht doch is slechts van onmiddellijke toepassing, doordat zij toepasselijk is op de strafvorderingen die niet verjaard zijn op het ogenblik waarop zij in werking treedt zelfs indien, vóór dat ogenblik, het misdrijf is begaan en de verjaring gestuit. Indien de verjaring bij de inwerkingtreding van de nieuwe wet niet is bereikt, doet elke handeling die de verjaring voor of na die inwerkingtreding stuit, minder dan vijf jaar na het misdrijf, een termijn van vijf jaar lopen (46/96, B.1 en B.2). De wetgever die niet voorziet in een overgangsmaatregel ten gunste van de beklaagden van dergelijke misdrijven schendt geenszins het gelijkheidsbeginsel, noch afzonderlijk noch in samenhang met artikel 2 Sw. of met de artikelen 6 en 7 E.V.R.M. (46/96, B.7).

II. Belang van de algemene beginselen van het strafrecht

448. De aan de Belgen toegekende rechten en vrijheden die krachtens artikel 11 van de Grondwet zonder onderscheid moeten worden gehandhaafd, omvatten tevens de waarborgen die voortvloeien uit de algemene beginselen van het strafrecht (72/92, B.2.1).

III. De individualisering van de bestraffing

a) De rol van de strafrechter

449. De bestraffing van het negationisme — In het arrest waarbij het Hof zich uitsprak over de wet van 23 maart 1995 tot bestraffing van het ontkennen, minimaliseren, rechtvaardigen of goedkeuren van de genocide die tijdens de tweede wereldoorlog door het Duitse nationaal-socialistische regime is gepleegd, benadrukte het Hof dat, ondanks het feit dat de strafbaar gestelde handelingen geacht worden gesteld te zijn met de bedoeling, zij het onrechtstreeks, een misdadige en de democratie vijandig gezinde ideologie in ere te willen herstellen en daarbij een of verschillende categorieën mensen ernstig te willen beledigen — en die bedoelingen niet als een wezenlijk bestanddeel van het misdrijf worden aangemerkt omdat het uiterst moeilijk is dergelijke bedoelingen te bewijzen doordat dikwijls schijnbaar wetenschappelijke uitdrukkingswijzen worden gehanteerd — de rechter niettemin een

beoordelingsvrijheid behoudt en uit bijzondere omstandigheden vermag de afwezigheid, in concreto, van de voormelde bedoeling af te leiden (45/96, B.7.9 en B.7.10; zie eveneens B.7.17, waarin wordt gesteld dat de strafrechter een beoordelingsbevoegdheid uitoefent en hij in ieder geval afzonderlijk zal moeten bepalen waar het wetenschappelijk karakter van het onderzoek en de zorg voor de objectiviteit in de berichtgeving ophouden, wat noodzakelijk is wegens de multipliciteit en subtiliteit van de vormen die de uitdrukking van de negationistische stellingen kan aannemen).

450. De maatregel waarbij de wetgever in de hormonenwet heeft voorzien in dezelfde straffen voor zowel de personen van wie redelijkerwijze kan worden aangenomen dat zij weten dat stoffen illegaal zijn toegediend aan de dieren die zij verhandelen als voor de personen van wie redelijkerwijze aangenomen kan worden dat zij er niet onwetend van kunnen zijn, schendt geenszins het gelijkheidsbeginsel in het licht van de nagestreefde doelstelling, te weten alle personen die dieren verhandelen te responsabiliseren met het oog op de doelmatige bestraffing van de praktijken die hij, wegens de weerslag ervan op de volksgezondheid, met de hormonenwet wilde bestrijden. Het Hof merkt daarbij op dat de gelijke behandeling van twee categorieën van schuldigen door de wet, niet eraan in de weg staat dat de rechter, in elk geval afzonderlijk, de ernst van de begane fout zal moeten beoordelen en, binnen de door de wetgever vastgestelde perken, de straf in overeenstemming zal kunnen brengen met de graad van culpabiliteit van de beklaagde (65/97, B.5 tot B.7).

451. De wetgever die de slijterijen van sterke dranken wil controleren door een relatief hoog vergunningsrecht in te stellen en die de inachtneming van die regeling verzekert door te voorzien in geldboetes die vastgesteld worden onder verwijzing naar het bedrag van de ontweken belasting en niet ten opzichte van de hoeveelheid drank waarvoor geen vergunning bestaat en die ontdekt wordt bij een huiszoeking, neemt een maatregel die niet zonder redelijke verantwoording is. Bovendien kan de rechter, rekening houdend met de ten laste gelegde feiten, verzachtende omstandigheden toepassen (60/95, B.2.7).

b) De ter beschikking staande individualiseringsmechanismen

452. Het verschil in behandeling tussen de personen die worden gedagvaard voor de correctionele rechtbank en de natuurlijke personen die voor de arbeidsrechtbank een beroep instellen tegen de beslissing waarbij hen een administratieve geldboete wordt opgelegd, dat erin bestaat dat, ofschoon het in beide gevallen gaat om de beteugeling van feiten waarop strafsancities staan, alleen de laatstgenoemden sommige wettelijke modaliteiten van individualisering van de straf niet genieten zoals de verzachtende omstandigheden (waardoor de rechtbank geen geldboete kan opleggen die lager is dan het wettelijke minimum), de opschorting, het uitstel en de probatie (40/97,

B.5.1 tot B.5.3; 45/97, B.5 en B.6), schendt het gelijkheidsbeginsel, doch enkel in de mate dat verzachtende omstandigheden niet kunnen worden toegepast.

De administratieve geldboeten bereiken immers een dergelijke omvang dat zij, zelfs als in een minimum en een maximum is voorzien, in sommige gevallen toch onevenredig kunnen zijn ten opzichte van de ernst van de feiten en ten opzichte van de repressieve en preventieve doelstelling die met de administratieve sanctie wordt beoogd. Geen enkele overweging kan verantwoorden dat de arbeidsrechtbank niet onder het wettelijk vastgestelde minimum zou kunnen gaan, terwijl de wet betreffende de administratieve geldboeten zelf de keuze voor de strafrechtelijke weg afhankelijk maakt van de ernst van de overtreding, wat ertoe zou leiden dat die personen gunstiger worden behandeld wier tekortkoming in de ogen van de wetgever ernstiger is, nu de arbeidsauditeur heeft geoordeeld dat zij geen seponeringsmaatregel konden genieten. De voordelen die de natuurlijke personen die voor de arbeidsrechtbank verschijnen genieten, met name te ontsnappen aan een strafrechtelijke veroordeling (onterend karakter en inschrijving ervan in het strafregister), volstaan niet, in een dergelijke materie, om het nadeel te compenseren geen verlaging van de boete tot onder het wettelijke minimum te kunnen genieten (40/97, B.7.1 tot B.7.3; 45/97, B.7; met betrekking tot uitstel, opschorting en probatie is er geen schending van het gelijkheidsbeginsel: 40/97, B.6.1 en B.6.2; 45/97, B.6).

IV. De interpretatie van de strafwet

453. Het Hof herinnert er aan dat een wet, die afbreuk doet aan een fundamentele vrijheid of grondrecht, te dezen de vrijheid van meningsuiting, en een strafwet is, een restrictieve interpretatie behoeft (45/96, B.7.8).

B. De opschorting van de uitspraak van veroordeling

I. Niet-vergelijkbaarheid van overtredingen en met wanbedrijven samenhangende overtredingen

454. Geconfronteerd met de vaststelling dat het een politierechtbank op grond van artikel 3 Probatielwet niet is toegestaan een maatregel van opschorting te gelasten voor overtredingen terwijl indien zij met tenlasteleggingen zouden worden gecumuleerd die rechtstreeks tot de bevoegdheid van de correctionele rechtbank behoren, wel voor zulk een maatregel in aanmerking zouden komen, betreft de tegen die bepaling aangevoerde ongelijkheid volgens het Hof in werkelijkheid twee verschillende categorieën van situaties die een misdrijf opleveren — en bijgevolg twee categorieën van justitiabelen — die niet vergelijkbaar zijn (30/92, B.2 en B.4).

II. Beperking van de begunstigen

455. Het verschil in behandeling tussen de verdachten die naar de correctionele rechtbank zijn verwezen, enerzijds, en de daders van misdrijven die tot een veroordeling leiden waardoor geen declassering wordt opgelopen of waarbij de reclassering niet in het gedrang komt en de beklaagden die tot een zware straf kunnen worden veroordeeld, anderzijds, dat erin bestaat dat alleen de eerstgenoemden wordt toegestaan de opschorting van de uitspraak van de veroordelingen te vragen, schendt het gelijkheidsbeginsel niet nu de wetgever diegenen zonder een zwaar strafrechtelijk verleden, die kans maken op beterschap, heeft willen onttrekken aan de gevolgen van een veroordeling en een vermelding in hun strafregister en, in voorkomend geval, aan het opzien dat de behandeling op een openbare terechtzitting kan baren (21/92, B.5; vgl. 68/92, B.3).

456. Het gelijkheidsbeginsel vereist niet dat de verdachte van een gecontraventionaliseerd wanbedrijf, die in ruime mate wordt gelijkgesteld met degene wie een overtreding is ten laste gelegd (verschijning voor de politierechtbank; enkel lichte straffen; kortere verjaringstermijnen), bovendien over de mogelijkheid zou beschikken om de opschorting van de uitspraak van de veroordeling te vragen, vermits hij anders onder een gunstiger regeling zou vallen dan degene die wegens een overtreding wordt vervolgd (21/92, B.7).

457. De wetgever, die ervan uitging dat er geen aanleiding is om in geval van lichtere misdrijven opschorting van de uitspraak toe te staan, vermocht derhalve daders van een wanbedrijf, enerzijds, en daders van een overtreding en van een in een overtreding omgezet wanbedrijf, anderzijds, aan een verschillende behandeling te onderwerpen, vermits dat onderscheid steunt op een objectief en redelijk onderscheid tussen de twee categorieën van beklaagden, de aangelegde maatstaf niet losstaat van het streefdoel en de genomen regeling niet onevenredig is met die doelstelling (21/92, B.8; 68/92, B.4).

§ 2. Bijzonder strafrecht

A. Hormonen

458. De gelijke behandeling op het vlak van de bestraffing, van de personen van wie redelijkerwijze kan worden aangenomen dat zij weten dat stoffen illegaal zijn toegediend aan de dieren die zij verhandelen én de personen van wie redelijkerwijze aangenomen kan worden dat zij er niet onwetend van kunnen zijn, is niet onredelijk in het licht van de door de wetgever nagestreefde doelstelling, met name alle personen die dieren verhandelen te responsabiliseren met het oog op de doelmatige bestraffing van de praktijken die hij, wegens de weerslag ervan op de volksgezondheid, met de hormo-

nenwet wilde bestrijden, te meer daar die gelijke behandeling van twee categorieën van schuldigen niet verhindert dat de rechter, in elk geval afzonderlijk, de ernst van de begane fout zal moeten beoordelen en, binnen de door de wetgever vastgestelde perken, de straf in overeenstemming zal kunnen brengen met de graad van culpabiliteit van de beklaagde (65/97, B.5 tot B.7).

B. Verbod van loterijen

459. Het verschil in behandeling dat voortvloeit uit de wet van 31 december 1851 doordat de organisatie van loterijen verboden werd (als een immorele manier om zich te verrijken, omdat uitsluitend een beroep gedaan wordt op het lot) doch loterijen toegestaan zijn wanneer zij uitsluitend bestemd zijn „tot godvruchtige of liefdadige werken, tot bevordering van nijverheid en kunst of tot elk ander doel van algemeen nut” houdt geen schending van het gelijkheidsbeginsel in nu de wetgever, na het beginsel van het verbod van de loterijen te hebben gesteld, strikt heeft willen toezien op de gevallen waarin of de wijze waarop daarvan kon worden afgeweken. De techniek van de door of krachtens de wet, geval per geval, gegeven toelating, waaraan voorwaarden kunnen worden verbonden, beantwoordt aan het door de wetgever nagestreefde doel, namelijk de loterijen te verbieden en van dat beginsel slechts restrictief af te wijken. Overigens blijkt uit het criterium van de besteding van de winsten aan doelstellingen van algemeen of humanitair belang als voorwaarde voor toelating van de loterij, op pertinente wijze de zorg van de wetgever om enkel in het belang van de gemeenschap van het principiële verbod af te wijken (12/93, B.7.2).

C. Sociaal strafrecht

460. De artikelen 4, 7 en 8 van de wet van 30 juni 1971 betreffende de administratieve geldboeten voeren een verschil in behandeling in het leven tussen de werkgever die een boete wordt opgelegd en degene die vervolgd wordt volgens de regels van de strafvordering, waarbij deze laatste slechts door een onpartijdige rechter een veroordeling kan worden opgelegd, na voor de rechtbank opgeroepen te zijn om er zijn verweermiddelen naar voren te brengen volgens een mondelinge procedure op tegenspraak en met de bewijsmiddelen die in strafzaken rechtens zijn toegelaten (72/92, B.4.1). De wetgever die meent bepaalde inbreuken op wettelijke verplichtingen te moeten beteugelen, kan op grond van zijn beoordelingsbevoegdheid beslissen of het opportuun is om voor strafsancities of voor administratieve sancities te opteren, zonder dat die keuze van de ene of de andere categorie van sancities kan worden geacht op zich een discriminatie in te voeren (40/97, B.2; 45/97, B.2).

461. Wanneer eenzelfde tekortkoming in wettelijke verplichtingen het voorwerp uitmaakt, nu eens van strafsancities, dan weer van administratieve

sancties, dan is het verschil in behandeling dat daaruit zou kunnen voortvloeien slechts toelaatbaar indien het in redelijkheid is verantwoord. De mogelijkheid een beroep te doen op administratieve sancties om sommige overtredingen van de sociale wetgeving te beteugelen, steunt op een objectieve en redelijke grondslag, aangezien de procedure de werkgever de nadelen van een inadequate gewone procedure bespaart en de aspecten van de werkelijkheid, specifiek voor het sociaal strafrecht, alsmede de zorg de correctionele rechtbanken niet te overbelasten en aan de arbeidsrechtbanken het toezicht op de toepassing van de wet toe te vertrouwen (72/92, B.4.1 tot B.4.3). De toepassing van de gewone procedure op bepaalde overtredingen van de sociale wetgeving was inadequaat in zoverre de strafvordering te zware gevolgen had, in zoverre de strafmaatregelen zelden werden toegepast en in zoverre het preventieve karakter van het sociaal strafrecht er sterk door werd afgezwakt, terwijl de ingevoerde procedure de betrokkene de nadelen van de verschijning voor een strafgerecht en het ontorende karakter van strafrechtelijke veroordelingen bespaart, en het hem mogelijk maakt de gevolgen te ontlopen van een vermelding in het strafregister. Om uit te maken of die verschillende behandeling al dan niet discriminerend is, dienen ook de gevolgen onderzocht te worden, onder meer op het vlak van de individualisering van de bestraffing (40/97, B.3.1 en B.3.2; 45/97, B.3 en B.4; het Hof acht de onmogelijkheid van individualisering strijdig met het gelijkheidsbeginsel in zoverre geen verzachtende omstandigheden kunnen worden toegepast: 40/97, B.7.1 tot B.7.3; 45/97, B.7 — *cfr. supra*; de wetgever vermag evenwel, zonder het gelijkheidsbeginsel te miskennen, te oordelen dat de maatregel van opschorting, uitstel of probatie niet toepasselijk is op de administratieve geldboeten, die immers maatregelen met een exclusief pecuniair karakter zijn, niet het ontorende karakter hebben dat aan de strafrechtelijke veroordelingen kleeft, niet op het strafblad ingeschreven worden en niet van die aard zijn dat zij de reïntegratie in het gedrang brengen van diegene aan wie zij worden opgelegd — 40/97, B.6.1 en B.6.2; 45/97, B.6).

Het prijsgeven van de gewone strafprocedure mag er evenwel niet toe leiden, hoe objectief en redelijk verantwoord de maatregel ook moge zijn, dat de rechten van de verdediging op buitensporige wijze worden belemmerd (72/92, B.4.4). De bijzondere procedure van de administratieve geldboeten doet niet op onevenredige wijze afbreuk aan dat grondrecht omdat de wet een beroep in rechte organiseert dat a posteriori de nadelen van de administratieve procedure opvangt, het beroep bij de arbeidsrechtbank een schorsende werking heeft, de rechten van de verdediging in die rechtspleging worden geëerbiedigd en de arbeidsrechtbank een toetsing met volle rechtsmacht uitoefent (72/92, B.4.4 en B.4.5).

462. Verschoningsgronden zijn in het bijzonder door de wet gedefinieerde omstandigheden die met zich meebrengen dat de straf hetzij verminderd wordt, hetzij uitgesloten wordt, terwijl het misdrijf is bewezen. Vermits noch

de wet van 30 juni 1971 betreffende de administratieve geldboeten, noch de bijzondere wetten betreffende de overtredingen op de sociale wetten voorzien in verschoningsgronden die toepasselijk zijn op de personen die gedagvaard worden om voor de correctionele rechtbank te verschijnen, worden de personen die verschijnen voor de arbeidsrechtbank niet verschillend behandeld (40/97, B.9).

D. Militair strafrecht

I. Toepasselijkheid op de rijkswacht

463. Ofschoon in beginsel er geen redelijke verantwoording bestaat voor het onderwerpen van één der drie politiediensten van het Koninkrijk aan de bevoegdheid van de militaire gerechten, aan de militaire strafrechtspleging en aan de toepassing van het materieel militair strafrecht, kan de tijdelijke handhaving van het statuut van de rijkswachters worden verantwoord om, in het belang van de leden van de rijkswacht zelf, een progressieve evolutie van het juridisch statuut van de rijkswacht mogelijk te maken, met behoud van de bestaande rechten, op voorwaarde althans dat de nieuwe wetgeving, houdende een aangepast disciplinair en strafrechtelijk statuut en onttrekking aan de bevoegdheid van de militaire gerechten, binnen een redelijke termijn in werking treedt. De inmiddels verlopen termijn kon, rekening houdend met de specifieke moeilijkheden die door de omvorming van het statuut van de rijkswacht worden gesteld, nog niet worden aangezien als kennelijk van zulke aard dat de bestreden bepaling discriminatoir wordt (35/93, B.5.2).

II. De beroving van graad als bijzondere straf

464. Het verschil in behandeling tussen onderofficieren, korporaals en brigadiers, enerzijds, en officieren, anderzijds, dat erin bestaat dat eerstgenoemden die wegens desertie worden veroordeeld tot een militaire gevangenisstraf, steeds van hun graad worden beroofd, zelfs als ze uitstel van tenuitvoerlegging hebben bekomen, terwijl laatstgenoemden die wegens hetzelfde vergrijp tot afzetting zijn veroordeeld — wat tevens berovig van graad meebrengt — doch uitstel van tenuitvoerlegging hebben bekomen, hun graad behouden zolang het uitstel niet vervalt, is weliswaar objectief maar in redelijkheid niet verantwoord aangezien *primo*, het Militair Strafwetboek doorgaans voor soortgelijke misdrijven in strengere sancties voorziet voor de officieren dan voor leden van het lager kader, omdat een inbreuk op de militaire regelgeving door officieren gepleegd zwaarwichtiger wordt geacht dan soortgelijke inbreuken door leden van het lager kader gepleegd, en *secundo*, de gevolgen van de beroving van graad kennelijk onevenredig zijn met de door de strafwet sinds de Probatiewet beoogde doelstelling in de gevallen waarin de militaire gevangenisstraf met uitstel wordt uitgesproken (29/97, B.3.3 en B.3.4; het Hof verleent ook een andere interpretatie van de betwiste bepaling, door ervan uit te gaan dat de beroving van graad vervat is

in de veroordeling tot militaire gevangenisstraf en deel uitmaakt van die straf, zodat het eventueel toegekende uitstel van uitvoering thans voor die straf in haar geheel geldt, zonder dat de beroving van graad daarvan is uitgesloten en er geen onderscheid is tussen de verschillende categorieën van beroepsmilitairen — 29/97, B.4.1 tot B.4.3).

§ 3. De algemene strafrechtspleging

A. Algemene beginselen

I. De verjaring van de strafvordering

465. Het Arbitragehof diende zich uit te spreken over de wet waarbij de verjaringstermijn van wanbedrijven van drie op vijf jaar werd gebracht, ten gevolge waarvan elke daad van stuiting voor of na de inwerkingtreding van die nieuwe bepaling, ook voor de voordien gepleegde wanbedrijven die nog niet waren verjaard, een nieuwe termijn van vijf jaar deed lopen. Het Hof stelde dat het in de prejudiciële vraag bekritiseerde verschil in behandeling datgene is dat beklaagden raakt wier door de oude wet gewekte verwachtingen (op verjaring na drie jaar) door de nieuwe wet worden gedwarsboomd. Dergelijke kritiek komt er op neer dat aan de nieuwe wet wordt verweten dat zij niet in een overgangsstelsel heeft voorzien.

466. Voor dergelijke verwachtingen kon de wetgever oog hebben, door de zorg die hij liet blijken in artikel 2 Sw. (het beginsel van non-retroactiviteit van de strafwet) te veralgemenen, maar, voegt het Hof daaraan toe, terwijl de rechtsonzekerheid die voortvloeit uit de invoering van straffen waarin niet was voorzien op het ogenblik waarop het misdrijf werd begaan, niet vatbaar is voor verantwoording, is zulks niet het geval met de rechtsonzekerheid die te maken heeft met het feit dat een misdrijf dat reeds strafbaar was op het ogenblik waarop het werd begaan, nog met dezelfde straffen zou kunnen worden gestraft na het verstrijken van de verwachte termijn van verjaring. Door niet in overgangsmaatregelen te voorzien heeft de wetgever de artikelen 10 en 11 van de Grondwet niet geschonden, noch afzonderlijk gelezen, noch gelezen in samenhang met artikel 2 Sw. of met de artikelen 6 en 7 E.V.R.M. (46/96, B.6 en B.7).

II. De verjaring van de burgerlijke vordering uit een misdrijf

467. Het verschil in behandeling tussen slachtoffers wat de verjaringstermijn betreft voor het instellen van de burgerlijke vordering, naargelang de fout die aan de schade ten grondslag ligt al dan niet een misdrijf uitmaakt, doordat artikel 26 V.T.Sv. tot gevolg heeft dat zij die door een fout schade lijden in een merkkelijk ongunstiger positie verkeren wanneer die fout een misdrijf uitmaakt, dan wanneer zulks niet het geval is, berust op een objectief

criterium, namelijk het al dan niet strafbaar stellen door de wet van de schadeverwekkende gedraging. Met betrekking tot dat onderscheid is er evenwel geen redelijk verband van evenredigheid tussen het door de maatregel nagestreefde doel en de gevolgen ervan voor de slachtoffers van misdrijven. Vooral in gevallen waarin de schade zich pas na lange tijd doet gevoelen, ontstaat er een ernstige beperking van de rechten van het slachtoffer die niet opweegt tegen de belangen die de wetgever beoogde te beschermen, met name het recht op vergetelheid van de dader van een misdrijf waarborgen, de rechtszekerheid waarborgen en voorkomen dat de inmiddels herstelde openbare vrede andermaal wordt verstoord. Die bezorgdheden verantwoordt immers dat voor de strafvordering bijzondere verjaringstermijnen gelden, die in verhouding staan tot de ernst van de feiten, doch niet dat de burgerlijke rechtsvordering tot vergoeding van de door die feiten teweeggebrachte schade na vijf jaar verjaart — ongeacht de aanpassingen die door de wet en de rechtspraak werden aangebracht — terwijl de vergoeding van de schade teweeggebracht door een burgerlijke fout, die minder zwaar is dan een fout die de wetgever als strafbaar heeft aangemerkt, gedurende dertig jaar kan worden gevorderd (25/95, B.4.1 tot B.4.3; 51/96, B.5; 61/97, B.5; zie ook 8/97, B.1 en B.2).

468. Het komt evenwel de wetgever toe verjaringstermijnen vast te stellen die een einde maken aan de door het Hof vastgestelde discriminatie en te oordelen in welke mate het past de rechtsonzekerheid te voorkomen die zou voortvloeien uit de omstandigheid dat voorbije situaties, die niet het voorwerp hebben uitgemaakt van in kracht van gewijsde gegane beslissingen, opnieuw aan de orde zouden kunnen worden gesteld, onverminderd de bevoegdheid van het Hof om die maatregelen te censureren indien zij zelf discriminerend zouden zijn (8/97, B.5.1).

469. Voor het verschil tussen de personen wier vordering onderworpen is aan de verjaringstermijnen van artikel 15, eerste lid, Arbeidsovereenkomstenwet en die wier vordering onderworpen is aan de verjaringstermijn van artikel 26 V.T.Sv., *cfr. supra*, nrs. 431 en 432.

B. Het deskundigenonderzoek in strafzaken

470. Het verschil in behandeling tussen de partijen voor burgerlijke rechten en de partijen voor strafrechten, doordat het verloop van het door de rechter bevolen deskundigenonderzoek enkel voor eerstgenoemden verplicht een contradictoir karakter vertoont, berust op een objectief criterium, met name de aard van het geadieerde rechtscollege (24/97, B.2, B.3 en B.6) maar kan niet worden verantwoord. Zowel wanneer de strafrechter (in zijn hoedanigheid van feitenrechter) uitspraak doet over de strafvervolgung als wanneer hij uitspraak doet over de burgerlijke rechtsvordering verloopt de rechtspleging in die stadia op tegenspraak. Het ontbreken van tegenspraak bij

het deskundigenonderzoek leidt ertoe dat het bewijs ten koste van een inbreuk op de rechten van de verdediging kan worden gezocht, aangezien die rechten pas tijdens de bespreking van het verslag in de loop van de debatten ter terechtzitting zullen kunnen worden uitgeoefend, en dit wellicht op minder efficiënte wijze, nu talrijke elementen de mogelijkheid beperken om op nuttige wijze de conclusies te betwisten van een deskundigenonderzoek waaraan men niet heeft kunnen deelnemen. De interpretatie van talrijke bepalingen van het Gerechtelijk Wetboek en het Wetboek van Strafvordering, op grond waarvan de door de feitenrechter in strafzaken aangestelde deskundige niet verplicht is de regels betreffende de tegenspraak in acht te nemen, houdt een schending van het gelijkheidsbeginsel in, afzonderlijk of in samenhang met artikel 6 E.V.R.M. (24/97, B.7).

471. Het Hof merkt evenwel op dat artikel 2 Ger.W. de regels van dat wetboek van toepassing verklaart op alle rechtsplegingen, behoudens wanneer deze geregeld worden door niet uitdrukkelijk opgeheven wetsbepalingen of door rechtsbeginselen waarvan de toepassing niet verenigbaar is met de toepassing van de bepalingen van het Gerechtelijk Wetboek. Artikel 2 Ger.W. verzet er zich tegen dat onder meer de bepalingen die in dat wetboek handelen over het akkoord tussen partijen of die sommige gevolgen afhankelijk stellen van het initiatief van de partijen, zouden worden toegepast in strafzaken, waarin de wilsautonomie van de privé-personen geen plaats heeft. Men zou evenwel aan de draagwijdte van die bepaling voorbijgaan indien de omstandigheid dat het gerecht dat het deskundigenonderzoek heeft bevolen, een strafgerecht is, zou volstaan om, onder de bepalingen van het Gerechtelijk Wetboek die de tegenspraak organiseren, die waarvan de toepassing met de beginselen van de strafwetgeving bestaanbaar is, niet toe te passen. Er bestaan geen wetsbepalingen die het door een strafrechter bevolen deskundigenonderzoek beheersen, die de toepassing op dat deskundigenonderzoek van alle bepalingen van het Gerechtelijk Wetboek die het contradictoir karakter van het deskundigenonderzoek in burgerlijke zaken waarborgen, zouden verbieden of onmogelijk maken; er bestaan evenmin rechtsbeginselen die de toepassing van al die bepalingen op het deskundigenonderzoek dat door een strafrechter wordt bevolen, zouden uitsluiten. Gelezen in het licht van artikel 2 Ger.W. schenden de artikelen 43, 44 en 148 Sv. en 962 e.v. Ger.W. de artikelen 10 en 11 van de Grondwet niet, noch afzonderlijk, noch gelezen in samenhang met artikel 6 E.V.R.M. (24/97, B.8 en B.9).

C. Het afluisteren van telefoongesprekken

472. Het verschil in behandeling dat wordt ingesteld tussen artsen en advocaten, enerzijds, en de andere dragers van het beroepsgeheim, doordat alleen voor de eerstgenoemden bijzondere beperkende voorwaarden werden vastgesteld waaronder hun privé-communicatie en -telecommunicatie kan

worden bewaakt, is ingegeven door de zorg van de wetgever om, gelet op ter zake geldende beginselen, de rechten van de verdediging en het recht op eerbiediging van het privé-leven in zijn meest persoonlijke aspect ten volle te vrijwaren. Uit de omstandigheid dat artikel 458 Sw., dat het beroepsgeheim beschermt, van toepassing is op andere personen dan de artsen en de advocaten, volgt niet dat het gelijkheidsbeginsel vereist dat die andere personen de bijzondere waarborgen zouden genieten die noodzakelijk zijn ter vrijwaring van de waarden die in het geding zijn wanneer de artsen of de advocaten optreden (26/96, B.4).

D. Het voorrecht van rechtsmacht

I. Beginsel

473. Het verschil in behandeling op het gebied van het onderzoek, de vervolging en de berechting, tussen degenen die het voorrecht van rechtsmacht genieten, dat van toepassing is op de magistraten, met inbegrip van de plaatsvervangende magistraten, en op bepaalde andere ambtsdragers, en de rechtsonderhorigen op wie de gewone regels van strafvordering van toepassing zijn, is ingesteld met het oog op het verzekeren van een onpartijdige en serene rechtsbedeling ten aanzien van die personen, vermits de bijzondere regels die op eerstgenoemden van toepassing zijn, ertoe strekken te vermijden dat, enerzijds, ondoordachte, onverantwoorde of tergende vervolgingen jegens de ambtsdragers op wie dat stelsel van toepassing is, op gang zouden worden gebracht en, anderzijds, die ambtsdragers hetzij te streng, hetzij met te veel toegevendheid zouden worden behandeld (66/94, B.2; 60/96, B.3). Het geheel van die motieven kan die verschillende behandeling redelijkerwijze verantwoorden (66/94, B.2).

II. Toepassingsgebied

474. De wetgever vermag de toepassing van het voorrecht van rechtsmacht voor te behouden voor vervolgingen betreffende inbreuken die hij als voldoende gewichtig aanziet. De wettelijke indeling der misdrijven die resulteert uit de zwaarte van de straffen welke op die misdrijven zijn gesteld, vormt — welke de ter berechting bevoegde rechtbank ook moge zijn — een objectief en adequaat criterium om te bepalen of het voorrecht van rechtsmacht toepassing moet vinden. Er wordt niet aangetoond — en het Hof ziet niet in — dat aan het vereiste van een redelijk verband van evenredigheid tussen de door de wetgever aangewende middelen en het beoogde doel niet zou zijn voldaan (66/94, B.4; het betrof met name een vervolging wegens inbreuk op het wegverkeersreglement; een dergelijke inbreuk, weliswaar als wanbedrijf gekwalificeerd, wordt normaliter voor de politierechtbank gebracht; aangezien het in casu een plaatsvervangend magistraat betrof, werd hij voor het Hof van Beroep gedagvaard, ofschoon hij voor overtredingen —

die eveneens worden vervolgd voor de politierechtbank — geen voorrecht van rechtsmacht geniet).

III. De ontstentenis van beroepsmogelijkheid

475. Het verschil in behandeling tussen de personen op wie het voorrecht van rechtsmacht van toepassing is en de overige burgers die worden beticht van een misdrijf waarop een correctionele straf is gesteld, doordat eerstgenoemden niet beschikken over de mogelijkheid om de tegen hen uitgesproken beslissing in hoger beroep aan te vechten, is niet kennelijk onredelijk in het licht van de legitieme doelstellingen die de wetgever nastreefde wanneer hij aan de hoven van beroep de bevoegdheid heeft toevertrouwd om kennis te nemen van wanbedrijven ten laste van de personen op wie het voorrecht van rechtsmacht van toepassing is. Niet de huidige organisatie van de rechterlijke macht kan die ontstentenis van beroepsmogelijkheid verantwoordt, doch wel de overweging dat een voldoende hoge waarborgen worden geboden aan diegenen op het voorrecht van rechtsmacht van toepassing is, met name enerzijds door de hoogste feitenrechter te worden beoordeeld en anderszijds door een zetel die noodzakelijkerwijze uit drie magistraten is samengesteld (60/96, B.4 en B.5).

IV. De samenhang van misdrijven en de gevolgen voor derden-verdachten

476. Het verschil in behandeling wat betreft de dubbele aanleg, tussen de rechtsonderhorigen die voor een hof van beroep worden opgeroepen gelijktijdig met de personen op wie het voorrecht van rechtsmacht van toepassing is, en de rechtsonderhorigen die gedagvaard worden voor de rechter die hun door het gemeen recht met betrekking tot de rechtspleging wordt toegewezen, dat wordt veroorzaakt door de toepassing van de bepalingen betreffende de samenhang en dat erin bestaat dat eerstgenoemden van het recht op hoger beroep worden verstoken, wordt niet in strijd geacht met het gelijkheidsbeginsel. Nadat een hele reeks argumenten door het Hof uitdrukkelijk werden verworpen, wordt dat onderscheid redelijk verantwoord geacht, gelet op de aard van de in het geding zijnde beginselen, wegens de omstandigheid dat de noodzaak van een goede rechtsbedeling de organisatie van een eenmalig en volledig proces dat een coherente beoordeling van de feiten en aansprakelijkheden verzekert, verantwoordt. Op die wijze worden inzonderheid gewaarborgd, *primo*, het grondbeginsel van het tegensprekelijk karakter van de debatten dat inhoudt dat aan verschillende personen die voor dezelfde feiten worden vervolgd de mogelijkheid wordt geboden voor hetzelfde rechtscollege te verschijnen en de gerechtelijke waarheid aan de dag te brengen met betrekking tot, met name de respectieve rol die de verschillende vervolgte personen hebben gespeeld en *secundo*, de rechten van verdediging van alle voor dezelfde feiten vervolgte personen, die zouden miskend kunnen zijn indien beklaagden zich voor een rechtscollege zouden moeten

verdedigen, terwijl een ander rechtscollège reeds over de werkelijkheid, de toerekenbaarheid en de strafrechtelijke omschrijving van de ten laste gelegde feiten uitspraak zou hebben gedaan (60/96, B.8).

E. Het hoger beroep tegen beschikkingen van de raadkamer

I. De onderscheiden behandeling van openbaar ministerie en verdachte

477. De grondwettigheid van de prerogatieven die het openbaar ministerie tijdens de volledige duur van het onderzoek geniet kan niet worden beoordeeld door zijn situatie te vergelijken met die van de verdachte, vermits tussen beiden een fundamenteel verschil bestaat dat op een objectief criterium steunt en redelijk verantwoord is: het openbaar ministerie vervult, in het belang van de gemeenschap, de opdrachten van openbare dienst met betrekking tot de opsporing en de vervolging van de misdrijven en vordert de toepassing van de strafwet; de verdachte verdedigt zijn persoonlijk belang (82/94, B.4; 22/95, B.4: tot de raadkamer wordt geadieerd).

II. Het hoger beroep tegen beslissingen van de raadkamer

a) De beperkte mogelijkheid van hoger beroep van de verdachte

478. De ongelijke behandeling van de bij de rechtspleging voor het onderzoeksgerecht betrokken partijen — het openbaar ministerie, de verdachte en de burgerlijke partij — ten aanzien van de omvang van de beroepsmogelijkheid tegen de beslissingen van de raadkamer, naar gelang van de persoon die het instelt, dient objectief en redelijk verantwoord te zijn (82/94 en 22/95, B.5).

479. Dat is met name het geval met het verschil in behandeling tussen het openbaar ministerie en de burgerlijke partij, enerzijds, en de verdachte, anderzijds, doordat eerstgenoemden hoger beroep kunnen instellen tegen de beschikking van buitenvervolginstelling van de raadkamer, terwijl de verdachte niet over eenzelfde rechtsmiddel beschikt tegen een verwijzingsbeslissing. Het verschil tussen openbaar ministerie en verdachte wordt verantwoord door de verschillende situatie waarin zij verkeren: het openbaar ministerie moet, in de uitoefening van zijn wettelijke opdracht in hoger beroep (onder meer) het bestaan kunnen doen gelden van bezwaren die het voldoende acht om de verdachte naar het vonnisgerecht te verwijzen vermits de beschikking van buitenvervolginstelling een einde maakt aan de strafvordering en het openbaar ministerie ze enkel kan hervatten door de heropening van het onderzoek te vorderen wegens nieuwe bezwaren, terwijl de verwijzingsbeschikking de verdachte de mogelijkheid biedt al zijn verweermiddelen voor de feitenrechter te doen gelden. Dezelfde redenen verant-

woorden dat de burgerlijke partij over eenzelfde beroep beschikt als het openbaar ministerie, aangezien een beschikking van buitenvervolginstelling ook voor haar een einde maakt aan de strafvordering waarop zij haar burgerlijke rechtsvordering heeft geënt, en zij de laatstgenoemde vordering enkel voor de burgerlijke rechter kan voortzetten. Door de verdachte niet toe te staan voor de kamer van inbeschuldigingstelling te doen gelden dat geen voldoende bezwaren voorhanden zijn om hem naar het vonnisgerecht te verwijzen, heeft de wetgever een maatregel genomen die op een objectief criterium steunt, in verhouding staat tot de nagestreefde doelstelling die erin bestaat de bestraffing van de misdrijven te verzekeren en hiermee niet onevenredig is (82/94, B.6 en B.9; 22/95, B.6: toevoeging dat de maatregel doeltreffend is zonder de rechten van verdediging op te offeren).

480. Het verschil in behandeling tussen openbaar ministerie en burgerlijke partij, enerzijds, en de verdachte, anderzijds, beperkt er zich evenwel niet toe de verdachte te verhinderen, in hoger beroep, het bestaan te betwisten van bezwaren die voldoende zijn om hem naar het vonnisgerecht te verwijzen. Artikel 539 Sv. verbiedt de verdachte eveneens de verwijzingsbeslissing te betwisten door de onregelmatigheid aan te voeren van onderzoeksverrichtingen die voor hem ongunstig uitvallen, terwijl het openbaar ministerie en de burgerlijke partij een beslissing van buitenvervolginstelling kunnen betwisten die op de onregelmatigheid van onderzoeksverrichtingen is gegrond. De verschillende situatie van de verdachte, die al zijn verweermiddelen nog voor de feitenrechter kan doen gelden, volstaat niet om dat verschil in behandeling te verantwoorden. Het is in het belang van zowel het openbaar ministerie en de burgerlijke partij als de verdachte dat aan een ieder de mogelijkheid wordt geboden om reeds in het stadium van het onderzoek de onregelmatigheden te doen gelden die een beslissing van buitenvervolginstelling of een verwijzingsbeslissing zouden aantasten. Door het beroep dat aan de verdachte wordt geboden tegen een verwijzingsbeschikking, te beperken tot de excepties van onbevoegdheid alleen, terwijl die beperking niet van toepassing is wanneer het openbaar ministerie en de burgerlijke partij in hoger beroep gaan tegen een beschikking van buitenvervolginstelling van de raadkamer die op de onregelmatigheid van een onderzoeksmaatregel is gegrond, heeft de wetgever een maatregel genomen die onevenredig is met de doelstelling die hij nastreeft (82/94, B.7 tot B.9).

481. In het arrest 22/95 heeft het Hof dat standpunt nader gepreciseerd door te stellen dat, om de nagestreefde doelstelling te verwezenlijken, het niet nodig is zo ver te gaan dat de verdachte zelfs geen beroep vermag in te stellen om middelen aan te voeren die, indien zij gegrond zouden worden bevonden, van die aard zijn dat zij daadwerkelijk een einde zouden maken aan de strafvordering, zoals bijvoorbeeld een middel dat de verjaring aanvoert of een middel volgens hetwelk de betichting op doorslaggevende wijze steunt op elementen die zijn aangetast door onregelmatigheden wat de procedure

betreft. Het is in het belang van de maatschappij, die door het openbaar ministerie wordt vertegenwoordigd, van de burgerlijke partij en van de verdachte dat aan een ieder de mogelijkheid wordt geboden om voor het onderzoeksgerecht onregelmatigheden in de procedure of andere gronden aan te voeren, voor zover zij van die aard zijn dat de strafvordering erdoor kan worden beëindigd en met uitzondering van het ontoereikende karakter van de bezwaren (22/95, B.8).

b) De veroordeling van de burgerlijke partij tot schadevergoeding bij mislukt verzet tegen sommige beschikkingen van de raadkamer

482. Het verschil in behandeling tussen het openbaar ministerie en de burgerlijke partij, doordat wanneer hun verzet tegen de beschikking van de raadkamer die het voorzetten van de strafvordering in de weg staat, wordt verworpen door de kamer van inbeschuldigingstelling, de burgerlijke partij tot schadevergoeding jegens de verdachte wordt veroordeeld, terwijl de Staat niet tot schadevergoeding wordt veroordeeld wanneer de procureur des Konings in het ongelijk wordt gesteld, wordt verantwoord door het fundamentele verschil dat bestaat tussen het openbaar ministerie en de burgerlijke partij, dat op een objectief criterium berust, met name het onderscheiden nagestreefde belang en ingegeven is door de zorg om te vermijden dat de burgerlijke partij misbruik zou maken van haar recht van hoger beroep en de verdachte schaadt door het onderzoek te verlengen, om redenen die geen verband houden met het algemeen belang, door een ongepast verzet. De betwiste maatregel beperkt niet op buitensporige wijze de rechten van de burgerlijke partij die de mogelijkheid heeft zijn vordering voor de burgerlijke rechter te brengen. De sanctie voor de burgerlijke partij is niet onevenredig, doordat de kamer van inbeschuldigingstelling, afhankelijk van de omstandigheden, de verdachte een symbolisch bedrag kan toekennen en de burgerlijke partij, subsidiair, kan pleiten over de omvang van de schadevergoeding waarmee zij wordt bedreigd (43/95 en 76/95, B.1 tot B.4).

F. Het recht van inzage van het strafdossier

483. De ongelijke behandeling van de verdachte en de burgerlijke partij, ten aanzien van het recht van inzage van het strafdossier in het kader van een strafrechtelijk onderzoek, werd door het Hof op genuanceerde wijze behandeld, uitgaande van de bestaande situatie, met name dat de burgerlijke partij slechts mits toestemming van de procureur-generaal inzage kan krijgen en dat tegen een eventuele weigeringsbeslissing geen door de wet georganiseerd jurisdictioneel beroep openstaat (54/97, B.6 en B.7).

484. Het verschil in behandeling tussen de gedetineerde verdachte aan wie, in het vooruitzicht van zijn verschijning voor de raadkamer, het volledige strafdossier dat op hem betrekking heeft ter beschikking wordt gesteld, en de burgerlijke partij, voor wie de raadpleging van het dossier onderworpen is

aan de door de Koning vastgestelde voorwaarden — te dezen de toestemming van de procureur-generaal — doorstaat de toets aan het gelijkheidsbeginsel, in zoverre de afwijking van het geheime karakter van het onderzoek, die voortvloeit uit de omstandigheid dat de gedetineerde verdachte de mogelijkheid heeft het strafdossier te raadplegen telkens als hij voor de raadkamer verschijnt, die zich over de handhaving van dat bevel moet uitspreken, verantwoord is door de noodzaak om aan een ieder die van zijn vrijheid is beroofd, de mogelijkheid te bieden een beroep in te stellen voor een rechtbank, opdat deze binnen een korte termijn uitspraak doet over de wettigheid van zijn gevangenhouding, zoals daarin is voorzien in artikel 5.4 E.V.R.M. (54/97, B.12).

485. Het Hof erkent evenwel dat ook de burgerlijke partij niet in alle gevallen, gedurende het hele onderzoek, in de onwetendheid zou moeten worden gelaten over het dossier dat ook haar aanbelangt, vermits ook zij rechtmatige beweegredenen kan hebben om het strafdossier te raadplegen en zij kan beschikken over gegevens die in het dossier zouden ontbreken — waardoor haar inzage het algemeen belang zou kunnen dienen. Op grond van het geheim van het onderzoek is het niet onredelijk de raadpleging van het strafdossier door de burgerlijke partij in de fase van het vooronderzoek afhankelijk te maken van bepaalde voorwaarden (54/97, B.13 en B.14). Door evenwel aan de Koning de bevoegdheid over te laten om de voorwaarden te bepalen waaraan de raadpleging van het strafdossier door iedere andere persoon dan de gedetineerde verdachte is onderworpen en door aldus een wettelijke grondslag te verschaffen aan een regeling die de burgerlijke partij geen enkel jurisdictioneel beroep biedt tegen de beslissingen over haar verzoek tot raadpleging, heeft de wetgever, door artikel 1380, tweede lid, Ger.W. aan te nemen, een maatregel genomen die, ten opzichte van de burgerlijke partij, niet in een redelijk verband van evenredigheid staat met de nagestreefde doelstellingen, die verband houden met het geheim van het onderzoek (54/97, B.16).

G. Het hoger beroep tegen beslissingen van vonnisgerechten

486. Het verschil in behandeling tussen de beklaagde die hoger beroep instelt tegen een vonnis van de politierechtbank dat tegen hem op tegenspraak is gewezen, die daartoe over een termijn van vijftien dagen beschikt en het openbaar ministerie bij de rechtbank die van het beroep kennis moet nemen, dat beschikt over een termijn van vijftentwintig dagen om zijn hoger beroep tegen een vonnis van de politierechtbank te doen betekenen, berust op een objectief criterium, met name het onderscheiden nagestreefde belang — dat objectieve verschil bestaat gedurende de gehele strafvordering — en is verantwoord door de devolutieve werking van het hoger beroep (afwachten van de omvang van het hoger beroep van de partijen die een beroep vermogen in te stellen en die de draagwijdte ervan kunnen beperken, om alsdan

te kunnen bepalen of er aanleiding is om de gehele strafvordering opnieuw aan het oordeel van de rechter te onderwerpen) en door het feit dat het hoger beroep binnen de gestelde termijn moet worden betekend bij exploit van de gerechtsdeurwaarder, op straffe van niet-ontvankelijkheid. Aangezien de beklaagde de laatste nuttige dag van de termijn van vijftien dagen kan afwachten om bij eenvoudige verklaring hoger beroep in te stellen, is het niet onredelijk dat aan het openbaar ministerie bij de rechtbank die van het beroep kennis moet nemen wegens de hiervoor vermelde redenen de mogelijkheid wordt geboden om hoger beroep in te stellen binnen vijftientwintig dagen (49/97, B.11.2).

H. Het betrekken van de burgerlijke partij in het geding

487. Artikel 182 Sv. dat impliceert dat de beklaagde, in tegenstelling tot het openbaar ministerie en de burgerlijke partij, de burgerrechtelijk aansprakelijke persoon niet in het strafproces kan betrekken, schendt het gelijkheidsbeginsel niet, rekening houdend met de logica van het betrekken van de burgerrechtelijk aansprakelijke persoon in het strafproces, met name dat in het kader van de burgerlijke aansprakelijkheid voor andermans daad, die enkel bestaat ten gunste van het slachtoffer en de Staat, aan het slachtoffer bijkomend wordt gewaarborgd dat de door hem geleden schade en de kosten die verbonden zijn aan de uitoefening van de burgerlijke vordering zullen worden vergoed, en aan de Staat, dat de gerechtskosten en in voorkomend geval de geldboeten zullen worden betaald (8/96, B.4 en B.5).

I. Het herstel in eer en rechten

488. Artikel 619, tweede lid, Sv., aldus geïnterpreteerd dat de ontzetting uit het kiesrecht, de uitsluiting van de militaire dienstplicht en de uitsluiting van de dienst als gewetensbezwaarde, die de uitwissing van de veroordelingen waarvan sprake in het eerste lid van die bepaling verhinderen, alleen Belgen betreffen, vermits men om deze rechten te genieten de Belgische nationaliteit moet bezitten, doet een verschil in behandeling ontstaan tussen Belgen en vreemdelingen, doordat, bij veroordeling tot dezelfde straf van een Belg en een vreemdeling, de straf van laatstgenoemde na drie jaar automatisch zal worden uitgewist, terwijl de Belgische onderdaan de procedure van herstel in eer en rechten zal moeten volgen. Dat verschil in behandeling steunt uitsluitend op de nationaliteit van de betrokkene en is niet redelijk verantwoord (64/93, B.2, B.3 en B.5; in overweging B.6 geeft het Hof nog een andere interpretatie van die bepaling, met name dat de voormelde straffen van vervallenverklaringen en ontzettingen weliswaar in beginsel zonder nuttig gevolg blijven ten aanzien van vreemdelingen, maar dat zulks niet belet dat de gevolgen die verbonden zijn aan de aard van de veroordeling, van toepassing zijn op iedere veroordeelde, en dit ongeacht zijn nationaliteit en, met andere woorden, ongeacht of de delinquent effectief het feitelijk

genot van de betrokken rechten heeft verloren, in welk geval er geen verschil in behandeling is tussen Belgen en vreemdelingen).

J. Het tarief in strafzaken

489. Door te bepalen dat iedere veroordeelde, naast de correspondentiekosten, nog een vaste vergoeding dient te betalen, waarvan het bedrag door de Koning zal worden vastgesteld voor alle criminele, correctionele en politiezaken, die alle veroordeelden zonder enig onderscheid betreft en dus een objectieve categorie van rechtszonderhorigen raakt, heeft de wetgever een maatregel genomen die een rechtstreeks verband heeft met het nagestreefde doel dat niet als onwettig kan worden beschouwd, namelijk rekening houden met het feit dat de beheerskosten van de rechtsbedeling in strafzaken niet enkel correspondentiekosten omvatten (87/93, B.4; hoe evenredig die maatregel *in concreto* was, viel buiten de bevoegdheid van het Hof, vermits het bedrag van de vergoeding bij koninklijk besluit wordt vastgesteld).

§ 4. Bijzondere strafrechtsplegingen

A. Het bevel tot verschijning

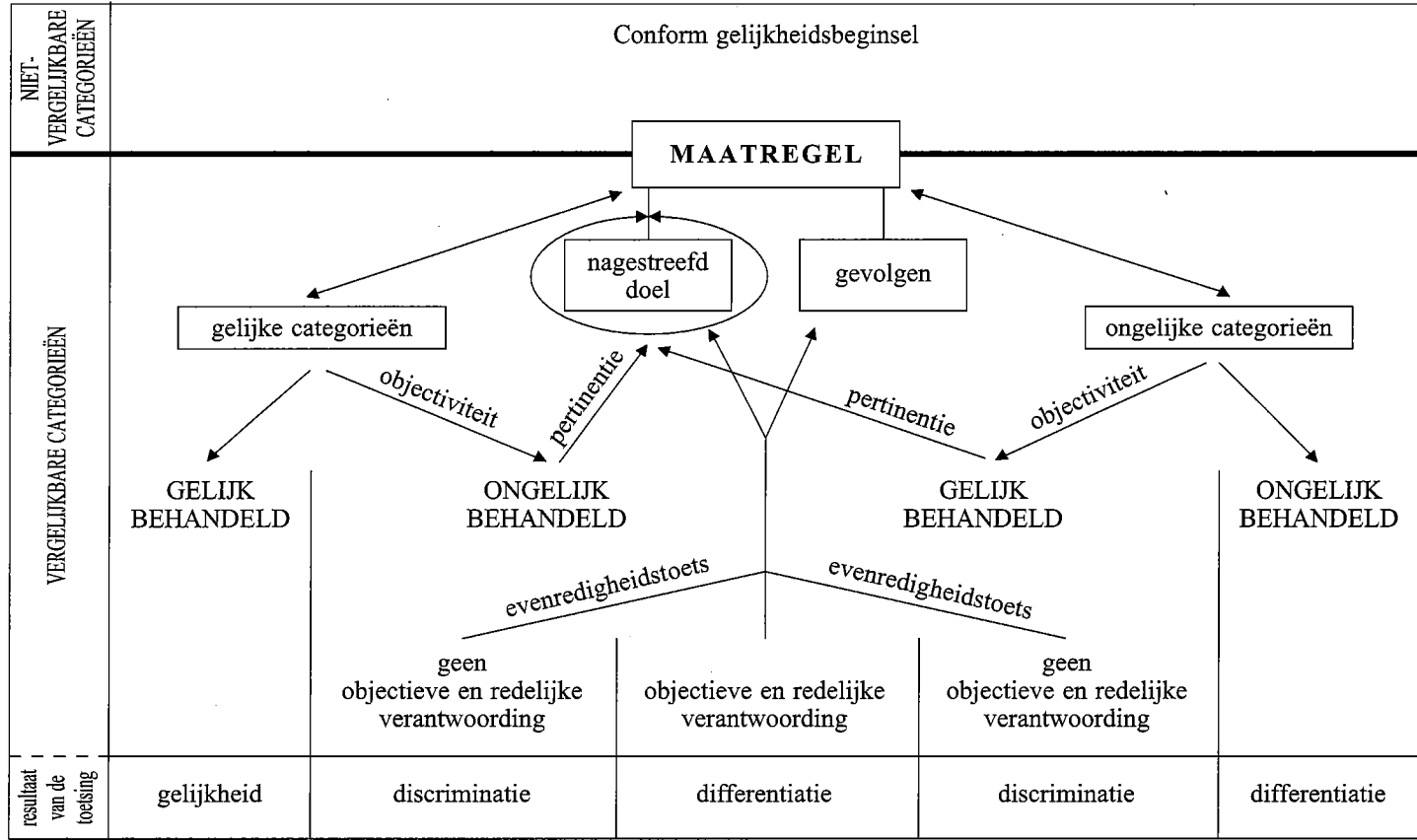
490. Het verschil in behandeling tussen de beklaagden van een persmisdrijf en de gewone beklaagden, doordat bepalingen met betrekking tot het bevel tot verschijning in het decreet van 20 juli 1831 werden gehandhaafd met betrekking tot persmisdrijven en opgeheven, met betrekking tot andere misdrijven, in de wet van 20 juli 1990 op de voorlopige hechtenis, is gegrond op een objectief onderscheid tussen twee categorieën van rechtzoekenden. De wetgever, die een globale oplossing wilde geven aan het probleem van de vrijheidsberoving vóór de berechting, kon ervan uitgaan dat de tussen de betrokken stelsels bestaande verschillen de handhaving van het instituut van het bevel tot verschijning bij persmisdrijven verantwoorden, zeker wanneer men er rekening mee houdt dat het bevel tot verschijning zich reeds in artikel 91 Sv. voordeed als een loutere mogelijkheid voor de magistraat en niet, zoals in het Persdecreet, als het enig te hanteren middel om in te grijpen wanneer de in artikel 9 van dat decreet vermelde voorwaarden zijn vervuld. Aangezien de maatregel niet onevenredig is met het door de wetgever nagestreefde doel, is het gekritiseerde onderscheid niet in strijd met het gelijkheidsbeginsel (5/92, B.7 en B.8; het Hof preciseert overigens dat het vermoeden van onschuld niet inniger zou verbonden zijn aan het bevel tot verschijning dan aan de overige handelingen waarin door de wetgeving op de voorlopige hechtenis is voorzien).

B. De bijzondere bewijswaarde van processen-verbaal

491. Het verschil in behandeling tussen beklaagden ten aanzien van wie de gemeenrechtelijke bewijsregeling in het strafprocesrecht geldt en de be-

klaagden van bepaalde misdrijven inzake het wegverkeer ten aanzien van wie de processen-verbaal, bedoeld in artikel 62 Wegverkeerswet een bijzondere wettelijke bewijswaarde hebben, kan worden verantwoord door het feit dat de in die laatste bepaling bedoelde misdrijven vaak een vluchtig en kortstondig karakter hebben en hun vaststelling wordt bemoeilijkt door de mobiliteit van het voertuig, wat kan worden verholpen door een bijzondere geloofwaardigheid te hechten aan de vaststelling van de feiten door personen die daartoe de nodige bevoegdheid hebben, die slechts betrekking heeft op het materiële element van het misdrijf en niet op de andere constitutieve bestanddelen ervan (48/97, B.2). Gelet op de nagestreefde doelstelling, de specifieke aard van de misdrijven waarover het gaat en rekening houdend met de hoedanigheid van de personen die dergelijke p.v.'s kunnen opstellen, met de mogelijkheid om het tegenbewijs te leveren, dat behoort tot de rechten van de verdediging en mag worden geleverd met alle wettelijke bewijsmiddelen die door de rechter worden beoordeeld en met het feit dat de bijzondere bewijswaarde niet toekomt aan vaststellingen die gebeurden op een wijze die niet wettig is of niet verenigbaar met de algemene rechtsbeginselen, houdt artikel 62 Wegverkeerswet geen onredelijke beperking in van de rechten van de beklaagde en schendt die bepaling als dusdanig het gelijkheidsbeginsel niet (48/97, B.3.2 en B.3.3).

492. In zoverre de verbalisant betrokken is bij de feiten die hij beweert vast te stellen, verhindert artikel 62 Wegverkeerswet dat het proces op een eerlijke manier verloopt vermits het de rechter verplicht de bewijswaarde van het proces-verbaal te aanvaarden, en schendt het de artikelen 10 en 11 van de Grondwet in samenhang met de regels van het eerlijk proces in artikel 6 E.V.R.M. (48/97, B.4.2).

BIBLIOGRAFIE (*)

1. Monografieën:

CEREXHE, E., en RIGAUX, M.-F., *La Cour d'arbitrage*, Diegem, Kluwer Rechtswetenschappen België, 1998, XI + 88 p.

DELPÉRÉE, F., RASSON-ROLAND, A. en VERDUSSEN, M. (ed.), *Regards croisés sur la Cour d'arbitrage. 1980-1990*, Brussel, Bruylant, 1995, 364 p.

DELPÉRÉE, F., en RASSON-ROLAND, A., *La Cour d'arbitrage*, Brussel, Larcier, 1996, 165 p. (overdruk uit de *Répertoire notarial*).

THIRY, V., *La Cour d'arbitrage: compétence et procédure*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen België, 1997, XIV + 184 p.

2. Bijdragen:

BOUCQUEY, P., „La Cour d'arbitrage et la protection des droits fondamentaux de l'étranger”, *Ann. Dr. Louv.*, 1996, 289-330.

BROUWERS, Ph., en SIMONART, H., „Le conflit entre la constitution et le droit international conventionnel dans la jurisprudence de la Cour d'arbitrage”, *Cah. Dr. Eur.*, 1995, 7-22.

CEREXHE, E., en RIGAUX, M.-F., „La liberté d'opinion dans la jurisprudence de la Cour d'arbitrage” in X., *Freedom of expression in the jurisprudence of Constitutional Courts*, Budapest, Conference of the European Constitutional Courts, 1996, IV + 98 p.

COEURNELLE, D. en OTTEVAERE, A., „De Belgische sociale zekerheid en de gelijkshakeling van mannen en vrouwen”, *B.T.S.Z.*, 1994, 885-953.

COLLA, E., „L'élaboration de la loi fiscale — La règle de l'égalité devant l'impôt dans la jurisprudence de la Cour d'arbitrage”, *Act. Dr.*, 1993, 295-319.

COURTOY, C., „Intérêt fonctionnel et intérêt statutaire devant la Cour d'arbitrage”, in *Présence du droit public et des droits de l'homme. Mélanges offerts à Jacques Velu*, Brussel, Bruylant, 1992, 427-440.

DEBAEDTS, F., „Beschouwingen over het gezag van gewijsde van de arresten door het Arbitragehof gewezen op annulatieberoep”, in X., *Publiek recht, ruim bekeken. Opstellen aangeboden aan Prof. J. Gijssels*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 1994, 157-180.

DE GRÈVE, L., „Tien jaar Arbitragehof”, *R.W.*, 1994-1995, 1177-1180 en *Rev. B. Dr. Const.*, 1995, 53-60.

DE LEYE, O., „De toetsing van het sociaal recht door het Arbitragehof en Hof van Justitie en haar gevolgen. Een stand van zaken op 1 november 1993”, *J.T.T.*, 1993 (of 1994), 433-436.

DELGRANGE, X., „L'égalité dans l'enseignement à la lecture de la jurisprudence de la Cour d'arbitrage”, in SCHEPENS, B. (ed.), *Quels droits dans l'enseignement? Enseignants, Parents, Elèves*, Brugge, La Chartre, 1994, 51-92.

(*) De bibliografie werd opgesteld mede aan de hand van de databank van het Arbitragehof, die wordt bevoorrad door Mej. PARY, adviseur bij de bibliotheek; de bibliografische selectie bindt evenwel enkel de auteur.

- DELGRANGE, X., en VAN YPERSELE, P., „Le juge du fond, la Cour d'arbitrage et la Cour de justice”, *Rev. b. dr. const.*, 1995, 413-431.
- DELPÉRÉE, F., „Lire un arrêt de la Cour d'arbitrage”, *R.B.D.C.*, 1996, 283-293.
- DELVA, J., „Staatsrechtelijk profiel van het Belgisch Arbitragehof”, *T.B.P.*, 1991, 69-90.
- DELVA, J., „Légitimité du juge constitutionnel belge, rouage clé d'une démocratie en quête d'une nouvelle identité”, in *Présence du droit public et des droits de l'homme. Mélanges offerts à Jacques Velu*, Brussel, Bruylant, 1992, 107-139.
- DELVA, J., „De impact van het Europese verdragsrecht op de rechtspraak van het Arbitragehof. Een poging tot kritische doorlichting”, *T.B.P.*, 1995, 637-646.
- DE RIDDER, P., „De beperkte toetsing van het gelijkheidsbeginsel door het Arbitragehof”, *R.W.*, 1990-1991, 481-491.
- ERGEC, R., „The emergence of constitutional justice in Belgium”, in SMITH, E. (ed.), *Constitutional justice under old constitutions*, Den Haag/Londen/Boston, Kluwer Law International, 1995, 145-158.
- ERGEC, R., „L'affaire Inusop: du refus de renvoi préjudiciel à la Cour d'arbitrage”, *R.B.D.C.*, 1996, 439-447.
- LAGASSE, D., „La Cour d'arbitrage et le droit du travail”, *Or. (M)*, 1994, 36-51.
- LAVRYSEN, L., „Recente rechtspraak van het Arbitragehof betreffende de bevoegdheidsverdeling en het gelijkheidsbeginsel inzake milieubescherming”, in *Juridische en technische aspecten van het milieubeleid in Vlaanderen*, Gent, RUG, 1996, 57 p.
- LEURQUIN-DE VISSCHER, F., „Principes, principes généraux et principes fondamentaux dans la jurisprudence de la Cour d'arbitrage”, *Ann. Dr. Louv.*, 1996, 275-288.
- LEYSSEN, R., „Het belang als ontvankelijkheidsvereiste in het beroep tot vernietiging voor het Arbitragehof”, in *Présence du droit public et des droits de l'homme. Mélanges offerts à Jacques Velu*, Brussel, Bruylant, 1992, 403-425.
- LEYSSEN, R., „Het Arbitragehof”, in X, *Rechtsgids. Constitutioneel en administratief recht*, Diegem, Kluwer, 1996, nr. C. 86 (bijgewerkt tot 30 april 1997).
- LOMBAERT, B., „Les techniques d'arrêt de la Cour d'arbitrage”, *R.B.D.C.*, 1996, 317-355.
- MARTENS, P., „La Cour d'arbitrage et les pouvoirs locaux”, *Droit communal*, 1993, 94-105.
- MARTENS, P., „La garantie juridictionnelle et la préservation des droits humains fondamentaux. Le rôle de la Cour d'arbitrage”, *Rev. Dr. Etr.*, 1996, 613-616.
- MEERSCHAUT, F., „Toetst het Hof van Cassatie de wet aan het grondwettelijk gelijkheidsbeginsel?”, *Rec. Cass.*, 1997, 105-130.
- MEERSCHAUT, F., „Waaide op 24 juni 1997 de prejudiciële vragenwind uit het oosten?”, *C.D.P.K.*, 1997, 621-625.
- MEERSCHAUT, F., „Het gelijkheidsbeginsel”, in X., *De prejudiciële vragen*, Brussel, Ministerie van Justitie, 1998, 1-50.
- MELCHIOR, M., „Les diverses applications du principe d'égalité”, in X., *Le principe d'égalité*, Parijs, Conseil constitutionnel, 1997, 523-543.
- MELCHIOR, M., *De quelques aspects des questions préjudicielles à la Cour d'arbitrage*, Brussel, Arbitragehof, 1994, 12 p. en *Over enkele aspecten van de prejudiciële vragen aan het Arbitragehof*, Brussel, Arbitragehof, 1994, 13 p., eveneens in *R.W.*, 1994-1995, 1180-1183 en *Rev. B. Dr. Const.*, 1995, 61-69.
- MISONNE, D., „La jurisprudence de la Cour d'arbitrage en matière d'écotaxes”, *Amén.*, 1995, 151-165.

NIHOUL, M., „La Cour de cassation a-t-elle commis 'un déni de renvoi préjudiciel' dans l'affaire I.N.U.S.O.P.?, *Rec. Cass.*, 1996, 205-230.

POPELIER, P., „Ongrondwettige verdragen: de rechtspraak van het Arbitragehof geplaatst in een monistisch tijdsperspectief”, *R.W.*, 1994-1995, 1076-1080.

POPELIER, P., „Het gelijkheidsbeginsel in de ruimtelijke ordening en stedenbouw”, *T.R.O.S.*, 1996, 221-231.

RASSON, A., „Le contentieux de la Cour d'arbitrage relatif à la fiscalité régionale”, in X., *Fiscalité de l'environnement*, Brussel, Bruylant, 1994, 393-418.

RENAULD, B., „Les discriminations positives. Plus ou moins d'égalité”, *Rev. Trim. Dr. H.*, 1997, 425-460.

SCHOLSEM, J.C., „Jurisprudence récente de la Cour d'arbitrage en matière d'égalité”, in X., *Formation permanente CUP. Droit administratif et constitutionnel*, Luik, Ed. Formation permanente CUP, 1996, 115-135.

SIMONART, H., en RASSON-ROLAND, A., „La jurisprudence de la Cour d'arbitrage”, in X., *Protection des droits fondamentaux du contribuable*, Brussel, Bruylant, 1994, 5-40.

SIMONART, H., en SALMON, J., „Les validations législatives et le contrôle de la Cour d'arbitrage”, *J.T.*, 1994, 197-208.

SUETENS, L.P., „De vordering tot schorsing voor het Arbitragehof”, in *Présence du droit public et des droits de l'homme. Mélanges offerts à Jacques Velu*, Brussel, Bruylant, 1992, 385-401.

SUETENS, L.P. en LEYSEN, R., „Les questions préjudicielles: cause d'insécurité juridique?”, in X., *La sécurité juridique*, Luik, Ed. du Jeune Bareau, 1993, 35-68.

SUETENS, L.P., „De invloed van het Arbitragehof op het grondwettelijk recht”, *R.W.*, 1993-1994, 1313-1318.

SUETENS, L.P., „Judicial review in Belgium”, in SMITH, E. (ed.), *Constitutional justice under old constitutions*, Den Haag/Londen/Boston, Kluwer Law International, 1995, 319-329.

THIRY, V., „La saisine de la Cour d'arbitrage: éléments essentiels de la procédure”, in X., *Formation permanente CUP. Droit administratif et constitutionnel*, vol. II, Luik, Ed. Formation permanente CUP, 1996, 137-153.

THIRY, V., „Le contentieux préjudiciel devant la Cour d'arbitrage: examen de jurisprudence”, in X., *Formation permanente CUP. Droit administratif et constitutionnel*, vol. II, Luik, Ed. Formation permanente CUP, 1996, 155-180.

TRAEST, Ph., „Recent optreden van het Arbitragehof in strafzaken: de arresten in verband met de verjaring van de burgerlijke vordering op grond van een misdrijf en het hoger beroep tegen beschikkingen van de Raadkamer”, *Gentse juridische actualia*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1996, 99-129.

THEUNIS, J., „Het gelijkheidsbeginsel. Juridisch interpretatiekader, met bijzondere aandacht voor 'corrigerende' ongelijkheden en doorwerking in private rechtsverhoudingen”, in ALEN A., e.a., *De doorwerking van het publiekrecht in het privaatrecht*, Gent, MYS en Breesch, 1997, 129-181.

VAN BOXSTAEL, J.-L., „Constitution et conflits de lois”, *R.B.D.I.*, 1994, 184-209.

VANDERNOOT, P., „La Cour d'arbitrage et l'interprétation des normes soumises à son contrôle”, in *Présence du droit public et des droits de l'homme. Mélanges offerts à Jacques Velu*, Brussel, Bruylant, 1992, 357-384.

VANDERNOOT, P., „Le principe d'égalité dans la jurisprudence de la Cour d'arbitrage”, *Adm. Publ. (T)*, 1997, 89-113.

VAN GYSEL, A.-Ch., „La jurisprudence de la Cour d'arbitrage en matière de filiation”, in X., *Dix années d'application du nouveau droit de la filiation*, vol. II, Luik, Ed. Jeune Barreau, 1997, 377-410.

VÉNY, L., „De gelijkheid van de 'lat': de onderwijsrechtspraak van het Arbitragehof inzake artikel 24, § 4, Gec. G.W.”, *Mensenrechten. Jaarboek van het Interuniversitair Centrum Mensenrechten 1995-1996*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 1996, 49-80.

VERDUSSEN, M., „La Cour d'arbitrage belge et l'application de la Convention européenne des droits de l'homme”, *R.F.D.C.*, 1994, 433-438.

VERDUSSEN, M., en DE BRUYN, D., „La procédure préliminaire devant la Cour d'arbitrage”, *R.B.D.C.*, 1996, 295-316.

VERDUSSEN, M., en RENDERS, D., „Le droit de propriété face aux politiques d'aménagement du territoire; Analyse de la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme et de la Cour d'arbitrage”, *Amén.*, 1996 (bijzonder nummer), 195-214.

WEYMEERSCH, W., „Prejudiciële vragen aan het Arbitragehof in het raam van het administratief kort geding”, *R.W.*, 1997-1998, 585-598.

WITMEUR, R., „La Cour d'arbitrage belge et le droit de l'enseignement”, *J.T.*, 1996, 825-839.

3. Overzichten van rechtspraak:

- a) DELPÉRIÉE, F. en RASSON-ROLAND, A., „Chronique: Belgique”, jaaroverzichten in *Annuaire International de Justice constitutionnelle*, Parijs/Aix-Marseille, Economica, P.U. Aix-Marseille, 339-381 (1992); (1993), 239-283; (1994) 349-388; (1995), 517-562; (1996), 521-567. Deze overzichten verschenen eveneens in de *R.B.D.C.*, 1994, 147-201; 1995, 289-333; 1996, 357-412; 1997, 285-342.
- b) DELVA, J. en MEERSSCHAUT, F., „Overzicht van de rechtspraak van het Arbitragehof ten behoeve van de private rechtspraktijk (1989-1991)”, *T.P.R.*, 1993, 199-351.
- c) BOURTEMBOURG, J., QUERTAINMONT, Ph., UYTENDAELE, M., en VANDERNACHT, P., „Chronique de jurisprudence. La Cour d'arbitrage en 1991 et 1992”, *Adm. Publ. (T)*, 1994, 231-271 (deel 1).
- d) SAROT, J., VANDERNOOT, P., PEREMANS, E., en PATY, B., *Dix ans de jurisprudence de la Cour d'arbitrage (5 avril 1985-31 août 1995)*, Brussel, Bruylant, 1995, 2 dln., 1352 p.
- e) SIMONART, H., „Cour d'arbitrage. Chronique de jurisprudence 1996”, *Rev. Eur. Dr. Publ.*, 1997, 439-456.

ARRESTEN VAN HET ARBITRAGEHOF

VINDPLAATSEN EN COMMENTAREN

1992

- **Arrest nr. 1/92**, rolnr. 337, 9 januari 1992; *B.S.*, 7 februari 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 1-2.
- **Arrest nr. 2/92**, rolnr. 232, 15 januari 1992; *B.S.*, 28 februari 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 3-14; *J. Dr. Jeun.*, 1992, nr. 114, 27; *T.B.P.*, 1992, 505.
- **Arrest nr. 3/92**, rolnr. 342, 15 januari 1992; *B.S.*, 28 februari 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 15-21.
- **Arrest nr. 4/92**, rolnr. 233, 23 januari 1992; *B.S.*, 11 maart 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 23-30.
- **Arrest nr. 5/92**, rolnrs. 234 en 245, 5 februari 1992; *B.S.*, 13 maart 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 31-45.
- **Arrest nr. 6/92**, rolnrs. 253, 261 tot 264, 5 februari 1992; *B.S.*, 12 maart 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 47-55; *R.W.*, 1992-93, 1296-1299 en 1384, met noot P. PEETERS, „Tabaksreclame voor het Arbitragehof”.
- **Arrest nr. 7/92**, rolnr. 356, 11 februari 1992; *B.S.*, 31 maart 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 57-62.
- **Arrest nr. 8/92**, rolnr. 358, 11 februari 1992; *B.S.*, 25 maart 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 63-70.
- **Arrest nr. 9/92**, rolnr. 360, 11 februari 1992; *B.S.*, 31 maart 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 71-75.
- **Arrest nr. 10/92**, rolnrs. 246, 248 en 249, 13 februari 1992; *B.S.*, 14 maart 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 77-86.
- **Arrest nr. 11/92**, rolnr. 247, 13 februari 1992; *B.S.*, 26 maart 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 87-92.
- **Arrest nr. 12/92**, rolnr. 239, 20 februari 1992; *B.S.*, 4 maart 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 93-104.
- **Arrest nr. 13/92**, rolnr. 256, 27 februari 1992; *B.S.*, 2 april 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 105-116; *T.M.R.*, 1992, 35-40, met noot L. LAVRYSEN.
- **Arrest nr. 14/92**, rolnr. 265, 27 februari 1992; *B.S.*, 2 april 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 117-123; *T.O.R.B.*, 1991-92, 260-264, met noot L. VENY, „Leerplichtige meerderjarigen: naar een hervorming van de leerplichtwet”.
- **Arrest nr. 15/92**, rolnr. 376, 27 februari 1992; *B.S.*, 8 mei 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 125-130.
- **Arrest nr. 16/92**, rolnr. 255, 12 maart 1992; *B.S.*, 9 april 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 131-150; *T.M.R.*, 1992, 32-35; *J.T.*, 1992, 344; *Amén.*, 1992, 95-103.
- **Arrest nr. 17/92**, rolnr. 287, 12 maart 1992; *B.S.*, 2 april 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 151-153.
- **Arrest nr. 18/92**, rolnr. 326, 12 maart 1992; *B.S.*, 2 april 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 155-157.
- **Arrest nr. 19/92**, rolnr. 379, 12 maart 1992; *B.S.*, 28 mei 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 159-163; *J.T.*, 1992, 387.
- **Arrest nr. 20/92**, rolnr. 382, 12 maart 1992; *B.S.*, 7 april 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 165-170; *Rev. Rég. Dr.*, 1992, 337-344, met noot X. DELGRANGE.

- **Arrest nr. 21/92**, rolnr. 279, 12 maart 1992; *B.S.*, 28 mei 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 171-175.
- **Arrest nr. 22/92**, rolnr. 384, 19 maart 1992; *B.S.*, 3 april 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 177-180.
- **Arrest nr. 23/92**, rolnrs. 251, 252 en 275, 2 april 1992; *B.S.*, 8 mei 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 181-215; *J.T.*, 1993, 145-149.
- **Arrest nr. 24/92**, rolnrs. 273 en 277, 2 april 1992; *B.S.*, 20 mei 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 217-241; *J.T.*, 1992, 656-658.
- **Arrest nr. 25/92**, rolnr. 254, 2 april 1992; *B.S.*, 10 juni 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 243-265; *T.O.R.B.*, 1991-92, 251-260, met noot R. VERSTEGEN, „Rechterlijke bescherming en afbakening van de vrijheid van onderwijs: exit het traditioneel secundair onderwijs”.
- **Arrest nr. 26/92**, rolnr. 267, 2 april 1992; *B.S.*, 3 juni 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 267-281; *T.O.R.B.*, 1991-92, 241-251, met noot J. DE GROOF, „Interpretaties vanwege het Arbitragehof van het artikel 17 van de Grondwet”.
- **Arrest nr. 27/92**, rolnr. 269, 2 april 1992; *B.S.*, 3 juni 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 283-301; *T.O.R.B.*, 1991-92, 243-251, met noot J. DE GROOF, „Interpretaties vanwege het Arbitragehof van het artikel 17 van de Grondwet”; zie ook de commentaar van A. VAN HAECHT, „Comme un parfum de guerre scolaire”, *J. Proc.*, 1997, nr. 329, 18-21.
- **Arrest nr. 28/92**, rolnr. 270, 2 april 1992; *B.S.*, 14 mei 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 303-324; *T.O.R.B.*, 1996-92, 246-251, met noot J. DE GROOF, „Interpretaties vanwege het Arbitragehof van het artikel 17 van de Grondwet”; *J.T.*, 1992, 511-512.
- **Arrest nr. 29/92**, rolnr. 266, 2 april 1992; *B.S.*, 15 mei 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 325-328; *R.W.*, 1991-92, 1368.
- **Arrest nr. 30/92**, rolnr. 259 en 272, 2 april 1992; *B.S.*, 13 juni 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 329-334.
- **Arrest nr. 31/92**, rolnr. 257 en 260, 23 april 1992; *B.S.*, 11 juni 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 335-360.
- **Arrest nr. 32/92**, rolnr. 268, 23 april 1992; *B.S.*, 30 mei 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 361-371; *T.Aann.*, 1993, 161-172, met noot J. STEVENS, *J.T.* 1992, 574-575.
- **Arrest nr. 33/92**, rolnr. 271, 7 mei 1992; *B.S.*, 4 juni 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 373-400, *T.O.R.B.*, 1992-93, 246-252, met noot K. DE FEYTER, „De rechtstreekse werking van artikel 13 van het Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele rechten”.
- **Arrest nr. 34/92**, rolnr. 281, 7 mei 1992; *B.S.*, 2 juni 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 401-407.
- **Arrest nr. 35/92**, rolnr. 285, 7 mei 1992; *B.S.*, 2 oktober 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 409-413.
- **Arrest nr. 36/92**, rolnr. 280, 7 mei 1992; *B.S.*, 7 oktober 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 415-419; *Soc. Kron.*, 1993, 43, noot J.C. BODSON.
- **Arrest nr. 37/92**, rolnr. 300, 7 mei 1992; *B.S.*, 3 juni 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 421-426.
- **Arrest nr. 38/92**, rolnr. 391, 7 mei 1992; *B.S.*, 7 oktober 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 427-432; *J.L.M.B.*, 1992, 1298-1301; *T.M.R.*, 1992, 35-40, met noot L. LAVRYSEN.

- **Arrest nr. 39/92**, rolnr. 258, 13 mei 1992; *B.S.*, 12 juni 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 433-435.
- **Arrest nr. 40/92**, rolnr. 293, 13 mei 1992; *B.S.*, 13 juni 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 437-441.
- **Arrest nr. 41/92**, rolnrs. 298 en 299, 13 mei 1992; *B.S.*, 12 juni 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 443-452.
- **Arrest nr. 42/92**, rolnr. 288, 13 mei 1992; *B.S.*, 16 juni 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 453-462.
- **Arrest nr. 43/92**, rolnr. 289, 13 mei 1992; *B.S.*, 7 oktober 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 463-469; *Droit communal*, 1993, 26-36, met noot I. KOVALOVSKY, „De quelques particularités des recours prévus par les articles 25 et 26 du décret du 20 juillet 1989 organisant la tutelle sur les communes, les provinces et les intercommunales de la Région wallonne”; *J.T.*, 1992, 638-639, met noot.
- **Arrest nr. 44/92**, rolnr. 416, 11 juni 1992; *B.S.*, 10 juli 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 471-472.
- **Arrest nr. 45/92**, rolnrs. 274 en 301, 18 juni 1992; *B.S.*, 17 juli 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 473-486.
- **Arrest nr. 46/92**, rolnr. 282, 18 juni 1992; *B.S.*, 17 juli 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 487-491.
- **Arrest nr. 47/92**, rolnrs. 290 en 291, 18 juni 1992; *B.S.*, 21 juli 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 493-513.
- **Arrest nr. 48/92**, rolnr. 292, 18 juni 1992; *B.S.*, 18 juli 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 515-521; *T.M.R.*, 1992, 86-88.
- **Arrest nr. 49/92**, rolnr. 294, 18 juni 1992; *B.S.*, 25 juli 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 523-529.
- **Arrest nr. 50/92**, rolnr. 411, 18 juni 1992; *B.S.*, 24 juli 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 531-534; *T.M.R.*, 1992, 88-89; zie eveneens de commentaar van COENRAETS, Ph., „Les conséquences de la réforme de l'Etat en droit pénal de l'environnement”, *J.L.M.B.*, 1992, 1301-1308 en van SCHAUS, A. en LEVERT, Ph., „Les Régions et le droit pénal de l'environnement: quelques questions d'actualités”, *Amén.*, 1992, 169-174.
- **Arrest nr. 51/92**, rolnr. 382, 18 juni 1992; *B.S.*, 25 juli 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 535-537.
- **Arrest nr. 52/92**, rolnr. 296, 9 juli 1992; *B.S.*, 26 augustus 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 539-546.
- **Arrest nr. 53/92**, rolnr. 297, 9 juli 1992; *B.S.*, 27 augustus 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 547-560; *Rev. Not. belge*, 1992, 550; *J.T.* 1993, 202-203; *J.L.M.B.*, 1992, 1046-1048.
- **Arrest nr. 54/92**, rolnr. 302, 9 juli 1992; *B.S.*, 7 oktober 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 561-566; *Soc. Kron.*, 1992, 362-364.
- **Arrest nr. 55/92**, rolnrs. 303 tot 323, 9 juli 1992; *B.S.*, 1 september 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 567-603; *T.M.R.*, 1992, 89-95; *Rev.Dr.Rur.*, 1992, 153; *Amén.*, 1992, 238-244.
- **Arrest nr. 56/92**, rolnr. 327, 9 juli 1992; *B.S.*, 29 augustus 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 605-614; *T.Gem.R.*, 1992, 254-261, met noot J. VANHAEVERBEEK.

- **Arrest nr. 57/92**, rolnr. 385, 14 juli 1992; *B.S.*, 20 oktober 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 615-629; *R.W.*, 1992-93, 119-121; zie commentaar S. SUETENS, „Onteigeningen: justitiële vrede hersteld?“, *R.W.*, 1992-1993, 449-455; *J.T.*, 1993, 67-69, met noot D. LAGASSE en *Rev. Not. Belge*, 1993, 20-38, met noot B. RENAULD, „Les compétences alternées du Conseil d’Etat et du juge de paix en matière d’expropriation pour cause d’utilité publique“, *Res Jura Imm.*, 1992, 191-209.
- **Arrest nr. 58/92**, rolnr. 423, 6 oktober 1992; *B.S.*, 20 oktober 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 631-632; *R.W.*, 1992-93, 622.
- **Arrest nr. 59/92**, rolnr. 295, 8 oktober 1992; *B.S.*, 28 oktober 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 633-652; *T.M.R.*, 1993, 31-40, met noot L. DE JAGER, „Discriminatie in de Vlaamse waterheffingen?“, zie eveneens de commentaar van J. HEYMAN, „De milieuheffingen getoetst aan de grondwettelijke gelijkheidsbeginnselen: bedenkingen bij het arrest van het Arbitragehof van 8 oktober 1992“, *T.B.P.*, 1993, 575-580; *Amén.*, 1993, 120, met noot B. JADOT.
- **Arrest nr. 60/92**, rolnr. 429, 8 oktober 1992; *B.S.*, 16 oktober 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 653-658.
- **Arrest nr. 61/92**, rolnr. 328, 8 oktober 1992; *B.S.*, 27 oktober 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 659-661.
- **Arrest nr. 62/92**, rolnr. 344, 8 oktober 1992; *B.S.*, 27 oktober 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 663-665.
- **Arrest nr. 63/92**, rolrs. 368 en 390, 08 oktober 1992; *B.S.*, 3 december 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 667-678; *R.W.*, 1992-93, 455-457 en de commentaar van P. SENAËVE, „De grondwettigheid van de regeling omtrent de vaderlijke erkenning andermaal getoetst“, *ibidem*, 773-778; *Rev. Trim. Dr. Fam.*, 1993, 395-406; *Rev. Rég. Dr.*, 1992, 539-545, met noot X. DELGRANGE, „Dialogue de juges sur la paternité“, *J.T.*, 1993, 306-312, met noot B. RENAULD, „La Cour d’arbitrage et l’égalité des père et mère en matière de filiation“, *T. Not.*, 1993, 31, met noot F. BLONTROCK; *J. Dr. Jeun.*, 1993, nr. 124, 34.
- **Arrest nr. 64/92**, rolnr. 325, 15 oktober 1992; *B.S.*, 11 november 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 679-690.
- **Arrest nr. 65/92**, rolnr. 335, 15 oktober 1992; *B.S.*, 11 november 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 691-694.
- **Arrest nr. 66/92**, rolnr. 352, 21 oktober 1992; *B.S.*, 19 december 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 695-697.
- **Arrest nr. 67/92**, rolrs. 324 en 348, 12 november 1992; *B.S.*, 8 december 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 699-718; *J.T.*, 1994, 212.
- **Arrest nr. 68/92**, rolnr. 354, 12 november 1992; *B.S.*, 22 december 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 719-723; *R.D.P.*, 1993, 336-338.
- **Arrest nr. 69/92**, rolnr. 345, 12 november 1992; *B.S.*, 9 december 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 725-739.
- **Arrest nr. 70/92**, rolrs. 347 en 349, 12 november 1992; *B.S.*, 19 december 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 741-757; *J.T.*, 1994, 137-139, met noot; *R.W.*, 1992-93, 1127-1130.
- **Arrest nr. 71/92**, rolnr. 329, 18 november 1992; *B.S.*, 8 december 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 759-771; *J.T.T.*, 1994, 3-4, en de commentaar van P. VAN DER VORST, *ibidem*, 1993, 193-195; zie eveneens F. LAGASSE, „Amendes administratives, droits de l’homme et Cour d’arbitrage“, *ibidem*, 181-189; F. DORSSEMONT, „Re-

presentativiteit, syndicale gelijkheden syndicale vrijheid: een met de nodige discretie verteld verhaal over een turbulent driehoeksverhouding", *T.S.R.*, 1994, 63-110, inz. 87-89.

- **Arrest nr. 72/92**, rolnr. 333, 18 november 1992; *B.S.*, 16 januari 1993; *Arr. Arb.*, 1992, 773-783; *J.T.T.*, 1993, 193, met noot V.P.; *R.W.*, 1992-93, 673-675; *R.D.P.*, 1993, 447-454; *T.B.P.*, 1993, 331-333.
- **Arrest nr. 73/92**, rolnr. 334, 18 november 1992; *B.S.*, 16 januari 1993; *Arr. Arb.*, 1992, 785-793; *J.L.M.B.*, 1993, 254-257; *R.W.*, 1992-93, 1054-1055; *F.J.F.*, 1993, 1; zie eveneens de commentaar van P. VAN ORSHOVEN, „Consignatie of geen consignatie? That's the question ... Oefeningen in administratief (proces)recht bij B.T.W.-geschillen", *T.F.R.*, 1994, 51-56.
- **Arrest nr. 74/92**, rolnr. 342, 18 november 1992; *B.S.*, 9 december 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 795-805.
- **Arrest nr. 75/92**, rolnr. 338, 18 november 1992; *B.S.*, 10 december 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 807-810.
- **Arrest nr. 76/92**, rolnr. 343, 18 november 1992; *B.S.*, 16 januari 1993; *Arr. Arb.*, 1992, 811-821; *J. Proc.*, 1992, nr. 228, 20-23, met noot C. PANIER, „Le statut constitutionnel du ministère public: un élément nouveau?"; *R.W.*, 1992-93, 778-779; *R.D.P.*, 1993, 231-237; *J.T.*, 1993, 555; *T.B.P.*, 1993, 333-334.
- **Arrest nr. 77/92**, rolnr. 353, 17 december 1992; *B.S.*, 18 februari 1993; *Arr. Arb.*, 1992, 823-832; *R.W.*, 1992-93, 878-879.
- **Arrest nr. 78/92**, rolnrs. 357, 359 en 360, 17 december 1992; *B.S.*, 19 januari 1993; *Arr. Arb.*, 1992, 833-852.
- **Arrest nr. 79/92**, rolnr. 331, 23 december 1992; *B.S.*, 15 januari 1993; *Arr. Arb.*, 1992, 853-867; *J.T.*, 1993, 247-248.
- **Arrest nr. 80/92**, rolnrs. 389, 404 en 415, 23 december 1992; *B.S.*, 19 januari 1993; *Arr. Arb.*, 1992, 869-882.
- **Arrest nr. 81/92**, rolnrs. 466 en 467, 23 december 1992; *B.S.*, 15 januari 1992; *Arr. Arb.*, 1992, 883-892; *P.B.*, 1993, 13-18; *J.L.M.B.*, 1993, 60-68.

1993

- **Arrest nr. 1/93**, rolnr. 429, 7 januari 1993; *B.S.*, 19 januari 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 3-9; *R.W.*, 1992-93, 1100-1101.
- **Arrest nr. 2/93**, rolnr. 455, 19 januari 1993; *B.S.*, 13 februari 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 11-12.
- **Arrest nr. 3/93**, rolnrs. 350, 369 tot 374, 21 januari 1993; *B.S.*, 5 februari 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 13-41; *R.W.*, 1992-93, 954-956.
- **Arrest nr. 4/93**, rolnr. 346, 21 januari 1993; *B.S.*, 4 februari 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 43-60; *R.D.P.*, 1993, 563-572; *J.L.M.B.*, 1993, 310-318; *J. Proc.*, nr. 235, 27-31 en met commentaar M. PREUMONT, „Annulation partielle du décret de la Communauté française relatif à l'aide à la jeunesse", *ibidem*, nr. 236, 20-24; *J. Dr. Jeun.*, 1993, nr. 123, 70.
- **Arrest nr. 5/93**, rolnr. 446, 26 januari 1993; *B.S.*, 18 februari 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 61-62.

- **Arrest nr. 6/93**, rolnrs. 330 en 366, 27 januari 1993; *B.S.*, 20 februari 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 63-72; *R.W.*, 1992-93, 1019; *J.T.T.*, 1993, 172-174, met noot P. VAN DER VORST; *Fund. Rechts.*, 1993, nr. 2, 5-6.
- **Arrest nr. 7/93**, rolnr. 428, 27 januari 1993; *B.S.*, 16 februari 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 73-81; *R.W.*, 1992-93, 986-988, met noot P. POPELIER, „Wie voert de strijd tegen het tabaksverbruik?”.
- **Arrest nr. 8/93**, rolnr. 358, 27 januari 1993; *B.S.*, 23 februari 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 83-91.
- **Arrest nr. 9/93**, rolnr. 362, 11 februari 1993; *B.S.*, 6 maart 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 93-106.
- **Arrest nr. 10/93**, rolnr. 364, 11 februari 1993; *B.S.*, 9 maart 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 107-122; *T.B.P.*, 1993, 700-702; *J.T.*, 1993, 357-360.
- **Arrest nr. 11/93**, rolnr. 367, 11 februari 1993; *B.S.*, 26 februari 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 123-129.
- **Arrest nr. 12/93**, rolnr. 351, 18 februari 1993; *B.S.*, 24 april 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 131-144; *R.W.*, 1992-93, 1160-1163, met noot; *R.D.P.*, 1993, 656-662.
- **Arrest nr. 13/93**, rolnr. 355, 18 februari 1993; *B.S.*, 3 maart 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 145-152.
- **Arrest nr. 14/93**, rolnr. 387, 18 februari 1993; *B.S.*, 3 maart 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 153-165; *R.W.*, 1992-93, 1265-1266; *J.T.*, 1994, 497-499, met noot; zie eveneens de commentaar van Th. MOREAU, „L'action d'intérêt collectif dans la lutte contre la pauvreté”, *J.T.*, 1994, 485-494.
- **Arrest nr. 15/93**, rolnr. 392, 18 februari 1993; *B.S.*, 29 april 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 167-173; *R.W.*, 1992-93, 1187-1188.
- **Arrest nr. 16/93**, rolnr. 497, 18 februari 1993; *B.S.*, 3 maart 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 175-176.
- **Arrest nr. 17/93**, rolnrs. 336 en 341, 4 maart 1993; *B.S.*, 29 mei 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 178-187.
- **Arrest nr. 18/93**, rolnrs. 339 en 340, 4 maart 1993; *B.S.*, 24 maart 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 189-200; *T.O.R.B.*, 1993-1994, nr. 1, 53-58, met noot A. OVERBEEKE, „Wat is vrij in Vlaanderen? De overheid als beschermvrouwe van het godsdienstonderrecht in vrije protestantse scholen”; *R.W.*, 1992-93, 1401-1403; *Fund. Rechtspr.*, 1993, nr. 5, 3-6; *Mensenrechten. Jaarboek van het Interuniversitair Centrum Mensenrechten 1993* (hierna: *Jaarboek Mensenrechten 1993*), Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 1994, 329-334; *R.B.D.C.*, 1995, 33-38.
- **Arrest nr. 19/93**, rolnr. 356, 4 maart 1993; *B.S.*, 23 maart 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 201-211.
- **Arrest nr. 20/93**, rolnrs. 377, 379 en 381, 4 maart 1993; *B.S.*, 25 maart 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 213-236; *Fund. Rechtspr.*, 1993, nr. 4, 3-8, met noot M.C. FLOBETS; *T.Vreemd.*, 1993, 14, met noot M.C. FLOBETS; *R.W.*, 1992-1993, 1381, met noot; *Jaarboek Mensenrechten 1993*, o.c., 334-346; zie eveneens de commentaren van J. THEUNIS, „‘Veilige landen’ zijn niet gelijker dan andere. Het Arbitragehof vernietigt de 2 x 5%-regel van de vreemdelingenwet”, *T.B.P.*, 1994, 73-75; P. BERCKX, „Ongelijke behandeling van vreemdelingen bij omkering van de bewijslast in de ontvankelijkheidsprocedure voor de vluchtelingen”, *T.B.P.*, 1993, 689-690; F. DELPÉRÉE, „La situation juridique du demandeur d'asile”, *Rev.*

fr. dr. adm., 1993, 272-274; L. FULD, „Actualité du droit d'asile”, *J. Proc.*, 1993, nr. 237, 20-21.

- **Arrest nr. 21/93**, rolnr. 515, 4 maart 1993; *B.S.*, 26 maart 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 237-238.
- **Arrest nr. 22/93**, rolnr. 361, 11 maart 1993; *B.S.*, 22 mei 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 239-250.
- **Arrest nr. 23/93**, rolnr. 375, 11 maart 1993; *B.S.*, 27 maart 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 251-260; *J.L.M.B.* 1993, 913-919, met noot P. COENRAETS, „L'égalité dans les conditions de recrutement des magistrats”; *R.W.*, 1992-1993, 1441-1443.
- **Arrest nr. 24/93**, rolnr. 512, 16 maart 1993; *B.S.*, 1 april 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 261-263; zie de commentaar van J. HEYMAN, „De arresten-Primeur en de milieu-heffingen. Of de (eindeloze) geschiedenis van een aardappelverwerker voor het Arbitragehof”, *Mil. Info*, 1994, nr. 9, 5-7.
- **Arrest nr. 25/93**, rolnr. 514, 16 maart 1993; *B.S.*, 1 april 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 265-267.
- **Arrest nr. 26/93**, rolnrs. 527 en 529, 25 maart 1993; *B.S.*, 2 juni 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 269-276; *G.I.D.S.*, *N. Ger. R.*, nr. 6, pp. 2-5.
- **Arrest nr. 27/93**, rolnr. 363, 1 april 1993; *B.S.*, 29 mei 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 277-287.
- **Arrest nr. 28/93**, rolnr. 383, 1 april 1993; *B.S.*, 7 mei 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 289-305; *T.B.P.*, 1993, 702-703; *Bull. INAMI*, 1993, 230-239.
- **Arrest nr. 29/93**, rolnr. 393, 1 april 1993; *B.S.*, 28 april 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 307-313.
- **Arrest nr. 30/93**, rolnr. 528, 1 april 1993; *B.S.*, 8 april 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 315-325.
- **Arrest nr. 31/93**, rolnr. 520, 1 april 1993; *B.S.*, 7 mei 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 327-331; *J.D.F.*, 1993, 163, met noot G. KLEYNEN; *J.D.F.*, 1994, 211-223.
- **Beschikking van 22 april 1993**, rolnummer 430; *B.S.*, 12 juni 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 1095.
- **Arrest nr. 32/93**, rolnr. 386, 22 april 1993; *B.S.*, 20 mei 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 333-351; *Rev. Rég. Dr.*, 1993, 217-223, noot X. DELGRANGE; *T.O.R.B.*, 1995-1996, 194-195, met noot R. VERSTEGEN, „Over pariteit en onpartijdigheid”.
- **Arrest nr. 33/93**, rolnr. 408, 22 april 1993; *B.S.*, 8 juni 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 353-358; *R.W.*, 1993-1994, 295-300, met noot P. POPELIER, „Over een onregelmatig bestuur, een toedekkende wetgever en de rechtspraak van het Arbitragehof”, *ibidem*, 296-300; *T.B.P.*, 1993, 802.
- **Arrest nr. 34/93**, rolnr. 376, 6 mei 1993; *B.S.*, 29 mei 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 359-369; *R.W.*, 1993-94, 43; *J.T.*, 1994, 210; *R.G.F. (M)*, 1993, 185, met noot T. BLOCKERYE.
- **Arrest nr. 35/93**, rolnr. 378, 6 mei 1993; *B.S.*, 2 juni 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 371-383; *Rev. Dr. Pén.*, 1993, 873-879.
- **Arrest nr. 36/93**, rolnr. 409, 6 mei 1993; *B.S.*, 3 juni 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 385-389; *T.B.P.*, 1993, 703; *R.W.*, 1993-94, 16.
- **Arrest nr. 37/93**, rolnrs. 365 en 380, 19 mei 1993; *B.S.*, 9 juni 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 391-403; *J.L.M.B.*, 1993, 938; *R.W.*, 1993-94, 85; *J.T.T.*, 1993, 430, met noot, *Fund. Rechtspr.*, 1993, nr. 10, 9-11.

- **Arrest nr. 38/93**, rolnr. 410, 19 mei 1993; *B.S.*, 9 juni 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 405-413; *Fund. Rechtspr.*, 1993, nr. 11, 15-17; *Rev. Trim. Dr. Fam.*, 1993, 407-415; *R.W.*, 1992-93, 121-122 en de noot van A.-Ch. VAN GYSEL, „Le droit belge de la filiation décomposé”, *J.T.*, 1995, 699-704.
- **Arrest nr. 39/93**, rolnr. 412, 19 mei 1993; *B.S.*, 3 juli 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 415-422.
- **Arrest nr. 40/93**, rolnr. 413, 27 mei 1993; *B.S.*, 14 juli 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 423-434 en de noot van Ph. COENRAETS, in X., *Droit de l'environnement*, Brussel, Larcier, 1996, 273-277.
- **Arrest nr. 41/93**, rolnr. 417, 3 juni 1993; *B.S.*, 19 juni 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 435-446; *Amén.*, 1993, 164-171, met noot N. DE SADELEER, „Le degré de corrélation entre le principe du pollueur-payeur et les principes d'égalité devant la loi et de non-discrimination”.
- **Arrest nr. 42/93**, rolnr. 530, 3 juni 1993; *B.S.*, 15 juni 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 447-449; *J.J.P.*, 1993, 213, met noot H. DE RADZITZKY.
- **Arrest nr. 43/93**, rolnr. 418, 445 en 456, 10 juni 1993; *B.S.*, 3 juli 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 451-462; zie eveneens de commentaar van P. VAN ORSHOVEN, „Consignatie of geen consignatie? That's the question ... Oefeningen in administratief (proces)-recht bij B.T.W.-geschillen”, *T.F.R.*, 1994, 51-56.
- **Arrest nr. 44/93**, rolnr. 426, 10 juni 1993; *B.S.*, 20 augustus 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 463-466; *J. Proc.*, 1993, nr. 249, 27-30, met noot Ph. TOUSSAINT, „La Cour d'arbitrage et la cueillette des champignons”; *R.D.P.*, 1993, 883-885; *T.M.R.*, 1994, 127.
- **Arrest nr. 45/93**, rolrs. 432 en 433, 10 juni 1993; *B.S.*, 29 juni 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 467-477.
- **Arrest nr. 46/93**, rolnr. 420, 15 juni 1993; *B.S.*, 20 augustus 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 479-485; *J.T.*, 1994, 209.
- **Arrest nr. 47/93**, rolrs. 427 en 431, 17 juni 1993; *B.S.*, 24 augustus 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 487-499; *P.&B.*, 1993, 143-149.
- **Arrest nr. 48/93**, rolnr. 536, 17 juni 1993; *B.S.*, 21 september 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 501-509; *R.W.*, 1993-94, 153; *R.D.P.*, 1994, 203-207, met noot H. BOSLY.
- **Arrest nr. 49/93**, rolnr. 419, 24 juni 1993; *B.S.*, 24 augustus 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 511-518; *R.W.*, 1993-94, 269.
- **Arrest nr. 50/93**, rolnr. 422, 24 juni 1993; *B.S.*, 15 juli 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 519-527; *J.T.*, 1993, 622; *R.W.*, 1993-94, 220; *T.M.R.*, 1993, 313-317, met noot A.M. DRAYE, „De bescherming van stads- en dorpsgezichten en van landschappen in het Vlaams gewest”; *Res Jur. Imm.*, 1993, 183-191.
- **Arrest nr. 51/93**, rolnr. 425, 1 juli 1993; *B.S.*, 16 juli 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 529-536; *R.W.*, 1993-94, 260; *T.O.R.B.*, 1993-94, 58-59, met noot J. VAN MULDER, „Regeling inzake rechtsopvolging”.
- **Arrest nr. 52/93**, rolnr. 434, 1 juli 1993; *B.S.*, 26 augustus 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 537-542; *T.B.P.*, 1994, 145-146.
- **Arrest nr. 53/93**, rolnr. 435, 1 juli 1993; *B.S.*, 26 augustus 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 543-548; *J.T.T.*, 1993, 429-430; *J.T.*, 1993, 665-666.
- **Arrest nr. 54/93**, rolnr. 528, 1 juli 1993; *B.S.*, 13 juli 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 549-563.

- **Arrest nr. 55/93**, roltnrs. 564, 566 en 567, 1 juli 1993; *B.S.*, 25 augustus 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 565-576.
- **Arrest nr. 56/93**, roltnrs. 388, 405 en 421, 8 juli 1993; *B.S.*, 27 augustus 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 577-603; *Fund.Rechtspr.*, 1993, nr. 12, met noot C. ENGELS; *J.T.T.*, 1993, 389-393, met noot X. HEYDEN, „A propos des différents délais de préavis fixés par les articles 59 et 82 de la loi du 3 juillet 1978 relative aux contrats de travail. Les non-dits de la Cour d'arbitrage”; *Soc. Kron.*, 1993, 423, met noot; *R.W.*, 1993-94, 322-325; *J. Proc.*, nr. 235, 15-16, met noot Ph. DE KEYSER, „Ouvrier et employé: une distinction contraire au principe d'égalité”; *Jaarboek Mensenrechten 1993*, o.c., 346-353; zie eveneens de commentaar van R. BLANPAIN, „Gelijke behandeling: twee opmerkelijke arresten van het Hof van Justitie en het Arbitragehof”, in VANACHTER, O. (ed.), *Arbeidsrecht. Een confrontatie tussen theorie en praktijk*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 1993, 223-247 (inz. 230-247) en *T.S.R.*, 1993, 321-343; *R.B.D.C.*, 1994, 359-365, met noot S. BREDÆEL, „Droit du travail, Cour d'arbitrage et règle d'égalité”, *ibidem*, 366-394.
- **Arrest nr. 57/93**, roltnrs. 424 en 436, 8 juli 1993; *B.S.*, 28 augustus 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 605-634; *Jaarboek Mensenrechten 1993*, o.c., 354-359; *J.T.T.*, 1993, 426-429; *Soc. Kron.*, 1993, 424, met noot; *R.W.*, 1993-94, 538-542, met noot.
- **Arrest nr. 58/93**, roltnr. 442, 14 juli 1993; *B.S.*, 22 september 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 635-640.
- **Beschikking van 15 juli 1993**, roltnr. 406 en 407; *B.S.*, 6 augustus 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 1096.
- **Arrest nr. 59/93**, roltnrs. 394 tot 403, 15 juli 1993; *B.S.*, 16 september 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 641-655.
- **Arrest nr. 60/93**, roltnr. 414, 15 juli 1993; *B.S.*, 31 augustus 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 657-659.
- **Arrest nr. 61/93**, roltnr. 437, 15 juli 1993; *B.S.*, 31 augustus 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 661-669; *Soc. Kron.*, 1993, 426, met noot; *J.T.T.*, 1994, 153-155, met noot.
- **Arrest nr. 62/93**, roltnrs. 438 en 487, 15 juli 1993; *B.S.*, 5 augustus 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 671-696; *P.&B.*, 1993, 149-152; *J.T.*, 1993, 820-825, met noot B. RENAULD, „Nécessité et proportionnalité des restrictions législatives aux libertés publiques”; *Jaarboek Mensenrechten 1993*, o.c., 359-367.
- **Arrest nr. 63/93**, roltnr. 439, 15 juli 1993; *B.S.*, 2 september 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 697-705; *J.T.T.*, 1993, 424-426 en de noot van J. JACQMAIN, „La Cour d'arbitrage et le droit communautaire”, *Soc. Kron.*, 1993, 424-425.
- **Arrest nr. 64/93**, roltnr. 535, 15 juli 1993; *B.S.*, 2 september 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 707-714; *P.&B.*, 1993, 152-156; *T.B.P.*, 1994, 144-145.
- **Arrest nr. 65/93**, roltnr. 441, 15 juli 1993; *B.S.*, 18 september 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 715-734; *J.T.*, 1994, 12-17, met noot H. DUMONT en X. DELGRANGE, „La loi du Pacte culturel et la directive de l'équilibre idéologique et philosophique dans les nominations: sagesse ou monstrosité?”, *ibidem*, 2-12; *J.L.M.B.*, 1994, 74-80, met noot S. MARIQUE, „Entre équilibre et égalité”; *J. Proc.*, 1993, nr. 246, 28-31, met noot S. MARIQUE, „Equilibres idéologiques et philosophiques et égalité des Belges devant le loi”; *R.W.*, 1993-94, 186-188; *Jaarboek Mensenrechten 1993*, o.c., 367-371; zie eveneens de commentaren van P. POPELIER, „Individuele rechtsgelijkheid versus ideologische en filosofische strekkingen: vervolg van een evolutie”, *T.B.P.*, 1993, 773-775, van C. CARETTE, „Het Cultuurpact en pluralisme volgens het Arbitragehof. Commentaar bij arrest nr. 65/93 van het Arbitragehof”,

- N.T.P.*, 1994, nr. 5, 29-67 en van J. DE GROOF, „Welk gelijkheidsbeginsel is de moeder van het pluralisme? Beschouwingen bij het arrest nr. 65/93 van het Arbitragehof inzake art. 20 van de Cultuurpactwet”, *N.T.P.*, 1993, nr. 6, 63-91.
- **Arrest nr. 66/93**, rolnr. 569, 15 juli 1993; *B.S.*, 21 september 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 735-737.
 - **Arrest nr. 67/93**, rolnr. 594, 5 augustus 1993; *B.S.*, 18 september 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 739-745.
 - **Arrest nr. 68/93**, rolrs. 585, 590 en 591, 29 september 1993; *B.S.*, 28 oktober 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 747-762.
 - **Arrest nr. 69/93**, rolrs. 466 en 467, 29 september 1993; *B.S.*, 27 oktober 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 763-792; *J.L.M.B.*, 1993, 1190-1198; *P.B.*, 1993, 210 met noot; *Fund. R.*, 1993, nr. 15, 14-21, met noot; *G.I.D.S.*, *N. Ger. R.*, 1993, nr. 9, 10-16, en de commentaar van E. BOIGELOT, „Du côté de la loi”, nr. 16, 17-20.
 - **Arrest nr. 70/93**, rolnr. 440, 7 oktober 1993; *B.S.*, 22 januari 1994; *Arr. Arb.*, 1993, 793-799.
 - **Arrest nr. 71/93**, rolnr. 454, 7 oktober 1993; *B.S.*, 18 december 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 801-805.
 - **Arrest nr. 72/93**, rolnr. 476, 7 oktober 1993; *B.S.*, 9 november 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 807-815.
 - **Arrest nr. 73/93**, rolrs. 494 en 517, 21 oktober 1993; *B.S.*, 10 november 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 817-827.
 - **Arrest nr. 74/93**, rolnr. 500, 21 oktober 1993; *B.S.*, 13 november 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 829-851; zie eveneens de commentaar van K. VAN HAVERE, „Indirecte discriminatie op grond van geslacht in de sociaal-rechtelijke sfeer”, *Jur. Falc.*, 1995-1996, (453-)479-483.
 - **Arrest nr. 75/93**, rolnr. 458, 27 oktober 1993; *B.S.*, 8 januari 1994; *Arr. Arb.*, 1993, 853-872; *J.L.M.B.*, 1994, 154-159; *R.G.A.R.*, 1994, nr. 12.257; *F. Rechtsp.*, 1993, nr. 20, p. 5-9; *Amén.*, 1994, 152-153, met noot B. PAQUES.
 - **Arrest nr. 76/93**, rolnr. 505, 27 oktober 1993; *B.S.*, 18 november 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 873-880.
 - **Arrest nr. 77/93**, rolnr. 506, 3 november 1993; *B.S.*, 10 december 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 881-889.
 - **Arrest nr. 78/93**, rolrs. 509 en 510, 9 november 1993; *B.S.*, 15 december 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 891-902.
 - **Arrest nr. 79/93**, rolrs. 511 en 519, 9 november 1993; *B.S.*, 15 december 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 903-919; *T.M.R.*, 1994, 25; *Amén.*, 1993, 275-276.
 - **Arrest nr. 80/93**, rolnr. 513, 9 november 1993; *B.S.*, 10 december 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 921-933.
 - **Arrest nr. 81/93**, rolnr. 522, 1 december 1993; *B.S.*, 14 december 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 935-941.
 - **Arrest nr. 82/93**, rolrs. 527 en 529, 1 december 1993; *B.S.*, 16 december 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 943-975; *P.&B.*, 1994, 12-14; *T.B.P.*, 1994, 362-365; *Cah. Dr. Jud.*, 1994/17, 50-51, met noot E. BOIGELOT, „Du côté de la loi”.
 - **Arrest nr. 83/93**, rolnr. 534, 1 december 1993; *B.S.*, 2 maart 1994; *Arr. Arb.*, 1993, 977-984; *Rev. Trim. Dr. Fam.*, 1993, 416-423.

- **Arrest nr. 84/93**, rolnrs. 443, 444, 447 tot 453, 459 tot 465, 468 tot 475 en 477 tot 482, 7 december 1993; *B.S.*, 28 december 1993; *Arr. Arb.*, 1993, 985-1039; *J.T.*, 1994, 208; *T.R.D.i.*, 1994, 118-121.
- **Arrest nr. 85/93**, rolnr. 533, 16 december 1993; *B.S.*, 2 maart 1994; *Arr. Arb.*, 1993, 1041-1052.
- **Arrest nr. 86/93**, rolnr. 538, 16 december 1993; *B.S.*, 5 maart 1994; *Arr. Arb.*, 1993, 1053-1063.
- **Arrest nr. 87/93**, rolnr. 548, 16 december 1993; *B.S.*, 5 maart 1994; *Arr. Arb.*, 1993, 1065-1069.
- **Arrest nr. 88/93**, rolnr. 606, 22 december 1993; *B.S.*, 1 maart 1994; *Arr. Arb.*, 1993, 1071-1086.
- **Arrest nr. 89/93**, rolnr. 614, 22 december 1993; *B.S.*, 20 januari 1994; *Arr. Arb.*, 1993, 1087-1094; *T.M.R.*, 1994, 127-128.

1994

- **Arrest nr. 1/94**, rolnrs. 457, 516, 518 en 521, 13 januari 1994; *B.S.*, 01 februari 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 1-19.
- **Arrest nr. 2/94**, rolnrs. 524 en 526, 13 januari 1994; *B.S.*, 16 februari 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 21-52.
- **Arrest nr. 3/94**, rolnrs. 523 en 525, 13 januari 1994; *B.S.*, 15 februari 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 53-91.
- **Arrest nr. 4/94**, rolnrs. 542 en 543, 13 januari 1994; *B.S.*, 10 maart 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 93-101.
- **Arrest nr. 5/94**, rolnrs. 483 tot 486, 488 tot 493, 495, 496, 498, 499, 501 tot 504, 507 en 508, 20 januari 1994; *B.S.*, 10 februari 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 103-158.
- **Arrest nr. 6/94**, rolnr. 546, 20 januari 1994; *B.S.*, 17 februari 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 159-166; *R.W.*, 1993-1994, 1266-1268, met noot C. BEX, „De herkeuringsraad en de advocaat”, *P.&B.*, 1994, 62-67, met noot B. VANLERBERGHE, „Het recht op bijstand van en vertegenwoordiging door een advocaat: algemene rechtsbeginselen?”.
- **Arrest nr. 7/94**, rolnr. 547, 20 januari 1994; *B.S.*, 23 maart 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 167-180.
- **Arrest nr. 8/94**, rolnrs. 539 tot 541, 27 januari 1994; *B.S.*, 13 april 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 181-188.
- **Arrest nr. 9/94**, rolnr. 561, 27 januari 1994; *B.S.*, 23 maart 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 189-196; *J.T.T.*, 1994, 106; *J.L.M.B.*, 1994, 1382-1387, met noot RENAULD, B., „Revenu garanti aux personnes âgées et égalité des femmes et des hommes”; *Soc. Kron.*, 1994, 85, met noot J. JACQMAIN;
- **Arrest nr. 10/94**, rolnr. 568, 27 januari 1994; *B.S.*, 17 februari 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 197-212.
- **Arrest nr. 11/94**, rolnr. 632, 27 januari 1994; *B.S.*, 5 maart 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 213-220; *T.M.R.*, 1994, 128-129.
- **Arrest nr. 12/94**, rolnrs. 544 en 545, 3 februari 1994; *B.S.*, 11 maart 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 221-232; zie eveneens de commentaar van J. VAN NIEUWENHOVE, „Over internationale verdragen, samenwerkingsakkoorden en „Etablissement” —

Enkele kanttekeningen bij de arresten 12/94, 17/94 en 33/94 van het Arbitragehof,, *R.W.*, 1994-95, 449-457; *T.O.R.B.*, 1994-1995, 260-262, met noot J. FIERIS, „Kosteloze toegang tot het onderwijs, een grondwettelijk recht?“, *ibidem*, 262-264.

- **Arrest nr. 13/94**, rolno. 565, 575 tot 579 en 582, 8 februari 1994; *B.S.*, 22 februari 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 233-240.
- **Arrest nr. 14/94**, rolno. 570, 8 februari 1994; *B.S.*, 12 maart 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 241-249.
- **Arrest nr. 15/94**, rolno. 531, 8 februari 1994; *B.S.*, 9 maart 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 251-253.
- **Arrest nr. 16/94**, rolno. 613, 9 februari 1994; *B.S.*, 2 maart 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 255-257.
- **Arrest nr. 17/94**, rolno. 537, 3 maart 1994; *B.S.*, 13 april 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 259-273; *Adm. Publ. (T)*, 1995, 216-219, met noot Ph. COENRAETS, „Réflexions sur le contrôle de constitutionnalité des accords de coopération. Commentaires de l'arrêt n° 17/94, rendu par la Cour d'arbitrage le 3 mars 1994“, *ibidem*, 219-227. Zie eveneens de commentaar van J. VAN NIEUWENHOVE, „Over internationale verdragen, samenwerkingsakkoorden en „Etablissement“ — Enkele kanttekeningen bij de arresten 12/94, 17/94 en 33/94 van het Arbitragehof,, *R.W.*, 1994-95, 449-457.
- **Arrest nr. 18/94**, rolno. 573, 3 maart 1994; *B.S.*, 12 april 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 275-285; zie eveneens de commentaar van A. COENEN, „Le droit communal entre organisation et contrôle“, *Mouv. comm.*, 1994, 516-521.
- **Arrest nr. 19/94**, rolno. 583, 3 maart 1994; *B.S.*, 20 april 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 287-293.
- **Arrest nr. 20/94**, rolno. 593, 3 maart 1994; *B.S.*, 23 maart 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 295-301; *J.T.T.*, 1995, 6-7, met noot.
- **Arrest nr. 21/94**, rolno. 628, 3 maart 1994; *B.S.*, 29 maart 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 303-311; *P.B.*, 1994, 29, met noot; zie eveneens de commentaar van M. VAN BEVER, „De hervorming van het Gerechtelijk Wetboek inzake de werving van magistraten: een maat voor niets?“, *T.B.P.*, 1994, 659-661.
- **Arrest nr. 22/94**, rolno. 564, 566 en 567, 8 maart 1994; *B.S.*, 25 maart 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 313-342; *R.B.D.C.*, 1994, 335-346, met noot B. RENAULD, „Objectifs du législateur et contrôle de constitutionnalité“, *ibidem*, 347-357.
- **Arrest nr. 23/94**, rolno. 616, 8 maart 1994; *B.S.*, 17 maart 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 343-345.
- **Arrest nr. 24/94**, rolno. 562, 10 maart 1994; *B.S.*, 21 april 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 347-355.
- **Arrest nr. 25/94**, rolno. 599, 22 maart 1994; *B.S.*, 20 april 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 357-365.
- **Arrest nr. 26/94**, rolno. 626, 22 maart 1994; *B.S.*, 12 mei 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 367-377; *T.M.R.*, 1994, 206.
- **Arrest nr. 27/94**, rolno. 631, 22 maart 1994; *B.S.*, 31 maart 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 379-383.
- **Arrest nr. 28/94**, rolno. 663, 22 maart 1994; *B.S.*, 2 april 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 385-387; *R.W.*, 1994-1995, 722.

- **Arrest nr. 29/94**, rolnr. 665, 22 maart 1994; *B.S.*, 31 maart 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 389-390.
- **Arrest nr. 30/94**, rolnr. 668, 29 maart 1994; *B.S.*, 16 april 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 391-392.
- **Arrest nr. 31/94**, rolnr. 572, 31 maart 1994; *B.S.*, 16 april 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 393-402; *T.O.R.B.*, 1994, 262-266, met noot [J.D.G.], „Over niet-voorzienne gevolgen van het eenheidsstatuut voor het zelfstandig academisch personeel”.
- **Arrest nr. 32/94**, rolnrs. 549 tot 560, 19 april 1994; *B.S.*, 5 mei 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 403-417.
- **Arrest nr. 33/94**, rolnr. 563, 26 april 1994; *B.S.*, 22 juni 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 419-431; *J.T.*, 1994, 569-570; zie eveneens de commentaar van VAN NIEUWENHOVE, J., „Over internationale verdragen, samenwerkingsakkoorden en „Etablissement” — Enkele kanttekeningen bij de arresten 12/94, 17/94 en 33/94 van het Arbitragehof,, *R.W.*, 1994-95, 449-457; *R.T.D.H.*, 1995, 487-493, met noot M. DUMONT, „Le droit à la protection juridique”, *ibidem*, 493-522.
- **Arrest nr. 34/94**, rolnrs. 571 en 580, 26 april 1994; *B.S.*, 17 mei 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 433-460; *F.J.F.*, 1994, 341.
- **Arrest nr. 35/94**, rolnrs. 639 en 649, 10 mei 1994; *B.S.*, 31 mei 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 461-468; *J. Proc.*, nr. 263, 29-31, met noot J. MASSON, „Faut-il récuser la cour d'arbitrage?” en „Cour d'arbitrage et récusations: suite”, *J. Proc.*, nr. 303, 16; *J.L.M.B.*, 1994, 874; zie eveneens *IDj*, 1994, 605-606 en de commentaar van J. SOHIER, „L'impartialité du juge constitutionnel en question. 'Justice must not only be done, it must also be seen to be done'”, *ibidem*, 579-581; *T.B.P.*, 1994, 697; *Mensenrechten. Jaarboek van het Interuniversitair Centrum Mensenrechten 1994* (hierna: *Jaarboek Mensenrechten 1994*), Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 1995, 271-272, met noot VERMEIRE, L., „Het Arbitragehof nogmaals over de onpartijdigheid van zijn rechters-oud-politici en de toepasselijkheid van artikel 6 E.V.R.M.”, *ibidem*, 273-279.
- **Arrest nr. 36/94**, rolnrs. 640 en 641, 10 mei 1994; *B.S.*, 28 mei 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 469-475; *T.B.P.*, 1994, 697.
- **Arrest nr. 37/94**, rolnrs. 585, 588, 590 en 591, 10 mei 1994; *B.S.*, 27 mei 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 477-506.
- **Arrest nr. 38/94**, rolnr. 600, 10 mei 1994; *B.S.*, 31 mei 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 507-519; *T.B.P.*, 1994, 697-699.
- **Arrest nr. 39/94**, rolnr. 574, 19 mei 1994; *B.S.*, 8 juni 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 521-531; *T.M.R.*, 1994, 241.
- **Arrest nr. 40/94**, rolnr. 594, 19 mei 1994; *B.S.*, 10 juni 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 533-550; zie eveneens de commentaar van BERCKX, P., „Geen kosteloosheid van het kunstonderwijs met beperkt leerplan tijdens de duur van de leerplicht”, *T.B.P.*, 1994, 682.
- **Arrest nr. 41/94**, rolnr. 596, 19 mei 1994; *B.S.*, 11 juni 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 551-563.
- **Arrest nr. 42/94**, rolnrs. 608 tot 610, 19 mei 1994; *B.S.*, 7 juli 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 565-575.
- **Arrest nr. 43/94**, rolnr. 676 19 mei 1994; *B.S.*, 9 juni 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 577-581; *T.B.P.*, 1994, 699.

- **Arrest nr. 44/94**, roltnr. 581, 1 juni 1994; *B.S.*, 18 juni 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 583-596; *T.R.V.*, 1994, 329-341, met noot F. HELLEMANS en W. ROBBEN, „De ‘één miljoen-regel’ en het gelijkheidsbeginsel”.
- **Arrest nr. 45/94**, roltnr. 595, 1 juni 1994; *B.S.*, 2 juli 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 597-607.
- **Arrest nr. 46/94**, roltnr. 606, 16 juni 1994; *B.S.*, 6 juli 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 609-621.
- **Arrest nr. 47/94**, roltnr. 617, 16 juni 1994; *B.S.*, 7 juli 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 623-632; *R.W.*, 1994-1995, 287-289.
- **Arrest nr. 48/94**, roltnr. 699, 16 juni 1994; *B.S.*, 6 juli 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 633-634; zie eveneens de commentaar van A. COENEN, „Le droit communal entre organisation et contrôle”, *Mouv. comm.*, 1994, 516-521.
- **Arrest nr. 49/94**, roltnrs. 601 tot 605, 22 juni 1994; *B.S.*, 6 juli 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 635-656; *Amén.*, 1995, 313-314, met noot P. GILLIAUX.
- **Arrest nr. 50/94**, roltnr. 621, 22 juni 1994; *B.S.*, 7 juli 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 657-663.
- **Arrest nr. 51/94**, roltnrs. 586 en 587, 29 juni 1994; *B.S.*, 14 juli 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 665-683; *R.W.*, 1994-1995, 356-359; *T.B.P.*, 1994, 775-776; *J.T.T.*, 1994, 469-472, met noot Ph. GOSSERIES, [Qu’en est-il du droit de l’étranger à l’aide sociale dans le loi du 8 juillet 1976?]; *Jaarboek Mensenrechten 1994, o.c.*, 279-283, met noot; zie eveneens de commentaren van D. VANHEULE, „Maatschappelijke dienstverlening als instrument in het immigratiebeleid”, *T.V.R.*, 1994, 247-252, van M. NYS, „Le droit à l’aide sociale et l’ordre définitif de quitter le territoire”, *Rev. Dr. Etr.*, 1994, 323-335 en 355-360, van J.-F. FUNCK, „Asile et aide sociale”, *Rev. Dr. Etr.*, 1996, 601-605 en van F. RIGAUX, *Droit en quart-monde*, 1995/7, 50-53.
- **Arrest nr. 52/94**, roltnr. 612, 29 juni 1994; *B.S.*, 2 augustus 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 685-700.
- **Arrest nr. 53/94**, roltnr. 628, 29 juni 1994; *B.S.*, 9 juli 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 701-709; *T.B.P.*, 1994, 699-700; *P.&B.*, 1994, 110-111, met noot; *R.W.*, 1994-95, 463-465; *A.J.T.*, 1994-1995, 193-195, met noot P. Taelman.
- **Arrest nr. 54/94**, roltnr. 619, 6 juli 1994; *B.S.*, 27 juli 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 711-717.
- **Arrest nr. 55/94**, roltnrs. 639 en 649, 6 juli 1994; *B.S.*, 10 augustus 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 719-722.
- **Arrest nr. 56/94**, roltnrs. 640 en 641, 6 juli 1994; *B.S.*, 10 augustus 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 723-726.
- **Arrest nr. 57/94**, roltnr. 532, 14 juli 1994; *B.S.*, 27 juli 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 727-736.
- **Arrest nr. 58/94**, roltnr. 589, 14 juli 1994; *B.S.*, 13 augustus 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 737-750; zie de commentaar van M. DEKETELAERE, „Aansprakelijkheid voor bodemsanering in het Vlaamse Gewest: het arrest van het Arbitragehof in de ‘Bocholt-zaak’ ”, *Mil. Info*, 1994, nr. 10, 1-6; *J.T.*, 1995, 103-107; *Amén.*, 1994, 262-269, met noot X. THUNIS, „L’assainissement des sols pollués et le droit de la responsabilité civile: une rencontre qui n’a pas eu lieu”, *ibidem*, 269-273; *T.M.R.*, 1995, 310-312, met noot H. BOCKEN, „Het arrest nr. 58 van 14 juli 1994 van het Arbitragehof en de bevoegdheid van de gewesten om aansprakelijkheidsregelen uit te vaardigen”, *ibidem*, 312-318; zie eveneens de noot van Ph. COENRAETS in X., *Droit de l’environnement*, Brussel, Larcier, 1996, 314-324.

- **Arrest nr. 59/94**, rolnr. 592, 14 juli 1994; *B.S.*, 30 juli 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 751-760; *R.W.*, 1994-1995, 496-498; zie eveneens J. VAN NIEUWENHOVE, „De minimis non curat praetor? Over de Duitse vertaling van normatieve teksten”, *T.B.P.*, 1997, 297-307.
- **Arrest nr. 60/94**, rolrs. 597 en 598, 14 juli 1994; *B.S.*, 26 juli 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 761-773.
- **Arrest nr. 61/94**, rolnr. 611, 14 juli 1994; *B.S.*, 9 augustus 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 775-813; *J.T.*, 1994, 673-676; *T.R.D. & I.*, 1994, 729-739; *T.V.R.*, 1994, 179-188, met noot M. VAN DE PUTTE, „Herfstnoot bij een zomers arrest”, *ibidem*, 188-193; zie eveneens de commentaar van B. BLERO, „Protection constitutionnelle et internationale des demandeurs d’asile. Quelques considérations à propos de l’arrêt de la Cour d’arbitrage du 14 juillet 1994 annulant partiellement certaines modifications apportées au statut des réfugiés par la loi du 6 mai 1993”, *R.B.D.C.*, 1994, 241-282; zie eveneens de commentaar van Ch. BAMPs, „De nieuwe vluchtelingenwet van 6 mei 1993 — Voorwerp van prejudiciële vragen aan het Arbitragehof”, *Rec. R.v.St.*, 1994, 217-226; *Rev. Rég. Dr.*, 1994, 457 — ..., met commentaar van V. LEMAIRE, „L’interdiction du référé administratif en matière de demande d’asile au regard des articles 10 et 11 de la Constitution”, *Rev. Rég. Dr.*, 1994, 447-454; J. CARLIER en D. VANHEULE, „Les limites de l’égalité; l’arrêt n° 61/94 de la Cour d’arbitrage du 14 juillet 1994”, *Rev. Dr. Etr.*, 1994, 574-579; *Jaarboek Mensenrechten 1994*, o.c., 283-294, met noot; *J.L.M.B.*, 1995, 1396-1411, met noot D. RENDERS, „La Cour d’arbitrage et l’article 191 de la Constitution”, 1411-1418; M. BOSSUYT, „La Cour d’arbitrage: contrôle d’égalité ou contrôle d’opportunité? A propos de la faculté de suspension par le Conseil d’Etat des décisions confirmatives du Commissaire général aux réfugiés et aux apatrides”, *R.T.D.H.*, 1996, 555-575 en „Het Arbitragehof en de opschortingsmogelijkheid door de Raad van State van de bevestigende beslissingen van de Commissaris-generaal voor de vluchtelingen en de staatlozen”, 17 p..
- **Arrest nr. 62/94**, rolnr. 615, 14 juli 1994; *B.S.*, 3 september 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 815-823; *R.W.*, 1994-95, 532-533; *J.L.M.B.*, 1995, 164-170; zie eveneens de noot van D. PIRE, „A propos des arrêts de la Cour d’arbitrage en matière de filiation et de leurs effets, lorsqu’ils sont rendus sur questions préjudicielles”, *J.L.M.B.*, 1995, 174-179; *R.T.D.F.*, 1994, 741-750.
- **Arrest nr. 63/94**, rolrs. 696 en 697, 14 juli 1994; *B.S.*, 1 september 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 825-829.
- **Arrest nr. 64/94**, rolrs. 704 en 705, 14 juli 1994; *B.S.*, 3 september 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 831-837.
- **Arrest nr. 65/94**, rolnr. 618, 14 juli 1994; *B.S.*, 3 september 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 839-845; *R.W.*, 1994-1995, 668-669; *J.L.M.B.*, 1995, 170-174, met noot D. PIRE, „A propos des arrêts de la Cour d’arbitrage en matière de filiation et de leurs effets, lorsqu’ils sont rendus sur questions préjudicielles”, *ibidem*, 174-179; *R.T.D.F.*, 1994, 751-757; *J.T.*, 1995, 700, met noot A.-Ch. VAN GYSEL, „Le droit belge de la filiation décomposé”, *ibidem*, 701-704; *T.B.B.R.*, 1996, 209-214, met noot A. DE WOLF, „Verklaring tot naamswijziging van een buitenhuwelijks kind: ook na de meerderjarigheid?”, *ibidem*, 214-223.
- **Arrest nr. 66/94**, rolnr. 623, 14 juli 1994; *B.S.*, 17 augustus 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 847-853; *R.W.*, 1994-1995, 706-707.

- **Arrest nr. 67/94**, rolnr. 708, 14 juli 1994; *B.S.*, 27 juli 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 855-857; *T.B.P.*, 1994, 775; *R.W.*, 1994-1995, 995-996.
- **Arrest nr. 68/94**, rolnr. 742, 22 september 1994; *B.S.*, 11 oktober 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 859-860; *T.B.P.*, 1995, 99 (weergave); *R.W.*, 1994-1995, 1035-1036.
- **Arrest nr. 69/94**, rolnr. 719, 22 september 1994; *B.S.*, 11 oktober 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 861-862; *T.B.P.*, 1995, 99 (weergave).
- **Arrest nr. 70/94**, rolnr. 627, 6 oktober 1994; *B.S.*, 4 november 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 863-871.
- **Arrest nr. 71/94**, rolnr. 644, 6 oktober 1994; *B.S.*, 4 november 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 873-883; *T.Gem.*, 1995, 43-47; *Dr.comm.*, 1995, 48-59, met noot VANHAEVERBEEK, J.; zie eveneens de noot van H. VAN LUNTER, *T.B.P.*, 1995, 94-95.
- **Arrest nr. 72/94**, rolnrs. 723, 731 en 732, 6 oktober 1994; *B.S.*, 4 november 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 885-886
- **Arrest nr. 73/94**, rolnr. 737, 6 oktober 1994; *B.S.*, 4 november 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 887-888.
- **Arrest nr. 74/94**, rolnr. 740, 12 oktober 1994; *B.S.*, 5 november 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 889-890.
- **Arrest nr. 75/94**, rolnr. 741, 13 oktober 1994; *B.S.*, 29 november 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 891-899; *T.B.P.*, 1995, 99-100 (weergave).
- **Arrest nr. 76/94**, rolnr. 620, 18 oktober 1994; *B.S.*, 8 november 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 901-910; *J.T.*, 1994, ..8-..9, *R.W.*, 1994-1995, 842-843; *T.B.P.*, 1995, 99 (weergave).
- **Arrest nr. 77/94**, rolnr. 622, 18 oktober 1994; *B.S.*, 30 november 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 911-921; *R.W.*, 1994-1995, 879-880; *T.R.D. & I.*, 1994, 994-995.
- **Arrest nr. 78/94**, rolnr. 637, 18 oktober 1994; *B.S.*, 26 november 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 923-928.
- **Arrest nr. 79/94**, rolnr. 645, 3 november 1994; *B.S.*, 23 november 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 929-941.
- **Arrest nr. 80/94**, rolnrs. 702 en 716, 10 november 1994; *B.S.*, 30 november 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 943-945.
- **Arrest nr. 81/94**, rolnrs. 629, 630 en 633, 1 december 1994; *B.S.*, 16 december 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 947-961; *T.B.P.*, 1995, 100-101 (weergave).
- **Arrest nr. 82/94**, rolnr. 660, 1 december 1994; *B.S.*, 17 januari 1995; *Arr. Arb.*, 1994, 963-973; *T.R.D. & I.*, 1995, 63; *J.T.*, 1994, 808-809; *J.L.M.B.*, 1994, 1490-1492; *J. Proc.*, 1994, nr. 273, 26-30, met noot; zie eveneens de bedenkingen van WINANTS, A., „De evolutie van het strafrecht”, *T.R.D. & I.*, 1995, 55-56; *T.B.P.*, 1995, 165-166 (weergave); *R.W.*, 1994-1995, 1224-1225, met noot R. DECLERCQ, „Het niet-ontvankelijk hoger beroep van de verdachte tegen zijn verwijzing naar de rechtbank”, *ibidem*, 1225-1227; *Rev. Dr. Pén.*, 1995, 276-279, met noot D. RENDERS, „L'égalité constitutionnelle et l'instruction pénale”, *ibidem*, 279-283.
- **Arrest nr. 83/94**, rolnr. 700, 1 december 1994; *B.S.*, 17 januari 1995; *Arr. Arb.*, 1994, 975-981; *T.B.P.*, 1995, 166 (weergave).
- **Arrest nr. 84/94**, rolnrs. 704 en 705, 1 december 1994; *B.S.*, 10 december 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 983-985

- **Arrest nr. 85/94**, rolnr. 767, 1 december 1994; *B.S.*, 28 januari 1995; *Arr. Arb.*, 1994, 987-992
- **Arrest nr. 86/94**, rolnr. 776, 1 december 1994; *B.S.*, 28 januari 1995; *Arr. Arb.*, 1994, 993-1000
- **Arrest nr. 87/94**, rolnr. 778, 7 december 1994; *B.S.*, 28 januari 1995; *Arr. Arb.*, 1994, 1001-1002
- **Arrest nr. 88/94**, rolrs. 607 en 638, 14 december 1994; *B.S.*, 24 december 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 1003-1007; *T.M.R.*, 1995, 143; *T.B.P.*, 1995, 166-167 (weergave).
- **Arrest nr. 89/94**, rolrs. 634, 636, 653, 657, 658 en 659, 14 december 1994; *B.S.*, 28 december 1994; *Arr. Arb.*, 1994, 1009-1020; zie eveneens de commentaar van HEYVAERT, W., „Arbitragehof komt belastingconsulenten ter hulp”, *T.R.D. & I.*, 1995, 173-175; X., „Arbitragehof vernietigt 50%-regel wegens discriminatie”, *Fiscoloog*, 1995, nr. 500, p. 3.
- **Arrest nr. 90/94**, rolrs. 646, 647, 648, 650 en 651, 22 december 1994; *B.S.*, 12 januari 1995; *Arr. Arb.*, 1994, 1021-1081; *T.R.D. & I.*, 1995, 237-244; *Jaarboek Mensenrechten 1994*, o.c., 295-304, met noot J. THEUNIS, „De directe werking van artikel 27 van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten”, *ibidem*, 305-310.

1995

- **Arrest nr. 1/95**, rolrs. 625 en 662, 12 januari 1994; *B.S.*, 1 februari 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 1-14; *J.T.*, 1995, 201-204, met noot; *R.W.*, 1995-1996, 530-532.
- **Arrest nr. 2/95**, rolnr. 661, 12 januari 1995; *B.S.*, 3 maart 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 15-25.
- **Arrest nr. 3/95**, rolnr. 614, 2 februari 1995; *B.S.*, 22 februari 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 27-38; *T.M.R.*, 1995, 209-211; zie voor dit en de navolgende arresten tot en met 10/95, de commentaren van J. HEYMAN, „Milieufiscaal optreden van de federale overheid versus gewestelijk milieubeleid. Kanttekeningen rond een aantal 'ecotaks-arresten'”, *T.M.R.*, 1995, 233-246, W. DE WACHTER, „Milieutaksen doorstaan toets gelijkheidsbeginsel”, *Fiskoloog*, 1995, afl. 505, 6; en H. GILLIAMS, „Nationale milieutaksen en Europese interne markt”, *T.M.R.*, 1995, 246-251; K. DEKETELAERE, „Naar een nieuw federaal fiscaal milieubeleid via de rechtspraak van het Arbitragehof inzake de milieutaksen”, *Mil.Info*, 1995, nr. 3, 1-8; *J.T.*, 1995, 471; D. MISONNE, „La jurisprudence de la Cour d'arbitrage en matière d'écotaxes”, *Amén.*, 1995, 151-165.
- **Arrest nr. 4/95**, rolnr. 626, 2 februari 1995; *B.S.*, 24 februari 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 39-64; *T.M.R.*, 1995, 211-216; *J.T.*, 1995, 470-472.
- **Arrest nr. 5/95**, rolnr. 632, 2 februari 1995; *B.S.*, 21 februari 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 65-77; *T.M.R.*, 1995, 216-218; *J.T.*, 1995, 472-473.
- **Arrest nr. 6/95**, rolrs. 635, 655 en 656, 2 februari 1995; *B.S.*, 23 februari 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 79-103; *T.M.R.*, 1995, 218-221; *J.T.*, 1995, 470-471 en 473-474; *Amén.*, 1995, 19-23; *A.J.T.*, 1994-1995, 553-558, met noot J. VAN NIEUWENHOVE, „De milieutaksen voor het Arbitragehof”, *ibidem*, 1994-1995, 558-564.

- **Arrest nr. 7/95**, roltnrs. 639 en 649, 2 februari 1995; *B.S.*, 1 maart 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 105-137; *T.M.R.*, 1995, 221-225; *J.T.*, 1995, 470-471 en 476-477; *Amén.*, 1995, 23-28.
- **Arrest nr. 8/95**, roltnrs. 640-641, 2 februari 1995; *B.S.*, 2 maart 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 139-172; *T.R.D. & I.*, 1995, 321-328; *T.M.R.*, 1995, 225-228; *J.T.*, 1995, 470-471 en 474-476.
- **Arrest nr. 9/95**, roltnrs. 642-643, 2 februari 1995; *B.S.*, 3 maart 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 173-199; *T.M.R.*, 1995, 228-230; *J.T.*, 1995, 470-471 en 477-478.
- **Arrest nr. 10/95**, roltnr. 654, 2 februari 1995; *B.S.*, 7 maart 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 201-231; *T.M.R.*, 1995, 230-232; *J.T.*, 1995, 470-471 en 478-47.
- **Arrest nr. 11/95**, roltnr. 664, 7 februari 1995; *B.S.*, 9 maart 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 233-246; *T.B.P.*, 1995, 340-341.
- **Arrest nr. 12/95**, roltnr. 701, 7 februari 1995; *B.S.*, 11 maart 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 247-252; *T.B.P.*, 1995, 341-342.
- **Arrest nr. 13/95**, roltnr. 706, 7 februari 1995; *B.S.*, 11 maart 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 253-260; *R.W.*, 1995-1996, 563-564.
- **Arrest nr. 14/95**, roltnr. 786, 7 februari 1995; *B.S.*, 9 maart 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 261-264.
- **Arrest nr. 15/95**, roltnr. 789, 9 februari 1995; *B.S.*, 9 maart 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 265-272; *T.B.P.*, 1995, 342; *R.W.*, 1995-1996, 634-635.
- **Arrest nr. 16/95**, roltnr. 694, 9 februari 1995; *B.S.*, 17 maart 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 273-281, *Amén.*, 1995, 53, met noot B. JADOT.
- **Arrest nr. 17/95**, roltnr. 652, 16 februari 1995; *B.S.*, 11 maart 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 283-298; *T.B.P.*, 1995, 342-343.
- **Arrest nr. 18/95**, roltnr. 689, 2 maart 1995; *B.S.*, 11 mei 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 299-304; *Amén.*, 1995, 28-30, met noot M. BOES, „Amendes administratives, sanctions pénales ...”, *ibidem*, 30-32; *T.M.R.*, 1995, 318-319, met noot J. HEYMAN, „Een omstreden probleem in het milieurecht. De kwalificatie van de administratieve geldboete”, *ibidem*, 319-327; zie eveneens de commentaar van B. MARTENS, „Een administratieve geldboete is geen straf”, *Mil. Info*, 1995, afl. 6-7, 11-12.
- **Arrest nr. 19/95**, roltnrs. 698 en 713, 2 maart 1995; *B.S.*, 11 mei 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 305-323; *T.R.D. & I.*, 1995, 468-471; *J.T.*, 1995, 424-425; *P&B*, 1995, 36-40, met noot; J.L.M.B., 1995, 376-379; *R.D.P.*, 1995, 652-655; *T.B.P.*, 1995, 463-464; *Mensenrechten. Jaarboek van het Interuniversitair Centrum Mensenrechten 1995-1996* (hierna: *Jaarboek Mensenrechten 1995-1996*), Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 1996, 363-365, met noot P. VAN CAENEGEM, „Kosteloze rechtspleging en dure strafdossiers ...”, *ibidem*, 366-377.
- **Arrest nr. 20/95**, roltnr. 703, 2 maart 1995; *B.S.*, 17 maart 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 325-335.
- **Arrest nr. 21/95**, roltnr. 707, 2 maart 1995; *B.S.*, 17 maart 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 337-344; *R.W.*, 1995-1996, 741-743.
- **Arrest nr. 22/95**, roltnrs. 709, 712, 715, 717 en 718, 2 maart 1995; *B.S.*, 10 mei 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 345-356; J.L.M.B., 1995, 380-383, met noot P. HENRY, „Droit d'appel de l'inculpé renvoyé devant les juridictions correctionnelles: une précision et une question”, *ibidem*, 383-385; *J.T.*, 1995, 364-365, met noot O. KLEES, *ibidem*, 365-366; *R.D.P.*, 1995, 656-659, met noot H.-D. B.; *T.B.P.*, 1995, 464; Ph. TRAEST, „Recent optreden van het Arbitragehof in strafzaken: de arresten

in verband met de verjaring van de burgerlijke vordering op grond van een misdrijf en het hoger beroep tegen beschikkingen van de Raadkamer”, *Gentse juridische actualia*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1996, 99-129.

- **Arrest nr. 23/95**, rol.nr. 714, 2 maart 1995; *B.S.*, 12 mei 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 357-371; *T.B.P.*, 1995, 464-465; *T.O.R.B.*, 1994-1994, 264-266, met noot J. DE GROOF, „De onwennigheid van het Arbitragehof t.a.v. het gelijkheidsbeginsel inzake onderwijsaangelegenheden”, *ibidem*, 266-267; *Jaarboek Mensenrechten 1995-1996*, o.c., 377-379, met commentaar van L. VÉNY, „De gelijkheid van de 'lat': de onderwijsrechtspraak van het Arbitragehof inzake artikel 24, § 4, Gec. G.W.”, *ibidem*, 49-80.
- **Arrest nr. 24/95**, rol.nr. 808, 16 maart 1995; *B.S.*, 11 april 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 373-375.
- **Arrest nr. 25/95**, rol.nr. 695, 21 maart 1995; *B.S.*, 31 maart 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 377-384; *R.W.*, 1994-1995, 1324-1325, met noot Ph. TRAEST, „De verjaring van de burgerlijke vordering voortspruitend uit een misdrijf: de geschiedenis en de onzekere toekomst, *R.W.*, 1994-1995, 1325-1329; zie eveneens de commentaar van M.E. STORME, „De verjaring van de burgerlijke vordering al dan niet voortspruitend uit een misdrijf eengemaakt: ja, maar hoe?”, *R.W.*, 1994-1995, 1349-1350; *J.L.M.B.*, 1995, 496-498; *J.T.*, 1995, 261-262; *T.R.D. & I.*, 1995, 365-367; *A.J.T.*, 1994-1995, 419-422, met noot L. ARNOU, „De verjaring van de burgerlijke vordering voortspruitend uit een misdrijf”, *ibidem*, 422-425; *P&B*, 1995, 40-42, met noot; *J.T.*, 1995, 261-262; *T.B.P.*, 1995, 404-405; *R.D.P.*, 1995, 660-662; zie eveneens de noot van B. VEECKMANS en P. DEPUYDT, *Verkeersrecht*, 1995, 137-139; *T. Gez.*, 1995-1996, 51-54, met noot J.L. FAGNART; zie eveneens FONTAINE, M. en FAGNART, J.L., „Réflexions sur la prescription des actions en responsabilité”, *R.G.A.R.*, 1995, nr. 12502; Ph. TRAEST, „Recent optreden van het Arbitragehof in strafzaken: de arresten in verband met de verjaring van de burgerlijke vordering op grond van een misdrijf en het hoger beroep tegen beschikkingen van de Raadkamer”, *Gentse juridische actualia*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1996, 99-129; zie eveneens de commentaar van M.E. STORME, „Over de verhouding tussen civielrechtelijke en strafrechtelijke verjaring en over diskrepantie tussen burgerrechtelijke verjaringstermijnen onderling — twee arresten van het Belgisch grondwettelijk hof”, *Ars Aequi*, 1996, 650-655; *De Verz.*, 1996, 23-31, met noot H. DE RODE, „L'arrêt de la Cour d'arbitrage du 21 mars 1995 et ses conséquences quant aux actions e responsabilité ou 'La boîte de Pandore'”; *Soc. Kron.*, 1995, 465-467, met noot W. VAN ECKHOUTTE, „Naar het einde van de vordering op grond van een misdrijf in arbeidszaken?”; *T.B.H.R.*, 1995, 885-891, met noot C. VAN SCHOUBROECK.
- **Arrest nr. 26/95**, rol.nr. 728, 21 maart 1995; *B.S.*, 17 mei 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 385-397; *J.L.M.B.*, 1995, 499-502, met noot P.H.; *T.B.P.*, 1995, 521-522.
- **Arrest nr. 27/95**, rol.nr. 733, 21 maart 1995; *B.S.*, 18 mei 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 399-406; *T.B.P.*, 1995, 466; *Jaarboek Mensenrechten 1995-1996*, o.c., 379-382, met commentaar van L. VÉNY, „De gelijkheid van de 'lat': de onderwijsrechtspraak van het Arbitragehof inzake artikel 24, § 4, Gec. G.W.”, *ibidem*, 49-80.
- **Arrest nr. 28/95**, rol.nr. 813, 21 maart 1995; *B.S.*, 17 mei 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 407-410; *T.B.P.*, 1995, 522; *R.W.*, 1995-1996, 453-454; *De Provincie*, 1995, afl. 3, 71.
- **Arrest nr. 29/95**, rol.nr. 692, 4 april 1995; *B.S.*, 11 mei 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 411-431; *T.B.P.*, 1995, 465-466.

- **Arrest nr. 30/95**, roltnr. 736, 4 april 1995; *B.S.*, 19 mei 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 433-449; *R.W.*, 1995-1996, 176-178, met noot P. POPELIER, „Legislatieve 'validatie' en de bevoegdheid van de decreetgever, een kwestie van wetgevingstechniek?“, *ibidem*, 178-180.
- **Arrest nr. 31/95**, roltnr. 738, 4 april 1995; *B.S.*, 16 mei 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 451-465; *T.R.D. & I.*, 1995, 553-555; *J.L.M.B.*, 1995, 1272-1274, met noot S. DEPRÉ, „A propos de la compétence décrétable de la Commission communautaire française“, *ibidem*, 1274-1280.
- **Arrest nr. 32/95**, roltnr. 739, 4 april 1995; *B.S.*, 19 mei 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 467-480; *A.J.T.*, 1994-1995, 600-602, met noot A. COPPENS, „De procestermijnen voor de Raad van State, gewikt en gewogen“, *ibidem*, 602-605; *T.B.P.*, 1995, 522-524.
- **Arrest nr. 33/95**, roltnr. 825, 6 april 1995; *B.S.*, 17 mei 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 481-484; *T.B.P.*, 1995, 524.
- **Arrest nr. 34/95**, roltnr. 675, 25 april 1995; *B.S.*, 17 mei 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 485-487.
- **Arrest nr. 35/95**, roltnrs. 693, 696 en 697, 25 april 1995; *B.S.*, 24 mei 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 489-520; *T.M.R.*, 1995, 477-481, met noot C. LAMBERT, „Het arrest van het Arbitragehof inzake het Grinddecreet doorgrond“, *ibidem*, 481-483; *Amén.*, 1996, 41, met noot D. MISONNE.
- **Arrest nr. 36/95**, roltnr. 725, 25 april 1995; *B.S.*, 17 mei 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 521-534; *T.B.P.*, 1995, 524-525; *R.W.*, 1995-1996, 777-778.
- **Arrest nr. 37/95**, roltnr. 727, 25 april 1995; *B.S.*, 20 mei 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 535-554; *A.J.T.*, 1995-1996, 31-40, met commentaar van P. VAN EECKE, „De afwijkende behandeling van Belgacom bij de uitgave en verdeling van telefoon-gidsen in strijd met het gelijkheidsbeginsel“, *ibidem*, 40-43; *T.B.P.*, 1995, 525-526; *R.W.*, 1995-1996, 665-668; *J.T.*, 1996, 425-436, met noot C. DE TERWANGNE en Y. POULLET, „Les annuaires téléphoniques au carrefour de droits. Quelques réflexions à l'occasion de cinq décisions récentes“.
- **Arrest nr. 38/95**, roltnr. 734, 16 mei 1995; *B.S.*, 28 juni 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 555-561; *R.W.*, 1995-1996, 390-391; *A.J.T.*, 1995-1996, 122-124, met noot A. COPPENS.
- **Arrest nr. 39/95**, roltnr. 792, 30 mei 1995; *B.S.*, 10 augustus 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 563-565.
- **Arrest nr. 40/95**, roltnrs. 666, 667, 669 tot 673, 801, 802 en 804 tot 807, 6 juni 1995; *B.S.*, 4 augustus 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 567-631; *T.M.R.*, 1995, 381-392, met noot VEKEMAN, R., „De afschaffing van de opvullingsregel“, *ibidem*, 392-395; *T.R.O.S.*, 1996, 18-32, met noot J. VERKEST, *ibidem*, 37.
- **Arrest nr. 41/95**, roltnrs. 677 tot 688, 690, 691, 735, 743 tot 754, 761 en 762, 6 juni 1995; *B.S.*, 1 juli 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 633-661; *R.W.*, 1995-1996, 317-320, met noot; *T.M.R.*, 1995, 395-398, met noot P.-J. DEFOORT, „Het duinendecreet: een 'vlugge en doeltreffende', en nu ook geoorloofde natuurbescherming“, *ibidem*, 399.
- **Arrest nr. 42/95**, roltnrs. 720 en 721, 6 juni 1995; *B.S.*, 8 augustus 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 663-671.
- **Arrest nr. 43/95**, roltnr. 722, 6 juni 1995; *B.S.*, 10 augustus 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 673-680; *T.B.P.*, 1995, 741; *J.L.M.B.*, 1995, 1560-1562; *R.W.*, 1995-1996, 821.

- **Arrest nr. 44/95**, rolnrs. 729 en 730, 6 juni 1995; *B.S.*, 26 augustus 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 681-687; *T.B.P.*, 1995, 741-742; *R.W.*, 1995-1996, 336-337, met noot; *A.J.T.*, 1994-1995, 592-594, met noot L. VANDENBERGHE, „De consignatieverplichting in B.T.W.-geschillen”, *ibidem*, 597-600 en van dezelfde auteur, „Het consignatieverzoek in B.T.W.-geschillen: geen onoverkomelijke hindernis?”, *A.F.T.*, 1997, 417-425; *F.J.F.*, 1995, 271; *Fisc. Koerier*, 1995, 495.
- **Arrest nr. 45/95**, rolnr. 763, 6 juni 1995; *B.S.*, 5 augustus 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 689-703.
- **Arrest nr. 46/95**, rolnr. 764, 6 juni 1995; *B.S.*, 29 augustus 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 705-707.
- **Arrest nr. 47/95**, rolnr. 777, 6 juni 1995; *B.S.*, 5 augustus 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 709-716; *T.Gez.*, 1995-1996, 116-118, met noot.
- **Arrest nr. 48/95**, rolnrs. 767 en 768, 15 juni 1995; *B.S.*, 9 augustus 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 717-726.
- **Arrest nr. 49/95**, rolnr. 775, 15 juni 1995; *B.S.*, 11 augustus 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 727-760; *R.W.*, 1995-1996, 842-845, met noot B. HUBEAU, „De huurprijsmatiging en het gelijkheidsbeginsel”, *ibidem*, 845-848.
- **Arrest nr. 50/95**, rolnr. 843, 15 juni 1995; *B.S.*, 8 augustus 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 761-772.
- **Arrest nr. 51/95**, rolnr. 790, 22 juni 1995; *B.S.*, 10 augustus 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 773-785; *R.W.*, 1995-1996, 391-392, met noot S. SUETENS, „Onteigeningen: justitiële vrede hersteld? *Bis repetita placet ...*”, *ibidem*, 392-393; *T.B.P.*, 1995, 742; *T.R.D. & I.*, 1995, 911-914; *J.T.*, 1995, 765-767, met noot D. LAGASSE, „De la perte de compétence du Conseil d'Etat en cours de procédure en matière d'expropriation”.
- **Arrest nr. 52/95**, rolnr. 836, 22 juni 1995; *B.S.*, 26 augustus 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 787-789.
- **Arrest nr. 53/95**, rolnr. 840, 22 juni 1995; *B.S.*, 26 augustus 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 791-793; *T.B.P.*, 1995, 742; *Verkeersrecht*, 1996, 68.
- **Arrest nr. 54/95**, rolnrs. 776 en 789, 4 juli 1995; *B.S.*, 24 augustus 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 795-810.
- **Arrest nr. 55/95**, rolnr. 846, 4 juli 1995; *B.S.*, 31 augustus 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 811-812.
- **Arrest nr. 56/95**, rolnr. 674, 12 juli 1995; *B.S.*, 29 augustus 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 813-832; *T.M.R.*, 1995, 414; *T.R.O.S.*, 1996, 33-37, met noot J. VERKEST.
- **Arrest nr. 57/95**, rolnrs. 710 en 711, 12 juli 1995; *B.S.*, 1 september 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 833-857; *T.M.R.*, 1995, 483-487; *Amén.*, 1995, 241-245, met noot E. ORBAN DE XIVRY, „Politique de l'énergie, évaluation des incidences sur l'environnement, permis d'environnement: une étape supplémentaire”, *ibidem*, 245-247.
- **Arrest nr. 58/95**, rolnrs. 741, 755, 756, 759, 760 en 766, 12 juli 1995; *B.S.*, 31 augustus 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 859-889; *A.J.T.*, 1995-1996, 193-199, met noot J. CLEMENT en M. VAN DE PUTTE, „Het Arbitragehof en de economische, sociale en culturele grondrechten”, *ibidem*, 199-200.
- **Arrest nr. 59/95**, rolnr. 779, 12 juli 1995; *B.S.*, 12 augustus 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 891-894.

- **Arrest nr. 60/95**, roltnr. 780, 12 juli 1995; *B.S.*, 12 augustus 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 895-907; *Fisc. Koerier*, 1995, 472, met noot X.
- **Arrest nr. 61/95**, roltnr. 781, 12 juli 1995; *B.S.*, 2 september 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 909-918; *T.M.R.*, 1995, 415-416.
- **Arrest nr. 62/95**, roltnr. 858, 12 juli 1995; *B.S.*, 12 augustus 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 919-924.
- **Arrest nr. 63/95**, roltnr. 794, 12 juli 1995; *B.S.*, 17 augustus 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 925-936.
- **Arrest nr. 64/95**, roltnrs. 757 en 758, 13 september 1995; *B.S.*, 30 september 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 937-952; *T.M.R.*, 1995, 512; *T.R.D. & I.*, 1995, 1011-1013; *T.B.P.*, 1996, 41; *R.W.*, 1995-1996, 876-877, met noot; *Amén.*, 1996, 9-14, met noot N. DE SADELEER, „Les impôts, les redevances et les charges de prélèvement appliqués au captage de l'eau”, *ibidem*, 15-17; *J.L.M.B.*, 1996, 820-825, met noot M. MORIS, „Les redevances et contributions sur la protection et l'exploitation des eaux souterraines et potabilisables au regard du principe d'égalité et de non-discrimination”, *ibidem*, 825-829; *Jaarboek Mensenrechten 1995-1996*, o.c., 382-383, met noot P. MEERSSCHAUT, „De bevoegdheidsverdeling tussen wetgevende en uitvoerende macht: een afdwingbaar fundamenteel grondrecht van de burger?”, *ibidem*, 383-388.
- **Arrest nr. 65/95**, roltnr. 785, 28 september 1995; *B.S.*, 10 oktober 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 953-958.
- **Arrest nr. 66/95**, roltnr. 849, 28 september 1995; *B.S.*, 7 oktober 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 959-964; *T.B.P.*, 1996, 41.
- **Arrest nr. 67/95**, roltnr. 853, 28 september 1995; *B.S.*, 26 oktober 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 965-969; *T.B.P.*, 1996, 115.
- **Arrest nr. 68/95**, roltnr. 888, 12 oktober 1995; *B.S.*, 7 november 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 971-973.
- **Arrest nr. 69/95**, roltnr. 887, 17 oktober 1995; *B.S.*, 6 december 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 975-984; *T.B.P.*, 1996, 115.
- **Arrest nr. 70/95**, roltnr. 791, 17 oktober 1995; *B.S.*, 1 december 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 985-994; *R.W.*, 1996-1997, 827-828; *J.T.T.*, 1996, 389-390.
- **Arrest nr. 71/95**, roltnrs. 724 en 726, 9 november 1995; *B.S.*, 2 december 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 995-1033.
- **Arrest nr. 72/95**, roltnrs. 783, 787 en 812, 9 november 1995; *B.S.*, 7 december 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 1035-1056; *R.W.*, 1995-1996, 1262-1266 en de commentaar van M. DE VOS, „Taalgebruik bij werving en selectie: terug naar af”, *ibidem*, 1257-1262; *J.T.*, 1996, 101-103; *T.R.D. & I.*, 1996, nr. 1, 67-69; *R.B.D.C.*, 1996, 179-185, met noot Chr. HOREVOETS, „L'emploi des langues en matière sociale: un problème ancien, une solution classique”, *ibidem*, 186-201.
- **Arrest nr. 73/95**, roltnr. 800, 9 november 1995; *B.S.*, 16 januari 1996; *Arr. Arb.*, 1995, 1057-1062; *T.B.P.*, 1996, 244.
- **Arrest nr. 74/95**, roltnr. 810, 9 november 1995; *B.S.*, 16 januari 1996; *Arr. Arb.*, 1995, 1063-1072; *J.L.M.B.*, 1996, 621-622; *J.D.F.*, 1995, 340-350, met noot M. MORIS, „La cotisation spéciale sur les revenus mobiliers est contraire aux articles 10 et 11 de la Constitution”, *ibidem*, 350-359; zie eveneens de commentaren van J. VAN DYCK, „Arbitragehof vindt compenserende heffing discriminerend”, *Fis-*

koloog, 1995, afl. 542, 1-2 en van A. ROMBOUTS en M. MORIS, „Hoe de ongrondwettig bevonden belasting terugvorderen?”, *T.R.V.*, 1996, 37-54.

- **Arrest nr. 75/95**, rolnr. 814, 9 november 1995; *B.S.*, 1 december 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 1073-1078.
- **Arrest nr. 76/95**, rolnr. 824, 9 november 1995; *B.S.*, 18 januari 1996; *Arr. Arb.*, 1995, 1079-1086; *T.B.P.*, 1996, 244-245.
- **Arrest nr. 77/95**, rolnr. 829, 9 november 1995; *B.S.*, 7 december 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 1087-1089.
- **Arrest nr. 78/95**, rolnr. 854, 14 november 1995; *B.S.*, 7 december 1995; *Arr. Arb.*, 1995, 1091-1096; *T.B.P.*, 1996, 116.
- **Arrest nr. 79/95**, rolnr. 784, 28 november 1995; *B.S.*, 17 januari 1996; *Arr. Arb.*, 1995, 1097-1110; *T.B.P.*, 1996, 245; *R.W.*, 1995-1996, 1303-1305, met noot F. APS, „Het Arbitragehof en het afstammingsrecht. Een beknopt overzicht. Enkele beschouwingen bij het arrest van 28 november 1995”, *ibidem*, 1305-1308; *R. Trim. Dr. Fam.*, 1997, 531-541, met noot.
- **Arrest nr. 80/95**, rolnrs. 769 tot 774, 14 december 1995; *B.S.*, 3 januari 1996; *Arr. Arb.*, 1995, 1111-1131; *T.B.P.*, 1996, 245-246; *J.T.*, 1996, 99-100; *J.T.T.*, 1996, 41-43.
- **Arrest nr. 81/95**, rolnrs. 782, 793 en 795 tot 799, 14 december 1995; *B.S.*, 3 januari 1996; *Arr. Arb.*, 1995, 1133-1170; *T.B.P.*, 1996, 181-183, *T.R.D. & I.*, 1996, nr. 3, 24-27, met noot; *Jaarboek Mensenrechten 1995-1996, o.c.*, 388-394, met noot P. HUMBLET, „Dwangarbeid in het leger? De vrijheid van arbeid van de beroepsmilitair”, *ibidem*, 394-397.
- **Arrest nr. 82/95**, rolnr. 788, 14 december 1995; *B.S.*, 17 januari 1996; *Arr. Arb.*, 1995, 1171-1190; *T.O.R.B.*, 1995-96, 244.
- **Arrest nr. 83/95**, rolnr. 803, 14 december 1995; *B.S.*, 19 januari 1996; *Arr. Arb.*, 1995, 1191-1199; *T.B.P.*, 1996, 246; *J.T.*, 1996, 65-66; *J.D.J.*, 1996, 119-123, met noot A. OTTEVAERE.
- **Arrest nr. 84/95**, rolnr. 815, 14 december 1995; *B.S.*, 19 januari 1996; *Arr. Arb.*, 1995, 1201-1211; *T.B.P.*, 1996, 246-247.
- **Arrest nr. 85/95**, rolnr. 828, 14 december 1995; *B.S.*, 4 januari 1996; *Arr. Arb.*, 1995, 1213-1239; *T.B.P.*, 1996, 116-117; *R.W.*, 1996-1997, 221-223; *T.O.R.B.*, 1996-1997, 357-362, met noot R. VERSTEGEN, „Over medezeggenschap en vrijheid van onderwijs en over de grenzen van beide”.
- **Arrest nr. 86/95**, rolnr. 811, 21 december 1995; *B.S.*, 19 januari 1996; *Arr. Arb.*, 1995, 1241-1253; *T.B.P.*, 1996, 247-248; *R.W.*, 1996-1997, 355-356; *T.R.O.S.*, 1996, 84-87, met noot J. VERKEST, *ibid.*, 58-59.
- **Arrest nr. 87/95**, rolnrs. 816, 831, 832, 833 en 835, 21 december 1995; *B.S.*, 23 januari 1996; *Arr. Arb.*, 1995, 1255-1285; *T.B.P.*, 1996, 248-249.
- **Arrest nr. 88/95**, rolnr. 826, 21 december 1995; *B.S.*, 24 januari 1996; *Arr. Arb.*, 1995, 1287-1297; *R.W.*, 1996-1997, 496-497.

- **Arrest nr. 1/96**, rolnr. 765, 9 januari 1996; *B.S.*, 24 januari 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 1-4; *R.B.D.C.*, 1996, 29-32 en 36-41, met noot F. TULKENS, „Désistement et moyen d'office dans le contentieux constitutionnel”.
- **Arrest nr. 2/96**, rolnr. 839, 9 januari 1996; *B.S.*, 24 januari 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 5-8; *R.B.D.C.*, 1996, 29-32 en 36-41, met noot F. TULKENS, „Désistement et moyen d'office dans le contentieux constitutionnel”.
- **Arrest nr. 3/96**, rolhrs. 818-822, 9 januari 1996; *B.S.*, 17 februari 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 9-20.
- **Arrest nr. 4/96**, rolnr. 827, 9 januari 1996; *B.S.*, 27 februari 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 21-36; *T.B.P.*, 1996, 313; *J.T.*, 1996, 188; *T.R.D. & I.*, 1996, afl. 4, 16-20, met noot J.S.; *R.Dr.Etr.*, 1996, 27-33; zie eveneens de commentaar van M.-Cl. FOBLETS, „‘Als de liefde niet blijft duren ...’ Het gezinsherenigingsrecht van vreemdelingen nu ook aan het gelijkheidsbeginsel getoetst”, *Pan.*, 1996, 105-111; *J.T.*, 1997, 188-189.
- **Arrest nr. 5/96**, rolnr. 809, 18 januari 1996; *B.S.*, 2 februari 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 37-44; *R.W.*, 1996-1997, 531-532.
- **Arrest nr. 6/96**, rolnr. 817, 18 januari 1996; *B.S.*, 2 februari 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 45-55; *R.W.*, 1996-1997, 740-741.
- **Arrest nr. 7/96**, rolnr. 850, 18 januari 1996; *B.S.*, 28 februari 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 57-67; *T.B.P.*, 1996, 368-370; zie de commentaar van M. VAN DAMME, „Zijn er nog grenzen aan de intrekbaarheid van bestuurshandelingen?”, *T.B.P.*, 1996, 323-326.
- **Arrest nr. 8/96**, rolnr. 851, 1 februari 1996; *B.S.*, 28 februari 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 69-75; *J.L.M.B.*, 1996, 576-578; *T.B.P.*, 1996, 313-314; *R.D.P.*, 1996, 1112-1115; *R.W.*, 1996-1997, 774-775, met noot S. VAN OVERBEKE, „De houding van de beklaagde t.a.v. de civielrechtelijk aansprakelijke partij in het strafproces”, *ibidem*, 775-777.
- **Arrest nr. 9/96**, rolnr. 834, 8 februari 1996; *B.S.*, 20 februari 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 77-87.
- **Arrest nr. 10/96**, rolnr. 837, 8 februari 1996; *B.S.*, 20 februari 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 89-98; *T.B.P.*, 1996, 314; *T.O.R.B.*, 1995-1996, 244-246, met noot J. DE GROOF, „Over de rechtsverhouding tussen de universiteit en zijn personeel”, *ibidem*, 246-247.
- **Arrest nr. 11/96**, rolnr. 842, 8 februari 1996; *B.S.*, 24 februari 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 99-105; *T.O.R.B.*, 1996-1997, 57-58, met noot R. VERSTEGEN, „Over de gevolgen van een vernietigingsarrest van het Arbitragehof en het legaliteitsbeginsel als bescherming van de vrije toegang tot het onderwijs”, *ibidem*, 60-64.
- **Arrest nr. 12/96**, rolnr. 841, 5 maart 1996; *B.S.*, 15 maart 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 107-125; *R.W.*, 1996-1997, 847-850; *T.B.P.*, 1996, 342.
- **Arrest nr. 13/96**, rolnr. 855, 5 maart 1996; *B.S.*, 19 maart 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 127-139; *R.W.*, 1996-1997, 708-709; *T.B.P.*, 1996, 370
- **Arrest nr. 14/96**, rolnr. 859, 5 maart 1996; *B.S.*, 22 maart 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 141-150; *T.B.P.*, 1996, 370-371.
- **Arrest nr. 15/96**, rolnr. 916, 5 maart 1996; *B.S.*, 21 maart 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 151-152; *R.W.*, 1996-1997, 621

- **Arrest nr. 16/96**, roltnrs. 921 en 927, 5 maart 1996; *B.S.*, 18 april 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 153-161; *R.W.*, 1996-1997, 621.
- **Arrest nr. 17/96**, roltnr. 845, 5 maart 1996; *B.S.*, 19 april 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 163-172; *T.M.R.*, 1996, 254-255, met noot G. VAN HOORICK, „De bevoegdheidsverdeling inzake bossen”; *Amén.*, 1996, 133-137; *R.W.*, 1996-1997, 914-915; *Rev. Rég. Dr.*, 1996, 183-187, met noot C. HOREVOETS, *ibidem*, 187-188; *T.Agr.R.*, 1996, 248; *Dr.com.*, 1997, 35-43, met noot E. ORBAN DE XIVRY, „A propos de l'aliénation et du changement de mode de jouissance des bois et forêts des communes et des établissements publics”, *ibidem*, 43-48.
- **Arrest nr. 18/96**, roltnr. 865, 5 maart 1996; *B.S.*, 19 april 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 173-181; *R.W.*, 1996-1997, 497-498; *Rev. Rég. Dr.*, 1996, 189-194, met noot C. HOREVOETS, *ibidem*, 194-195; *Amén.*, 1996, 182, met noot B. PAQUES.
- **Arrest nr. 19/96**, roltnr. 779, 21 maart 1996; *B.S.*, 19 april 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 183-185; *R.W.*, 1996-1997, 655; *T.B.P.*, 1997, 201.
- **Arrest nr. 20/96**, roltnrs. 844 en 847, 21 maart 1996; *B.S.*, 3 mei 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 187-201; *T.M.R.*, 1996, 364-365; *T.R.O.S.*, 1996, 90-93; *T.B.P.*, 1996, 481.
- **Arrest nr. 21/96**, roltnr. 883, 21 maart 1996; *B.S.*, 3 mei 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 203-212; *T.M.R.*, 1996, 256-257, met noot C. BILLIET, „Stedebouwmisdrijven: de keuze van de herstelmaatregelen getoetst aan het gelijkheidsbeginsel”, *ibidem*, 258-260; *T.R.O.S.*, 1996, 157-159; *R.W.*, 1996-1997, 155-156; *Amén.*, 1996, 247-248, met noot J.-Fr. NEURAY.
- **Arrest nr. 22/96**, roltnr. 932, 21 maart 1996; *B.S.*, 11 april 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 213-215.
- **Arrest nr. 23/96**, roltnrs. 795, 796 en 799, 27 maart 1996; *B.S.*, 13 april 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 217-224; *R.W.*, 1996-1997, 879-880, *T.B.P.*, 1996, 345.
- **Arrest nr. 24/96**, roltnrs. 830, 860, 864 en 866 tot 880, 27 maart 1996; *B.S.*, 26 april 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 225-304; *T.B.P.*, 1996, 437-438; *T.M.R.*, 1996, 261-271, met noot P.J. DEFOORT, „Overzicht van de (verworpen) juridische argumenten tegen het duinendecreet”, *ibidem*, 271-275.
- **Arrest nr. 25/96**, roltnr. 838, 27 maart 1996; *B.S.*, 17 april 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 305-316.
- **Arrest nr. 26/96**, roltnr. 886, 27 maart 1996; *B.S.*, 18 april 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 317-327; *T.B.P.*, 1996, 437; *Fisc. Koer.*, 1996, 345, met noot; zie tevens de commentaar van KVT, „Arbitragehof vindt Afluisterwet niet discriminerend voor accountants”, *Balans*, 1996, nr. 321, 1-3; *R.D.P.*, 1996, 1116-1124; *R.W.*, 1996-1997, 427-428, en de commentaar van R. DEVLOO, „Het beroepsgeheim van de accountant na het arrest van het Arbitragehof van 27 maart 1996”, *ibidem*, 422-426; X., „Strijd om beroepsgeheim van accountants niet ten einde”, *Balans*, 1996, nr. 335, 4-5.
- **Arrest nr. 27/96**, roltnr. 938, 18 april 1996; *B.S.*, 1 juni 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 329-333.
- **Arrest nr. 28/96**, roltnr. 940, 30 april 1996; *B.S.*, 4 mei 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 335-347.
- **Arrest nr. 29/96**, roltnr. 823, 15 mei 1996; *B.S.*, 10 juli 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 349-365; zie eveneens de commentaar van G. VAN CALSTER, „Brusselse geluidswetgeving schendt vrijheid van handel en nijverheid”, *Mil.Info*, 1996, nr. 10, 33-36; *R.W.*, 1996-1997, 1017-1020; WITMEUR, R., „Les compétences des régions en

matière d'environnement et la liberté du commerce et de l'industrie", *Amén.*, 1996, 227-229.

- **Arrest nr. 30/96**, roltnrs. 843 en 890, 15 mei 1996; *B.S.*, 6 juni 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 367-402; *T.O.R.B.*, 1996-1997, 58-59, met noot R. VERSTEGEN, „Over de gevolgen van een vernietigingsarrest van het Arbitragehof en het legaliteitsbeginsel als bescherming van de vrije toegang tot het onderwijs”, *ibidem*, 60-64.
- **Arrest nr. 31/96**, roltnr. 856, 15 mei 1996; *B.S.*, 25 juni 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 403-419; *T.B.P.*, 1996, 564-565; *T.R.D. & I.*, 1996, nr. 7, 22-24, met noot; *R. Rég. Dr.*, 1996, 369-381, met noot Chr. HOREVOETS, *ibidem*, 381-383; *J.T.*, 1997, 2-3, met noot H. SIMONART, *ibidem*, 3-5.
- **Arrest nr. 32/96**, roltnrs. 857 en 885, 15 mei 1996; *B.S.*, 20 juni 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 421-439; *T.B.P.*, 1996, 565-566; *T.R.D. & I.*, 1996, nr. 7, 39-42, met noot; *J.L.M.B.*, 1996, 1049-; *A.J.T.*, 1996-1997, 27-34, met noot P.J. DEFOORT, „Het aanvangspunt van de vijfjarige verjaringstermijn voor schuldvorderingen op grond van art. 1382 B.W. ten laste van de Staat”, *ibidem*, 34-38; *R.W.*, 1996-1997, 292-294, met noot D. DE KEUSTER, „De verkorte verjaringstermijnen voor schuldvorderingen t.a.v. de overheid aan banden gelegd”, *ibidem*, 295-297; *J.T.*, 1997, 125-126, met noot A. DELVAUX en A.-L. DURVIAUX, „Le délai pour agir contre l'Etat, les Communautés ou les Régions”, *ibidem*, 126-129; zie eveneens de commentaar van M.E. STORME, „Over de verhouding tussen civielrechtelijke en strafrechtelijke verjaring en over diskrepantie tussen burgerrechtelijke verjaringstermijnen onderling — twee arresten van het Belgisch grondwettelijk hof”, *Ars Aequi*, 1996, 650-655.
- **Arrest nr. 33/96**, roltnr. 863, 15 mei 1996; *B.S.*, 31 mei 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 441-442.
- **Arrest nr. 34/96**, roltnr. 882, 15 mei 1996; *B.S.*, 12 juni 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 443-461; *R.W.*, 1996-1997, 880-881.
- **Arrest nr. 35/96**, roltnr. 852, 6 juni 1996; *B.S.*, 29 juni 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 463-469.
- **Arrest nr. 36/96**, roltnr. 884, 6 juni 1996; *B.S.*, 10 juli 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 471-479; *J.L.M.B.*, 1996, 1684-1689, met noot D. PIRE, „Cour d'arbitrage et filiation: du neuf?”, *ibidem*, 1689-1691; *R.W.*, 1996-1997, 977-979, met noot F. Aps, „Het Arbitragehof en het afstammingsrecht: opnieuw een stap achteruit?”, *ibidem*, 979-981; *T.B.P.*, 1996, 642; *R. Trim. Dr. Fam.*, 1997, 542-548, met noot; *Mensenrechten. Jaarboek van het Interuniversitair Centrum Mensenrechten 1996-1997* (hierna: *Jaarboek Mensenrechten 1996-1997*), Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 1998, 331-334, met noot J. GERLO, „Het Arbitragehof en het afstammingsrecht”, *ibidem*, 334-338.
- **Arrest nr. 37/96**, roltnrs. 861 en 862, 13 juni 1996; *B.S.*, 29 juni 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 481-494; *T.B.P.*, 1996, 643.
- **Arrest nr. 38/96**, roltnr. 889, 27 juni 1996; *B.S.*, 9 augustus 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 495-506; *T.B.P.*, 1996, 714.
- **Arrest nr. 39/96**, roltnr. 896, 27 juni 1996; *B.S.*, 9 augustus 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 507-518; *J.L.M.B.*, 1996, 1436-1440; *J.T.*, 1996, 814-815, met noot R. FORESTINI, „Conjoints séparés de fait: la justice, enfin ...”, *ibidem*, 815-817; *Act.Dr.*, 1996, 789-801, met noot N. PIROTTE, „Du droit d'un conjoint séparé de fait de contester l'impôt”, *ibidem*, 801-806; *Rev.Not.B.*, 1996, 448, met noot; *Fisc.Koer.*, 1996, 523; *F.J.F.*, 1996, 459; *T.B.P.*, 1996, 759; zie eveneens de commentaren van

- I. BERTHELON, „Droit de réclamation du conjoint séparé de fait. Légère avance de la Cour d'arbitrage”, *R.G.F.*, 1996, nr. 26, 5-7; van F. DESTERBECK, *T.R.D. & I.*, 1997, nr. 2, 55-56 en van J. VAN DYCK, „Feitelijk gescheiden echtgenoot: toch recht op 'bezwaar'”, *Fiscoloog*, 1996, nr. 574, 1-3; zie over de problematiek, onder verwijzing naar dit arrest van het Arbitragehof, eveneens I. VAN DE WOESTEYNE, „Feitelijk gescheiden echtgenoten en het recht op bezwaar”, *Rec.-Cass.*, 1996, 336-339.
- **Arrest nr. 40/96**, rolnr. 898, 27 juni 1996; *B.S.*, 9 augustus 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 519-527; *R.W.*, 1996-1997, 84-90; *B.T.S.Z.*, 1996, 847, met noot M. SISCOT; *Soc. Kron.*, 1997, 93-94, met noot.
 - **Arrest nr. 41/96**, rolnr. 910, 27 juni 1996; *B.S.*, 17 juli 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 529-532; *T.B.P.*, 1996, 714-715; *R.W.*, 1996-1997, 810-811.
 - **Arrest nr. 42/96**, rolnr. 891, 2 juli 1996; *B.S.*, 17 juli 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 533-544; *T.B.P.*, 1996, 643.
 - **Arrest nr. 43/96**, rolnr. 916, 2 juli 1996; *B.S.*, 25 juli 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 545-551; *R.W.*, 1996-1997, 676.
 - **Arrest nr. 44/96**, rolnrs. 963, 964 en 966, 12 juli 1996; *B.S.*, 15 augustus 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 553-561; *R.W.*, 1996-1997, 1080-1082.
 - **Arrest nr. 45/96**, rolnrs. 858 en 892, 12 juli 1996; *B.S.*, 27 juli 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 563-595; *J.L.M.B.*, 1996, 1068-1078; *T.R.D. & I.*, 1996, nr. 9, 15-20; *Rev. Trim. Dr. H.*, 1997, 111-119, met noot van F. RINGELHEIM, „Le négationnisme contre la loi”, *ibidem*, 120-133; *T.V.R.*, 1996, 139-143, met noot E. BREMS, „Revisionismewet verenigbaar met vrije meningsuiting”, *ibidem*, 144-147; *J.T.*, 1997, 95-97; *R.W.*, 1996-1997, 1222-1227; *C.D.P.K.*, 1997, 599-617, met noot J. VELAERS, „Het Arbitragehof, de vrijheid van meningsuiting en de wet tot bestrafing van het negationisme en het revisionisme”, *ibidem*, 573-580; *Jaarboek Mensenrechten 1996-1997*, 338-345, met noot D. VOORHOOF, *ibidem*, 346-353.
 - **Arrest nr. 46/96**, rolnrs. 897 en 935, 12 juli 1996; *B.S.*, 14 augustus 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 597-606; *J.L.M.B.*, 1996, 1272-1274; *R.W.*, 1996-1997, 955-956; *T.B.P.*, 1996, 795.
 - **Arrest nr. 47/96**, rolnr. 909, 12 juli 1996; *B.S.*, 14 augustus 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 607-620; *J.L.M.B.*, 1996, 1176-1180; *J.D.J.*, 1996, 434-440, met noot V. SAUVAGE; *R.W.*, 1996-1997, 1156-1158; *R.D.P.*, 1997, 220-224; *Rev. Trim. Dr. Fam.*, 1996, 604-615; *Jaarboek Mensenrechten 1996-1997*, 353-357, met noot PH. VAN STEENKISTE, „Heeft het pleeggezin, aan wie een kind werd toevertrouwd, het recht tussen te komen in een protectionele procedure hangende voor de Jeugdbank?”, *ibidem*, 357-361.
 - **Arrest nr. 48/96**, rolnr. 971, 12 juli 1996; *B.S.*, 15 augustus 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 621-627; *T.B.P.*, 1996, 796-797.
 - **Arrest nr. 49/96**, rolnr. 940, 12 juli 1996; *B.S.*, 1 augustus 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 629-642; *T.B.P.*, 1996, 715; *R.W.*, 1996-1997, 560-562, met noot B. HUBEAU, „Het gelijkheidsbeginsel in het huisvestingsrecht”, *ibidem*, 562-563.
 - **Arrest nr. 50/96**, rolnr. 848, 12 juli 1996; *B.S.*, 14 augustus 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 643-647.
 - **Arrest nr. 51/96**, rolnr. 954, 12 juli 1996; *B.S.*, 14 augustus 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 649-653; *T.B.P.*, 1996, 796; zie ook *R.W.*, 1997-1998, 255-257, met noot.

- **Arrest nr. 52/96**, rolnr. 958, 12 juli 1996; *B.S.*, 24 juli 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 655-656.
- **Arrest nr. 53/96**, rolnr. 961, 12 juli 1996; *B.S.*, 25 juli 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 657-659.
- **Arrest nr. 54/96**, rolnr. 901, 3 oktober 1996; *B.S.*, 10 oktober 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 661-679; *J. Proc.*, 1996, nr. 312, 29-31, met noot SCHOLSEM, J.-Cl., „De l'arbitrage”, *ibidem*, 31; *T.R.D. & I.*, 1996, nr. 10, 22-25; *R.W.*, 1996-1997, 1189-1190; *T.B.P.*, 1997, 782, met noot K. HENRARD, „Veel vliegen in één klap met als kopstukken het territorialiteitsbeginsel en mogelijke dimensies van minderheidsbescherming onder artikel 27 IVBPR”, *ibidem*, 782-786; *J.T.*, 1997, 477-480, met noot M. UYTENDAELE, en R. WITMEUR, „La frontière linguistique entre deux eaux”; zie eveneens de commentaar van A. ALEN en P. PEETERS, „The Competences of the Communities in the Belgian Federal State: The Principle of Exclusivity Revisited”, *European Public Law*, 1997, 165-173.
- **Arrest nr. 55/96**, rolnr. 881, 15 oktober 1996; *B.S.*, 29 oktober 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 681-697; *T.B.P.*, 1997, 66-67; *T.M.R.*, 1997, 27-30; *R.W.*, 1996-1997, 1286-1287; *Amén.*, 1997, 47-50, met noot N. DE SAEDELEER, „La taxation de la collecte des déchets destinés à être éliminés ailleurs que sur le territoire de la Région où ils sont collectés en butte à l'union douanière belge”, *ibidem*, 50-51.
- **Arrest nr. 56/96**, rolnrs. 887, 907 en 908, 15 oktober 1996; *B.S.*, 31 oktober 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 699-723; *T.B.P.*, 1997, 67-69.
- **Arrest nr. 57/96**, rolnr. 982, 17 oktober 1996; *B.S.*, 5 november 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 725-726.
- **Arrest nr. 58/96**, rolnr. 918, 24 oktober 1996; *B.S.*, 7 november 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 727-750; *T.B.P.*, 1997, 119-121.
- **Arrest nr. 59/96**, rolnr. 981, 29 oktober 1996; *B.S.*, 4 februari 1997; *Arr. Arb.*, 1996, 751-752.
- **Arrest nr. 60/96**, rolnr. 848, 7 november 1996; *B.S.*, 18 januari 1997; *Arr. Arb.*, 1996, 753-762; *J.T.*, 1997, 58-59; *J.L.M.B.*, 1996, 1692-1695, met noot V. THIRY, „La privation d'un double degré de juridiction en regard du principe d'égalité”, *ibidem*, 1695-1696; *R.W.*, 1996-1997, 1287-1289; *T.B.P.*, 1997, 361-363; *R.D.P.*, 1997, 667-672.
- **Arrest nr. 61/96**, rolnr. 911, 7 november 1996; *B.S.*, 19 november 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 763-775; *T.B.P.*, 1997, 69; *Rev. Dr. Etr.*, 1996, 732-737; *T.V.R.*, 1996, 385-386.
- **Arrest nr. 62/96**, rolnr. 912, 7 november 1996; *B.S.*, 21 januari 1997; *Arr. Arb.*, 1996, 777-789; *J.T.T.*, 1997, 195-196.
- **Arrest nr. 63/96**, rolnr. 923, 7 november 1996; *B.S.*, 25 januari 1997; *Arr. Arb.*, 1996, 791-803; *T.M.R.*, 1997, 48; *R.W.*, 1996-1997, 1133; *T.B.P.*, 1997, 201-202; *Amén.*, 1997, 103-106.
- **Arrest nr. 64/96**, rolnr. 925, 7 november 1996; *B.S.*, 22 januari 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 805-815; *T.B.P.*, 1997, 202-203; *J.D.J.*, 1997, 293-295, met noot A. JONCKHEERE; *R. Trim. Dr. Fam.*, 1997, 549-558, met noot.
- **Arrest nr. 65/96**, rolnr. 924, 13 november 1996; *B.S.*, 25 januari 1997; *Arr. Arb.*, 1996, 817-823; *T.B.P.*, 1997, 281; *R.W.*, 1996-1997, 1358-1359; *T.V.R.*, 1997, 338-339; *C.D.P.K.*, 1997, 409-412, met noot M. CROMHEECKE, „de pragmatische benadering van het begrip 'administratief rechtscollege' door het Arbitragehof”;

Rev. Dr. Etr., 1997, 41-43; *R.B.D.C.*, 1997, 139-154, met noot P. BOUCQUEY, „Qui peut poser une question préjudicielle à la Cour d'arbitrage”.

- **Arrest nr. 66/96**, rolnr. 934, 13 november 1996; *B.S.*, 25 januari 1997; *Arr. Arb.*, 1996, 825-833; *J.L.M.B.*, 1996, 1640-1644, met noot R. WITMEUR, „La saisie du tiers payant: suite et fin?”, *ibidem*, 1644-1647; *R.W.*, 1997-98, 223-224, met noot; *T.B.P.*, 1997, 282; *P.&B.*, 1997, 32-37; *J.T.*, 1997, 172; *Fiscoloog*, 1997, nr. 632, 10-11.
- **Arrest nr. 67/96**, rolnr. 990, 28 november 1996; *B.S.*, 10 december 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 835-838; *T.B.P.*, 1997, 121; *R.W.*, 1996-1997, 1324.
- **Arrest nr. 68/96**, rolnr. 900, 28 november 1996; *B.S.*, 18 december 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 839-866; *T.M.R.*, 1997, 104-109; *Rev. Rég. Dr.*, 1996, 687-690; *R.W.*, 1996-1997, 1133; *Amén.*, 1997, 106-112.
- **Arrest nr. 69/96**, rolnr. 986, 28 november 1996; *B.S.*, 7 december 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 867-877.
- **Arrest nr. 70/96**, rolnrs. 899, 903, 904, 905 en 906, 19 december 1996; *B.S.*, 19 december 1996; *Arr. Arb.*, 1996, 879-897; *T.B.P.*, 1997, 121-122; *Alg. Fisc. T.*, 1996, nr. 46, 7-8; *R.W.*, 1996-1997, 1324-1326; *F.J.F.*, 1997, 117-126; zie eveneens de commentaren van F. DE CANNIÈRE, „Le réveil heureux des sociétés ‘dormantes’. L’arrêt tant attendu de la Cour d’arbitrage”, *Rev. Gén. Fisc.*, 1997, nr. 1, 1-3 en van E. WILLEMART, „La Cour d’arbitrage et l’égalité entre les contribuables”, *R.B.D.C.*, 1997, 61-77.
- **Arrest nr. 71/96**, rolnr. 913, 11 december 1996; *B.S.*, 3 januari 1997; *Arr. Arb.*, 1996, 899-915; *F.J.F.*, 1997, 128-135.
- **Arrest nr. 72/96**, rolnr. 919, 11 december 1996; *B.S.*, 6 februari 1997; *Arr. Arb.*, 1996, 917-932; *J.D.J.*, 1997, 224-227, met noot V. BARTHOLOMÉE, „Le champ d’application des décrets communautaires en protection de la jeunesse”, *ibidem*, 227-230; *R.W.*, 1996-1997, 1422-1423; *C.D.P.K.*, 1997, 404-409; *Rev. Rég. Dr.*, 1997, 143-150.
- **Arrest nr. 73/96**, rolnr. 937, 11 december 1996; *B.S.*, 10 januari 1997; *Arr. Arb.*, 1996, 933-947; *J.L.M.B.*, 1997, 168-175; *T.B.P.*, 1997, 282-283.
- **Arrest nr. 74/96**, rolnr. 947, 11 december 1996; *B.S.*, 9 januari 1997; *Arr. Arb.*, 1996, 949-964; *R.W.*, 1997-1998, 12-13.
- **Arrest nr. 75/96**, rolnr. 991, 11 december 1996; *B.S.*, 4 februari 1997; *Arr. Arb.*, 1996, 965-968; *R.W.*, 1997-98, 45-46; *T.B.P.*, 1997, 283.
- **Arrest nr. 76/96**, rolnrs. 893, 894, 895 en 902, 18 december 1996; *B.S.*, 31 januari 1997; *Arr. Arb.*, 1996, 969-1008; *R.W.*, 1997-98, 77-80; zie ook de commentaar van R. VERSTEGEN, „Eindtermen getoetst aan de Grondwet”, *T.O.R.B.*, 1996-1997, 223-235.
- **Arrest nr. 77/96**, rolnr. 920, 18 december 1996; *B.S.*, 8 februari 1997; *Arr. Arb.*, 1996, 1009-1014; *J.L.M.B.*, 1997, 265-268, met noot P. HENRY, „La responsabilité des organes: le début de la fin?”, *ibidem*, 268-274; *J. Proc.*, 24 januari 1997 (nr. 319), 29-31, met noot J.-P. LACOMBLE; *R.W.*, 1996-1997, 1252-1254, met commentaar van P. POPELIER, „De beoordeling door het Arbitragehof van het ontbreken van een wettelijke regeling”, *ibidem*, 1249-1252; *J.T.*, 1997, 197; *T.Gem.*, 1997, 299-305, met noot L. DERIDDER; *A.J.T.*, 1996-1997, 551-555, met noot B. ELIAS, „Naar een gelijkschakeling werknemers-ambtenaren inzake burgerlijke aansprakelijkheid tegenover derden?”; *R.C.J.B.*, 1998, 222-247, met noot

Ph. COENRAETS, „La responsabilité aquilienne des organes de la puissance publique et la restauration du principe d'égalité”.

- **Arrest nr. 78/96**, rolnrs. 921, 922 en 927, 18 december 1996; *B.S.*, 11 januari 1997; *Arr. Arb.*, 1996, 1015-1033.
- **Arrest nr. 79/96**, rolnr. 938, 18 december 1996; *B.S.*, 10 januari 1997; *Arr. Arb.*, 1996, 1035-1043; *J.L.M.B.*, 1997, 44-47; *T.B.P.* 1997, 283-284.
- **Arrest nr. 80/96**, rolnr. 941, 18 december 1996; *B.S.*, 14 januari 1997; *Arr. Arb.*, 1996, 1045-1052; *J.L.M.B.*, 1997, 48-50.
- **Arrest nr. 81/96**, rolnrs. 914 en 915, 18 december 1996; *B.S.*, 15 januari 1997; *Arr. Arb.*, 1996, 1053-1081; *C.D.P.K.*, 1997, 124-132; *R.W.*, 1996-1997, 1052-1055, met noot H. NYS, „Het Arbitragehof en de uitoefening van de kinesitherapie”, *ibidem*, 1055-1057; *T. Gez. R.*, 1996-1997, 348-351.
- **Arrest nr. 82/96**, rolnr. 944, 18 december 1996; *B.S.*, 13 februari 1997; *Arr. Arb.*, 1996, 1083-1091.

1997

- **Arrest nr. 1/97**, rolnr. 936, 16 januari 1997; *B.S.*, 8 februari 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 1-12.
- **Arrest nr. 2/97**, rolnr. 942, 16 januari 1997; *B.S.*, 5 februari 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 13-36.
- **Arrest nr. 3/97**, rolnr. 946, 16 januari 1997; *B.S.*, 21 februari 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 37-49; *A.J.T.*, 1996-1997, 312-318, met noot B. LIETAERT; *J.L.M.B.*, 1997, 292-297, met noot N. SIMAR, „Refoulement du droit — 'Massacre du droit' — Retour au droit commun ...?”, *ibidem*, 297-299; *R.W.*, 1996-1997, 1391-1394, met commentaar van J. HUYS, „Ongrondwettigheid van artikel 46, § 1, van de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971: de civielrechtelijke immuniteit in de professionele risicoverzekering ter discussie”, *ibidem*, 1385-1391; *J.T.*, 1997, 316-318, met noot M. MAHIEU; *T.B.P.*, 1997, 430-432; zie eveneens de commentaar van M. JOURDAN en M. TOLEDO, „Vers une nouvelle définition de l'accident sur le chemin du travail”, *Bulletin social du Guide Social Permanent*, 1997, nr. 46, 16-21.
- **Arrest nr. 4/97**, rolnr. 931, 28 januari 1997; *B.S.*, 19 februari 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 51-63; *T.B.P.*, 1997, 432-433.
- **Arrest nr. 5/97**, rolnrs. 1008 en 1026, 19 februari 1997; *B.S.*, 19 maart 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 65-76; *T.V.R.*, 1997, 20-23.
- **Arrest nr. 6/97**, rolnr. 926, 19 februari 1997; *B.S.*, 4 maart 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 77-91; *J.T.*, 1997, 430-432, met noot X. DELGRANGE en P. VAN YPERSELE, „La révolution discrète”, *ibidem*, 432-434; *J.L.M.B.*, 1997, 864-870, met noot E. COLLA, „Renvoi préjudiciel à la Cour de Justice des Communautés européennes: la Cour d'arbitrage franchit le cap”, *ibidem*, 870-872; *R.W.*, 1997-98, 253-255; *T.B.P.*, 1997, 433-435; zie ook H.v.J., C-93/97, 16 juli 1998.
- **Arrest nr. 7/97**, rolnr. 930, 19 februari 1997; *B.S.*, 28 maart 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 93-104; *R.W.*, 1997-98, 113-114; *T.B.P.*, 1997, 435-436; *C.D.P.K.*, 1997, 398-404, met noot I. VERHEVEN.
- **Arrest nr. 8/97**, rolnr. 968, 19 februari 1997; *B.S.*, 3 april 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 105-113; *J.T.*, 1997, 293-296, met noot M. MAHIEU; *T.B.P.*, 1997, 436-437.

- **Arrest nr. 9/97**, rolnr. 929, 5 maart 1997; *B.S.*, 12 april 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 115-125; *T.R.D. & I.*, 1997/5, 24-26; *R.W.*, 1997-98, 183-184; *Adm.Publ.(T)*, 1997, 123-131, met noot D. RENDERS, „Les limites constitutionnelles du droit à la propriété immobilière”; *Amén.*, 1997, 188-197, met noot J. HERVEG.
- **Arrest nr. 10/97**, rolrs. 943 en 955, 5 maart 1997; *B.S.*, 15 mei 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 127-140; *P.&B.*, 1997, 65-67, met noot E. BREWAEYS, „De aanvangsdatum van de beroepstermijn en het gelijkheidsbeginsel in het gerechtelijk privaatrecht”, *ibidem*, 67-70; *J.L.M.B.*, 1997, 496-500; *R.W.*, 1997-98, 298-299; *T.B.P.*, 1997, 577-578; *J.Dr.J.*, 1997, 336-337, met noot A. DE TERWANGNE.
- **Arrest nr. 11/97**, rolnr. 962, 5 maart 1997; *B.S.*, 16 april 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 141-151; *J.L.M.B.*, 1997, 580-584, met noot N. PIROTTE, „Statut du tiers détenteur fiscal: du neuf”, *ibidem*, 584-587; *Fisc. Act.*, 1997/11, 1; *R.W.*, 1997-98, 337-338; zie eveneens de commentaar van J. ASTAES, „Over het fiscaal derdenbeslag, de automatische vervolging van de nalatige derde-houder en de aanhouder die wint”, *Tijdschrift van de ontvangers*, 1997, nr. 4, 3-5.
- **Arrest nr. 12/97**, rolnr. 1035, 5 maart 1997; *B.S.*, 21 maart 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 153-155.
- **Arrest nr. 13/97**, rolrs. 917, 928, 948 en 950, 18 maart 1997; *B.S.*, 31 mei 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 157-177; *J.T.T.*, 1997, 161-163, met noot M. HENRARD, „Cour d'arbitrage: les durées de la prescription applicables en droit du travail”; *J.L.M.B.*, 1997, 744-750 en de commentaar van M. DE VOS, „De grondwettigheid van de verjaringsregimes in het arbeidsrecht: pleit beslecht of wordt vervolgd?”, *T.R.D. & I.*, 1997/6, 73-74; *R.W.*, 1997-98, 395-397; *Soc. Kron.*, 1997, 563-564.
- **Arrest nr. 14/97**, rolnr. 933, 18 maart 1997; *B.S.*, 8 mei 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 179-185; *T.R.D. & I.*, 1997/6, 20-22; *R.W.*, 1996-1997, 1423-1424, met noot A. ALEN, „De controle van het Arbitragehof op de wettelijke kwalificatie van politieke rechten in de zin van artikel 145 van de Grondwet: meer rechtsbescherming, maar minder rechtszekerheid?”, *ibidem*, 1425-1428; *T.B.P.*, 1997, 639; zie eveneens de commentaren van P. BOUCQUEY, „Vers une redéfinition des relations entre le juge judiciaire et le juge administratif”, *C.D.P.K.*, 1997, 560-572, van B. BLERO, „Les droits subjectifs, les droits civils et les droits politiques dans la Constitution”, *Adm.Publ.(T)*, 1997, 233-280 en van S. SAROLEA, „La nature civile du droit des réfugiés en droit belge et au sens de la Convention européenne des droits de l'homme. Essai de définition et analyse des enjeux”, *R.B.D.I.*, 1996, 633-676.
- **Arrest nr. 15/97**, rolnr. 939, 18 maart 1997; *B.S.*, 15 mei 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 187-195; *J.L.M.B.*, 1997, 904-908; *R.W.*, 1997-98, 437-439; *T.B.P.*, 1997, 639-640; *P.&B.*, 1997, 140-143; *J.T.*, 1997, 635-636, met noot.
- **Arrest nr. 16/97**, rolnr. 951, 25 maart 1997; *B.S.*, 6 mei 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 197-208; *Amén.*, 1997, 197-200, met noot B. PAQUES.
- **Arrest nr. 17/97**, rolnr. 971, 25 maart 1997; *B.S.*, 24 april 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 209-222; *T.R.D. & I.*, 1997/6, 23-25; *R.W.*, 1997-98, 361-363; *Jaarboek Mensenrechten 1996-1997*, 362-365, met noot A. VAN MENSEL, „Het Arbitragehof herstelt de elektrische leiding in de Vlaamse ambtenarij”, *ibidem*, 365-369.
- **Arrest nr. 18/97**, rolrs. 1037, 1038 en 1040, 25 maart 1997; *B.S.*, 4 juni 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 223-240
- **Arrest nr. 19/97**, rolrs. 952 en 953, 15 april 1997; *B.S.*, 3 juli 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 241-255; *T.M.R.*, 1997, 234-235; *Amén.*, 1997, 279-283, met noot N. DE SADELEER, „La définition juridique de déchet est-elle évolutive?”

- **Arrest nr. 20/97**, rolno. 973, 15 april 1997; *B.S.*, 23 april 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 257-272; *T.B.P.*, 1997, 502-504.
- **Arrest nr. 21/97**, rolno. 967, 17 april 1997; *B.S.*, 25 april 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 273-291; *R.W.*, 1997-98, 602-603; *T.B.P.*, 1997, 578-579; *A.F.T.*, 1997, 456-461, met noot Ph. LEVERT; *Computerrecht*, 1997, 109-111, met noot B. VANNEUVILLE.
- **Arrest nr. 22/97**, rolno. 1056, 22 april 1997; *B.S.*, 16 mei 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 293-294.
- **Arrest nr. 23/97**, rolno. 945, 30 april 1997; *B.S.*, 25 juni 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 295-311; *P.&B.*, 1997, 70-72, met noot E. BREWAEYS, „Rechtsbescherming van de advocatuur”, *ibidem*, 72-77; *J.L.M.B.*, 1997, 784-787; *T.B.P.*, 1997, 710-711; *R.W.*, 1997-1998, 636-637; *J.T.*, 1997, 475.
- **Arrest nr. 24/97**, rolno. 957 en 980, 30 april 1997; *B.S.*, 19 juni 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 313-330; *J.L.M.B.*, 1997, 788-792, met noot A. MASSET, „L’expertise pénale du fond (enfin) contradictoire”, *ibidem*, 792-796; *T.B.P.*, 1997, 711; *Rev. Rég. Dr.*, 1997, 337-340, met noot H.-D. BOSLY; *J.T.*, 1997, 494-495; *R.D.P.*, 1997, 792-795; *R.W.*, 1997-1998, 713-715 (err. 863).
- **Arrest nr. 25/97**, rolno. 985, 30 april 1997; *B.S.*, 26 juni 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 331-347.
- **Arrest nr. 26/97**, rolno. 949, 6 mei 1997; *B.S.*, 5 juni 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 349-356; *T.B.P.*, 1997, 711; *J.T.T.*, 1997, 489-491.
- **Arrest nr. 27/97**, rolno. 995, 6 mei 1997; *B.S.*, 10 juni 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 357-367; *R.W.*, 1997-98, 499-501; *T.B.P.*, 1997, 711-713.
- **Arrest nr. 28/97**, rolno. 1059, 6 mei 1997; *B.S.*, 14 juni 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 369-383.
- **Arrest nr. 29/97**, rolno. 1000, 21 mei 1997; *B.S.*, 5 augustus 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 385-396.
- **Arrest nr. 30/97**, rolno. 1063, 1064 en 1065, 21 mei 1997; *B.S.*, 8 augustus 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 397-410; *T.B.P.*, 1997, 787-788.
- **Arrest nr. 31/97**, rolno. 1069, 21 mei 1997; *B.S.*, 19 juni 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 411-417; *T.B.P.*, 1997, 713.
- **Arrest nr. 32/97**, rolno. 1070 en 1072, 27 mei 1997; *B.S.*, 31 mei 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 419-438; *R.W.*, 1997-98, 530-532.
- **Arrest nr. 33/97**, rolno. 996, 29 mei 1997; *B.S.*, 24 juni 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 439-456; *J.T.*, 1997, 540-541.
- **Arrest nr. 34/97**, rolno. 975, 976 en 977, 12 juni 1997; *B.S.*, 27 juni 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 457-476; *R.W.*, 1997-98, 569-571.
- **Arrest nr. 35/97**, rolno. 1007, 12 juni 1997; *B.S.*, 6 augustus 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 477-493; *P.&B.*, 1997, 144-150; *J.T.*, 1998, 2-3; *F.J.F.*, 1997, 407-410.
- **Arrest nr. 36/97**, rolno. 987, 19 juni 1997; *B.S.*, 15 augustus 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 495-508.
- **Arrest nr. 37/97**, rolno. 969, 8 juli 1997; *B.S.*, 16 juli 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 509-524; *Fisc.Koer.*, 1997, 496-500, met noot I. BEHAEGHE; *F.J.F.*, 1997, 395-402; *R.W.*, 1997-1998, 848-850.
- **Arrest nr. 38/97**, rolno. 1025, 8 juli 1997; *B.S.*, 19 juli 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 525-531; zie ook de commentaar van M. GROUWELS, „Onthaal van asielzoekers na de wetwijziging. Steunverlening na betekening van een bevel om het grondgebied te verlaten”, *T.V.R.*, 1997, 177-193.

- **Arrest nr. 39/97**, rolnrs. 956, 963, 964, 966 en 984, 14 juli 1997; *B.S.*, 14 augustus 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 533-573
- **Arrest nr. 40/97**, rolnr. 1020, 14 juli 1997; *B.S.*, 21 augustus 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 575-585; *T.B.P.*, 1997, 854-855; zie ook de commentaren van C. DENEVE, „De administratieve geldboeten en de rechten van de verdediging”, *T.S.R.*, 1997, 283-312, van F. LAGASSE, „Amendes administratives, droit pénal général et Cour d’arbitrage. Considérations sur les arrêts rendus le 14 juillet 1997 par la Cour d’arbitrage”, *J.T.T.*, 1997, 353-361 en van K. SPAGNOLI, „Zijn de administratieve boeten toch ‘straf’sancties?’”, *Fiskoloog*, 1997, nr. 642, 6-7; *R.D.P.*, 1997, 1238-1245; *R.W.*, 1997-1998, 1047-1049, met noot.
- **Arrest nr. 41/97**, rolnr. 970, 14 juli 1997; *B.S.*, 20 september 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 587-597; *J.L.M.B.*, 1997, 1232-1239; *Rev. Trim. Dr. Fam.*, 1997, 184-192; *R.W.*, 1997-1998, 943-945.
- **Arrest nr. 42/97**, rolnrs. 974 en 978, 14 juli 1997; *B.S.*, 3 september 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 599-702; *Amén.*, 1998, 69-72, met noot V. HAENEN.
- **Arrest nr. 43/97**, rolnr. 983, 14 juli 1997; *B.S.*, 26 juli 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 703-712; *F.J.F.*, 1997, 403-406.
- **Arrest nr. 44/97**, rolnr. 1002, 14 juli 1997; *B.S.*, 20 september 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 713-720; *J.T.T.*, 1997, 493-494.
- **Arrest nr. 45/97**, rolnrs. 959 en 960, 14 juli 1997; *B.S.*, 26 augustus 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 721-731; zie ook de commentaren van C. DENEVE, „De administratieve geldboeten en de rechten van de verdediging”, *T.S.R.*, 1997, 283-312, van F. LAGASSE, „Amendes administratives, droit pénal général et Cour d’arbitrage. Considérations sur les arrêts rendus le 14 juillet 1997 par la Cour d’arbitrage”, *J.T.T.*, 1997, 353-361 en van K. SPAGNOLI, „Zijn de administratieve boeten toch ‘straf’sancties?’”, *Fiskoloog*, 1997, nr. 642, 6-7.
- **Arrest nr. 46/97**, rolnr. 1021, 14 juli 1997; *B.S.*, 26 augustus 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 733-742; zie eveneens de commentaar van A. CLAES, „De bevoegdheid van de gewesten inzake milieufiscale procedures: de doos van Pandora”, *T.M.R.*, 1997, 375-380; *Amén.*, 1998, 72, met noot E. ORBAN DE XIVRY; *R.W.*, 1997-1998, 1072-1073.
- **Arrest nr. 47/97**, rolnrs. 1070 en 1072, 14 juli 1997; *B.S.*, 7 augustus 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 743-770; *R.W.*, 1997-1998, 874-876, met noot.
- **Arrest nr. 48/97**, rolnr. 965, 14 juli 1997; *B.S.*, 27 september 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 771-779; *T.B.P.*, 1997, 855; *R.W.*, 1997-1998, 974-975, met noot; *R.D.P.*, 1998, 697-701.
- **Arrest nr. 49/97**, rolnr. 979, 14 juli 1997; *B.S.*, 30 september 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 781-797; *R.W.*, 1997-1998, 945-947.
- **Arrest nr. 50/97**, rolnr. 1082, 14 juli 1997; *B.S.*, 15 augustus 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 799-804.
- **Arrest nr. 51/97**, rolnr. 1085, 14 juli 1997; *B.S.*, 15 augustus 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 805-810.
- **Arrest nr. 52/97**, rolnr. 1090, 14 juli 1997; *B.S.*, 15 augustus 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 811-817; *A.J.T.*, 1997-1998, 152-154, met noot G. GOEDERTIER; *J.T.*, 1997, 660-661; *R.W.*, 1997-1998, 910-912, met noot.
- **Arrest nr. 53/97**, rolnr. 1096, 14 juli 1997; *B.S.*, 26 augustus 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 819-821; *T.B.P.*, 1997, 855.

- **Arrest nr. 54/97**, rolnr. 1087, 18 juli 1997; *B.S.*, 3 oktober 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 823-839; *P.&B.*, 1997, 150-156; *J.T.*, 1997, 707-708; *R.D.P.*, 1998, 107-113; *J. Proc.*, 1997, nr. 332, 27-31, met noot D. BOSQUET (zie ook nr. 335, 16-17, commentaar J.-M. DERMAGNE, „Plaidoyer pour une procédure accusatoire”); *J.L.M.B.*, 1997, 1152-1160, met noot A. SADZOT, „L'accès au dossier répressif en cours d'instruction”; *R.B.D.C.*, 1998, 57-75, met noot D. DE BRUYN, „L'arrêt de la Cour d'arbitrage du 18 juillet 1997 et les droits fondamentaux de la partie civile”.
- **Arrest nr. 55/97**, rolnr. 1125, 17 september 1997; *B.S.*, 4 oktober 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 841-846.
- **Arrest nr. 56/97**, rolnr. 1027, 9 oktober 1997; *B.S.*, 29 oktober 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 847-852; *R.W.*, 1997-1998, 1286; *J.T.T.*, 1997, 480-481.
- **Arrest nr. 57/97**, rolnr. 1036, 9 oktober 1997; *B.S.*, 16 oktober 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 853-855.
- **Arrest nr. 58/97**, rolnr. 972, 14 oktober 1997; *B.S.*, 25 november 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 857-866.
- **Arrest nr. 59/97**, rolnr. 1001, 14 oktober 1997; *B.S.*, 12 december 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 867-883.
- **Arrest nr. 60/97**, rolhrs. 1017 en 1018, 14 oktober 1997; *B.S.*, 4 december 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 885-895.
- **Arrest nr. 61/97**, rolnr. 1123, 14 oktober 1997; *B.S.*, 25 oktober 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 897-901.
- **Arrest nr. 62/97**, rolhrs. 1022, 1023 en 1024, 28 oktober 1997; *B.S.*, 23 december 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 903-912; *R.W.*, 1997-1998, 1256-1258; *J.T.T.*, 1998, 39-41.
- **Arrest nr. 63/97**, rolnr. 1135, 28 oktober 1997; *B.S.*, 19 december 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 913-923.
- **Arrest nr. 64/97**, rolnr. 989, 6 november 1997; *B.S.*, 17 januari 1998; *Arr. Arb.*, 1997, 925-936; *R.W.*, 1997-1998, 1335-1336; *J.T.*, 1998, 160.
- **Arrest nr. 65/97**, rolnr. 999, 6 november 1997; *B.S.*, 20 januari 1998; *Arr. Arb.*, 1997, 937-947.
- **Arrest nr. 66/97**, rolnr. 1016, 6 november 1997; *B.S.*, 14 januari 1998; *Arr. Arb.*, 1997, 949-959; *R.W.*, 1997-1998, 1370-1371; *J.T.T.*, 1998, 65-66, met noot.
- **Arrest nr. 67/97**, rolnr. 1041, 6 november 1997; *B.S.*, 14 januari 1998; *Arr. Arb.*, 1997, 961-966; *R.W.*, 1997-1998, 1469-1470; *Rev. Trim. Dr. Fam.*, 1997, 410-414.
- **Arrest nr. 68/97**, rolnr. 1098, 6 november 1997; *B.S.*, 26 november 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 967-970.
- **Arrest nr. 69/97**, rolnr. 1146, 6 november 1997; *B.S.*, 26 november 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 971-972.
- **Arrest nr. 70/97**, rolhrs. 1004, 1005 en 1006, 18 november 1998; *B.S.*, 4 februari 1998; *Arr. Arb.*, 1997, 973-987.
- **Arrest nr. 71/97**, rolnr. 998, 20 november 1998; *B.S.*, 24 december 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 989-999.
- **Arrest nr. 72/97**, rolnr. 1003, 25 november 1997; *B.S.*, 29 januari 1998; *Arr. Arb.*, 1997, 1001-1012.

- **Arrest nr. 73/97**, rolnr. 1013, 25 november 1997; *B.S.*, 11 februari 1998; *Arr. Arb.*, 1997, 1013-1028; *Amén.*, 1998, 133-135.
- **Arrest nr. 74/97**, rolnr. 992, 17 december 1997; *B.S.*, 28 januari 1998; *Arr. Arb.*, 1997, 1029-1045.
- **Arrest nr. 75/97**, rolnrs. 993 en 1045, 17 december 1997; *B.S.*, 14 februari 1998; *Arr. Arb.*, 1997, 1047-1062; *J.T.*, 1998, 359-360; *J.L.M.B.*, 1998, 455-460.
- **Arrest nr. 76/97**, rolnr. 994, 17 december 1997; *B.S.*, 28 januari 1998; *Arr. Arb.*, 1997, 1063-1082.
- **Arrest nr. 77/97**, rolnrs. 1008 en 1026, 17 december 1997; *B.S.*, 28 januari 1998; *Arr. Arb.*, 1997, 1083-1099.
- **Arrest nr. 78/97**, rolnrs. 1009, 1010, 1011 en 1012, 17 december 1997; *B.S.*, 10 februari 1998; *Arr. Arb.*, 1997, 1101-1116; *R.W.*, 1997-1998, 1383-1386, met noot G. GOEDERTIER, „De Gemeenschappen en Gewesten als houders van de rechten die in de artikelen 10 en 11 van de Grondwet zijn gewaarborgd”.
- **Arrest nr. 79/97**, rolnr. 1014, 17 december 1997; *B.S.*, 11 februari 1998; *Arr. Arb.*, 1997, 1117-1124.
- **Arrest nr. 80/97**, rolnrs. 1031, 1033, 1039, 1063, 1064 en 1065, 17 december 1997; *B.S.*, 3 februari 1998; *Arr. Arb.*, 1997, 1125-1146.
- **Arrest nr. 81/97**, rolnrs. 1042, 1043, 1046 en 1047, 17 december 1997; *B.S.*, 21 januari 1998; *Arr. Arb.*, 1997, 1147-1185; *J.T.*, 1998, 333-336; *Amén.*, 1998, 135-143, met noot J.-Fr. NEURAY.
- **Arrest nr. 82/97**, rolnr. 1061, 17 december 1998; *B.S.*, 18 maart 1998; *Arr. Arb.*, 1997, 1187-1204; *J.T.T.*, 1998, 237-238, met noot.
- **Arrest nr. 83/97**, rolnr. 1159, 17 december 1997; *B.S.*, 21 maart 1998; *Arr. Arb.*, 1997, 1205-1223.
- **Arrest nr. 84/97**, rolnr. 1067, 17 december 1997; *Arr. Arb.*, 1997, 1225-1231.